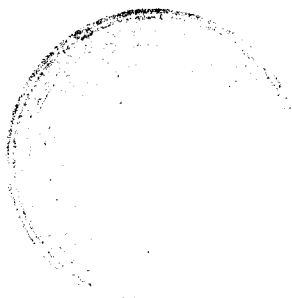

การศึกษาวิเคราะห์หลักภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนาเถรวาท

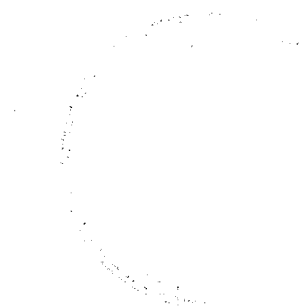
พระมหารุ่งโรจน์ ธรรมภักขมณี (ศิริพันธ์)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๐

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

AN ANALYTICAL STUDY OF THE PRINCIPLE OF LEADERSHIP
IN THERAVĀDA BUDDHISM

Phramahā Roongroj Dhammatthamethi (Siriphan)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Master of Arts
(Public Administration)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand

บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับ
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตร
มหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์

(พระศรีสิทธิมนี)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์.....ประธานกรรมการ

(พระครูปริยัติกิตติธำรง, ผศ.ดร.)

(พระมหาณรงค์ศักดิ์ จิตินาโณ, ผศ.ดร.)

(พระครูสังฆรักษ์เกียรติศักดิ์ กิตติปัญญา)

(รศ.ดร. สมาน งามสนิท)

(ผศ.ดร. กิตติทัศน์ ผกาทอง)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ พระมหาณรงค์ศักดิ์ จิตินาโณ ประธานกรรมการ

พระครูสังฆรักษ์เกียรติศักดิ์ กิตติปัญญา กรรมการ

ผศ.ดร. กิตติทัศน์ ผกาทอง กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาวิเคราะห์หลักภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ผู้วิจัย : พระมหารุ่งโรจน์ ธรรมภูษเมธี (ศิริพันธ์)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (รัฐประศาสนศาสตร)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหาณรงค์ศักดิ์ จิตินาโณ, ผศ.ดร.

ป.ธ. ๔, น.ธ. เอก, ป.วค., พธ.บ., M.A., Ph.D (Soc.), D.Litt.

: พระครูสังฆรักษ์เกียรติศักดิ์ กิตติปัญญา

ประโยค ๑-๒, น.ธ. เอก, พธ.บ.(เกียรตินิยมอันดับ ๑), ศศ.ม.(พัฒนาสังคม)

: ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. กิตติทัศน์ ผกาทอง

ป.ธ. ๕, พ.ม., พธ.บ., M.A.(Soc.), Ph.D (Sociology)

วันสำเร็จการศึกษา : ๕ เมษายน ๒๕๕๑

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับหลักภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนาเถรวาท ภาวะผู้นำตามหลักธรรมในพระไตรปิฎก ภาวะผู้นำองค์กรสงฆ์ในปัจจุบัน และการประยุกต์ใช้หลักภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับสังคมปัจจุบัน โดยได้ทำการศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีหลักภาวะผู้นำ เท่าที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาท ตลอดจนหนังสือเอกสารงานวิจัยและตำราต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

จากผลการศึกษาพบว่า ภาวะผู้นำ เป็นคุณลักษณะที่จำเป็นและสำคัญอย่างยิ่งสำหรับผู้นำและผู้บริหารทุกระดับ และเป็นกลไกให้การบริหารงานบรรลุตามวัตถุประสงค์ และความหมายของภาวะผู้นำ ยังมีมากมายแล้วแต่จะมีผู้นำ ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาการที่จะเป็นผู้นำที่ดีที่มีความสามารถ ก็ต้องสร้างภาวะผู้นำให้แก่ตัวเองโดยเริ่มพัฒนาที่จิตใจของตน และยึดหลักธรรมในการบริหารงาน ส่วนหลักธรรมสำหรับผู้นำในพระไตรปิฎก ได้แก่ หลักราชสังคหวัตถุ หลักจักรวรรดิวัตร หลักอปรีหานิยธรรม หลักทศพิธราชธรรม หลักอคคิธรรม หลักพรหมวิหารธรรม หลักสารณียธรรม หลักอธิปไตย และหลักสปปุริสธรรม นอกจากนี้ผู้นำต้องรู้จักใช้หลักธรรมในการสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นแก่ตนเอง ในผลการศึกษาพบว่าผู้นำที่มีปัญหาในการบริหารงานกับผู้ร่วมงานและผู้ใต้บังคับบัญชาส่วนหนึ่งสืบเนื่องจากการขาดภาวะผู้นำที่ประกอบด้วยหลักธรรมดังกล่าวเป็นประการสำคัญ

ในการบริหารองค์กรสงฆ์ปัจจุบัน ผู้นำองค์กรคณะสงฆ์แม้จะมีความพยายามบริหารกิจการคณะสงฆ์อย่างเต็มความสามารถในทุกด้าน แต่ปัญหาของคณะสงฆ์ก็ยังมีอยู่มากในทุกด้านเช่นกัน การที่จะแก้ไขปัญหาดังกล่าวที่เกิดขึ้นนั้น ผู้นำองค์กรได้พยายามที่จะป้องกันปัญหาและพยายามแก้ปัญหาดังกล่าว ด้วยหลักภาวะผู้นำ เช่นกัน แต่ก็ยังมีปัญหาอยู่ในปัจจุบันอีกมากที่ยังต้องดำเนินการแก้ไข ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้เสนอแนวทางแก้ไขปัญหาดังกล่าวเพื่อเป็นประโยชน์ในการนำไปใช้ในองค์กรคณะสงฆ์ต่อไป

แนวความคิดทางการปกครองในทัศนะของพระพุทธศาสนานั้น มุ่งที่จะสร้างบุคคลให้เป็นผู้นำที่ดี ไม่ว่าบุคคลนั้นจะอยู่ในฐานะใดๆ ก็ตาม ทุกคนล้วนสามารถที่จะพัฒนาตนให้มีศักยภาพที่สูงขึ้นไปได้ หากได้นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในการปกครองตนเองและผู้อื่น แนวความคิดทางการปกครองในพระพุทธศาสนาจึงมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่การพัฒนาคนให้มีคุณธรรมและจริยธรรมที่สูงขึ้นไป คือ ถึงความเป็นอริยะได้ในที่สุด และพร้อมกันนั้นก็ยังพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมควบคู่กันไปด้วย ดังนั้น การพัฒนาเศรษฐกิจภายในสังคมและการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของคนภายในสังคมจึงต้องทำควบคู่กันไปจะขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ จึงสมควรอย่างยิ่งที่จะนำหลักภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในด้านต่างๆ ของสังคมทั้งทางด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและด้านการเมืองการปกครอง เพื่อให้ผู้นำในสังคมหรือองค์กรนั้นๆ เป็นผู้นำที่มีความรู้ความสามารถมีคุณธรรมจริยธรรมในการบริหารงาน จึงจะสามารถนำพาสังคมหรือองค์กรนั้นๆ ไปสู่วัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ได้

Thesis Title : An Analytical Study of the Principle of Leadership
in Theravāda Buddhism

Researcher : Phramahā Roongroj Dhammatthamethi (Siriphan)

Degree : Master of Arts (Public Administration)

Thesis Supervisory Committee

- : Phramahā Narongsak Thitiyāno, Asst.Prof. Dr.
Pali IV, Cert. in T.P.T., B.A., M.A., Ph.D (Soc.), D.Litt.
- : Phrakrusangkarak Kiettisak Kittipaño
Pali I - II, B.A., M.A.(Social Development)
- : Asst.Prof. Dr. Kittithas Phakathong
Pali V, Dip. in Ed., B.A., M.A. (Soc.), Ph.D (Sociology)

Date of Graduation : April 05, 2008

ABSTRACT

The aim of this thesis is to study and analyze the Principles of Leadership in Theravāda Buddhism : The leadership appears in the Doctrine of Tipiṭaka. The leadership of the monk organization at present and the of applying the Principle of the Leadership in Theravāda Buddhism to the modern societies, aims at studying and analyzing a line of thought and the Principle of the Leadership that appears in the scriptures in Buddhism including books, the research papers, and connected textbooks.

Form the study, it is found that the Leadership is the most necessary and important characteristics for every leaders and executor, and it is a process for the Administration to achieve the purpose, and the meaning of the leadership. It has still a lot of the meaning depending on setting the definition. According to a view point in Buddhism, being a good and able leader has to be performed by oneself beginning with the mental Development and holding the Doctrine for administration The Following doctrines in Tipiṭaka, to be followed are the Saṅgahavattthus, Chakkavattivatta, Aparihāṇiyadhamma, Dasabiddarājadhamma, Agatidhamma, Brohmavihāradhamma, Sārāṇiyadhamma, Adhipateyyadhamma, and Sappurisadhamma. In addition to the said Principle of Dhamma, the Leader

must know how to apply these Principles of Dhamma to cause the faith to arise to offher peoples. From the research, it is found that the leader who comes across the administrative problems, because he himself lacks the Principles of proper administration.

In the present Sangha Administration though there are some efforts in administration, there are more problems in various ways, to solve the problems, the leader of organization usually tries to prevent the problems from arising and to solve all the arising problems by the leadership, but there is still a lot of problems to be solved. Therefore, the researcher has offered a method to solve all the problems for the Sangha Organization to be used.

A line of thought for administration according to a view point in Buddhism, intends to make a man be a good leader. Whatever positions the persons will have, they are able to develop themselves to have the high potentiality. If they apply the doctrines in Buddhism for administering themselves and others, the line of thought about administration in Buddhism, can develop a man to have the high virtue and morality, namely to achieve the being a noble one and to be able to develop the economy politics, and societies together. So, developing the economy in the societies and developing the mens' virtues and morality within the societies, have to go together without the missing of anything. So, It is the most suitable to bring the principles of the leadership in Buddhism to apply to the parts of the society, namely :- economy, societies and administration to cause the social leader and the organization, to be possessed of knowledge, ability, virtue and morality in administration for leading the societies or the organizations to the set up goal.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี เพราะได้รับการอนุเคราะห์ช่วยเหลือจาก อาจารย์ที่ปรึกษาทั้ง ๓ ท่าน คือ ผศ.ดร. พระมหาณรงค์ศักดิ์ จิตติภาณ อาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์ พระครูสังฆรักษ์เกียรติศักดิ์ กิตติปัญโญ อาจารย์ประจำคณะสังคมศาสตร์ และ ผศ.ดร. กิตติทัศน์ ผกาทอง อดีตหัวหน้าภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รวมทั้ง รศ.ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร ผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาศาสตร์ของมหาวิทยาลัย ที่ได้กรุณาตรวจสอบบทคัดย่อภาษาอังกฤษให้

ผู้วิจัยซาบซึ้งในความเมตตากรุณาของทุกท่านที่กล่าวมาแล้วนั้น จึงขอกราบขอบพระคุณและอนุโมทนาขอบคุณเป็นอย่างยิ่ง ที่ทุกท่านได้สละเวลาให้ความดูแล เอาใจใส่ ให้คำแนะนำ คำปรึกษา ชี้แนะ และตรวจสอบแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ แก่ผู้วิจัยเป็นอย่างดีโดยตลอด เพื่อให้วิทยานิพนธ์สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอขอบพระคุณและอนุโมทนาขอบคุณ เจ้าหน้าที่หอสมุดกลางวัดมหาธาตุฯ และหอสมุดศูนย์วัดศรีสุदारาม ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รวมถึงหอสมุดกลางของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่อำนวยความสะดวกในการให้บริการยืมตำรา ค้นคว้าข้อมูลอ้างอิง ตลอดจนเจ้าของลิขสิทธิ์ผลงานวิชาการทุกเล่ม ที่ผู้วิจัยได้ค้นคว้าอ้างอิง

ขอขอบพระคุณและอนุโมทนาขอบคุณ พระศุภสิทธิ์ สุชาโต วัดจันทร์ประดิษฐาราม ที่ได้เมตตาอนุเคราะห์ช่วยเหลือผู้วิจัยในทุกด้านด้วยดีมาตลอด พระสุรเชษฐ์ ฐิริปัญโญ, และคุณโยมไสว บุญขวัญ กัลยาณมิตรผู้เอื้อเฟื้อข้อมูลในการทำวิทยานิพนธ์ ตลอดจนเพื่อนๆ นิสิตปริญญาโท สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ รุ่นที่ ๑ ทุกท่าน ที่เป็นกำลังใจและให้ข้อคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ต่อการทำวิทยานิพนธ์

ขออนุโมทนาขอบคุณ โยมพ่อบุญมาก - โยมแม่สายพิน ศิริพันธ์ บิดามารดาผู้ให้ชีวิต และทุ่มเททุกอย่างเพื่อลูกทุกคน โยมพี่สุพิศ อ่างคำหงษ์ พี่สาวที่ดี น้องๆ และญาติทุกคน ที่คอยให้กำลังใจและสอบถามเอาใจใส่ตลอดเวลา รวมถึงคุณโยมอารีต หงษ์หิรัญเรือง ผู้ที่คอยสนับสนุนการศึกษาทุกอย่าง ตั้งแต่ต้นจนสำเร็จการศึกษา

คุณประโยชน์ที่เกิดจากวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยขอน้อมบูชาพระรัตนตรัย พระคุณของ บิดามารดา พระอุปัชฌาย์อาจารย์ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ โยมพี่ประคิษฐ์ ศิริพันธ์ ผู้ล่วงลับ ตลอดจนผู้มีอุปการคุณต่อผู้วิจัยทุกท่าน ที่มีส่วนในความสำเร็จครั้งนี้.

พระมหารุ่งโรจน์ ฐมมภูจเมธี (ศิริพันธ์)

๕ เมษายน ๒๕๕๑

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(๑)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(๓)
กิตติกรรมประกาศ	(๕)
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	(๘)
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๔
๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕
๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย	๖
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๖
บทที่ ๒ ภาวะผู้นำตามหลักธรรมในพระไตรปิฎก	๘
๒.๑ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำ	๘
๒.๑.๑ ความหมายของผู้นำ	๘
๒.๑.๒ ความหมายของภาวะผู้นำ	๑๒
๒.๑.๓ ความสัมพันธ์ในเรื่องอำนาจของผู้นำ	๑๕
๒.๑.๔ แนวความคิดเรื่องอำนาจตามหลักพระพุทธศาสนา	๑๖
๒.๑.๕ ความสำคัญของผู้นำ	๑๘
๒.๒ แนวคิดภาวะผู้นำตามหลักธรรมในพระไตรปิฎก	๒๐
๒.๒.๑ การกำเนิดผู้นำในพระพุทธศาสนา	๒๐
๒.๒.๒ ลักษณะผู้นำในพระพุทธศาสนา	๒๒
๒.๒.๓ หลักธรรมของผู้นำในพระไตรปิฎก	๒๕
๒.๒.๔ คุณลักษณะความเป็นผู้นำที่ดี	๓๔
๒.๓ สรุปวิเคราะห์	๔๖

บทที่ ๓	ภาวะผู้นำองค์กรสงฆ์ในปัจจุบัน	๔๘
๓.๑	ภาวะผู้นำด้านการปกครอง	๔๘
๓.๒	ภาวะผู้นำด้านการศาสนศึกษา	๖๑
๓.๓	ภาวะผู้นำด้านการศึกษาสงเคราะห์	๖๕
๓.๔	ภาวะผู้นำด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา	๗๓
๓.๕	ภาวะผู้นำด้านการสาธารณูปการ	๘๓
๓.๖	ภาวะผู้นำด้านสาธารณสงเคราะห์	๘๘
๓.๗	สรุปวิเคราะห์	๙๖
บทที่ ๔	การประยุกต์ใช้หลักภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับสังคมปัจจุบัน	๙๘
๔.๑	ภาวะผู้นำกับการปกครองในพระพุทธศาสนา	๙๘
๔.๑.๑	รูปแบบการปกครอง	๙๘
๔.๑.๒	หลักในการปกครอง	๑๐๔
๔.๑.๓	หน้าที่ของผู้ปกครอง	๑๐๕
๔.๑.๔	เป้าหมายการปกครอง	๑๑๓
๔.๑.๕	อิทธิพลที่มีผลต่อการปกครองในปัจจุบัน	๑๑๖
๔.๒	การประยุกต์ใช้หลักภาวะผู้นำกับสังคมปัจจุบัน	๑๑๕
๔.๒.๑	การประยุกต์ใช้ในด้านเศรษฐกิจ	๑๑๕
๔.๒.๒	การประยุกต์ใช้ในด้านสังคม	๑๒๑
๔.๒.๓	การประยุกต์ใช้ในการเมืองการปกครอง	๑๒๕
๔.๓	สรุปวิเคราะห์	๑๓๔
บทที่ ๕	สรุปผลการศึกษา และข้อเสนอแนะ	๑๓๖
๕.๑	สรุปผลการศึกษา	๑๓๖
๕.๒	ข้อเสนอแนะ	๑๔๓
บรรณานุกรม		๑๔๔
ประวัติผู้วิจัย		๑๕๐

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

คำย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎก

พระไตรปิฎกที่ใช้อ้างอิงในการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ คือ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช ๒๕๓๕ อ้างอิงโดยระบบคำมัลเลอร์ เล่ม/ข้อ/หน้า เช่น ที.ม.(ไทย) ๑๐/๑๓๖/๘๑ หมายถึง สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๐ ข้อที่ ๑๓๖ หน้า ๘๑

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวิภังค์ (ภาษาไทย)
วิ.ม.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค (ภาษาไทย)
วิ.จุ.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	จุฬวรรค (ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค (ภาษาไทย)
ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย	มหาวรรค (ภาษาไทย)
ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค (ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปิณณาสก (ภาษาไทย)
ส.ส.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค (ภาษาไทย)
ส.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย	มหาวรรค (ภาษาไทย)
อง.เอกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย	เอกกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.ติกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย	ติกกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.จตุกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.ปญจก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย	ปัญจกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.สตุกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย	สตุกกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.นวก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย	นวกนิบาต (ภาษาไทย)
ขุ.ธ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย	ธรรมบท (ภาษาไทย)
ขุ.ชา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย	ชาดก (ภาษาไทย)
ขุ.อิติ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย	อิติวุตตกะ (ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สถาบันทางศาสนาเป็นสถาบันที่สำคัญที่สุดสถาบันหนึ่งของประเทศไทย ควบคู่กันกับสถาบันชาติและสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยเฉพาะพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาที่มีหลักธรรมคำสอนที่สามารถทดสอบและพิสูจน์ได้ตามแนวแห่งวิทยาศาสตร์ มีหลักในการบริหารการพัฒนา ทั้งการพัฒนาตน การพัฒนาคน และการพัฒนางาน มีหลักธรรมในการปกครองตนเอง ปกครองหมู่คณะ ปกครองประเทศชาติหรือสังคมส่วนรวม หรือแม้แต่หลักธรรมคุ้มครองโลก ดังคำกล่าวที่ว่าพระพุทธศาสนานั้นเป็นระบบวัฒนธรรมที่ส่งเสริม และกำหนดจริยธรรม หรือศีลธรรมของบุคคลและชุมชน ซึ่งมีผลไปถึงการประพฤติปฏิบัติ อีกทั้งยังเป็นสิ่งช่วยตรวจสอบ ควบคุม และเปลี่ยนแปลงความต้องการ แรงขับหรือความสนใจ ตลอดจนบังคับจิตใจ ความรู้สึก อารมณ์ของคน ด้วยการให้แบบแผนแห่งค่านิยมขั้นอุดมการณ์สูงสุดอด ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องของการบังคับตัวเอง หรือการควบคุมบังคับภายในอันได้แก่การที่คนเราต้องมีศีลสัตย์^๑

จะเห็นว่าในสังคมไทยปัจจุบันประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ นับถือพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ เนื่องจากการดำเนินชีวิตของคนไทยส่วนใหญ่ตั้งแต่เกิดจนตาย ก็ต้องเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา หรือแม้กระทั่งศิลปะและวัฒนธรรมต่างๆ ของไทย ก็ได้รับอิทธิพลมาจากหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา ซึ่งได้ฝังอยู่ในความคิดในชีวิตจิตใจของคนไทยมาช้านาน สังเกตได้จากผลสะท้อนที่ปรากฏออกมาในด้านต่างๆ เช่น วิถีชีวิต ทักษะคติ พฤติกรรม นิสัยใจคอของคนไทยตลอดถึงวัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ ก็เป็นผลมาจากพระพุทธศาสนาเช่นกัน ยิ่งในปัจจุบัน ความเจริญก้าวหน้าทางด้านวัตถุกลุ่ลไปทั่ว ซึ่งการเปลี่ยนแปลงของบริบททางสังคมจากอดีตถึงปัจจุบัน นับได้ว่าส่งผลกระทบต่อสังคมไทยเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะช่วงทศวรรษที่ผ่านมาที่เรียกกันว่า อัสดงคตานุวัตร (Westernization) ตามกระแสโลกาภิวัตน์^๒ ความเจริญก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีได้ทำให้ชาวพุทธเห็นห่างจากพระพุทธศาสนา ไม่ได้ประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนาเท่าที่ควร

^๑ ทินพันธุ์ นาคะตะ, พระพุทธศาสนากับสังคมไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : หจก. สหายบเลื่อการพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๒๑.

^๒ พระไพศาล วิสาโล, พระพุทธศาสนาไทยในอนาคด แนวโน้มและทางออกจากวิกฤติ, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสดศรี - สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๖), หน้า ๒๐๒.

เพราะเหตุที่ไม่ได้ปฏิบัติตามหลักธรรมของศาสนานี้เอง จึงก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ ในสังคมไทยมากมาย ดังที่ปรากฏตามสื่อต่างๆ ในปัจจุบัน ซึ่งภายใต้ภาวะการณ์ที่เป็นเช่นนี้ การมีผู้นำที่ดี ที่ประพฤติดนตามหลักการของผู้นำในพระพุทธศาสนา จึงถือว่าเป็นสิ่งที่จำเป็นที่จะนำองค์กรไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายและมีประสิทธิภาพ

นอกจากนี้ ปัญหาเกี่ยวกับผู้นำก็มักเกิดขึ้นในสังคมปัจจุบันเสมอ ผู้นำบริหารงานอย่างไม่มีเอกภาพ ไม่มีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน ใช้อำนาจโดยมิชอบ เพื่อแสวงหาผลประโยชน์แก่คนและพวกพ้อง และยึดหลักประโยชน์นิยมเป็นใหญ่ โดยไม่คำนึงถึงความอยู่รอดขององค์กรหรือคนในสังคมส่วนใหญ่” เมื่อเป็นเช่นนี้ย่อมทำให้เกิดสภาพการณ์ของสภาวะผู้นำที่ไม่พึงประสงค์เกิดขึ้นในสังคม กล่าวคือ เป็นปัญหาเกี่ยวกับการขาดซึ่งคุณธรรม จริยธรรม อันเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของการเป็นผู้นำที่ดี จึงทำให้กลไกของการบริหารงานล้มเหลว ซึ่งย่อมมีผลกระทบต่อความเสื่อมหรือความเจริญขององค์กรนั้นๆ หรือบางครั้งอาจส่งผลทำให้เกิดความล่มสลายขององค์กรหรือสังคมนั้นๆ ได้

คุณธรรมและจริยธรรม จึงถือเป็นปัจจัยที่สำคัญในการดำเนินบทบาทหน้าที่ของการเป็นผู้นำที่ดี หากผู้นำขาดซึ่งคุณธรรมและจริยธรรม ย่อมจะทำให้ผู้นำนั้นขาดความชอบธรรมในการทำหน้าที่ในองค์กรนั้นต่อไป ทั้งนี้เนื่องจากคุณธรรมและจริยธรรมถือเป็นคุณสมบัติที่สำคัญของบทบาทหน้าที่ของผู้นำ ที่ทำให้ผู้นำสามารถได้รับการยอมรับความเชื่อถือ ตลอดจนความนับถือจากบุคคลต่างๆ ทั้งในองค์กรและในสังคมทั่วไป ดังนั้น ปัญหาการขาดคุณธรรมและจริยธรรมของผู้นำ ย่อมทำให้ผู้นำไม่เป็นที่ยอมรับต่อบุคคลทั่วไปทั้งในองค์กรและในสังคม ซึ่งย่อมส่งผลกระทบต่อหลักบริหารงานและภาพลักษณ์ขององค์กรให้เสื่อมลง และย่อมนำมาซึ่งความล่มสลายขององค์กรในอนาคตเช่นกัน

ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาถือว่า การเป็นผู้นำนั้นต้องมีคุณสมบัติหลายอย่าง โดยเฉพาะคุณสมบัติตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา จึงจะทำให้ผู้ตามเกิดความเชื่อมั่นและเป็นผู้ตามที่ได้ความร่วมมือ เพื่อที่จะนำสังคมไปสู่เป้าหมายร่วมกันอย่างเป็นเอกภาพ ผู้นำที่จะนำบุคคลอื่นนั้น พระพุทธศาสนาถือว่าเป็นผู้ที่มีความสำคัญมาก ยิ่งองค์กรมีขนาดใหญ่เท่าใด ความสำคัญของผู้นำที่มีต่อสมาชิกในกลุ่มก็ยิ่งทวีความสำคัญเป็นเงาตามตัว กลุ่มใดได้ผู้นำดี สมาชิกในกลุ่มก็พลอยดีไปด้วย ในทางตรงกันข้ามกลุ่มใดได้ผู้นำที่ไม่ดี สมาชิกในกลุ่มก็ต้องประสบความลำบาก

^๑ อ่างใน มนตรี ธีรธรรมพิพัฒน์, จริยธรรมกับภาวะผู้นำ : ศึกษาทัศนของนักวิชาการในมหาวิทยาลัยแห่งประเทศไทยที่มีต่อผู้นำทางการเมือง, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑.

แม้ในหลักธรรมพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญของผู้นำ ดังพระพุทธพจน์เกี่ยวกับผู้นำที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ว่า

“เมื่อฝูงโคทั้งหลายว่ายข้ามน้ำ ถ้าโคจ่าฝูงไปคด โคหมดทั้งฝูงนั้นก็ไปคดตามกัน เพราะมีผู้นำที่ไปคดฉนโค ในหมู่มนุษย์ก็ฉนนนั้น บุคคลผู้ใดได้รับสมมติให้เป็นใหญ่ หากบุคคลผู้นั้นประพฤติไม่เป็นธรรม หมู่ประชาชนนอกนั้นก็ประพฤติชั่วเสียหาย แวันแวันทั้งหมดก็จะยากเชิญหากผู้ปกครองเป็นผู้ไร้ธรรม เมื่อฝูงโคว่ายข้ามน้ำ ถ้าโคจ่าฝูงไปตรง โคหมดทั้งฝูงนั้นก็ไปตรงตามกัน เพราะมีผู้นำที่ไปตรงฉนโค ในหมู่มนุษย์ก็ฉนนนั้น บุคคลผู้ใดได้รับสมมติให้เป็นใหญ่ หากบุคคลผู้นั้นประพฤติชอบธรรม หมู่ประชาชนนอกนั้นก็พลอยดำเนินตาม ทั้งวันแวันก็จะอยู่เป็นสุข หากผู้ปกครองตั้งอยู่ในธรรม”^๔

จากพุทธพจน์ข้างต้นพอจะสังเกตได้ว่าสังคมทุกสังคมย่อมต้องการผู้นำ ความเป็นผู้นำจำเป็นในทุกที่ทุกโอกาส ประเทศชาติก็ต้องมีนายกรัฐมนตรี จังหวัดต้องมีผู้ว่าราชการจังหวัด อำเภอต้องมีนายอำเภอ ตำบลต้องมีกำนัน หมู่บ้านต้องมีผู้ใหญ่บ้าน บริษัทห้างร้านต้องมีผู้จัดการ มีเจ้าเก่า หรือแม้แต่ตัวของเราเองก็ต้องมีใจของเราเป็นผู้นำเช่นกัน

ความเป็นผู้นำจึงมีความจำเป็นต่อทุกสถานการณ์และทุกหน่วยงาน เพราะทุกสถานการณ์และทุกหน่วยงาน ยากจะขาดผู้นำได้ ผู้นำไม่ว่าจะดำรงอยู่ในฐานะใดตำแหน่งใด มีที่มาโดยการสมมติแต่งตั้ง หรือเลือกตั้งให้มีอำนาจ ในสถานะผู้นำประชาชน เป็นสมมติราช พระราชามีความสำคัญต่อการกำหนดทิศทางความเป็นไปของสังคมและรัฐ ยังผลถึงความเป็นอยู่ของสมาชิกหรือประชาชนภายใต้การนำนั้น ดังเช่น โคหัวหน้าฝูงย่อมนำฝูงโคทั้งหลายตามที่ตนพาไป เช่นเดียวกับผู้นำ ตามเงื่อนไข คือ การประพฤติธรรม จะยังให้เกิดความผาสุกทั้งในสังคมและรัฐก็ได้ตามแต่ผู้นำ ผู้นำและสมาชิกในกลุ่มจึงเป็นเหตุผลสืบเนื่องกันไป

การศึกษาทำความเข้าใจให้ชัดเจนในเรื่องเหล่านี้ จะทำให้เราได้เข้าใจถึงหลักภาวะผู้นำตามทัศนะของพระพุทธศาสนา อันจะทำให้เราได้นำมาประยุกต์ใช้ในสังคมปัจจุบัน ทั้งในทางคณะสงฆ์เอง และองค์กรทางสังคมโดยทั่วไป เพื่อให้เกิดประโยชน์และความเจริญก้าวหน้าในการปฏิบัติงานทั้งของส่วนตนและของส่วนรวมสืบไป

จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้น ทำให้ผู้วิจัยในฐานะที่เป็นพระสงฆ์และมีภารกิจที่จะต้องช่วยกันดูแล และจรรโลงพระพุทธศาสนาให้เจริญมั่นคงในปัจจุบันและอนาคต จึงมีความสนใจที่จะศึกษาหลักภาวะผู้นำตลอดถึงกระบวนการและวิธีการการปกครองในพระพุทธศาสนา เท้าที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท.

^๔ อจ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗๐/๕๘.

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาภาวะผู้นำตามหลักธรรมในพระไตรปิฎก
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาภาวะผู้นำองค์กรสงฆ์ในปัจจุบัน
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้หลักภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนากับสังคมปัจจุบัน

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยทำการศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีหลักภาวะผู้นำ เทาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ตลอดจนหนังสือเอกสารงานวิจัยและตำราต่างๆ ที่นักปราชญ์ทั้งหลายได้อธิบายไว้

๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

คณะสงฆ์ หมายถึง คณะสงฆ์ที่ผ่านการบรรพชา - อุปสมบทมาแบบเถรวาท

เจ้าคณะ หมายถึง หัวหน้าคณะสงฆ์, หรือคำเรียกตำแหน่งผู้ปกครองคณะสงฆ์ระดับตำบล อำเภอ จังหวัด และภาค เช่น เจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะจังหวัด และเจ้าคณะภาค ตามลำดับ

เถรวาท หมายถึง นิกายพระพุทธศาสนาฝ่ายใต้ ซึ่งถือตามคติที่พระอรหันต์พุทธสาวกได้วางหลักธรรมวินัยเป็นแบบแผนไว้เมื่อครั้งปฐมสังคายนา

ผู้นำ หมายถึง ผู้ที่เป็นหัวหน้าหรือผู้บริหารในองค์กรนั้นๆ

ผู้นำองค์กรสงฆ์ หมายถึง พระสงฆ์ผู้มีหน้าที่ปกครองและบริหารงานคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕

มหาเถรสมาคม หมายถึง คณะบุคคลที่ทำหน้าที่กำกับ และควบคุมการบริหารกิจการของคณะสงฆ์ไทย ตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย คณะสงฆ์และสามเณรต้องอยู่ภายใต้การปกครองของมหาเถรสมาคม

วินัย หมายถึง ระเบียบสำหรับกำกับความประพฤติให้เป็นแบบแผนอันหนึ่งอันเดียวกัน หรือประมวลสิกขาบทของพระสงฆ์ทั้งส่วนอาทิพรหมจรรย์และอภิสมจาร

สมัยพุทธกาล หมายถึง ช่วงเวลาที่พระพุทธเจ้ามีพระชนม์ชีพอยู่

๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงภาวะผู้นำในหนังสือ ภาวะผู้นำ : ความสำคัญต่อการพัฒนาคนพัฒนาประเทศ ว่า ภาวะผู้นำ ก็คือคุณสมบัติ เช่น สติปัญญา ความดีงาม ความรู้ความสามารถของบุคคล ที่ชักนำให้คนทั้งหลายมาประสานกัน และพากันไปสู่จุดหมายที่ดีงาม และกล่าวถึงลักษณะผู้นำไว้ ๓ ข้อ คือ มองกว้าง คิดไกล และใฝ่สูง^๕ และได้รวบรวมประมวลภาวะผู้นำที่ดี ที่มีประสิทธิภาพ ตามแนวทางของหลักพุทธธรรมอย่างเป็นระบบ และได้นำเสนอคุณสมบัติของผู้นำ ๗ ด้าน ของพระพุทธเจ้า เพื่อประโยชน์สูงสุดต่อการพัฒนาคนและสังคมต่อไป^๖

พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงฺกโล) ได้กล่าวถึงความเป็นผู้นำ ในหนังสือหลักธรรมมาภิบาลและประมุขศิลป์ ว่า นายสารถิที่ดี คือ ผู้ที่สามารถจับรถเทียมม้าให้สามารถบรรทุกสิ่งของได้มาก ไปถึงจุดหมายปลายทาง ได้รวดเร็วและปลอดภัย เพราะมีคุณสมบัติของนายสารถิที่ดี ที่สามารถ หรือนายวงดนตรีที่ดี คือ สามารถควบคุมวงดนตรี ซึ่งมีผู้เล่นดนตรีหลายชิ้นหลายคน เป็นวงใหญ่ให้บรรเลงเพลงได้ไพเราะเพราะพริ้ง สะกดใจผู้ฟังให้เคลิบเคลิ้ม เป็นสุข หรือให้บรรเลงเพลงได้เร้าใจถูกใจผู้ฟัง ให้สนุกสนาน เพราะเป็นนายวงดนตรีที่มีความสามารถ กล่าวคือมีสภาวะความเป็นผู้นำสูง ฉันทิ ห้วนหน้าฝ่ายบริหารตลอดถึงหัวหน้างานทุกระดับขององค์กร ที่จะสามารถปกครองบังคับบัญชา ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาและสามารถบริหารกิจการ กิจกรรม และ/หรือ โครงการต่างๆ ขององค์กรให้บรรลุผลดี มีประสิทธิภาพสูง ก็จะต้องเป็นผู้มีคุณลักษณะความเป็นผู้นำที่ดี คือ มีประมุขศิลป์สูง^๗

พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตฺโต) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ สงฆ์ผู้นำสังคมว่า ภาวะผู้นำ คือความมีคุณธรรม มีคุณสมบัติในการริเริ่มสิ่งใหม่ๆ ในการรวมเอากายรวมเอาใจของมวลชน หรือประสานร้อยรวมคนจำนวนมากให้เห็นดีเห็นชอบ แล้วดำเนินไปสู่เป้าหมายที่ดีงามอันเดียวกัน เป็นผู้คิดริเริ่มหรือยืนยันสิ่งที่เกิดขึ้นหรือที่ผ่านมาแล้วว่าเป็นสิ่งถูกต้องดีงามพร้อมทั้งเป็นผู้เสียสละ กล้าคิด กล้าพูด กล้าทำในสิ่งที่ถูกต้องชอบธรรมก่อนบุคคลอื่นๆ เป็นต้น พูดให้สั้นๆ ว่า ภาวะผู้นำ คือคุณความดีของบุคคลในทางสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามแก่สังคมและมนุษยชาติ เช่น ความมีสติปัญญา

^๕ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ภาวะผู้นำ : ความสำคัญต่อการพัฒนาคน พัฒนาประเทศ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๖), หน้า ๓๑ - ๓๒.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕-๒๘.

^๗ พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงฺกโล), หลักธรรมมาภิบาลและประมุขศิลป์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มงคลชัยพรินต์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒๒.

ความรู้ความสามารถ ความบากบั่นเอาจริง เสียสละมีความหนักแน่น อดทน รอคอยได้ ความเมตตา กรุณา ปรารธนาดีต่อมนุษย์และสรรพสัตว์ทุกรูปทุกนาม รวมทั้งสามารถในการประสานงาน การ ชี้แจง แนะนำ ชักชวนให้บุคคล หรือกลุ่มคนที่มีความคิดเห็นแตกต่างกันออกไป ให้เห็นร่วมกัน เห็นไปในแนวเดียวกัน จนรวมเป็นกลุ่มเดียวกัน มีใจเดียว มุ่งมั่นทุ่มเทดำเนินไปในทิศทาง เดียวกันเพื่อเป้าหมายที่ทีมงานร่วมกันมีคุณธรรมอย่างนี้เราเรียกว่า ผู้นำ หรือมีภาวะผู้นำ ในที่นี้^๔

พระบุญเรือง จิตฺตมโ ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์ผู้นำในพระพุทธศาสนา ศึกษาเฉพาะวิธีการแก้ปัญหาของพระพุทธเจ้า จากผลการศึกษาพบว่า ภาวะผู้นำ คือ ผู้มีความรู้ ความสามารถในการตัดสินใจในการนำพาตนเองและคณะให้ดำเนินไปได้ในสถานการณ์หนึ่งๆ ภาวะผู้นำนั้นยังขึ้นอยู่กับบุคลิกภาพเป็นตัวส่งเสริม ในพระพุทธศาสนาแสดงหลักธรรมไว้สำหรับ ผู้นำ คือ หลักพรหมวิหาร ๔ อิทธิบาท ๔ สังคหวัตถุ ๔ ขมราวาสธรรม ๔ ทศพิธราชธรรม ๑๐ และจักรวรรดิวัตร ๑๒ รวมลักษณะของหลักธรรมทั้งหมดแล้วจะต้องเกื้อหนุนให้นักปกครอง ประสบความสำเร็จในการปกครองทั้งสิ้น^๕

มนตรี ชีรธรรมพิพัฒน์ ได้ศึกษาจริยธรรมกับภาวะผู้นำศึกษาทัศนของนักวิชาการใน มหาวิทยาลัยแห่งประเทศไทยที่มีต่อผู้นำทางการเมือง ผลการศึกษาพบว่า นักวิชาการรัฐศาสตร์ ส่วนมากมีทัศนะสอดคล้องกันในประเด็นการศึกษาด้านต่างๆ ดังนี้ สภาพของผู้นำ ควรกำหนดตาม รัฐธรรมนูญและการยอมรับของสังคมนั้นลักษณะผู้นำที่พึงประสงค์คือ ผู้นำแบบประชาธิปไตย วิธีการให้ได้มาซึ่งผู้นำที่มีความชอบธรรมคือ วิธีการแบบประชาธิปไตย เป็นกลไกที่มีเหตุผล ทุกคน เคารพความคิด สิทธิเสรีภาพ และมนุษยภาพซึ่งกันและกัน ตลอดจนมีส่วนร่วมทางการเมืองและ สามารถตรวจสอบการทำงานของผู้นำ และถอดผู้นำไม่ชอบธรรมได้ จริยธรรมของผู้นำกับจริยธรรม ของนักปกครองเป็นหลักตัดสินความถูกต้องในอาชีพทางการเมือง จริยธรรมจะเกิดขึ้นได้ ต้องอาศัย โครงสร้างระบบกลไก วิธีการในระบอบการปกครองที่ถูกต้องชอบธรรม^๖

^๔ พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตฺโต), สงฆ์ผู้นำสังคม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๕๒.

^๕ พระบุญเรือง จิตฺตมโ (สุทธิชัย), การศึกษาเชิงวิเคราะห์ผู้นำในพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะวิธีการแก้ปัญหาของพระพุทธเจ้า, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ก.

^๖ มนตรี ชีรธรรมพิพัฒน์, จริยธรรมกับภาวะผู้นำ : ศึกษาทัศนของนักวิชาการในมหาวิทยาลัยแห่งประเทศไทยที่มีต่อผู้นำทางการเมือง, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า จ.

นางสาวนันทวรรณ อีสราวุฒันชัย ได้ศึกษาเรื่อง ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ในยุคโลกาภิวัตน์ : ศึกษาจากหลักพุทธธรรม จากผลการศึกษาพบว่า ภาวะผู้นำที่ดีตามหลักพุทธธรรม ผู้นำจะต้องยึดหลัก “ธรรม” เช่น พรหมวิหาร ๔ ธรรมาธิปไตย พละ ๔ และสัปปริยธรรม ๗ เป็นต้น เป็นคุณธรรมสำหรับการปฏิบัติหน้าที่ของตน เพื่อให้สามารถดำเนินกิจการงานทุกอย่างให้บรรลุผลสำเร็จที่วางไว้และนำพาหมู่คณะและสังคมไปสู่ความสงบสุขและมั่นคงตลอดไป รูปแบบผู้นำที่พึงประสงค์ในยุคโลกาภิวัตน์ที่เกิดจากการประยุกต์ของภาวะผู้นำตามแนวคิดตะวันตกและหลักพุทธธรรม ย่อมประกอบด้วยหลักการ ๓ ประการ คือ หลักการครองตน ครองคน และครองงาน โดยมุ่งเน้นให้ผู้นำเกิดการพัฒนาดน พัฒนาคณ และพัฒนาระบบงานให้มีคุณภาพและสมบูรณ์แบบ^{๑๑}

สุรศักดิ์ ม่วงทอง ได้ศึกษาพุทธธรรมกับภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ ศึกษาและกรณีศึกษานัผู้ใหญ่วัย ๖๐ ปี จังหวัดนครราชสีมา กล่าวถึงภาวะผู้นำ ไว้ว่า ภาวะผู้นำ คือ การที่ผู้นำใช้อำนาจอิทธิพลหรืออำนาจหน้าที่ความสัมพันธ์ ซึ่งมีอยู่ต่อผู้ได้บังคับบัญชาในสถานการณ์ต่างๆ เพื่อปฏิบัติการและอำนวยความสะดวก โดยใช้กระบวนการติดต่อซึ่งกันและกัน เพื่อมุ่งให้บรรลุผลตามเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้ กล่าวโดยสรุป ผู้นำคือ บุคคลใดก็ตามที่มีอิทธิพลเหนือคนอื่นในกลุ่ม หรือมีบทบาทสำคัญในการนำกลุ่มไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมาย ในการทำงาน ผู้นำอาจเป็นคนคนเดียวกับผู้บริหารหรือไม่ก็ได้ ดังนั้น ในกลุ่มหรือองค์กรหนึ่งๆ อาจมีผู้นำหลายคนนอกเหนือไปจากผู้บริหารหรือหัวหน้าซึ่งเป็นผู้นำโดยตำแหน่ง ส่วนภาวะผู้นำ หมายถึง คุณลักษณะส่วนบุคคลที่แสดงออกมาเมื่อมีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มในระหว่างการทำงานหรือกับผู้ร่วมในสถานการณ์เดียวกัน ในอันที่จะทำให้กิจการของกลุ่มดำเนินไปสู่เป้าหมายและความสำเร็จ^{๑๒}

^{๑๑} นางสาวนันทวรรณ อีสราวุฒันชัย, ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ในยุคโลกาภิวัตน์ : ศึกษาจากหลักพุทธธรรม, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า (๓)

^{๑๒} สุรศักดิ์ ม่วงทอง, พุทธธรรมกับภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ : ศึกษาและกรณีศึกษานัผู้ใหญ่วัย ๖๐ ปี จังหวัดนครราชสีมา, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑.

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพโดยเป็นการวิเคราะห์เอกสาร (Analytical Study Research) ซึ่งมีขั้นตอนดำเนินการตามลำดับ ดังนี้

๑.๖.๑ ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก งานวิจัย ตำราวิชาการ และเอกสารที่เกี่ยวข้องกับงานการวิจัย

๑.๖.๒ ใช้แนวทางจากข้อ ๑ เพื่อวิเคราะห์ อธิบายความ และตีความข้อมูลที่รวบรวมมาทั้งหมด ให้เกิดความเข้าใจให้ชัดเจนมากที่สุด

๑.๖.๓ สรุป เสนอแนะ และนำเสนอข้อมูลที่ได้ เพื่อประโยชน์แก่ผู้สนใจทั่วไป

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๗.๑ ได้ทราบภาวะผู้นำตามหลักธรรมในพระไตรปิฎก

๑.๗.๒ ได้ทราบภาวะผู้นำองค์กรสงฆ์ในปัจจุบัน

๑.๗.๓ ได้ทราบหลักภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๗.๔ สามารถนำหลักภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการองค์กร

บทที่ ๒

ภาวะผู้นำตามหลักธรรมในพระไตรปิฎก

๒.๑ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำ

ผู้นำคืออะไร ภาวะผู้นำเป็นอย่างไร ผู้นำเป็นมาแต่กำเนิดหรือถูกสร้างขึ้น ภาวะผู้นำที่ดั้นด้นเกิดขึ้นในตัวบุคคล หรือในสถานการณ์แห่งการกระทำหรือพฤติกรรมกันแน่ เป็นคำถามที่ทุกคนส่วนใหญ่ยังไม่พอใจกับคำตอบนัก เพราะคำว่าผู้นำ (Leader) และภาวะผู้นำ (Leadership) มีความหมายที่แตกต่างกัน และมีประวัติที่ยาวนานมาก คำว่า “ผู้นำ” ปรากฏอยู่ในพจนานุกรมภาษาอังกฤษของออกซ์ฟอร์ด (Oxford English Dictionary) ในราวปี ค.ศ. ๑๓๐๐ (พ.ศ. ๑๘๔๓) หรือเจ็ดร้อยปีที่แล้ว ส่วนคำว่า “ภาวะผู้นำ” นั้น ปรากฏขึ้นมาภายหลัง ประมาณปี ค.ศ. ๑๘๐๐ (พ.ศ. ๒๓๔๓) คือ ประมาณสองร้อยปีมาแล้วหรือแม้จนกระทั่งปัจจุบัน ความหมายของผู้นำและภาวะผู้นำ ก็ยังเป็นปริศนาสำหรับนักวิชาการและบุคคลทั่วไป^๑ อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยจักได้นำเสนอตามความหมายที่นักวิชาการทั้งหลายได้ให้ไว้ ดังนี้

๒.๑.๑ ความหมายของผู้นำ

คำว่า ผู้นำ กับ ภาวะผู้นำ นั้น เป็นการมองคนละด้าน คำว่า ผู้นำ มองเน้นที่ตัวบุคคล ภาวะผู้นำ มองเน้นที่คุณลักษณะในตัวบุคคล ส่วนนักวิชาการทั้งหลายได้ให้ความหมายไว้แตกต่างกันมากมาย แต่ผู้วิจัยขอนำเสนอพอเป็นสังเขป ดังนี้

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)^๒ ให้ความหมายไว้ว่า ผู้นำ คือผู้ชักพาให้คนอื่นเคลื่อนไหวหรือกระทำการในทิศทางที่ผู้นำกำหนดเป้าหมายไว้ หลายคนมีบทบาทเป็นผู้นำกันอยู่แล้วเช่นเป็นผู้นำองค์กร ผู้นำสมาคม ผู้นำวัด และแม้กระทั่งหัวหน้าครอบครัวก็จัดว่าเป็นผู้นำ

โสภา ชูพิกุลชัย และคณะ^๓ ได้ให้ความหมายว่า ผู้นำ หมายถึง บุคคลซึ่งมีลักษณะและคุณสมบัติเหมาะสมที่จะชักจูงใจและแนะนำคนอื่นให้ทำงานได้บรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่ม

^๑ นายแพทย์สงวน นิตยารัมภ์พงศ์, ภาวะผู้นำ เพื่อการบริหารคุณภาพสู่ความเป็นเลิศ, พิมพ์ครั้งที่ ๖ (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๔), หน้า (๕).

^๒ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พุทธวิธีบริหาร, พิมพ์พิเศษ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๒๖.

^๓ โสภา ชูพิกุลชัย และคณะ, เทคนิคการให้บริการปรึกษา, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๑๕), หน้า ๒๑๕.

สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์^๔ ได้ให้ความหมายว่า ผู้นำ คือ บุคคลที่ได้รับมอบหมาย ซึ่งอาจโดยการเลือกตั้งหรือแต่งตั้งและเป็นที่ยอมรับของสมาชิกให้มีอิทธิพลและบทบาทเหนือกลุ่มสามารถที่จะจูงใจ ชักนำ หรือชี้นำให้สมาชิกของกลุ่มรวมพลังเพื่อปฏิบัติการภารกิจต่างๆ ของกลุ่มให้ประสบความสำเร็จ

ถวิล ธาราโกชน^๕ ได้ให้ความหมายว่า ผู้นำ หมายถึง ลักษณะที่แสดงถึงความสามารถในการนำพา การดำเนินกิจการ การแก้ไขปรับปรุง และการรักษาขวัญและกำลังใจของกลุ่ม ทำให้กลุ่มบรรลุถึงเป้าหมายที่ต้องการให้มากที่สุด

เสนาะ ดิเียว^๖ กล่าวว่า ผู้นำ คือ ผู้ที่สามารถทำให้ผู้อื่นไปสู่จุดหมายปลายทางได้ ประสพผลสำเร็จตามเป้าหมายโดยเสียค่าใช้จ่ายต่ำสุด โดยใช้วิธีการจูงใจและอาศัยบุคลิกภาพของตัวเอง ที่ทำงานให้สำเร็จด้วยลักษณะต่าง ๆ คือ การใช้อำนาจ การกำหนดเป้าหมาย ทศณะต่อองค์การ การทำหน้าที่ผู้นำโดยอาศัยความร่วมมือของผู้อื่น ความสัมพันธ์กับผู้อื่นและการวางตัวที่เหมาะสม

ธรรมรส โชติคุณุช^๗ ได้ให้ความหมายว่า ผู้นำ หมายถึง บุคคลซึ่งถูกแต่งตั้งขึ้นมาได้รับการยกย่องขึ้นมาให้เป็นหัวหน้า มีความสามารถในการปกครอง บังคับบัญชา และอาจชักพาผู้ได้บังคับบัญชาหรือหมู่ชน ไปในทางดีหรือชั่วได้

อาชวัน วายวานนท์^๘ ได้ให้ความหมายว่า ผู้นำ คือ ผู้มีชื่อเสียง มีความสามารถในการนำผู้อื่น และมีกะหมายถึงผู้ที่อยู่ในตำแหน่งสำคัญ ๆ ในทางบริหาร เป็นผู้ทีกลุ่มถือว่ารับผิดชอบต่อการบรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่มที่ตนร่วมกิจกรรมอยู่

^๔ สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์, ภาวะผู้นำ : ทฤษฎีและปฏิบัติ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท วิรัตน์ เอ็ดดเคชั่น จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๓.

^๕ ถวิล ธาราโกชน, จิตวิทยาสังคม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเคียนสโตร, ๒๕๓๒), หน้า ๑๑๖.

^๖ เสนาะ ดิเียว, หลักการบริหาร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๖-๘.

^๗ ธรรมรส โชติคุณุช, มนุษยสัมพันธ์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์เนศ, ๒๕๑๕), หน้า ๑๑๑.

^๘ อาชวัน วายวานนท์, ภาวะผู้นำและประสิทธิผลของผู้บริหาร, (กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการส่งเสริมงานวิจัยสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๒๐), หน้า ๒๕.

อานันท์ ปันยารชุน^๙ กล่าวว่า ในสายตาของผมอยากนิยามคำว่า “ผู้นำ” ว่า ผู้นำไม่ใช่ผู้ที่นำคนอื่น แต่ผู้นำที่ดี คือ ผู้ที่คนอื่นอยากเดินตาม

Fiedler^{๑๐} ให้ความหมาย ผู้นำ ไว้ว่า บุคคลใดบุคคลหนึ่งในกลุ่มผู้เป็นผู้ควบคุมและประสานงานให้กิจกรรมต่างๆ ของกลุ่มดำเนินไปได้ด้วยความเรียบร้อย

Raymond J. Burdy^{๑๑} ได้ให้ความหมายไว้ว่า ผู้นำ คือ บุคคลที่สามารถชักจูงให้คนอื่นปฏิบัติตามด้วยความเต็มใจ ทำให้ผู้ตามมีความเชื่อมั่นในตัวเองและสามารถช่วยคลี่คลายความตึงเครียดต่างๆ ลงได้ และทำกลุ่มให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้

David J. Campbell,^{๑๒} ได้ให้คำจำกัดความว่า ผู้นำ คือ บุคคลผู้มีความสามารถในการบังคับบัญชาผู้อื่น และประสานงานให้ผู้อื่นทำการให้บรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ด้วยความเต็มใจ

กล่าวโดยสรุป ผู้นำ คือ ผู้มีศิลปะหรืออำนาจหน้าที่สามารถมีอิทธิพลเหนือผู้อื่น และนำบุคคลเหล่านั้นไปโดยเขาให้ความไว้วางใจไม่ขัดขวางเชื่อใจอย่างเต็มที่ พร้อมทั้งให้ความเคารพนับถือ ให้ความร่วมมือ และมีความมั่นใจในตัวผู้นำอย่างจริงจังจึงสามารถดึงความสามารถของผู้อื่นมาใช้ในการดำเนินการงานของกลุ่มหรือองค์การบรรลุผลสำเร็จ

และความเป็นผู้นำนั้นมีฐานะอีกอย่างหนึ่ง เรียกว่าเป็นนาคะ แปลว่าเป็นที่พึ่งของชาวโลก เหมือนอย่างพระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่โลก ก็จึงเป็นโลกนาคะ แปลว่า เป็นที่พึ่งของชาวโลก ท่านผู้นำเมื่อนำได้ดี ก็จะเป็นที่พึ่งของคนอื่น เป็นที่พึ่งของหมู่ชน จนกระทั่งเป็นที่พึ่งของมวลมนุษยชาติต่อไป.

^๙ อ้างใน นายแพทย์สรวง นิตยารัมภ์พงศ์, ภาวะผู้นำ เพื่อการบริหารคุณภาพสู่ความเป็นเลิศ, หน้า ๒๕.

^{๑๐} F.E.Fiedler, **A Theory of Leadership Effectiveness**, (New York : McGraw Hill Book, 1967), p.8.

^{๑๑} Raymond J. Burdy, **Fundamental of Leadership Readings**, (Massachusetts Addison : Wesley Publishing co., 1972), p. 43.

^{๑๒} David J.Campbell, **Organizations and the business Environment**, (Oxford : Butterworth Heineman, 1997). p. 169.

๒.๑.๒ ความหมายของภาวะผู้นำ

ในเรื่องความหมายของ ภาวะผู้นำ นี้ ได้มีนักปราชญ์หลายท่านให้ความหมายไว้เป็นอันมาก ทั้งนี้ เนื่องมาจากสาเหตุ ๓ ประการ^{๑๓} คือ

๑. ภาวะผู้นำมีขอบเขตกว้างขวาง และเกี่ยวข้องกับตัวแปรต่างๆ มากมาย
๒. ภาวะผู้นำเป็นผลงานของสหวิชา สหสถาบัน และสหอาชีพ ฉะนั้น วิธีการมองภาวะผู้นำของแต่ละวิชา สถาบัน และอาชีพ จึงแตกต่างกันออกไป
๓. องค์ความรู้เกี่ยวกับภาวะผู้นำ ถือเป็นข้อยุติยังไม่ได้ เนื่องจากผลการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ ยังขัดแย้งกันอยู่มาก

อย่างไรก็ดี ผู้วิจัยจะได้นำเสนอความหมายของภาวะผู้นำ ซึ่งนักวิชาการที่มีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับอย่างแพร่หลาย และนักวิจัยหลายๆ ท่าน ได้เสนอไว้อย่างน่าสนใจ ดังนี้

กวี วงศ์พูน^{๑๔} ได้กล่าวโดยสรุปว่า ภาวะผู้นำ คือ การที่ผู้นำใช้อิทธิพลในความสัมพันธ์ซึ่งมีอยู่ต่อผู้ได้บังคับบัญชาในสถานการณ์ต่างๆ เพื่อปฏิบัติการและอำนวยการ โดยใช้กระบวนการติดต่อซึ่งกันและกันเพื่อให้บรรลุตามเป้าหมาย

กิติ ดยัคคานนท์^{๑๕} ให้ความหมายว่า “ภาวะผู้นำ” คือ ศิลปะหรือความสามารถของบุคคลหนึ่งที่จูงใจหรือใช้อิทธิพลต่อบุคคลอื่น ไม่ว่าจะเป็นผู้ร่วมงานหรือผู้ได้บังคับบัญชา ในสถานการณ์ต่าง ๆ เพื่อปฏิบัติการและอำนวยการโดยใช้กระบวนการสื่อความหมาย หรือการติดต่อกันและกันให้ร่วมมือกับตน ดำเนินการจนกระทั่งบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้

นายศิลป์ เชี่ยวชาญพิพัฒน์ และคณะ^{๑๖} ให้ความหมายว่า “ภาวะผู้นำ” คือ ศิลปะในการชักจูงผู้ได้บังคับบัญชาให้ปฏิบัติหน้าที่อย่างเต็มใจ เต็มความสามารถ และกระตือรือร้น หรือภาวะผู้นำ คือ ผู้ที่เป็นแบบอย่างและมีความสามารถพิเศษ แสดงบทบาทในการสั่งการ และออกคำสั่งที่มีอิทธิพลต่อบุคคลอื่น

^{๑๓} กวี วงศ์พูน, ภาวะผู้นำ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ส่งเสริมวิชาชีพบัญชี, ๒๕๓๕), หน้า ๑๓.

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖.

^{๑๕} กิติ ดยัคคานนท์, เทคนิคการสร้างภาวะผู้นำ, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๒๐.

^{๑๖} นายศิลป์ เชี่ยวชาญพิพัฒน์ และคณะ, การบริหาร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๗), หน้า ๑๘.

สมพงษ์ เกษมสิน^{๑๑} ให้ความหมายว่า “ภาวะผู้นำ” คือ การใช้อิทธิพลหรืออำนาจหน้าที่ในความสัมพันธ์ซึ่งมีผู้ได้บังคับบัญชาในสถานการณ์ต่าง ๆ เพื่อปฏิบัติการ และอำนวยความสะดวก โดยกระบวนการติดต่อซึ่งกันและกัน เพื่อให้บรรลุผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้

เถาว์ลย์ นันทากิวัฒน์^{๑๒} ให้ความหมายว่า “ภาวะผู้นำ” คือ ความสัมพันธ์ซึ่งบุคคลหนึ่งหรือผู้มีอิทธิพล ให้ผู้อื่นทำงานร่วมกันอย่างเต็มใจเพื่อบรรลุเป้าหมายอันเป็นที่ต้องการของผู้นำ ผู้นำมิใช่เป็นผู้ผลักดันแต่เป็นผู้ดึงโดยแรงให้ผู้ตามทราบแนวทางปรารถนา ให้ปฏิบัติตามด้วยการปฏิบัติเป็นตัวอย่าง

รังสรรค์ ประเสริฐศรี^{๑๓} ได้ให้ความหมายไว้ว่า ภาวะผู้นำ คือ พฤติกรรมส่วนตัวของบุคคลคนหนึ่งที่จะชักนำกิจกรรมของกลุ่มให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน (Shared Goal) หรือเป็นความสัมพันธ์ที่มีอิทธิพลระหว่างผู้นำ (Leaders) และผู้ตาม (Followers) ซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้บรรลุจุดหมายร่วม หรือเป็นความสามารถที่จะสร้างความเชื่อมั่น และให้การสนับสนุนบุคคลเพื่อให้บรรลุเป้าหมายองค์การ

นิตย์ สัมมาพันธ์^{๑๔} ได้ให้ความหมายว่า ภาวะผู้นำ คือ พลังชนิดหนึ่งที่สามารถส่งแรงกระทำอันก่อให้เกิดการขับเคลื่อนกลุ่มคนและระบบองค์กรไปสู่การบรรลุเป้าประสงค์

อุทัย หิรัญโต^{๑๕} ได้รวบรวมเสนอความหมายของ ภาวะผู้นำ ซึ่งมีผู้นิยามไว้ ดังนี้

๑. ภาวะผู้นำ คือ การที่บุคคลในความสัมพันธ์ซึ่งมีต่อผู้ได้บังคับบัญชา ในสถานการณ์ต่างๆ เพื่อปฏิบัติการ และอำนวยความสะดวกโดยกระบวนการติดต่อสื่อสาร ติดตามซึ่งกันและกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้

๒. ภาวะผู้นำในทางปฏิบัติ คือ การที่บริหารของกลุ่ม ทำหน้าที่เกี่ยวกับการอำนวยความสะดวกใจ ริเริ่ม ประนีประนอม และประสานงาน โดยอาศัยอำนาจหน้าที่และอำนาจบารมีเป็นเครื่องมือในการบริหารเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้

^{๑๑} สมพงษ์ เกษมสิน, การบริหาร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖), หน้า ๒๒๐.

^{๑๒} เถาว์ลย์ นันทากิวัฒน์, หลักการจัดการ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑), หน้า ๒๐๓.

^{๑๓} รังสรรค์ ประเสริฐศรี, ภาวะผู้นำ, (กรุงเทพมหานคร : ธนัชการพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๓๑.

^{๑๔} นิตย์ สัมมาพันธ์, ภาวะผู้นำ:พลังขับเคลื่อนสู่ความเป็นเลิศ, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ร่วมกับ สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๖), หน้า ๓๑.

^{๑๕} อุทัย หิรัญโต, หลักการบริหารบุคคล, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๓), หน้า ๘-๙.

๓. ภาวะผู้นำ คือ ความสามารถของบุคคลในการทำแผนงาน และคำวินิจฉัยของเขา ให้เป็นที่ยอมรับด้วยความเต็มใจในหมู่ผู้ตามทั้งหลาย

๔. ภาวะผู้นำ คือ วิธีการจูงใจให้บุคคลแต่ละคนทำงาน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์

๕. ภาวะผู้นำ คือ กิจกรรมในการใช้อิทธิพลจูงใจประชาชน ให้ร่วมมือปฏิบัติเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งคนเหล่านั้น เห็นว่า เป็นสิ่งอันพึงปรารถนา

Chester I Bernard^{๒๒} ได้อธิบายว่า ภาวะผู้นำ หมายถึง คุณภาพของพฤติกรรมของบุคคลเพื่อชักนำบุคคลอื่น หรือชักนำกิจกรรมต่างๆ ในภาระขององค์กร

Rensis Likert^{๒๓}. กล่าวว่า ภาวะผู้นำ คือ กระบวนการซึ่งผู้นำจะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับความคาดหวัง ค่านิยม และความสามารถในการติดต่อพบปะเจรจาของบุคคลที่จะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย ดังนั้น เพื่อจะก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการทำงาน ผู้นำต้องแสดงออกซึ่งพฤติกรรมที่จะทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชา เห็นว่าสนับสนุนในความสามารถของเขา

Stogdill^{๒๔} กล่าวว่า ภาวะผู้นำ เป็นกระบวนการใช้อิทธิพลต่อกลุ่มในองค์กรเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้

Ordway Tead^{๒๕} กล่าวว่า เป็นการประกอบกันของลักษณะที่บุคคลชักนำให้บุคคลอื่นกระทำการเพื่อบรรลุเป้าหมายที่ตนต้องการได้

จากการนิยามความหมายข้างต้น จะเห็นได้ว่า การเป็นผู้นำที่ดีไม่ใช่เป็นได้ง่าย จำเป็นต้องมีการเรียนรู้และฝึกฝนซึ่งต้องอาจใช้เวลานาน แต่หากสามารถทำได้สำเร็จก็เท่ากับว่าผู้นำนั้นมีคุณสมบัติที่จะนำองค์กรไปสู่ความสำเร็จได้ง่ายขึ้น

โดยสรุปผู้เขียนเห็นว่า ภาวะผู้นำ หมายถึง ศิลปะและความสามารถในการนำและจูงใจผู้ร่วมงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชาแต่ละคนให้ทำงานด้วยความเต็มใจและกระตือรือร้น เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่มและขององค์กร

^{๒๒} Chester I Bernard, **Organization and Management**, (Cambridge Massachusetts : Harvard University Press., 1962) , p 83.

^{๒๓} Rensis Likert. **The Human Organization**, (New York : Mc Graw Hill, 1967), p.172.

^{๒๔} Ralph Stogdill , **Leadership Membership and Organization**, (Psychological Bulletin, 1950), p.4.

^{๒๕} Ordway Tead , **The art of Leadership**, (New York : McGraw - Hill Book Company. Inc., 1956), p.19.

๒.๑.๓. ที่มาและความสัมพันธ์ในเรื่องอำนาจของผู้นำ

ในทางปฏิบัติ นั้น ผู้นำ คือหัวหน้าของหน่วยงาน หรือผู้บังคับบัญชาสูงสุดของหน่วยงานนั้น โดยเฉพาะผู้นำในทางบริหารงาน (Administrative Leadership) แล้วจะประจักษ์ชัดว่า ผู้นำขององค์กรหรือหน่วยงานคือผู้บังคับบัญชาสูงสุดของหน่วยงานนั้น ๆ และเมื่อพิจารณาในแง่ของกลุ่มผู้นำคือผู้บริหารของกลุ่มโดยทำหน้าที่เกี่ยวกับการอำนวยการ การจูงใจ การริเริ่ม การประนีประนอม และการประสานงาน สำหรับการศึกษากลุ่มพฤติกรรมนั้นจะเน้นความสำคัญของภาระหน้าที่ของผู้นำเกี่ยวกับการวินิจฉัยสั่งการเป็นส่วนใหญ่ พฤติกรรมต่าง ๆ ดังกล่าวของผู้นำจะดำเนินไปได้ก็โดยอาศัยอำนาจหน้าที่ (Authority) และอำนาจบารมี (Power) เป็นเครื่องมือ ทั้งในลักษณะที่เป็นแบบพิธีการ (Formal) และไม่เป็นพิธีการ (Informal) ทั้งนี้เพื่อก่อให้เกิดพลังร่วมของกลุ่ม ทำให้การดำเนินงานบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

คำว่า “อำนาจหน้าที่” (Authority) นี้ เป็นผลที่เกิดจากความรับผิดชอบและอำนาจหน้าที่นั้นมีลักษณะเป็นสิทธิ์ (Right) เช่น สิทธิในการวินิจฉัย สั่งการ สิทธิในการบังคับบัญชา และสิทธิในการบริหารงาน เป็นต้น อำนาจหน้าที่เป็นอำนาจที่อยู่ในสถาบันทางการบริหาร โดยอาจมีรัฐธรรมนูญ กฎหมาย ระเบียบข้อบังคับ และธรรมเนียมประเพณีนิยม ระบุให้ไว้แก่ผู้บังคับบัญชาทุกตำแหน่งที่มีการบังคับบัญชาตามลำดับชั้นของสายการบังคับบัญชา ซึ่งเรียกว่า สิทธิในการบังคับบัญชา (Right to Command) อำนาจหน้าที่ ซึ่งมีลักษณะเป็นสิทธิ์นี้ หมายถึง อำนาจหน้าที่ที่บุคคลใดก็ตาม ถ้าดำรงตำแหน่งตามที่ได้ระบุให้อำนาจไว้ ย่อมจะทรงสิทธิ์นั้น และทัดเทียมกันทุกคน

ส่วนคำว่า “อำนาจบารมี” (Power) ก็เป็นอำนาจอีกชนิดหนึ่งในลักษณะของการใช้สิทธิ์ เป็นความสามารถที่จะใช้อำนาจให้ผู้อื่นปฏิบัติตามคำสั่งได้เพียงใด (Capacity to Command) อำนาจชนิดนี้ย่อมเกี่ยวข้องโดยตรงกับท่าทีความรู้ ความสามารถ ตลอดจนความสัมพันธ์ของผู้บังคับบัญชากับผู้ใต้บังคับบัญชาหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การที่จะใช้อำนาจให้ผู้ใต้บังคับบัญชาปฏิบัติ ให้ได้ทั้งน้ำใจและผลงานนั่นเอง ในกรณีนี้จะเห็นได้ประจักษ์แจ้งยิ่งขึ้น ถ้าพิจารณาถึงผู้นำซึ่งไปดำรงตำแหน่งเดียวกันต่างวาระกัน ผู้นำแต่ละคนจะมีอำนาจบารมีไม่เท่าเทียมกัน การศึกษาเรื่องผู้นำจึงจำเป็นจะต้องทราบถึงแหล่งที่มาอำนาจชนิดต่างๆ ซึ่งผู้นำใช้ในการปกครอง บังคับบัญชา หรือการโน้มน้าวจิตใจให้ผู้อื่นคล้อยตามด้วยความเต็มใจ และจงรักภักดี.

๒.๑.๔. แนวความคิดเรื่องอำนาจตามหลักพระพุทธศาสนา

ในการเป็นผู้นำปกครองบังคับบัญชาผู้อื่นนั้น สิ่งที่เป็นเครื่องมือสำคัญประการหนึ่งของผู้นำก็คือ อำนาจในการบังคับบัญชาให้คนอื่นเชื่อฟังและปฏิบัติตาม เรื่องอำนาจและที่มาของอำนาจต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้วนี้ก็เป็นผลมาจากแนวความคิดของนักวิชาการที่สนใจค้นคว้าในด้านนี้ ในหลักพระพุทธศาสนา ก็ได้มีกล่าวถึงเรื่องอำนาจไว้อย่างชัดเจน พุทธภาษิต กล่าวว่า “อำนาจย่อมเป็นใหญ่ในโลก”^{๒๖} อธิบายว่า การบังคับบัญชาขึ้นชื่อว่า อำนาจเกิดขึ้นในคนอย่างหนึ่ง เกิดขึ้นโดยตำแหน่งหน้าที่อย่างหนึ่ง อำนาจนี้ย่อมเป็นใหญ่ในอันจะบงการทั้งปวง สัตว์โลกย่อมเกรงกลัวอำนาจ อำนาจจึงเป็นใหญ่ในโลก แต่อำนาจนั้นควรประกอบด้วยธรรม ในบุคคลแต่ละประเภทก็ย่อมจะมีอำนาจเป็นของตนเอง แตกต่างกันไป หลักพุทธศาสนาได้แบ่ง พละ คือ (กำลังหรือแรง - Power) ของคนเป็น ๘ ประเภท^{๒๗}

๑. โภณพลา ทารกา	ทารกแรงร้องไห้
๒. โกรพลา มาตุคาม	มาตุคามแรงโกรธ
๓. อาวุธพลา โจรา	โจรแรงอาวุธ
๔. อิสสุริยพลา ราชาน	พระราชารองอำนาจ
๕. อชฺฌตฺติกพลา พาลา	คนพาลแรงหาเรื่อง
๖. นิชฺฌตฺติกพลา ปญฺธิตา	บัณฑิตแรงรังสติ
๗. ปฏิสงฺขานพลา พหุสฺสุตา	พหุสูตแรงพิจารณา
๘. ขนฺติพลา สมณพราหมณา	สมณพราหมณ์แรงขันติ

ในข้อที่ว่า “พระราชารองอำนาจ” นั้น เพราะพระราชารอง จะต้องเป็นผู้นำในการปกครอง จึงจำเป็นต้องมีอำนาจ และการจะใช้อำนาจก็ต้องยึดหลักธรรมเป็นที่ตั้ง เพราะการจะยึดเอาสิ่งใดเป็นใหญ่ได้ ต่อมาจะกล่าวถึงอำนาจจริปไตย ๓ คือ^{๒๘} ๑. อัตตจริปไตย ถือตนเป็นใหญ่ ๒. โลกาจริปไตย คือ ถือความนิยมของชาวโลกเป็นใหญ่ ๓. ธรรมจริปไตย คือ ถือหลักการความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผล ธรรมเป็นใหญ่ ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงหลักการบริหารของพระองค์ว่า

^{๒๖} ส. ส. (ไทย) ๑๕/๒๑๒/๖๐.

^{๒๗} อ้างใน คล้อย ทรงบัณฑิต, ประมวลหัวใจธรรมกถึก, (พระนคร : โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๑๕), หน้า ๒๕.

^{๒๘} คุรุยสะเอียคใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๓๑.

“ตถาคคอรหัตตสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นผู้ทรงธรรม เป็นธรรมราชา ทรงอาศัยธรรม สักการะธรรม เคารพธรรม ยำเกรงธรรม มีธรรมเป็นธง มีธรรมเป็นตรา เป็น ธรรมาธิปไตย ทรงจัดการรักษาป้องกันและคุ้มครองที่เป็นธรรม”^{๒๕}

ผู้เป็นผู้นำ หรือ หัวหน้าจะต้องถือธรรมาธิปไตย คือ การประพฤติกให้ถูกต้องตาม หลักธรรม หลักธรรมจึงเป็นสิ่งที่ควบคุมอำนาจ ไม่ให้ผู้นำใช้อำนาจไปในทางที่ไม่ถูกไม่ควร ในขณะที่เดียวกันในหลักพระพุทธศาสนาที่ได้ถืออำนาจที่เกิดจากการประพฤติกธรรม หรือหลักธรรม ที่ทำให้ผู้ประพฤติกปฏิบัติเป็นผู้มีอำนาจซึ่งจะมีคุณประโยชน์ในการศึกษาและเข้าใจเรื่อง ที่มาของ อำนาจประเภทต่าง ๆ ดังนี้

พลัง ๕ (Power) ธรรมอันเป็นกำลังหรืออำนาจอันเกิดจากธรรมะ ๕ ประการ^{๒๖}

๑. สัทธา (Confidence) ความเชื่อ
๒. วิริยะ (Energy) ความเพียร
๓. สติ (Mindfulness) ความระลึกได้
๔. สมาธิ (Concentration) ความตั้งจิตมั่น
๕. ปัญญา (Wisdom) ความรู้ชัด

ในบรรดากำลังทั้ง ๕ ประการนี้ถือว่า ปัญญา เป็นกำลังอันเลิศ เป็นยอดเป็นที่สุด แห่งกำลังอื่น ๆ หลักธรรมนี้เป็นที่มาของอำนาจในการควบคุมบังคับบัญชาตนเอง ก่อนที่จะเป็น ผู้ปกครองบังคับบัญชาต่อไป พลัง ๔ (Power) ธรรมอันเป็นกำลังหรืออำนาจเกิดจากธรรมะ ๔ ประการ^{๒๗} คือ

๑. ปัญญาพลัง (Power of Wisdom) กำลังปัญญา
๒. วิริยะพลัง (Power of Energy) กำลังความเพียร

๓. อนุวัชพลัง^{๒๘} (Power of Cleanliness) กำลังความสุจริตอำนาจอันเกิดจากความ สุจริตทางกายกรรม วาจากรรม มโนกรรม ประพฤติหน้าที่การงานสุจริตไม่มีข้อบกพร่องเสียหาย พุคจริง มีเหตุผลไม่มุ่งให้ร้ายใคร

^{๒๕} อ. ติ. ก. (ไทย) ๒๐/๔๕๓/๑๓๕.

^{๒๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๓๖.

^{๒๗} อ. น. ก. (ไทย) ๒๓/๒๐๕/๓๖๖.

^{๒๘} อนุวัชพลัง แปลตามศัพท์ว่า กำลังการกระทำที่ปราศจากโทษ.

๔. สังคหผละ (Power of Solidarity) กำลังการสงเคราะห์และยึดเหนี่ยวน้ำใจ
ประชาชนหมู่ชนไว้ด้วยหลักสังคหวัตถุ ๔ ประการ^{๓๓} ได้แก่

๑. ทาน ให้ปัน คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือสงเคราะห์ด้วย
ปัจจัยสี่ ทุน หรือทรัพย์สินของ ตลอดจนให้ความรู้ความเข้าใจ และศิลปวิทยา

๒. ปิยวาจา พูดอย่างรักกัน คือ กล่าวคำสุภาพไพเราะ น่ายินดี ชื่นชม แนะนำสิ่งที่เป็น
ประโยชน์ มีเหตุผลเป็นหลักฐาน ชักจูงในทางที่ดีงามหรือคำแสดงความเห็นอกเห็นใจ ให้
กำลังใจ รู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจดี สมานสามัคคี เกิดไมตรี ทำให้รักใคร่นับถือและช่วยเหลือ
เกื้อกูลกัน

๓. อัตถจริยา ทำประโยชน์แก่เขา คือ ช่วยเหลือด้วยแรงกาย และชวนชวน
ช่วยเหลือกิจการต่างๆ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์รวมทั้งแก้ปัญหาและช่วยเหลือปรับปรุงส่งเสริม
ในด้านจริยธรรม

๔. สมานัตตตตา เอาตัวเข้าสมาน คือ ทำตัวให้เข้ากับเขาได้ วางตนเสมอต้นเสมอ
ปลาย ให้ความเสมอภาค ปฏิบัติสม่ำเสมอแก่คนทั้งหลาย ไม่เอาเปรียบ และเสมอในทุกข์สุข
คือ ร่วมทุกข์ร่วมสุข ร่วมรับรู้ ร่วมแก้ไขปัญหา เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน

ผู้นำที่มีหลักธรรมอันเป็นอำนาจดังกล่าวย่อจะทำให้ถึงซึ่งความเป็นผู้นำที่ยิ่งใหญ่ได้
ยกย่องสรรเสริญจากคนทั้งหลาย เป็นผู้มีเชื่อมั่น เพราะเป็นผู้มีพลังในตนเอง และอำนาจ
ดังกล่าวยังเป็นเกราะคุ้มกันภัยได้ คือ ภัยเนื่องด้วยการครองชีพ ความเสื่อมเสียชื่อเสียง เป็นต้น.

^{๓๓} ที.ป. (ไทย) ๑๑/๑๔๐/๑๖๗.

๒.๑.๕ ความสำคัญของผู้นำ

มีคำโบราณกล่าวว่า ผู้นำต้องดีคน ผู้นำต้องนำ ดังนั้น การที่มนุษย์เรามีการอยู่ร่วมกันมากๆ จึงจำเป็นต้องมีผู้นำ ความอยู่รอดของประชาชน และประเทศชาติบ้านเมืองขึ้นอยู่กับผู้นำ ซึ่งอยู่ในฐานะที่เป็นหัวหน้าหรือผู้บริหาร ผู้นำจึงมีความสำคัญคุณงามความดีที่จำเป็นสำหรับคนเดินทาง และเสาเข็มที่มีความจำเป็นต่อการสร้างบ้าน อีกทั้งยังเป็นผู้สร้างหลักจริยธรรมให้เกิดขึ้นในสังคม ผู้นำเสมือนหนึ่งเป็นหลักชัยของประเทศชาติ แผ่นดินเปรียบเหมือนภาชนะใหญ่ เหล่าราษฎรเหมือนทรัพย์สิน ผู้นำคือผู้รักษาทั้งแผ่นดินและทรัพย์สิน ซึ่งหากต้องการทราบถึงความเจริญรุ่งเรืองของแคว้นแคว้นหรือบ้านเมืองใด ๆ แล้ว ต้องดูผู้นำเป็นหลักใหญ่

นอกจากนั้น บ้านเมืองมีภารกิจที่ต้องมีผู้รับผิดชอบในด้านต่างๆ จึงจำเป็นที่จะต้องมีความรู้ ผู้นำเพื่อช่วยรับภาระของบ้านเมือง เช่น ผู้นำจะต้องเป็นผู้สร้างขวัญและกำลังใจให้เกิดขึ้นแก่ผู้ใต้ปกครอง และทรงไว้ซึ่งความยุติธรรมในสังคม เป็นต้น ในพระพุทธศาสนาเองก็ได้มีการกล่าวถึงความสำคัญของผู้นำไว้เช่นกัน ดังในอัครคัมภีร์สูตร^{๓๔} ที่ได้กล่าวถึงความสำคัญของผู้นำไว้ว่า

...สัตว์เหล่านั้นเข้าไปหาทำนุบำรุง นำดูว่า นำเลื่อมใสกว่า นำเกรงขามกว่า แล้วจึงกล่าวดังนี้ว่า มาเถิดท่านผู้เจริญ ขอท่านจงว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าว จงติเตียนผู้ที่ควรติเตียน จงขับไล่ผู้ที่ควรขับไล่โดยชอบเถิด

แต่ถ้าหากจะมองไปถึงการบริหารในคณะสงฆ์ พระพุทธองค์ไม่ทรงให้ความสำคัญกับผู้นำหรือผู้ปกครองมากนัก นอกเสียจากกรณีวินัยเท่านั้น ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสกับพระอานนท์ว่า ธรรมวินัยที่เราบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่วงลับไปแล้ว ก็จักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย^{๓๕} มองจากตรงจุดนี้ พระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญต่อธรรมวินัยมากกว่าผู้นำ ซึ่งตรงจุดนี้ผู้วิจัยมองว่าเป็นความชาญฉลาดของพระพุทธองค์ เพราะพระธรรมวินัยไม่มีการเปลี่ยนแปลง แต่ผู้นำมีการเปลี่ยนแปลง จะเห็นได้ว่า จากพระสูตรที่ยกมานี้ ผู้นำมีความสำคัญในฐานะกษัตริย์ ราชา ผู้บริหารรัฐ ผู้ดูแลความสงบ และสร้างสันติให้เกิดขึ้นแก่ราษฎรเป็นหลัก ทั้งนี้ก็เพราะว่า บ้านเมืองจะอยู่เย็นเป็นสุข มีระเบียบวินัย ก็เพราะมีผู้นำเป็นที่รวมจิตใจ มีผู้บริหารบ้านเมืองคอยเอาใจใส่ดูแล ดังหลักที่ว่า พระราชาเป็นเครื่องปรากฏของแคว้นแคว้น^{๓๖} พระราชาเป็นประมุขของประชาชน^{๓๗} เป็นต้น

^{๓๔} ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๐/๕๖.

^{๓๕} ที. ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๕.

^{๓๖} ส. ส. (ไทย) ๑๕/๗๒/๘๐.

^{๓๗} ม. ม. (ไทย) ๑๓/๔๐๐/๔๕๕.

๒.๒ แนวคิดภาวะผู้นำตามหลักธรรมในพระไตรปิฎก

๒.๒.๑ การกำเนิดผู้นำในพระพุทธศาสนา

ในอัครัญสูตร^{๓๔} ยังได้กล่าวถึงการกำเนิดของผู้นำไว้ว่า การกำเนิดผู้นำในพระพุทธศาสนานั้นมีการวิวัฒนาการมาเป็นขั้นๆ จากสมัยที่โลกพินาศ มีสัตว์ผู้มีบุญได้ไปเกิดในชั้นอาภัสสรพรหม มีปติเป็นอาหาร ไม่มีเพศ มีรัศมีอยู่ในวิมาน เมื่อโลกอุบัติขึ้นใหม่ๆ ยังมีน้ำปกคลุมทั่วไป จักรวาลมืดมน ไม่มีดวงอาทิตย์ ดวงดาว ไม่มีกลางวันกลางคืน ต่อมาเกิดพื้นดินลอยขึ้นอยู่บนผิวน้ำ (จวันดิน) มีสี มีกลิ่นและรสดี จึงชิมดู พวกอื่นๆ จึงชิมตาม เกิดคิดใจในรสชาติความอยาก(ตัณหา) จึงเกิดขึ้น ทำให้ร่างกายหยาบ รัศมีหมดไป เกิดมีดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ขึ้นมาแทน เกิดดวงดาวต่างๆ เต็มท้องฟ้า กลางวันกลางคืนจึงมีขึ้นตามกัน เมื่อสัตว์เหล่านั้นกินจวันดินเป็นอาหาร ร่างกายก็เปลี่ยนเป็นแข็งกล้ำขึ้น ทั้งผิวพรรณก็ปรากฏแตกต่าง บางพวกมีผิวพรรณงาม บางพวกไม่งาม ทำให้เกิดการดูหมิ่นเหยียดหยามขึ้น จวันดินจึงหายไป ต่างพากันบ่นเสียดาย แล้วก็เกิดสะเก็ดดินที่สมบูรณ์ด้วยสี กลิ่น และรสขึ้นมาแทน ใช้กินเป็นอาหารได้ แต่เมื่อกินเข้าไปแล้วร่างกายเกิดความหยาบกระด้างยิ่งขึ้น ความทรมานของผิวก็ปรากฏชัดขึ้น เกิดการดูหมิ่น ถือตัว เพราะเหตุผิวพรรณนั้นมากขึ้น สะเก็ดดินก็หายไป เกิดเครื่องดินที่มีลักษณะคล้ายเลา ผักบุ้ง สมบูรณ์ด้วยสี กลิ่น และรสขึ้นแทน ใช้กินเป็นอาหารได้ ความหยาบกระด้างของกายและความทรมานของผิวพรรณก็ปรากฏมากขึ้น เกิดการดูหมิ่น ถือตัว เพราะเหตุผิวพรรณนั้นมากขึ้น เครื่องดินก็หายไป ข้าวสาทิ ไม่มีเปลือก มีกลิ่นหอม มีเมล็ดเป็นข้าวสารก็เกิดขึ้นแทน ข้าวนี้เก็บเ็น เข้าก็แก่แทนขึ้นมามากอีก เก็บเข้า เ็นก็แก่แทนขึ้นมามากอีก ไม่ปรากฏความพร่องเลย ความหยาบกระด้างของกาย และความทรมานของผิวก็ปรากฏมากขึ้น ทำให้สัตว์โลกตกต่ำในด้านความคิดและจิตใจเกิดความยึดมั่นถือมั่น ความแตกต่างซึ่งแต่เดิมไม่ปรากฏชัดเจนเพราะปราศจากรูปร่างก็เริ่มเกิดขึ้น ลักษณะที่แตกต่างทางผิวพรรณนี้ เริ่มจะเป็นมูลเหตุให้แบ่งแยกกำหนดความสูงต่ำ เกิดทิฐิในวรรณะ และร่างกายมีวิวัฒนาการมาเรื่อยๆ จนเริ่มปรากฏเป็นเพศชายเพศหญิง มีการเพ่งเล็งกันเองในกลุ่มขึ้น มีการเสพเมถุนตามสัญชาตญาณ เมื่อสัตว์อื่นเห็นจึงขว้างปาด้วยสิ่งของต่างๆ จึงเริ่มมีการสร้างบ้านเรือนขึ้น เพื่อปิดบังอสังกรรม มีข้อความปรากฏในอัครัญสูตรว่า “ สมัยนั้นเหล่าสัตว์ผู้เสพเมถุนธรรมไม่ได้เข้าไปยังหมู่บ้านหรือนิคมตลอด ๑ เดือนบ้าง ๒ เดือนบ้าง เนื่องจากสัตว์เหล่านั้นต้องการเสพอสังกรรมเกินเวลา ต่อมาจึงพากันสร้างเรือนขึ้นเพื่อปกปิดอสังกรรมนั้น”^{๓๕}

^{๓๔} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๑๑๕-๑๓๑/๘๕-๕๕.

^{๓๕} ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๑๒๗/๕๓.

เมื่อมีกาม ความเกียจคร้านจึงเกิดขึ้น และมีบุคคลผู้หนึ่งคิดหาวิธีแห่งความ สะดวกสบายให้กับชีวิต โดยการนำเอาอาหารมากักตุนไว้ ดังข้อความที่ปรากฏในพระสูตรต่อไปว่า
ครั้งนั้น สัตว์บางพวกเกิดความเกียจคร้านขึ้น จึงมีความคิดเห็นอย่างนี้ว่า “ท่านผู้ เจริญ เรานี้ช่างลำบากเสียจริง ที่ต้องไปเก็บข้าวสาธิมมาเพื่อเป็นอาหารทั้งในเวลาเย็น สำหรับอาหารเย็น ทั้งในเวลาเช้าสำหรับอาหารเช้า ทางที่ดีเราควรนำข้าวสาธิมมาครั้งเดียว ให้พอเพื่อเป็นอาหารเช้าและอาหารเย็น”^{๔๐}

เมื่อมีการนำอาหารมากักตุนเอาไว้ ทำให้เกิดการเลียนแบบ ดังนั้น เมื่อมีการเก็บ กักตุนอาหารไว้มากๆ จึงเกิดการขาดแคลน สัตว์เหล่านั้นจึงปรึกษาดังปัญหาที่เกิดขึ้นจากการขาด แคลนและหาวิธีแก้ไขจนนำไปสู่การแบ่งปันเขตแดนกันว่า

ท่านผู้เจริญ บาปกรรมปรากฏชัดแล้ว ในกาลก่อนพวกเรานึกคิดอะไรก็ได้สมควร ประารถนา... มีข้าวสาธิมเป็นอาหารดำรงอยู่ได้นานแสนนาน เพราะบาปอกุศลกรรมอันเลว ปรากฏขึ้นแก่พวกเราข้าวสาธิมนั้น จึงกลายเป็นข้าวมีราห่อหุ้มเมล็ดบ้าง มีเกลือบหุ้มเมล็ด บ้าง ทางที่ดีพวกเราควรมาแบ่งข้าวสาธิม และปักปันเขตแดนกันเสียเถิด ครั้งนั้น สัตว์ ทั้งหลาย จึงแบ่งข้าวสาธิมและปักปันเขตแดนกัน^{๔๑}

เมื่อมีกาม มีความเกียจคร้าน มีความเห็นแก่ได้เกินควรจนเกิดการขาดแคลนปัจจัยใน ด้านต่างๆ เรื่อยมา จนถึงการแบ่งปันสิทธิและทรัพย์สินในการยึดครอง อธรรมที่ทำลายความปกติ สุขดั้งเดิมของชีวิตและสังคมจึงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องจากการประพฤติดัวของสัตว์นั้น และเมื่อมีการ ยึดครองจึงเกิดมีการละเมิดสิทธิกันขึ้น และได้พากันดักเตือนห้ามกระทำอีก สัตว์บางพวกทนไม่ไหวจึงมีการทำร้ายกันด้วยก้อนดิน ด้วยท่อนไม้ เมื่อเกิดเหตุการณ์เช่นนี้ขึ้น สัตว์ที่มีความคิดกลุ่ม หนึ่งได้ปรึกษากัน โดยกล่าวถึงปัญหาว่า

บาปกรรมปรากฏในหมู่สัตว์แล้ว คือการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้จักปรากฏ การดิเคียน จักปรากฏ การพูดเท็จจักปรากฏ การถือทณหาฐจักปรากฏ ทางที่ดีพวกเรา ควรสมมุติ (แต่งตั้ง) สัตว์ผู้หนึ่ง ให้เป็นผู้กล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าว ให้เป็นผู้เตือนบุคคลที่ควร ดิเคียนโดยชอบ ให้เป็นผู้ขับไล่ผู้ที่ควรขับไล่โดยชอบ พวกเราจักแบ่งข้าวสาธิมให้แก่ผู้นั้น^{๔๒}

ด้วยเหตุนี้จึงจำเป็นที่จะต้องมีการมีเจ้าหน้าที่คุ้มครองป้องกันชีวิตและทรัพย์สิน ผู้ที่ได้รับการ คัดเลือกจากมหาชนได้รับการขนานนามว่า “มหาสมมติ” มีหน้าที่ต้องปกป้องคุ้มครองอาณา

^{๔๐} ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๑๒๓/๕๓.

^{๔๑} ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๑๒๔/๕๔-๕๕.

^{๔๒} ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๐/๕๖.

เขตกว้างใหญ่ ได้ขนานนามว่า “กษัตริย์” เพราะเป็นใหญ่ในนาและโดยที่หัวหน้า(ผู้นำ) นั้น เป็นผู้ มีคุณธรรม ยังความพอใจให้เกิดขึ้นแก่คนเป็นอันมาก จึงเรียกว่า “ราชา” การกำเนิดผู้นำใน พระพุทธศาสนา จึงปรากฏมีขึ้น ด้วยประการดังกล่าว

๒.๒.๒ ลักษณะผู้นำในพระพุทธศาสนา

ลักษณะผู้นำในพระพุทธศาสนานั้น มีอยู่ ๒ ลักษณะด้วยกัน คือลักษณะของ ธรรมราชา ๑ และ ลักษณะของเทวราชา ๑^{๔๙}

๑. ลักษณะของธรรมราชา

ตามหลักของพระพุทธศาสนา ผู้นำที่ได้ชื่อว่า ราชา (King) คือ ผู้นำซึ่งยังชน ทั้งหลายให้ยินดีด้วย ทศพิธราชธรรม ดังนั้นผู้นำที่เป็นธรรมราชาจึงหมายถึง ผู้นำทรงไว้ซึ่งความรู้ ในธรรมของพระพุทธศาสนาและยังชนทั้งหลายให้ยินดีด้วยธรรมนั้น ซึ่งรวมทั้งทศพิธราชธรรม นั้นด้วย ตามทัศนะทางพระพุทธศาสนาเห็นว่ากษัตริย์(ผู้นำ) มิใช่เป็นเทวราช (God King) แต่เป็น เพียงมนุษย์ที่มีคุณสมบัติพิเศษบางประการ ที่ได้รับมอบอำนาจให้เป็นผู้นำการปกครองในลักษณะ ของสัญญาประชาคม การได้มาซึ่งอำนาจของผู้ปกครองมาจากความยินยอมของประชาชนเป็นการ มอบให้ชั่วคราวเพื่อทำหน้าที่บางประการแทนประชาชน ดังนั้น ความชอบธรรมในอำนาจการ ปกครอง ซึ่งหมายถึง การยอมรับในสิทธิอำนาจ ในการปกครองผู้นำโดยประชาชน จึงเป็นสิ่งที่ ผู้นำควรจะต้องคำนึงถึงตลอดเวลา จากการที่สังคมอินเดียขณะพระพุทธศาสนาได้อุบัติขึ้นเป็น สังคมที่ปกครองด้วยระบอบราชาธิปไตยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และระบอบสาธารณรัฐซึ่งมี พระมหากษัตริย์เป็นผู้นำที่มีอำนาจในการปกครองอาจจะเรียกว่ามีการปกครองแบบสามัคคีธรรม

ลักษณะสำคัญของพุทธธรรม ที่แสดงถึงความเป็นพระราชา มีความหมายตามศัพท์ ประกอบคำอธิบายดังนี้

๑. คำว่า “ธรรม” หมายถึง ความถูกต้อง ดีงาม ยุติธรรม

๒. คำว่า “ราชา” หมายถึง กษัตริย์ที่ปวงชนนิยมชมชอบ เพราะปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับ มอบหมายด้วยความยุติธรรม

^{๔๙} อ้างใน, สุรศักดิ์ ม่วงทอง, พุทธธรรมกับภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ ศึกษาเฉพาะกรณีท่าน ผู้ใหญ่บ้าน จังหวัดนครศรีธรรมราช, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓), หน้า ๒๑.

ฉะนั้น กษัตริย์องค์ใดไม่ประพฤติธรรม นำความเดือดร้อนมาสู่ประชาชน กษัตริย์องค์นั้นก็จะไม่ได้รับการขนานนามว่า ราชา^{๔๔} ในขณะที่ธรรมตามหลักพุทธธรรมแสดงความเป็นสากลที่ทุกคนพึงปฏิบัติธรรมอย่างเดียวกัน ใครปฏิบัติได้มากก็อยู่ในฐานะสูงยิ่งอยู่ในฐานะสูงก็ยิ่งเป็นที่หวังว่าจะต้องประพฤติให้สูงตามไปด้วย หากประพฤติตนไม่อยู่ในธรรมก็จะถูกโลกตำหนิยิ่งกว่าเมื่อคนวรรณะต่ำประพฤติดิฉิด กษัตริย์จึงต้องประพฤติธรรมและเผยแผ่ธรรมซึ่งก็ต้องรวมหน้าที่เป็นพระอัครศาสนูปถัมภกไปด้วยโดยปริยาย กษัตริย์ในความหมายเช่นนี้จึงได้ชื่อว่าเป็นธรรมราชา ศาสนาพราหมณ์ผนวกความเชื่อเรื่องเทพเจ้าเข้ากับลักษณะของกษัตริย์ และโยจวรรณะกษัตริย์เข้ากับพระผู้เป็นเจ้า จึงเกิดความคิดแบบเทวราชาดังกล่าวมาแล้ว

ส่วนพระพุทธศาสนาไม่ยอมรับความศักดิ์สิทธิ์ของกัมภีร์พระเวท จึงไม่ยอมรับการเกิดวรรณะจากพระผู้เป็นเจ้า และมีได้ให้ฐานะอันสำคัญแก่เทพเจ้าทั้งหลาย หากแต่กำหนดว่าความเป็นเทพก็เกิดจากบุญอันบุคคลได้กระทำ คนธรรมดาที่อาจสูงส่งเท่าเทพและพรหมได้หากประพฤติธรรมสูงพอ ดังนั้น พระเจ้าแผ่นดินที่ดีจึงเป็นสมมติเทพ คือเทียบได้กับเทพในแง่การปฏิบัติธรรม และมีสิทธิในการปกครองเพราะคุณธรรมดังกล่าว หากปราศจากคุณธรรมเมื่อใดผู้อื่นก็มีสิทธิโค่นล้มเสียได้ดังนั้น ธรรมราชาจึงปกครองโดยเน้นการปฏิบัติตามธรรมและสอนผู้อื่นให้ประพฤติธรรม มากกว่าปล่อยให้ประชาชนเดือดร้อนแล้วใช้อำนาจปราบปรามเมื่อประชาชนทำผิด ยิ่งกว่านั้น นอกจากธรรมราชาไม่ถืออำนาจเป็นเครื่องมือปกครองแล้วยังทรงควบคุมพระองค์มิให้ลุแก่อำนาจหรือให้ความสำคัญแก่ฐานะอันสูงของพระองค์ยิ่งกว่าความสุขของประชาชน ดังจะเห็นได้จากพรหมวิหารธรรม และธรรมหลายข้อในทศพิธราชธรรม คือ ความอ่อนโยน ความไม่โกรธ ความไม่เบียดเบียน ความหนักแน่นในธรรม เมื่อกษัตริย์ ปฏิบัติพระองค์ตามธรรมดังกล่าวนี้แล้วยอมใช้อำนาจในทางที่ไม่เป็นธรรม แม้จะทรงพระราชอำนาจอยู่สักเพียงใดก็ตาม การเน้นลักษณะของผู้นำที่ดีนี้อาจเป็นเหตุให้พระพุทธองค์ทรงเห็นว่าเพียงพอแล้วสำหรับการปกครองแคว้นแคว้นต่างๆ

^{๔๔} ชัยอนันต์ สมุทรวณิช, ประชาธิปไตยสังคมนิยมกับสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์เนศ, ๒๕๒๐), หน้า ๖๓.

๒. ลักษณะของเทวราชา

พระพุทธศาสนายอมรับความสำคัญของกษัตริย์ในแง่ที่เป็นเทพเจ้าโดยสมมติคือ โดยการยอมรับของประชาชน ไม่ใช่เทพเจ้าบนสวรรค์ตามความเข้าใจของลัทธิพราหมณ์ เพราะพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นท่ามกลางประเพณีนิยมอินเดียโบราณ ถูกครอบงำด้วยลัทธิพราหมณ์ แต่ไม่ทั้งหมด ซึ่งพระพุทธศาสนายังคงมีจุดยืนความเป็นตัวของตัวเองโดยให้เหตุผลอธิบายการเป็นสมมติเทพของ กษัตริย์ ตามหลักพุทธธรรมได้แสดงถึงเทพเจ้า ๓ ประการ^{๔๔} ดังนี้

๑. สมมติเทพ (god by convention) เทพเจ้าโดยสมมติ คือ โดยการยอมรับของมวลมนุษยโลกซึ่งหมายถึงกษัตริย์ทรงเป็นเทพที่อยู่เหนือมนุษย์ด้วยธรรม

๒. อุปปัติเทพ (god by rebirth) เทพเจ้าโดยกำเนิด คือ สถิตอยู่บนสวรรค์

๓. วิสุทธิเทพ (god by purification) เทพเจ้าโดยความบริสุทธิ์ ซึ่งเกิดจากการกระทำของตนเองอันได้แก่พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลาย

ลักษณะสำคัญของผู้นำ ในฐานะเทวราชา คือการยกอำนาจสิทธิ์ขาด ให้เป็นผู้ยิ่งใหญ่ เป็นผู้ดูแลรักษาความสงบ ปราบปรามเหตุการณ์ให้อยู่ในความสงบ ดำเนินการบริหารกิจการต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ของส่วนรวม หรือสมาชิกภายใต้การดูแล บนพื้นฐานของหลักพุทธธรรม พระองค์ผู้เป็นเทวราชาจะมีภาวะ หรือคุณธรรมที่เป็นเอกลักษณ์สำคัญ คือมีความกล้าหาญเฉพาะในสิ่งที่เป็นธรรมตามทศพิธราชธรรม สิ่งที่เหมาะสมกันในเทวราชาและธรรมราชา มิใช่เพียงสถานะสูงสุดในสังคม แต่ขึ้นกับเงื่อนไขที่เท่าเทียมกันกับทุก ๆ คน ในฐานะสมาชิกร่วมอยู่ในสังคม คือการประพฤติธรรม ในฐานะผู้นำคือ พันธกรณีในการดูแลทุกข์สุขของอาณาประชาราษฎร์

ดังนั้น ประชาชนคนธรรมดา ถ้ากระทำความดีก็อาจได้รับการยกย่องยอมรับนับถือสมมติเป็นเทพได้ ได้แก่ กษัตริย์ในยุคหนึ่งนั่นเอง เป็นการปฏิรูปความคิดของลัทธิพราหมณ์ในแง่ที่ว่าคนธรรมดาอาจเป็นเทพเจ้าได้ ถ้าเขาปฏิบัติตนเป็นคนดี จนเป็นที่ยอมรับนับถือของคนโดยทั่วไป

^{๔๔} พระครูสิทธิจันทนิวิฐ (บุญจันทร์ เขมกาโม) , ภาวะผู้นำเชิงพุทธ , (กรุงเทพมหานคร : นิติธรรมการพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๓๕ - ๔๑.

๒.๒.๓ หลักธรรมของผู้นำในพระไตรปิฎก

หลักธรรมของผู้นำเป็นแนวทางหนึ่งที่สามารถนำมาแก้ปัญหาระบอบธรรมของผู้นำ เนื่องจากเป็นหลักที่ทำให้เกิดพัฒนาการที่ดีแก่ผู้นำผู้ปกครองและผู้บริหารบ้านเมืองระดับต่างๆ ซึ่งผู้นำที่จะประสบความสำเร็จได้นั้นต้องมีหลักธรรมในการเป็นผู้นำและคุณสมบัติของผู้นำที่ดี นั้นหมายถึงความเป็นผู้มีศักยภาพในตัวเองทั้งทางร่างกาย จิตใจ ความรู้ และความสามารถ พร้อมทั้งจะปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างชาญฉลาดและประสบความสำเร็จ

ผู้นำไม่จำเป็นต้องรู้ทุกอย่าง ทำทุกอย่าง เพราะสามารถหาคนอื่นที่ชำนาญด้านนั้นๆ มาช่วยงานได้ จากภาวะความเป็นผู้นำดังกล่าว สะท้อนถึงภาพลักษณ์ความเป็นผู้นำทุกระดับ นับว่าเป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะเป็นเรื่องความอยู่รอดและเสถียรภาพขององค์กรและประเทศชาติ โดยรวมด้วย ดังจะเห็นได้จากกระแสพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ว่า

“บ้านเมืองนั้นมีทั้งคนดีและคนไม่ดี ไม่มีใครจะทำให้ทุกคนเป็นคนดีได้ทั้งหมด การทำให้บ้านเมืองมีความปกติสุขเรียบร้อย จึงไม่ใช่ทำให้ทุกคนเป็นคนดี หากแต่อยู่ที่การส่งเสริมคนดี ให้คนดีได้ปกครองบ้านเมือง และควบคุมคนไม่ดีไม่ให้มีอำนาจ ไม่ทำความเดือดร้อนวุ่นวายได้”^{๔๖}

จากพระบรมราโชวาทข้างต้นจะเห็นคุณสมบัติของผู้นำในการบริหารประเทศ ที่สำคัญคือบุคคลนั้นต้องเป็นคนดี ซึ่งคนดีในที่นี้สามารถศึกษาได้จากคุณสมบัติของผู้นำที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาผู้ที่ทำหน้าที่ผู้นำต้องได้รับการพัฒนาตามกระบวนการของการพัฒนามนุษย์ จนมีความสามารถ และยอมรับหลักการปฏิบัติตามคุณธรรมของผู้นำได้ และจะเน้นในเรื่องการปกครองตนเองเป็นอันดับแรก เนื่องจากการจะเป็นผู้นำได้นั้นต้องปกครองตนเองให้ได้เสียก่อน ดังพุทธพจน์ที่ว่า

“บุคคลพึงยังตนให้ตั้งอยู่ในคุณธรรมอันสมควรก่อน แล้วพึงพราสอนผู้อื่นในภายหลัง บัณฑิตประพฤติดนอย่างนี้แล้ว พึงไม่เศร้าหมอง”^{๔๗} เมื่อฝูงโคว่ายน้ำข้ามน้ำ ถ้าโคจ่าฝูงไปตรง โคหมคนั้นฝูงนั้นก็ไปตรงตามกัน เพราะมีผู้นำที่ไปตรงฉันใด ในหมู่มนุษย์ก็ฉันนั้น บุคคลผู้ใดได้รับสมมติให้เป็นใหญ่ หากบุคคลผู้นั้นประพฤติชอบธรรม หมู่ประชาชนนอกนั้นก็พลอยดำเนินตาม ทั้งแวนแคว้นก็จะอยู่เป็นสุข หากผู้ปกครองตั้งอยู่ในธรรม”^{๔๘}

^{๔๖} สมพร เทพสิทธิ, อ้างใน ชีโรชิต เกิดแก้ว, พระพุทธศาสนากับปัญหาสังคม, (ปทุมธานี : สำนักพิมพ์สื่อตะวัน, ๒๕๔๗), หน้า ๑๔๐.

^{๔๗} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๕๘/๕๒.

^{๔๘} อจ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗๐/๕๘.

จะเห็นได้ว่า การจะเป็นผู้นำ ให้บุคคลอื่นทำตามหรือมีความเชื่อมั่น ผู้นำต้องสามารถนำการกระทำได้ จะไม่ถูกตำหนิในภายหลัง หลักการดังกล่าวจึงเป็นการสอนให้คนมีภาวะผู้นำในตนเองหรือพัฒนาตนเองให้ก้าวขึ้นสู่ความเป็นผู้นำ และการพัฒนาตนเองนั้น ต้องพัฒนาทั้งกาย วาจา และใจ คือ ไม่คิดชั่ว พูดชั่ว และทำชั่วที่เป็นเหตุแห่งความเดือดร้อนแก่ตนเองและสังคม เพียงแค่นี้ยังไม่พอ ต้องทำในสิ่งที่ถูกธรรมและเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่ตนและส่วนรวมด้วย และการจะพัฒนาตนเองตามกระบวนการดังกล่าวได้ ต้องมุ่งเน้นที่การพัฒนาจิตใจ ปลูกฝังคุณธรรมให้มีในจิตสำนึก ควบคุมตนเองได้ พระพุทธศาสนาถือว่าผู้นำต้องเอาชนะใจของตนเองเสียก่อน เมื่อสามารถชนะใจของตนได้ ก็เชื่อว่าเอาชนะสิ่งอื่นได้ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “บุคคลชนะหมู่มนุษย์ตั้งล้านคน ในสมรภูมิ ยังไม่ชื่อว่า เป็นผู้ชนะสงครามอย่างเด็ดขาด คนที่ชนะตนเองได้เพียงคนเดียวนี้สิ จึงชื่อว่า เป็นผู้ชนะสงครามได้อย่างเด็ดขาด”^{๔๘}

การที่พระพุทธศาสนาเน้นคุณธรรมเป็นสำคัญเพราะถือว่าเมื่อผู้มีความดีแล้ว ประชาชนย่อมอยู่เป็นสุข คุณธรรมของการเป็นผู้นำนั้นเป็นหลักของการบริหารที่ดี เรียกว่า ธรรมาธิปไตย หมายถึงการบริหารโดยถือธรรมเป็นใหญ่ กล่าวคือ ขีดหลักบรรทัดฐาน(norm) หลักการ(principle) และคุณธรรม(virtue) เป็นแนวทางในการบริหาร และการบริหารนั้นต้องใช้ทั้งพระเดชและพระคุณหรือใช้อำนาจและคุณธรรมซึ่งจะทำให้ได้ทั้งน้ำใจและผลของงาน^{๔๙}

ในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ได้กล่าวถึงภาวะผู้นำว่า มีลักษณะใช้ทั้งพระเดชและพระคุณ ดีเดียน หรือชี้ผิดถูกที่ควรดี หรือชี้ข้อผิดข้อถูก ซึ่งหลักธรรมต่างๆ ทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ผู้นำสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับยุคปัจจุบันได้เป็นอย่างดี โดยใช้ควบคู่กับกฎหมายรัฐธรรมนูญ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎหมายเถรสมาคม และระเบียบข้อบังคับ ของแต่ละสังกัดองค์กรหรือหน่วยงานนั้นๆ เพื่อให้การบริหารลุล่วงไปด้วยดี และมีประสิทธิภาพนั้น มีดังนี้

๑. หลักราชสังคหัตถ์^{๕๐}

ราชสังคหัตถ์ คือ การทำนุบำรุงทวยราษฎร์ให้ประชาชาติดำรงอยู่ในเอกภาพและสามัคคี ด้วยหลักธรรมที่เรียกว่า ราชสังคหัตถ์ (หลักการสงเคราะห์ประชาชนของพระราชา) ๔ ประการ คือ

^{๔๘} พ.ร.บ. (ไทย) ๒๕/๑๐๓/๔๐.

^{๔๙} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และ เสฐียรพงษ์ วรรณปก, มณีแห่งปัญญา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๑๗ - ๑๘.

^{๕๐} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๓๕/๑๐.

๑. ถัสสเมระ คือ ฉลาดบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร รู้จักส่งเสริมการเกษตรกรรมให้อุดมสมบูรณ์ โดยเข้าไปศึกษาถึงสภาพปัญหา และความต้องการของราษฎร เพื่อแสวงหาแนวทางที่เหมาะสม และดำเนินการสงเคราะห์ หรือช่วยเหลือให้เกิดผลต่อไป

๒. ปุริสเมระ คือ ฉลาดบำรุงข้าราชการ ให้กำลังใจเจ้าหน้าที่ ข้าราชการผู้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ส่งเสริมคนดีมีความสามารถ และจัดสวัสดิการที่ดี

๓. สัมมาปาสะ คือ ผูกประสานปวงประชา คือ ฉลาดในการแก้ปัญหาสังคม รู้จักผูกนำใจประชาชนด้วยการส่งเสริมอาชีพ เช่น การจัดกองทุนให้กู้ยืม โดยคิดอัตราดอกเบี้ยต่ำ เป็นต้น เพื่อนำไปประกอบอาชีพต่างๆ ทั้งในด้านอุตสาหกรรม และพาณิชยกรรม เป็นต้น

๔. วาชเปยยะ คือ ความมีวาจาอันคู่คี่มน้ำใจ รู้จักพูดจาปราศรัยของเชิดชู ชี้นำ แนะนำ รู้จักถามทุกข์สุขของราษฎรทุกชั้น แม้ปราศรัยก็ไพเราะน่าฟัง ทั้งประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐาน มีประโยชน์ เป็นทางแห่งความสามัคคี ทำให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน

๒. หลักจักรวรรดิวัตร ^{๔๒}

จักรวรรดิวัตร คือหลักปฏิบัติ หน้าที่ของนักปกครองผู้ยิ่งใหญ่ ที่เรียกว่า จักรวรรดิวัตร (ธรรมเนียมหรือหน้าที่ประจำจักรพรรดิ) มี ๕ ประการ คือ

๑. ธรรมาธิปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่ ยึดถือความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผล หลักการ กฎกติกาที่ชอบธรรม เป็นบรรทัดฐาน เคารพธรรม เชิดชูธรรม นิยมธรรม ตั้งตนอยู่ในธรรม ประพฤติธรรมด้วยตนเอง

๒. ธรรมมิการักษา ให้ความคุ้มครองโดยธรรม คือ จัดอำนาจการรักษาค้ำครอง ป้องกันอันชอบธรรม แก่ชนทุกหมู่เหล่าในแผ่นดิน คือ คนภายใน ข้าราชการฝ่ายทหาร ฝ่ายปกครอง ฝ่ายพลเรือน นักวิชาการ และคนต่างอาชีพ เช่น พ่อค้า และเกษตรกร ชาวนิกมชนบท ชนชายแดน พระสงฆ์ และบรรพชิตผู้ทรงศีลทรงคุณธรรม ตลอดจนสัตว์ห้าสัตว์ปีกอันควรสงวนพันธุ์ทั้งหลาย

๓. มา อธรรมการ ห้ามกั้นการอาธรรม คือ จัดการป้องกันแก้ไข มิให้กระทำการที่ไม่เป็นธรรม การเบียดเบียนข่มเหง และความผิดชั่วร้าย เดือดร้อนมิให้เกิดขึ้นในบ้านเมือง ชักนำประชาชนให้ตั้งมั่นในสุจริต และนิยมธรรม ทั้งจัดวางระบบที่กันคนร้าย ให้โอกาสคนดี

^{๔๒} ติ. ป. (ไทย) ๑๑/๘๔-๘๕/๖๒ - ๖๔, จักรวรรดิวัตร ในพระบาลีมีเพียง ๔ หัวข้อใหญ่ แต่จัดเป็น ๕ (แยกข้อ ๑ ออกเป็น ๒ ข้อ) เพื่อให้ดูง่ายขึ้น ส่วนที่เรียกว่า จักรวรรดิวัตร ๑๒ ท่านนำมาจากอรรถกถา.

๔. ฐานุประทาน ปันทรัพย์แก่ชนผู้ยากไร้ มิให้มีคนขัดสนยากไร้ในแผ่นดิน เช่น จัดให้ราษฎรทั้งปวงมีทางหาเลี้ยงชีพ ทำมาหากินได้โดยสุจริต

๕. ปรปจจา ไม่ขาดการสอบถามปัญหา แสวงปัญหา และความคิงามยั้งขึ้นไป โดยมีที่ปรึกษาที่ทรงวิชาการ ทรงคุณธรรม หมั่นพบปะพระสงฆ์และนักปราชญ์ ใถ่ถามหาความรู้ หาความคิงาม หาความจริง และถกข้อปัญหาต่างๆ อยู่โดยสม่ำเสมอตามกาลอันควร เพื่อชักซ้อมตรวจสอบคนให้เจริญก้าวหน้า และดำเนินการในทางที่ถูกต้อง และชอบธรรม เพื่อประโยชน์สุขอย่างแท้จริง

๓. หลักอปรหานิยธรรม ^{๕๐}

อปรหานิยธรรม คือ หลักธรรมที่ป้องกันความเสื่อม ทำให้การปกครองเป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว มี ๗ ประการ ด้วยกัน คือ

๑. หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ การประชุมพบปะปรึกษาหารือมีความจำเป็นที่จะช่วยระดมความคิดเห็น หาข้อยุติร่วมกัน การวางระเบียบกติกาทงสังคม หรือแม้กระทั่งการปรับความเข้าใจระหว่างกัน ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งต่อระบบการปกครอง

๒. พร้อมเพรียงกันในการเข้าประชุม เมื่อเลิกประชุมก็พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม ตลอดถึงความพร้อมเพรียงในการทำกิจการงานทุกอย่างที่ได้ทำร่วมกัน อันจะเป็นผลให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะ ไม่แบ่งแยกเป็นฝักฝ่าย

๓. ไม่บัญญัติสิ่งที่ไม่ได้บัญญัติไว้ การให้ความเคารพยึดถือปฏิบัติในกฎระเบียบกติกาทดกกลงกันไว้อย่างเคร่งครัด ที่สมาชิกในสังคมได้ร่วมกันบัญญัติหรือตกลงกันไว้ เป็นการชี้ให้เห็นถึงการให้ความเคารพในกฎเกณฑ์ที่ได้บัญญัติเอาไว้ หากเพิกถอนสิ่งที่คิงามเหล่านั้น ก็จะเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงการขาดความเคารพ ขำเกรงในสิ่งที่คิงามนั้น อันอาจจะส่งผลไปสู่ความขัดแย้งทางสังคมในภายหลังได้

๔. การให้ความเคารพ ขำเกรง นับถือ ให้เกียรติผู้ใหญ่ของบ้านเมือง และยอมรับฟังข้อคิดเห็นไม่ละเลยต่อคำแนะนำตักเตือนของท่าน ในฐานะที่ท่านเป็นผู้ที่ผ่านประสบการณ์ยาวนานข้อนี้มีลักษณะคล้ายกับข้อ ๓ ต่างกันแต่ข้อนี้เน้นที่ตัวบุคคล ส่วนข้อ ๓ เน้นที่หลักการ

๕. การให้เกียรติ ค้ำครอง ป้องกันสตรีมิให้ถูกข่มเหงรังแก หลักการข้อนี้มุ่งถึงการป้องกันละเมิดสิทธิสตรี ซึ่งสังคมดั้งเดิมถือว่า สตรีนั้นไม่ค่อยมีปากมีเสียง หรือมีบทบาทในสังคม แต่อย่างไรก็ตามสตรีก็มีบทบาทในครอบครัว หากสตรีมิได้รับการค้ำครอง ก็อาจจะกระทบกระเทือนถึงความคิงามภายในสังคมได้

^{๕๐} ท.ม. (ไทย) ๑๑/๓๔/๗๘-๘๐.

๖. การให้ความเคารพบูชาสักการะเจดีย์ ปูนียสถาน ปูนียวัตถุ อนุสาวรีย์ประจำชาติ อันเป็นเครื่องเตือนความทรงจำ เร้าใจให้ทำความดี เป็นศูนย์รวมจิตใจทำให้เกิดความสามัคคีของคนในชาติ ไม่ปล่อยให้ประเพณีหรือการบูชาต่างๆ ที่เคยกระทำต่อปูนียสถานเหล่านั้น สูญหายไป

๗. การให้การอารักขา บำรุง ค้ำครอง ป้องกัน อันชอบธรรมแก่สมณพราหมณ์ นักบวช ผู้ทรงศีลธรรมอันบริสุทธิ์ ผู้เป็นตัวอย่างที่ดีทางศีลธรรม และขอให้ตั้งใจไว้ว่าท่านที่ทรงคุณธรรมเหล่านั้นที่ยังไม่มา พึงมาสู่แว่นแคว้น ที่มาแล้วขอให้อยู่เป็นสุข ข้อนี้เป็นการชี้ให้เห็นถึงการให้ความสำคัญของสถาบันศาสนา อันเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน หากผู้ปกครอง หรือผู้บริหารบ้านเมืองไม่ให้ความสำคัญ ถือว่าขาดสรรพกำลังในการช่วยบริหารบ้านเมืองให้เกิดความสันติสุขร่มเย็น

๔. หลักทศพิธราชธรรม (ธรรมของพระราชา)^{๔๔}

หลักธรรมข้อนี้ นับว่าเป็นคุณธรรมประจำจิตใจของพระราชา และผู้บริหารหรือผู้ปกครองรัฐหรือประเทศชาติ รวมถึงผู้นำผู้ปกครองทุกระดับชั้นในสังคม มีอยู่ ๑๐ ประการ คือ

๑. ทาน การให้ปัน การช่วยเหลือ เกื้อกูล อนุเคราะห์ให้ผู้ได้ปกครองของตนให้มีการดำรงชีวิตที่ดี ไม่อดอยาก รวมถึงการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ต่างๆ ที่แสดงออกถึงการเผื่อแผ่แบ่งปันแก่บุคคลผู้ด้อยโอกาสในสังคมอีกด้วย

๒. ศีล การประพฤติปฏิบัติตนให้ดีงาม ประกอบด้วยความสุจริตทางกายวาจาและใจ ให้ดีงาม เรียบร้อย ถูกต้องตามกฎระเบียบวินัยของสังคม เพื่อเป็นแบบอย่างและเป็นที่เคารพนับถือของประชาชนหรือผู้อยู่ใต้ปกครอง

๓. ปริจจาคะ การเสียสละประโยชน์ส่วนตน เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สุขของส่วนรวม ขอมเสียสละความสุขส่วนตนเข้าไปรับภาระหน้าที่ดำเนินงานเพื่อประโยชน์แก่ประชาชนหมู่คณะหรือประเทศชาติ ข้อนี้เป็นการมุ่งถึงความเสียสละไม่เห็นแก่ตัวนั่นเอง

๔. อาชวระ ความซื่อตรง การกระทำในสิ่งที่เป็นภาระหน้าที่ของตนด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ซื่อตรง จริงใจต่อประชาชน หลักธรรมนี้มุ่งถึงความซื่อตรงต่อตนเองและบุคคลอื่น ตลอดจนถึงหน้าที่การทำงานด้วยความสุจริตจริงใจทั้งต่อหน้าและลับหลัง ไม่หลอกลวงประชาชนหรือผู้อยู่ใต้ปกครอง มีความจงรักภักดีต่อสถาบันและประเทศชาติ

^{๔๔} พ. ร. (ไทย) ๒๘/๒๔๐/๖๒.

๕. มัทวะ ความอ่อนโยน การปฏิบัติตนต่อผู้อื่นด้วยความสุภาพ อ่อนโยนไม่ถือตัว เย่อหยิ่ง มีอัธยาศัยไมตรีที่ดีงาม พร้อมทั้งจะรับฟังคำแนะนำตักเตือนจากผู้อื่น อันจะส่งผลให้ได้รับความจงรักภักดีจากประชาชนและผู้ใต้บังคับบัญชา

๖. ตปะ ความทรงไว้ซึ่งอำนาจ เดช หรือธรรมอยู่ในตัว ที่คอยกำกับยับยั้งจิตใจไม่ให้ปล่อยให้ความชั่วอกุศลกำเริบ เป็นอำนาจที่ปราบจิตใจของผู้ปกครองให้ดำรงอยู่ในทำนองคลองธรรม ไม่หลงใหลหมกมุ่นอยู่ในกามคุณ จนหลงลืมความมุ่งมั่นในการกระทำการกิจของตนให้สมบูรณ์

๗. อักโกธะ ความไม่ถือโกรธ ความมีเมตตาธรรมประจำจิตใจ กระทำกิจกรรมต่างๆ โดยยึดหลักเหตุผลเพื่อระงับความโกรธ ความขุ่นเคือง มีความรักปรารถนาดีต่อประชาชน หรือผู้ใต้ปกครองอย่างสม่ำเสมอ

๘. อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน ไม่บีบบังคับ กดขี่ข่มเหง ให้ประชาชนผู้อยู่ภายใต้การปกครองของตนได้รับความเดือดร้อน โดยปราศจากเหตุผล ตลอดจนการบริหารกิจการต่างๆ ให้เป็นไปด้วยความบริสุทธิ์ยุติธรรม เช่น ไม่เก็บภาษีทุจริต ไม่ใช้แรงงานจนเกินขนาด ไม่หลงระเหิรในอำนาจจากความเมตตากรุณา ในทางกลับกันจะต้องมีความกรุณาช่วยเหลือให้ประชาชนผู้อยู่ใต้ปกครองให้พ้นจากทุกข์ และมีความสุขความเจริญ

๙. ขันติ ความอดทน อดกลั้น รู้จักข่มใจตนเอง ไม่ท้อแท้ เหนื่อยหน่ายกับอุปสรรคต่างๆ ที่มากระทบกระทั่งกับการปฏิบัติภารกิจหน้าที่ของตน มีสติคอยควบคุมจิตใจให้คงที่อยู๋ตามปกติ ไม่ให้กำเริบอ่อนไหวในเมื่อเผชิญกับปัญหา แม้จะหนักหนาแค่ไหนก็ต้องอดทนเพื่อให้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี หลักธรรมข้อนี้เป็นการแสดงออกถึงความเข้มแข็งกล้าหาญและอดทนต่อทุกสถานการณ์

๑๐. อวิโรธนะ คือ ความไม่ผิดไปจากธรรม ความไม่คลาดเคลื่อนจากธรรม วางตนเป็นหลักหนักแน่นในธรรม ไม่หวั่นไหวไปตามลาภสักการะและถ้อยคำดี - ร้าย มีความเที่ยงธรรม และรักษาระเบียบแบบแผนหลักการปกครอง ตลอดจนประเพณีอันดีงามไว้ มั่นในธรรม ทั้งส่วนยุติธรรม คือความเที่ยงธรรมที่ดี นิติธรรม คือ ระเบียบแบบแผนหลักการปกครอง ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามที่ดี มีจิตใจมั่นคงไม่หวั่นไหวด้วยอำนาจของอคติ

๕. หลักอคติ ^{๕๕}

หลักธรรมข้อนี้ นับว่าสำคัญสำหรับผู้นำหรือผู้ปกครอง ที่จะต้องละเว้นอคติทั้ง ๔ ให้ได้ เพราะเป็นทางประพจน์ที่ผิด เป็นหาชนธรรมในสังคมอย่างยิ่ง อคติ แปลว่าฐานะอันไม่พึงถึง ทางความประพจน์ผิด ความไม่เที่ยงธรรม หรือความลำเอียง มี ๔ อย่าง คือ

๑. ฉันทาคติ ลำเอียงเพราะชอบ เพราะพอใจ หรือเพราะรักในผู้นั้น จึงทำให้ผู้นั้น ได้ดีเป็นคนเด่นในสังคม

๒. โทษาคติ ลำเอียงเพราะชัง ไม่ชอบหน้า ไม่พอใจผู้นั้น แม้เขาทำดีเพียงใด ความดี ก็ไม่ปรากฏ

๓. โมหาคติ ลำเอียงเพราะหลงหรือเขลา ไม่รู้ความจริง ไม่เห็นความดีของเขามากเห็น ผิดพลาดไป

๔. ภยาคติ ลำเอียงเพราะขาดกลัว อาจกลัวเพราะเขามีเงินทอง มีอำนาจ มีญาติ พี่น้องใหญ่โตกว้างขวางในสังคม

๖. หลักพรหมวิหารธรรม ^{๕๖}

พรหมวิหารธรรม หมายถึง ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ธรรมประจำใจอัน ประเสริฐ หลักความประพจน์ที่ประเสริฐบริสุทธิ์ หลักธรรมข้อนี้ นับว่าเป็นสิ่งสำคัญสำหรับผู้ใหญ่หรือผู้ปกครอง ผู้บริหาร ที่จำเป็นจะต้องประพจน์ปฏิบัติ มี ๔ ประการ ดังนี้

๑. เมตตา ความรักใคร่ปรารถนาดี มีไมตรี ต่อประชาชนหรือผู้ใต้ปกครอง กล่าวคือ ปรารถนาให้เขาเหล่านั้นมีความสุข

๒. กรุณา ความสงสาร คิดช่วยเหลือให้ประชาชนหรือผู้ใต้ปกครองให้พ้นจากทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้องบำบัดความเดือดร้อนของปวงประชารวมถึงสัตว์ทั้งปวงด้วย

๓. มุทิตา ความเบิกบานพลอยยินดี เมื่อประชาชนหรือปกครองประสบความสำเร็จ ในหน้าที่การงาน ก็รู้สึกชื่นชมยินดีกับความสำเร็จของเขาเหล่านั้น

๔. อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง คือ อันจะทำให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณา เห็นด้วยปัญญา คือมีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง ไม่เข้าเดิมเมื่อผู้อื่น ประสบความทุกข์ พิจารณาเห็นการกระทำของเขาเหล่านั้นตามหลักแห่งกรรม คือการกระทำของ เขาเอง ว่าเขาเป็นผู้กระทำขึ้น อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบ

^{๕๕} ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๖/๑๓๕.

^{๕๖} ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๓๒.

๗. หลักสารานิยธรรม^{๕๖}

สารานิยธรรม หมายถึง หลักธรรมที่เป็นเหตุให้ระลึกถึงกันอยู่เสมอ หมายถึงธรรมที่ทำให้ผู้ประพฤติปฏิบัติต่อกันด้วยไมตรี สงเคราะห์ เอื้อเฟื้อต่อกัน จนทำให้เกิดความรักใคร่สมัครสมานสามัคคีกลมเกลียวกัน คิดถึงและระลึกถึงกันอยู่เสมอ มี ๖ ประการ ได้แก่

๑. เมตตาการุณยธรรม คือ การกระทำต่อกันด้วยเมตตา หมายถึงการแสดงกิริยาอาการที่สุภาพต่อเพื่อนมนุษย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ให้ความช่วยเหลือกัน ไม่ดูหมิ่นเหยียดหยามกัน

๒. เมตตาวชิกรรม คือ การแสดงออกถึงความเมตตาปราณีต่อกันทางวาจา หมายถึง การช่วยบอกแจ้งในสิ่งที่เป็นประโยชน์ แนะนำสั่งสอนตักเตือนในทางที่ถูกที่ควรด้วยความปรารถนาดี มีวาจาสุภาพ ให้ความเคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๓. เมตตามโนกรรม คือ การตั้งใจปรารถนาดีต่อกันกับเพื่อนร่วมสังคม หมู่คณะเดียวกัน มีจิตคิดทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กันและกัน มองกันแต่ในแง่ดี ไม่มีความระแวงสงสัยในกันและกัน

๔. สาธารณโภคี คือ การเอื้อเฟื้อแบ่งปันต่อกันและกัน หมายถึงการแสดงความเอื้อเฟื้อโอบอ้อมอารีด้วยการแบ่งปัน แจกจ่าย ลาภผล สิ่งที่ได้มาโดยชอบธรรมให้ทุกคนอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้ได้ประโยชน์ร่วมกัน

๕. สีสสามัญญตา คือ ความเป็นผู้มีศีล หมายถึงความประพฤติเสมอเหมือนกันกับบุคคลอื่น หมายถึง การประพฤติปฏิบัติ ดำรงตนอยู่ในสังคมด้วยความถูกต้อง เรียบร้อยดีงาม เคารพกติกา ระเบียบของสังคม ไม่ทำตนให้เป็นที่รังเกียจหรือเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ

๖. ทิฐิสามัญญตา คือ ความเป็นผู้มีทิฐิหรือความเห็นเสมอกัน หมายถึง การปรับความคิดเห็นเข้าหากัน ให้ความเคารพยอมรับความคิดเห็นของคนอื่น กล่าวคือยอมรับความคิดเห็นของคนหมู่มากแม้จะไม่ถูกใจก็ตาม ยึดถือหลักอุดมคติแห่งความดีงาม หรือมีจุดมุ่งหมายสูงสุดอันเดียวกัน

^{๕๖} ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๔/๓๒๑

๘. หลักอริปไตย^{๕๔}

ผู้ที่จะเป็นนักปกครองที่ดีนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องรู้จักหลักความเป็นใหญ่ หรืออำนาจที่เรียกว่า อริปไตย ๓ คือ

๑. อัตตาริปไตย ถือตนเป็นใหญ่ คือ ถือเอาตนเอง ฐานะ ศักดิ์ศรี เกียรติภูมิของคนเป็นใหญ่ กระทำด้วยปรารถนาและสิ่งที่เนื่องด้วยตนเป็นประมาณ ในฝ่ายกุศล ได้แก่ เว้นชั่ว ทำดี ด้วยเคารพตน

๒. โลกาธิปไตย ถือโลกเป็นใหญ่ คือความนิยมของชาวโลกเป็นใหญ่ หวั่นไหวไปตามเสียงนิทาและสรรเสริญ กระทำด้วยปรารถนาจะเอาใจหมู่ชน หากความนิยมหรือหวั่นกลัวเสียงว่ากล่าวเป็นประมาณ ในฝ่ายกุศล ได้แก่ เว้นชั่ว ทำดี ด้วยความเคารพเสียงหมู่ชน

๓. ธรรมาริปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่ คือ ถือหลักความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผลเป็นใหญ่ กระทำด้วยความปรารถนาสิ่งที่ได้ศึกษาตรวจสอบตามข้อเท็จจริง และความคิดเห็นที่รับฟังอย่างกว้างขวางแจ้งชัดและพิจารณาอย่างดีที่สุด เต็มจิตความสามารถและสติปัญญา จะมองเห็นได้ด้วยความรู้ที่จริงใจว่า เป็นไปตามธรรม และเพื่อความดีงามเป็นประมาณ อย่างสามัญ ได้แก่ ทำการด้วยความเคารพหลักการ กฎ ระเบียบ กติกา.

๙. หลักสัปปริสธรรม ๗^{๕๕}

สัปปริสธรรม หมายถึง ธรรมของสัปปริสชน คือ คนดี หรือคนที่แท้ ซึ่งมีความเป็นคนที่สมบูรณ์ และถือเป็นคุณธรรมที่สำคัญของการเป็นผู้นำที่สมบูรณ์ ๗ ประการ ดังนี้

๑. ธัมมัญญตา เป็นผู้รู้จักเหตุผล คือเมื่อผู้นำตำแหน่ง จะทำหน้าที่อะไรก็ตามต้องรู้หลักการ รู้งาน รู้หน้าที่ ถึงกฎเกณฑ์ของสิ่งทั้งหลายที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิตเกี่ยวข้องกับหน้าที่ รับพิศชอบของตน โดยรู้ว่าสิ่งนี้เป็นเหตุแห่งสุข สิ่งนี้เป็นเหตุแห่งทุกข์ และจะมีความสุขแก่ผู้ใดปกครองได้อย่างไร และให้การช่วยเหลือตั้งตนอยู่ในหลักการนั้น

๒. อัตถัญญตา รู้จักจุดมุ่งหมายและผล คือรู้จุดมุ่งหมายที่ตนกระทำว่ามีจุดมุ่งหมายอะไรในการปกครอง คือปรารถนาให้ผู้ได้ปกครองมีความสุขเป็นหลักในการปกครอง

๓. อัตตัญญตา รู้จักตน คือรู้ตามความเป็นจริงว่า โดยชาติ โดยตระกูล โดยหน้าที่ โดยคุณธรรมและความรู้ที่ตนมีอยู่แล้ว จะประพฤติดนให้สมกับที่เป็นผู้ปกครองว่าสิ่งที่ตนกระทำไปนั้นให้อะไรแก่ผู้ใดปกครอง

^{๕๔} ที.ป. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๓๑.

^{๕๕} อ. สดุดก. (ไทย) ๒๓/๖๘/๑๔๓.

๔. มัคคัตถุตา รู้จักประมาณ คือรู้จักประมาณในการลงทุน และการเก็บเกี่ยวภาษีอากรแต่พอควร รู้จักประมาณในการแบ่งปันความสุขแก่ผู้ได้ปกครองให้ทั่วถึง

๕. กาลัญญาตา รู้จักกาล คือรู้กาลอันควรในการทำกิจต่าง ๆ เวลาไหนควรจะทำอะไร

๖. ปริสัณญาตา รู้จักชุมชน คือรู้กิริยาที่พึงประพฤติดต่อชุมชนนั้นว่าแต่ละชุมชนมีความต้องการอะไร ควรจะสงเคราะห์อย่างไรจึงจะเหมาะสม

๗. ปุคคัลลัญญาตา รู้จักบุคคล คือรู้จริตของแต่ละบุคคลว่ามีความโน้มเอียงไปด้านใด ผู้ปกครองที่มีความเข้าใจหรือมีความรู้ในเรื่องดังกล่าว ย่อมสามารถช่วยให้สามารถทำงานกับบุคคลที่มีความหลากหลายได้อย่างเป็นเอกภาพและมีประสิทธิภาพ.

๒.๒.๔ คุณลักษณะความเป็นผู้นำที่ดี (Good Leadership)

ผู้นำที่มีภาวะผู้นำสูงนั้น จะมีคุณลักษณะที่ดีมากประการ โดยเฉพาะการที่สามารถทำงานสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพภายใต้สภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอได้ ก็จะเป็นผู้นำที่ได้รับการยอมรับนับถือ แต่อาจจะได้รับการตำหนิหากทำงานภายใต้สภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้ และในเรื่องของภาวะผู้นำจะดูมองในแง่รายบุคคลมากกว่ากลุ่มบุคคล

คุณลักษณะความเป็นผู้นำที่ดีนั้น เป็นคุณสมบัติ ที่สำคัญและจำเป็นของหัวหน้าฝ่ายบริหารหรือผู้นำทุกระดับ ให้สามารถปกครอง และบริหารองค์กรที่รับผิดชอบ ให้ดำเนินไปถึงความสำเร็จอย่างได้ผลดี มีประสิทธิภาพสูง และให้ถึงความเจริญและสันติสุขอย่างมั่นคงในกาลทุกเมื่อ ไม่กลับกลายเป็นความทุกข์เดือดร้อนอีกได้ในภายหลังเป็นเสมือนนายสารดีผู้ขับรถเทียมม้า หรือเป็นเสมือนนายวงดนตรี ผู้ควบคุมวงดนตรีที่สามารถ ฉันทโน ได้ ฉันทโน

พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงฺคโล)^{๖๐} ได้กล่าวถึงลักษณะของความเป็นผู้นำที่ดีว่า ประมุขศิลป์ (Leadership) คือ คุณลักษณะความเป็นผู้นำที่ดีนั้น เป็นทั้งศาสตร์ (Science) และศิลป์ (Arts) กล่าวคือ สามารถวิเคราะห์วิจัยข้อมูลอย่างเป็นระบบ (systematic Study) จากพฤติกรรมและวิธีการปกครองการบริหารองค์กรให้สำเร็จด้วยดี มีประสิทธิภาพสูงมาแล้ว ประมวลขึ้นเป็นหลักหรือทฤษฎี (theory) ตามวิธีการทางวิทยาศาสตร์ (Scientific Method) สำหรับใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติงานของหัวหน้าฝ่ายบริหาร (CEO) ให้เกิดประโยชน์แก่การปกครองการบริหารที่ดี (Good Governance) กล่าวคือให้บรรลุผลสำเร็จดีมีประสิทธิภาพสูงได้ เพราะเหตุนี้ ประมุขศิลป์ คือ คุณลักษณะความเป็นผู้นำที่ดี จึงชื่อว่าเป็นศาสตร์

^{๖๐} พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงฺคโล), หลักธรรมาภิบาลและประมุขศิลป์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มิ่งคลชัยพรินติ้ง, ๒๕๕๘), หน้า ๒๑๒.

นอกจากนี้คุณลักษณะการเป็นผู้นำที่ดีนั้น ยังเกิดจากการที่บุคคลได้เคยศึกษาหาความรู้ ฝึกฝนอบรมบ่มนิสัย และเคยปฏิบัติพัฒนาสภาวะความเป็นผู้นำที่ดีมาแต่ปางก่อน คือ แต่อดีตกาล จนหล่อหลอม บุคลิกภาพและสภาวะความเป็นผู้นำที่ดี ปลูกฝัง เพิ่มพูน อยู่ในจิตสันดานยิ่งขึ้น ต่อๆ มา จนถึงปัจจุบัน ความเป็นผู้นำที่ดี เช่นนี้ จึงถือว่าเป็นศิลปะ ซึ่งก็คือ บุญบารมี นั่นเอง

ทวิช เปล่งวิทยา^{๖๐} ได้รวบรวมคุณสมบัติของผู้นำที่ดีไว้ โดยแยกพิจารณาเป็น ๔ ลักษณะ คือ ๑. ลักษณะทางสติปัญญา ๒. ลักษณะทางร่างกาย ๓. ลักษณะทางอารมณ์ และ ๔. ลักษณะทางอุปนิสัย ดังนี้

๑. ลักษณะทางสติปัญญา ประกอบด้วยข้อพิจารณา ๕ ประการ คือ

๑.๑ ความตื่นตัว คือ มีความว่องไว เตรียมพร้อม ระวังระไวตื่นตัวอยู่เสมอและมีสมองดี คิดได้ว่องไว มีไหวพริบแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างฉับพลัน

๑.๒ ความคิดอย่างมีเหตุผล คือ คิดบริหารงาน และแสดงออกทางกาย วาจา ประกอบด้วยเหตุผลที่ถูกต้อง น่าเชื่อถือ หรือพิจารณาก่อนทำว่าดีหรือไม่

๑.๓ สามัญสำนึก คือ มีความรู้สึกผิด ชอบ ชั่ว ดี

๑.๔ ดุลยพินิจ คือ พิจารณาใคร่ครวญก่อนตัดสินใจทำงาน ใช้ประสบการณ์การเรียนรู้ให้เกิดดุลยพินิจในการแก้ปัญหา

๑.๕ การเห็นการณ์ไกล คือ เมื่อกระทำการใด เล็งผลที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ประเมินสถานการณ์ วางแผนปฏิบัติงานอย่างมีเหตุและผล โดยตั้งสมมติฐาน รวบรวมข้อมูล และใช้ประสบการณ์ที่ผ่านมา เป็นแนววิเคราะห์พิจารณาใคร่ครวญวิธีปฏิบัติให้เกิดผลดีมากกว่าผลเสีย

๒. ลักษณะทางกาย ประกอบด้วยข้อพิจารณา ๔ ประการ คือ

๒.๑ สุขภาพ ผู้นำต้องมีความสมบูรณ์ทางร่างกาย เพื่อให้มีความพร้อมในการทำงานอยู่เสมอ สุขภาพดีก็จะอำนวยความสะดวกให้การทำงานมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

๒.๒ กำลังกาย ต้องมีกำลังกายที่ดี เพราะบางโอกาส บางสถานการณ์ผู้นำต้องปฏิบัติหน้าที่ด้วยการใช้พลังกาย

๒.๓ ความทรหดอดทน มีร่างกายแข็งแรง อดทนต่อความยากลำบาก ความหิวกระหาย และความเลวร้ายของดินฟ้าอากาศ สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ทุกสถานที่

^{๖๐} ทวิช เปล่งวิทยา, อ้างใน มนตรี ชีรธรรมพิพัฒน์, จริยธรรมกับภาวะผู้นำ ศึกษาทัศนะของนักวิชาการในมหาวิทยาลัยแห่งประเทศไทยที่มีต่อผู้นำทางการเมือง, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๐), หน้า ๒๕-๓๒.

๒.๔ รูปร่างท่าทางดี มีทรวดทรงบุคลิกลักษณะเป็นผู้นำ สง่าผ่าเผย เป็นที่เกรงขาม และดึงดูดความเลื่อมใสจากผู้ได้บังคับบัญชา

๓. ลักษณะทางอารมณ์ ประกอบด้วยข้อพิจารณา ๑๑ ประการ คือ

๓.๑ มองในแง่ดี คือ มองคนอื่นในฐานะเป็นมิตร มีความเข้าใจคนอื่น

๓.๒ การปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อม คือ สามารถปรับตัวเข้ากับผู้ใหญ่และผู้ได้บังคับบัญชา วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น ทักษะคติของสังคม และภูมิศาสตร์ดินฟ้าอากาศ

๓.๓ ความมีใจเยือกเย็น คือ มีความอดกลั้นอารมณ์ไว้ได้ มีใจหนักแน่น ไม่หือลอย ไม่โกรธง่าย ไม่แสดงอาการสูงต่ำ

๓.๔ การบังคับตนเอง คือ บังคับตนเองและสำรวมไว้ด้วยดี ไม่ให้ตกไปในอำนาจฝ่ายต่ำหรือสิ่งชั่วร้ายให้ยอมใจก่อให้เกิดการละเมิดมาตรฐานทางจริยธรรม และวัฒนธรรมของสังคม

๓.๕ ความกระตือรือร้น คือ ตั้งใจกระฉับกระเฉงในการทำงาน ไม่ผัดวันประกันพรุ่ง และมีการเตรียมแผนงานในใจ ทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพ และประหยัด

๓.๖ การสังคมดี คือ มีอัธยาศัยไมตรี มีสัมพันธภาพได้กับคนทุกชั้นวรรณะ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ไม่ถือตัว ไม่วางท่ายกตนข่มท่าน

๓.๗ ความแนบเนียน คือ เมื่อทำพุดคิด รู้จักกาลเทศะ มีความแนบเนียน ไม่เก้งก้างในการแก้ปัญหา ข้อนี้อาศัยความมีศิลปะ ประสพการณ์ และการฝึกฝนอยู่เสมอ

๓.๘ อารมณ์ขัน คือ ทำงานด้วยความรู้ตัวอยู่เสมอ ไม่ให้เกิดอารมณ์เคลียดมองโลกในแง่ดี อารมณ์ขันนี้จะทำให้ไม่เหนื่อย บริหารงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่ผู้นำไม่ควรแสดงอารมณ์ขันต่อผู้ได้บังคับบัญชาอย่างพร่ำเพรื่อ จนขาดความนับถือยำเกรง

๓.๙ ความเชื่อมั่นในตนเอง คือ มีความมั่นใจ มั่นคงทางจิต ไม่อ่อนไหวตามคำพุดของคนอื่น สามารถตัดสินใจปัญหาต่างๆ ด้วยเหตุผล และความเชื่อมั่นของตนเอง ที่สำคัญคือ ต้องมีประสพการณ์มากๆ ดังประโยคว่า “การเป็นผู้บังคับบัญชาที่ดี ต้องเป็นฝ่ายอำนวยการที่ดีมาก่อน”

๓.๑๐ ความสนใจกว้างขวาง คือ มีความอยากรู้อยากเห็น เรียนรู้สิ่งต่างๆ อยู่เสมอ ไม่สำคัญตนว่าเป็นผู้รู้ดี มีความกล้าที่จะปรึกษาหารือถามผู้รู้

๓.๑๑ การเข้าใจคน คือ มีวิจารณญาณ สังเกตและเข้าใจพฤติกรรมของผู้ได้บังคับบัญชา ทั้งนี้เพื่อบอกงานให้เหมาะสมแก่จริตผู้นั้น และงานจะสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพ

๔. ลักษณะทางอุปนิสัย ประกอบด้วยข้อพิจารณา ๘ ประการ คือ

๔.๑ ความตรงไปตรงมา คือ เป็นคนที่พูดจริงทำจริง พูดอย่างไรทำอย่างนั้น มีสัจจะต่อคำสัญญา ไม่ผิวนัด

๔.๒ ความจงรักภักดี คือ จงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ผู้นำต้องสร้างความจับใจในการบัญชาของตนแก่ผู้ใต้บังคับบัญชาเพื่อให้เกิดความจงรักภักดีตามมา

๔.๓ ความสำนึกในหน้าที่ คือ มีความสำนึกในการปฏิบัติงานตามที่ได้วางไว้ อย่างมีความรับผิดชอบ ไม่ก้าวก่ายแทรกแซงหน้าที่ของผู้อื่น

๔.๔ ความไว้วางใจได้ คือ ดำรงตนอยู่ในจริยธรรม ไม่เป็นคนหน้าไหว้หลังหลอก เป็นที่ไว้วางใจของผู้อื่น

๔.๕ ความกล้าหาญ คือ มีความกล้าหาญทางจริยธรรม กล้าทำในสิ่งที่ถูกต้อง ทำงานด้วยเหตุผลและกล้ารับผิดชอบ

๔.๖ ความเข้มแข็ง คือ ไม่มีความย่อท้อต่ออุปสรรคต่างๆ อย่างมีเหตุผล

๔.๗ ความยุติธรรม คือ ไม่ลำเอียง วางตัวเป็นกลาง บริหารโดยยึดความถูกต้อง และผลประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก

๔.๘ ความไม่เห็นแก่ตัว คือ มีความเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม เสียสละบางอย่างแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา สละความสุขส่วนตัว บำเพ็ญประโยชน์เป็นแบบอย่าง

พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงฺกโล)^{๖๒} ได้กล่าวถึงคุณลักษณะของผู้นำที่ดีไว้ว่า ต้องประกอบด้วยคุณลักษณะดังต่อไปนี้

๑. มีบุคลิกภาพที่ดี (Good Personality) คือ เป็นผู้ที่มีสุขภาพกาย และสุขภาพจิตที่ดี มีสุขภาพกายที่ดี คือ เป็นผู้ที่มีสุขภาพอนามัยที่ดีมีท่วงท่ากิริยา รวมทั้งการแต่งกาย ที่สุภาพ เรียบร้อยดีงาม สะอาด และดูสง่างามสมฐานะ ส่วนมีสุขภาพจิตที่ดี คือ เป็นผู้ที่มีอัธยาศัยใจคอที่งาม เป็นคนดี มีศีลธรรม ได้แก่ ศรัทธา ศีล สุตระ จาคะ วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา กับทั้งมีกัลยาณมิตรธรรม คือมีคุณธรรมของคนดี

๒. ประกอบด้วย “หลักธรรมาภิบาล” คือ คุณธรรมของนักปกครอง นักบริหารที่ดี (Good Governance) คือ

^{๖๒} คุรยละเอียดใน พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงฺกโล), หลักธรรมาภิบาลและประมุขศิลป์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มิ่งมงคลชัยพริ้นติ้ง, ๒๕๕๘), หน้า ๑๒๔-๑๔๕.

๑) หลักความถูกต้อง คือ มีการพิจารณาวินิจฉัยปัญหาการทำการตัดสินใจ (Decision Making) และสั่งการ (Command) ด้วยความถูกต้องตามกฎหมายบ้านเมือง และกฎระเบียบข้อบังคับขององค์กร ที่ออกตามกฎหมาย ถูกต้องด้วยพระธรรมวินัย กล่าวคือ ถูกต้องตามหลักศีลธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีของสังคมถูกต้องตามนโยบายของผู้บังคับบัญชาหน่วยเหนือ และถูกต้องตรงประเด็นตามหลักวิชา และได้รับความพึงพอใจจากคนที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย

๒) หลักความเหมาะสม คือ รู้จักคิด พุด ทำกิจการงานและปฏิบัติตน ได้เหมาะสม ถูกกาละ เทศะ บุคคล สังคม และสถานการณ์

๓) หลักความบริสุทธิ์ คือ มีการวินิจฉัย สั่งการ กระทำกิจการงานด้วยความบริสุทธิ์ใจ คือ ด้วยเจตนา ความคิดอ่าน ที่บริสุทธิ์

๔) หลักความยุติธรรม คือ มีการวินิจฉัย สั่งการ และปฏิบัติต่อผู้อยู่ได้ปกครอง และบุคคลที่เกี่ยวข้อง ด้วยความชอบธรรม บนพื้นฐานแห่งหลักธรรม หลักการ เหตุผล และข้อมูลที่ถูกต้อง เชื่อถือได้ และตรงประเด็น และด้วยความเที่ยงธรรม คือ ไม่อคติ หรือลำเอียงด้วยความหลงรัก หลงชัง ด้วยความกลัวเกรง และด้วยความหลง ไม่รู้จริง คือ ขาดข้อมูลที่ถูกต้อง เชื่อถือได้ และสมบูรณ์เป็นเครื่องประกอบการวินิจฉัย ตัดสินใจ ให้ความเที่ยงธรรม

๓. ผู้ประกอบด้วย สัปปริสธรรม คือ คุณธรรมของสัตบุรุษ คือคนดีมีศีลธรรม ให้รู้จักเหตุ รู้จักผล ให้รู้เขารู้เรา แล้วให้รู้จักวางตัวให้เหมาะสมกับกาละ เทศะ บุคคล สังคม และสถานการณ์ ^{๖๓}

๔. รู้จักหลักปฏิบัติต่อกันด้วยดี ระหว่างผู้บังคับบัญชากับลูกน้อง หรือผู้อยู่ได้บังคับบัญชา ตามหลักธรรมของพระพุทธเจ้า ชื่อ “เหตุภูมิทิส” ๑ ในทิส ๖ มีเนื้อความ ว่า

“เหตุภูมิทิส” คือ ทิสเบื้องต่ำ เจ้านาย หรือผู้บังคับบัญชา พึงบำรุงบำว คือ ผู้อยู่ได้บังคับบัญชา ด้วยสถาน ๕ คือ ^{๖๔}

๑. ด้วยการจัดงานให้ตามกำลัง กล่าวคือ มอบหมายหน้าที่การงานให้ตามกำลังความรู้สติปัญญา ความสามารถ (Put the right man on the right job-รู้จักใช้คนให้ถูกกับงาน)

๒. ด้วยการให้อาหารและบำเหน็จรางวัล กล่าวคือ เมื่อทำดี ก็รู้จักยกย่องชมเชย และ/หรือ สนับสนุน อุดหนุน ให้ได้รับบำเหน็จรางวัล เลื่อนยศ เลื่อนตำแหน่ง ตามสมควรแก่ฐานะ เมื่อทำไม่ดี ก็ให้คำตักเตือน แนะนำ สั่งสอน ให้พัฒนาสมรรถภาพให้ดีขึ้น ถ้าไม่ยอมแก้ไข พัฒนาคนให้ดีขึ้น ก็ต้องตำหนิ และมีโทษตามกฎหมาย โดยชอบธรรม

^{๖๓} คุรยละเอียดใน, ข. ราช. (ไทย) ๒๘/๔๗๐/๑๒๒.

^{๖๔} ที.ป. (ไทย) ๑๑/๒๐๓/๒๐๕.

๓. ด้วยการรักษาพยาบาลในยามเจ็บไข กล่าวคือ ต้องรู้จักดูแลสารทุกข์ สுகดิบ ของผู้ อยู่ได้บังคับบัญชา ไม่เป็นผู้เลี้ยงน้ำใจ คือไม่ปฏิบัติกับลูกน้อง หรือผู้อยู่ได้บังคับบัญชา อย่าง ทำนอง “ยามศึกก็เรียกใช้ ยามไข้กลับไม่รักษา”

๔. ด้วยแจกของมีรสดีแปลก ๆ ให้กิน หมายถึง ให้รู้จักมีน้ำใจ แบ่งปันของกินของ ใช้ดี ๆ ให้ลูกน้อง เพื่อเป็นกำลังใจแก่ลูกน้องที่รับใช้รับสนองงานแก่ตนบ้าง ไม่เอาแต่รับจาก ลูกน้อง แต่ตนเอง กลับมีจิตใจคับแคบเห็นแก่ตัว ไม่รู้จักให้เป็นสินน้ำใจแก่ลูกน้อง

๕. ด้วยปล่อยในสมัย คือ รู้จักให้ลูกน้อง หรือผู้อยู่ได้บังคับบัญชาได้ลาพักผ่อนบ้าง ไม่ใช่คอยแต่จะใช้ให้ทำงานโดยไม่เห็นใจ ให้ได้รับการพักผ่อนบ้าง

๕. มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี (Human Relation) ด้วยคุณธรรม คือ พรหมวิหารธรรม และสังกตวัตถุ เป็นต้นพรหมวิหารธรรม คุณธรรมเครื่องอยู่ของผู้ใหญ่ ๔ ประการ คือ

๑. เมตตา คือ ความรักปรารถนาที่จะให้ผู้อื่นอยู่ดีมีสุข

๒. กรุณา คือ ความสงสารปรารถนาให้ผู้มีทุกข์เดือดร้อนให้พ้นทุกข์

๓. มุทิตา คือ ความพลอยยินดี ที่ผู้อื่นได้ดี ไม่คิดอิจฉาริษยา

๔. อุเบกขา คือ ความวางเฉย ไม่ยินดียินร้าย เมื่อผู้อื่นถึงซึ่งความวิบัติ โดยที่ เราเองก็ช่วยอะไรไม่ได้ ก็ต้องปล่อยวางใจของเราเองด้วยปัญญา ตามพระพุทธพจน์ว่า “สัตว์โลก เป็นไปตามกรรม”^{๖๕}

พรหมวิหาร ๔ ประการนี้ เป็นคุณธรรมเครื่องอยู่ของผู้ใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้ เป็นหัวหน้า ผู้นำคน ให้เป็นคนเที่ยงธรรม รู้จักเห็นอกเห็นใจผู้อื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ให้รู้จักเห็น ใจรู้จักเข้าใจ เอ็นดูผู้น้อย หรือผู้อยู่ได้บังคับบัญชา ให้ “รู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา” ก็จะยังความน่า เคารพนับถือ เลื่อมใสศรัทธา ให้เกิดแก่หมู่ชนทุกฝ่ายได้ นอกจากนี้ยังต้องมี สังกตวัตถุธรรม^{๖๖}

๖. รู้จักปกครองดูแลผู้อยู่ได้บังคับบัญชา ด้วยหลัก “อ่อนนอก แข็งใน” คือ หลัก ๘ ป. ดังต่อไปนี้

ป.ที่ ๑ ปลุก คือ รู้จักปลุกใจ ผู้อยู่ได้บังคับบัญชา ให้มีใจเบิกบาน แจ่มใส กระปรี้กระเปร่า ยินดีในการทำกิจการงานด้วยความเข้มแข็งจริงจัง และอดทน

ป.ที่ ๒ ปลอบ คือ รู้จักปลอบขวัญ ปลอบใจ ให้กำลังใจ เวลาที่ลูกน้อง หรือผู้อยู่ได้ บังคับบัญชา ต้องประสบกับความผิดหวัง เสรีาโศก หรือมีใจหดหู่ ท้อถอย ให้กลับมีใจเข้มแข็ง ใน การทำงาน และดำเนินชีวิตไปด้วยดี มีความสันติสุข

^{๖๕} ที. ม. (ไทย) ๑๐/๑๘๔/๒๒๕.

^{๖๖} ส. ส. (ไทย) ๑๕/๓๕/๑๑๐.

ป.ที่ ๓ ปั้น คือ ให้มีคุณภาพ คุณวุฒิ และคุณธรรม ที่ดีที่สูงยิ่งๆ ขึ้นไป และประการสำคัญ คือ มอบหมายอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบ ให้ตามความเหมาะสม แก่สมรรถภาพ คุณภาพ คุณวุฒิ และคุณธรรม

ป.ที่ ๔ ปก คือ รู้จักปกป้องลูกน้อง หรือผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาโดยวิธีการที่เป็นธรรม มิให้ถูกระทบกระเทือน เสียหาย โดยไม่เป็นธรรม

ป.ที่ ๕ ป้อง คือ รู้จักป้องกันลูกน้อง หรือผู้ใต้บังคับบัญชามิให้ประพฤติดีกฎหมาย หรือประพฤติดิคน ทำนองคลองธรรม

ป.ที่ ๖ ปรับ คือ ช่วยให้เขาพัฒนาตนเองให้ดีขึ้น รวมทั้งการปรับหน้าที่ความรับผิดชอบให้เหมาะสมกับความรู้ความชำนาญ สติ ปัญญา ความสามารถและวิสัยทัศน์ของเขาด้วย

ป.ที่ ๗ ปรง คือ แนะนำสั่งสอน และ/หรือ สนับสนุนให้ลูกน้อง ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา ให้ศึกษาหาความรู้ ความชำนาญ ด้วยการให้ศึกษาอบรมวิชาชีพ ทั้งก่อนที่จะมอบตำแหน่งหน้าที่ กิจการงานให้ทำ (Pre-service Training) และภายหลัง ที่ได้ปฏิบัติหน้าที่รับผิดชอบแล้ว (In-service Training) และให้เจริญคุณธรรม โดยสนับสนุน ส่งเสริมให้การศึกษา อบรมธรรมปฏิบัติ โดยการ ปฏิบัติศีล-สมาธิ-ปัญญา อันมีรายละเอียด อยู่ในอริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นต้น ให้เขาเจริญ ด้วยความรู้คู่คุณธรรม

ป.ที่ ๘ ปราม คือ ถ้าทำงานบกพร่อง หรือผิดพลาด หรือ ประพฤติดีกฎหมาย ผิดระเบียบ ข้อบังคับ ขององค์กร และ/หรือ ประพฤติดิคน ผิดธรรม กวักกล่าว ดักเตือน ห้ามปราม แนะนำสั่งสอน ให้ปรับปรุงตัว ให้รู้จักกลับตัวกลับใจ มาประพฤติปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ

ป.ที่ ๙ ปราบ คือ ถ้าห้ามปราม และกวักกล่าวดักเตือนหลายครั้งแล้ว ยังไม่ดีขึ้น ก็ต้องปราบ คือ พิจารณาลงโทษทัณฑ์ตามกฎหมายขององค์กร ตามกฎหมายบ้านเมือง และ/หรือ ตามหลักศีลธรรม คือพระธรรมวินัย (กรณีเป็นนักบวช)

๗. รู้จักวิธีการพัฒนาบุคลากร โดยการ แนะนำ สั่ง สอน อบรม บ่มนิสัย ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา ให้เป็นคนดี มีคุณภาพ มีคุณธรรมอยู่เสมอ คือ

- ๑) แนะนำ ให้ทำดี ให้ถูกต้องตามหลักวิชา ตามหลักกฎหมาย และศีลธรรม
- ๒) นำ โดยทำดีให้ดู เป็นแบบอย่างที่ดี
- ๓) สั่ง ให้ปฏิบัติหน้าที่ความรับผิดชอบด้วยวิธีการที่ถูกต้องเหมาะสมและเป็นธรรม
- ๔) สอน ให้เรียนรู้ และปฏิบัติงานให้ได้ผลดี มีประสิทธิภาพ
- ๕) อบรม ให้หอม คือ ให้เพิ่มพูนวิชาความรู้ คู่คุณธรรม
- ๖) รม ให้แห้ง คือ ให้ย่าง หรือเผาให้สุก โดยให้ศึกษาอบรมกาย วาจา และใจ โดยการปฏิบัติธรรม ได้แก่ ทาน กุศล ศีลกุศล ภาวนากุศล และ/หรือ ศีล สมาธิ ปัญญา อันมี

รายละเอียดอยู่ในอริยมรรคมีองค์ ๘ เพื่อให้มีมานะ ละทวิภูฏี และเพื่อกำจัดกิเลส ตัณหา อุปาทาน ให้เบาบางลง ให้เจริญอยู่แต่คุณความดี มีศีล มีธรรม

๗) บ่มนิสัย ให้ตั้งอยู่แต่ในคุณความดีหลีกเลี่ยงความชั่วคือ ไม่ให้มีจิตสันดานโน้มเอียงไปข้างความชั่วที่มักชอบประพฤติดิฉิสีล ผิดธรรม และติดอยู่ในอบายมุข ^{๖๗}

๘. มีความคิดริเริ่ม (Initiatives) ด้วยความคิดสร้างสรรค์ (Creative) โครงการใหม่ๆ ที่เป็นประโยชน์สุขแก่หมู่คณะสังคม และประเทศชาติและวิธีการทำงานใหม่ๆ ให้การปกครอง การบริหาร กิจการงานได้บังเกิดผลดี มีประสิทธิภาพสูงยิ่งขึ้น

๙. มีความคิดพัฒนา (Development) คือ เป็นนักพัฒนาปรับปรุงแก้ไขสิ่งที่ล้าหลัง หรือข้อบกพร่องในการทำงานให้ดีขึ้นอยู่เสมอ

๑๐. มีสำนึกในภาระหน้าที่ความรับผิดชอบ (Sense of Responsibilities) สูง คือ มีสำนึกในความรับผิดชอบต่อตนเอง โดยการศึกษาหาความรู้ เพิ่มพูนศักยภาพ และสำนึกในการสร้างฐานะของตน และมีสำนึกในหน้าที่ความรับผิดชอบต่อส่วนรวม คือ ต่อครอบครัว ต่อองค์กรและหมู่คณะที่ตนรับผิดชอบอยู่ และต่อสังคมประเทศชาติ ให้เจริญสันติสุขและมั่นคง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สำนึกในหน้าที่รับผิดชอบต่อสถาบันหลักทั้ง ๓ ของประเทศไทยเรา คือ สถาบันชาติ ๑ สถาบันพระพุทธศาสนา ๑ และสถาบันพระมหากษัตริย์ ๑ เพราะสถาบันหลักทั้ง ๓ นี้ หากสถาบันใดคลอนแคลน ไม่มั่นคง ไม่ว่าจะเป็นเพราะถูกศัตรูภายใน และ/หรือ ศัตรูจากภายนอกกรุกราน ย่อมกระทบกระเทือนถึงสถาบันหลักอื่นๆ ของชาติไทยเราให้พลอยคลอนแคลนอ่อนแอไปด้วย

ผู้นำที่ดี จึงย่อมต้องสำเหนียก และจักต้องมีความสำนึกในหน้าที่ความรับผิดชอบ ต่อสถาบันหลักทั้ง ๓ นี้ อย่างจริงใจ และต้องริบช่วยกันดำเนินการ ให้ความคุ้มครอง ป้องกันแก้ไข บำรุงรักษา อย่างเข้มแข็ง จริงจัง และต่อเนื่อง ให้เกิดความเจริญ และความสันติสุขอย่างมั่นคงให้ได้

^{๖๗} ๖) ๖) ได้แก่ ๑) เสพและติดสิ่งเสพติดให้โทษและของมึนเมาอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ๒) หมกมุ่นในกาม ลำส่อนในกาม ไม่สำรวมในกาม ๓) ติดเที่ยวกลางคืน ติดการละเล่น ๔) เล่นและติดการพนัน ๕) คบคนชั่วเป็นมิตร คือ คนไม่ดีที่มักประพฤติผิดศีล ผิดธรรม และ/หรือ คนที่ติดอยู่ในอบายมุข และ ๖) เกียจคร้านในการงานทั้งหลาย

ดูรายละเอียดใน ท.ป.ว. (ไทย) ๑๑/๒๔๗/๒๐๒.

๑๑. เป็นนักเสียสละ ความสุขส่วนตน อีกทั้งกำลังกาย สติ ปัญญา ความสามารถ ให้แก่งาน เพื่อบรรลุความสำเร็จ และให้ได้ผลดีมีประสิทธิภาพสูง เสียสละกำลังทรัพย์ เพื่อช่วยเหลือ อนุเคราะห์ สงเคราะห์ ผู้อื่น ที่มีทุกข์ให้พ้นทุกข์ ที่มีสุข ก็ให้เจริญยิ่งขึ้นไป และมี ลำบากในความเสียสละอย่างสูง เมื่อยามจำเป็น แม้จะต้องเสียสละชีวิตเลือดเนื้อ เพื่อธำรงรักษาไว้ ซึ่งพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และเพื่อรักษาสถาบันหลักทั้ง ๓ ของไทยเรา คือ สถาบันชาติ สถาบันพระพุทธศาสนา และสถาบันพระมหากษัตริย์ ก็จะต้องทำ

๑๒. มีความมั่นใจตนเองสูง (Self Confidence) นี้หมายถึง มีความมั่นใจในธรรม คือ มีความมั่นใจในความรู้ ความสามารถ สติปัญญาและวิสัยทัศน์ และทั้งคุณธรรม คือ ความ เป็นผู้มีศีล มีธรรม อันตนได้ศึกษาอบรมมาดีแล้ว มิใช่มีความมั่นใจอย่างผิด ๆ ลอย ๆ อย่างหลง ตัวหลงตน ทั้ง ๆ ที่ แท้จริงตนเองหาได้มีคุณสมบัติและคุณธรรมดีสมจริงไม่ และรู้จักต้องรู้จัก แสดงความมั่นใจ ในเวลาคิด พูด ทำ ให้เหมาะสมกับกาลเทศะ บุคคล สถานที่และประชุมชนด้วย

ถ้าหากจะประมวลคุณลักษณะของผู้นำตามหลักของพระพุทธศาสนาจากคัมภีร์ต่าง ๆ ถึงแม้รายละเอียดจะมียาก แต่เราก็พอจะสามารถสรุปลักษณะที่สำคัญๆ ของผู้นำได้ดังต่อไปนี้

๑. ผู้นำต้องเป็นผู้ทรงธรรม การที่ผู้นำจะเป็นผู้ที่ทรงธรรมได้นั้น การปฏิบัติตนที่ดีงามจึงเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่ง ดังข้อความที่ปรากฏในอัมมมิกสูตรว่า

“ในเวลาที่พระราชากำลังอยู่ในธรรม แม้พวกข้าราชการก็ตั้งอยู่ในธรรม เมื่อข้าราชการตั้งอยู่ในธรรม แม้พวกพราหมณ์ก็ตั้งอยู่ในธรรม เมื่อพวกพราหมณ์ตั้งอยู่ในธรรม แม้ชาวนิคมน และชาวชนบทก็ตั้งอยู่ในธรรม” ตรงข้าม ถ้าผู้นำไม่ตั้งอยู่ในธรรม ประชาชนก็จะไม่ ตั้งอยู่ในธรรมด้วย” ดังข้อความที่ว่า “เมื่อฝูงโคข้ามแม่น้ำไป ถ้าโคจ่าฝูงไปคดเคี้ยวโคทั้ง ฝูงก็ไปคดเคี้ยวตามกัน ...ในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้น ประพฤติไม่เป็นธรรม ประชาชนชาวเมืองก็ประพฤตินี้ไม่เป็นธรรมตามไปด้วย”^{๖๔}

อนึ่ง ธรรมที่กล่าวถึงข้างต้น เพ่งเอาทั้งส่วนที่เป็นธรรมสำหรับการปฏิบัติตนใน ฐานะปัจเจก และธรรมที่เป็นหลักในการปกครอง ซึ่งประการหลังนี้พระพุทธเจ้าตรัสไว้หลาย หลักด้วยกัน เช่น หลักทศพิธราชธรรม หลักอภิธานิยธรรม หลักจักรวรรดิธรรม สังคหวัตถุ พรหมวิหาร ฯลฯ เป็นต้น

๒. ผู้นำต้องทรงไว้ซึ่งความยุติธรรม ความยุติธรรมของสังคมเป็นสิ่งที่จำเป็น เพราะ หากจะพิจารณาจากอัครคัมภีร์สูตร จะเห็น จุดมุ่งหมายของรัฐก็เพื่อจัดสรร แบ่งปันทรัพย์สินให้เกิด

^{๖๔} อ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗๐/๑๑๔.

^{๖๕} อ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗๐/๑๑๕.

ความเป็นธรรมนั่นเอง เมื่อเกิดความขัดแย้งในสังคมผู้นำหรือผู้ปกครองต้องให้ความเป็นธรรม ไม่เอนเอียงไปในด้านใดด้านหนึ่ง ถ้าผู้ปกครองไม่มีความยุติธรรม บ้านเมืองจะระส่ำระสาย ไม่สามารถดำเนินไปตามปกติได้ ในคัมภีร์ชาดกได้แสดงหลักดังกล่าวไว้ว่า ถ้าผู้นำบริหารบ้านเมือง โดยชอบธรรม ย่อมไม่ทำให้ประเทศล่มจม อีกทั้งยังทำให้ประเทศชาติมีความสุข^{๑๐}

หลักธรรมที่ผู้ปกครองต้องนำมาปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมในสังคมก็คือหลัก อคติ ๔^{๑๑} อคติ หมายถึง ความลำเอียง เอนเอียง ผู้ที่มีอคติอยู่ในใจ จะมีความเอนเอียง ไม่สามารถให้ความเป็นธรรมแก่สังคมได้ ความเอนเอียงนี้พระพุทธเจ้าตรัสว่ามีสาเหตุมาจาก ๔ เรื่อง คือ ๑) ความรัก ๒) ความโกรธ ไม่พอใจ ๓) ความไม่รู้ ไม่เข้าใจ ๔) ความกลัว

๓. ผู้นำต้องมีความรอบรู้ รอบรู้ทั้งเรื่องการบริหารงาน และรอบรู้เรื่องการบริหารคน อย่างน้อยที่สุด ผู้ที่เป็นผู้ปกครองหรือผู้นำต้องมีคุณลักษณะที่เป็นองค์คุณแห่งความรู้ ๓ ประการ^{๑๒} คือ

ก. มีสายตายาวไกล สามารถมองทะลุปัญหาที่เกิดขึ้นได้ รู้จักเลือกคนเข้ามาช่วย บริหารราชการแผ่นดินให้เหมาะสมกับหน้าที่และความสามารถ ในโยธาสูต^{๑๓} ได้กล่าวถึงความ รอบรู้ไว้ ๔ ประเด็น คือ ๑) ฉลาดในหน้าที่ของตนเอง ๒) เข้าใจถึงปัญหาที่เกิดขึ้น ๓) สามารถ แก้ปัญหานั้นให้ลุล่วงได้ด้วยดี ๔) สามารถฝ่าฟันอุปสรรคต่างๆ ได้ด้วยความเชื่อมั่น

ข. จัดแรงงานได้ดี คือเป็นผู้มีความสามารถในการบริหารงานบ้านเมืองให้ เป็นไปตามเป้าประสงค์ ทั้งเป็นผู้ที่เอาใจใส่ในหน้าที่การงานตน ค้นหาวิธีที่จะทำให้การบริหาร เป็นไปได้ด้วยดี

ค. มีหลักมนุษยสัมพันธ์ดี ผู้ปกครองที่ดีจะต้องเป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ เข้าได้กับคน ทุกระดับ ทุกเพศ ทุกวัย

๔. มีคุณสมบัติของความเป็นผู้ใหญ่ที่ดี ผู้เป็นผู้ใหญ่ มีหน้าที่บริหารบ้านเมืองจะต้อง มีคุณสมบัติของความเป็นผู้ใหญ่พื้นฐานอย่างน้อย ๔ ประการ คือ^{๑๔} ๑) มีความรัก ความปรารถนาดีต่อประชาชน เห็นอกเห็นใจประชาชน ๒) ปฏิบัติหน้าที่ราชการบ้านเมืองเพื่อปัด ทุกข์ บำรุงสุขให้ประชาชน โดยไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย ๓) รู้จักชื่นชม เมื่อประชาชนได้บรรลุถึง

^{๑๐} พ. ข. (ไทย) ๒๘/๑๖๕/๓๓.

^{๑๑} ที. ป. (ไทย) ๑๑/๓๑๑/๒๘๘.

^{๑๒} อ. จ. (ไทย) ๒๐/๒๐/๑๖๓

^{๑๓} อ. จ. (ไทย) ๒๑/๑๘๑/๒๕๓.

^{๑๔} ม. ม. (ไทย) ๑๓/๓๑๕/๓๘๐.

เป้าหมายที่ประสงค์ และ ๔) อุเบกขา มีใจเป็นกลาง เทียงธรรม ไม่เข้าไปก้าวก่ายเรื่องราวต่างๆ จนกระทั่งเสียระบบงานโดยรวม

พระราชวิจิตรปฏิภาณ^{๑๕} ได้กล่าวถึงคุณลักษณะผู้นำที่ดีว่า ผู้นำที่ดีพึงดูตัวอย่างจากพระพุทธปฏิมา ที่มีคุณลักษณะที่ควรนำมาเป็นแบบอย่างแก่ผู้นำ ซึ่งลักษณะของพระพุทธปฏิมาที่ควรดูเป็นแบบอย่างนั้น มีอยู่ด้วยกัน ๗ ประการ คือ ๑. เกศแหลม ๒. คาตุ ๓. หูยาน ๔. นังนาน ๕. ไม่ขานตอบ ๖. ยิ้มปโลบประโลมใจ และ ๗. ตัดสินให้ด้วยความยุติธรรม

คุณลักษณะทั้ง ๗ ประการนี้ ผู้นำควรนำมาเป็นแบบอย่างในการบริหารงาน ซึ่งแต่ละลักษณะนั้น มีความหมายโดยรวม ดังนี้

๑. เกศแหลม หมายถึง ให้มีสติปัญญา อย่าโง่เขลา จะสังเกตว่าเกศพระพุทธรูปจะเป็นลักษณะเป็นเปลวเพลิง นั้นหมายถึงมีปัญญาหรือพระปัญญาคูณนั่นเอง

๒. คาตุ หมายถึง เป็นผู้ต้องรู้จักสอดส่อง ดูแล ตรวจสอบความเรียบร้อย หรือสังเกตจริตของผู้ใต้บังคับบัญชาว่า แต่ละคนเป็นคนแบบไหน สมควรจะปฏิบัติต่อเขาและป้องกันตัวเองอย่างไร ในองค์กรมีพรรคพวกใครบ้าง เวลาจะเซ็นหรืออนุมัติอะไรลงไป ต้องอ่านให้ละเอียดถี่ถ้วน เพราะอาจจะยังผลให้เกิดความเสียหายในองค์กรหรือหน่วยงานตามมาได้

๓. หูยาน หมายถึง ให้หูหน้อย่าหูเบา มิใช่มีอายุยืน เพราะพระพุทธองค์มีอายุขัย ๘๐ พรรษา ก็ถือว่าไม่ยืนยาวมากนัก แต่ที่ควรนำมาใช้คือ ให้หูหนัก เวลาใครมาพูดอะไร หรือได้ยินอะไรมา ก็อย่าเพิ่งเชื่อในทันทีทันใด ให้หนักแน่นเอาไว้ เพราะบางทีอาจจะมีคนในองค์กรมายุแหย่ตะแคงรัวให้แตกความสามัคคีกันก็เป็นได้ ผู้นำจึงควรไม่เชื่อคนง่ายอย่างไร้เหตุผล

๔. นังนาน หมายถึง อย่าเมื่อหน้าหน้าที่ของตนเองให้ยินดีในหน้าที่ของตนเอง จะสังเกตว่าพระพุทธรูปไม่เคยถูกไปไหน ฉะนั้นผู้นำก็ไม่ควรเบื่อง่ายที่จะทำหน้าที่ของตนเอง

๕. ไม่ขานตอบ หมายถึง บางทีมีสิ่งที่มีกระทบกระทั่งจิตใจ เป็นเหตุให้ขาดสติสัมปชัญญะ ผู้นำก็ควรจะเลี่ยงหรืออย่าได้ตอบ ถ้าคิดว่าจะเกิดผลเสียมากกว่าผลดี ดังพระพุทธรูปไม่พูดกับใครนั่งอยู่เฉยๆ ก็ยังมีคนไปพูดกับท่าน หรือขอให้ท่านช่วยเหลือ

๖. ยิ้มปโลบประโลมใจ หมายถึง เวลาที่ผู้ใต้บังคับบัญชามีความเดือดเนื้อร้อนใจ มาขอความช่วยเหลือ ผู้นำต้องมีเมตตากับลูกน้อง ต้องช่วยปโลบให้เขาดีขึ้น และช่วยเหลือเขาในสิ่งที่เห็นว่าสมควรและถูกต้อง ดังพระพุทธรูปเวลาใครไปหาหรือขอความช่วยเหลือท่านก็จะยิ้มให้

๗. ตัดสินให้ด้วยความยุติธรรม หมายถึง เป็นผู้ต้องเที่ยงธรรม อย่าลำเอียงด้วยอำนาจของอคติ ให้ยึดหลักความถูกต้องมากกว่าความถูกใจ เวลามีปัญหาต้องตัดสินใจต้องยึด

^{๑๕} ดูเพิ่มเติมใน พระราชวิจิตรปฏิภาณ (สุนทร ภาณสุนทรโร), ยอดแห่งผู้นำ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๕๐), หน้า ๒๕ - ๓๗.

หลักธรรมาธิปไตย คือ ถือธรรมหรือความถูกต้องเป็นใหญ่ จึงจะเป็นผู้นำที่ดีและจะได้ทั้งใจของคนและผลของงาน เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังได้กล่าวถึงองค์ประกอบของผู้นำที่ดี และจุดประาะของผู้นำไว้ อย่างละ ๘ ประการ ด้วยกัน คือ

๑. ฟังมากๆ
๒. คิดใคร่ครวญมากๆ
๓. ปากช้าๆ
๔. กล่าวอย่างสมเหตุสมผล
๕. หากคนร่วมงานที่ดี
๖. มีที่ปรึกษารอบด้าน
๗. มีพ่อบ้านแม่บ้านใจกว้างขวาง
๘. รู้จักปล่อยวางในบางกรณี ^{๗๖}

ส่วนจุดประาะของผู้นำได้แก่

๑. ไม่ฟังความคิดเห็นของผู้อื่น
๒. ยืนยันแต่ความคิดเห็นของตน
๓. ไม่อดทนต่อคำวิจารณ์
๔. เดือดดาลเมื่อมีผู้ทักท้วง
๕. ชอบสั่งงานผู้อื่นมาทำ
๖. ใช้คำหยาบคำโต
๗. อดทนด้วยวัตถุเครื่องบริโภค และ
๘. อยู่ในโลกของความหลงกลวง ^{๗๗}

^{๗๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘.

^{๗๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑.

๒.๓ สรุปวิเคราะห์

จากการที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับภาวะผู้นำตามหลักธรรมในพระไตรปิฎก โดยเริ่มการศึกษาตั้งแต่แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำ ซึ่งได้กล่าวถึงความหมายของผู้นำและภาวะผู้นำจากนักวิชาการหลายๆ ท่านทำให้ทราบว่า ทั้งผู้นำและภาวะผู้นำนั้นมีลักษณะที่แตกต่างกัน คำว่าผู้นำ มีความหมายมากมายแล้วแต่ว่าใครจะนิยามซึ่งนักวิชาการแต่ละท่านก็มีทัศนะแตกต่างกัน แต่ในทัศนะของผู้วิจัย ผู้นำ หมายถึง ผู้ที่ได้รับการยอมรับหรือยินยอมหรือได้รับแต่งตั้งจากผู้มีอำนาจแต่งตั้งให้เป็นผู้ที่นำหรือพาหมู่คณะองค์กร หน่วยงาน สังคม หรือประเทศชาติ ไปสู่เป้าหมายที่ตั้งไว้ร่วมกัน

ส่วนภาวะผู้นำ ก็เช่นกัน มีผู้ให้ความหมายและนิยามไว้มากมายจนในปัจจุบันก็ยังไม่มีข้อสรุปว่า นิยามของผู้ใดถูกต้องที่สุดกันแน่ แต่ในทัศนะของผู้วิจัยเห็นว่า การนิยามความหมายของคำว่าผู้นำกับภาวะผู้นำของแต่ละท่านล้วนถูกต้องทั้งนั้น เนื่องจากว่า ผู้นำและภาวะผู้นำนั้นมีหลายประเภทหลายแบบ หลายประการ ขึ้นอยู่กับว่า จะเป็นผู้นำอะไร อยู่ในระดับไหน มีขอบเขตอำนาจหน้าที่มากน้อยแค่ไหน มีองค์ประกอบหรือปัจจัยอะไรบ้างที่จะเป็นตัวกำหนดว่าเมื่อเป็นผู้นำระดับนี้ หรือมานำองค์กรหรือหน่วยงานนี้ ต้องมีลักษณะภาวะผู้นำแบบนี้จึงจะเหมาะสม จะควร และการจะใช้ลักษณะของภาวะผู้นำก็ขึ้นอยู่กับหลายปัจจัย เช่น วันเวลา สถานที่ โอกาส อำนาจและสิทธิในการกระทำ และที่สำคัญก็คือตัวผู้นำเอง เมื่อวันเวลา สถานที่ โอกาส อำนาจและสิทธิ ต่างๆ อำนาจให้แล้ว ตัวผู้นำเองจะกล้าตัดสินใจหรือไม่ หรือถ้ากล้าตัดสินใจ การตัดสินใจนั้น ประกอบด้วยอารมณ์ หรือว่าเหตุผล ที่คิดพินิจวิเคราะห์อย่างละเอียดถี่ถ้วนอย่างดีที่สุดแล้วมากกว่ากัน กรณีนี้แหละที่ผู้วิจัยเห็นว่า ผู้นำต้องมีภาวะผู้นำ จึงจะเป็นผู้นำที่สมบูรณ์ ซึ่งคุณลักษณะที่เป็นส่วนประกอบต่างๆ ของผู้นำที่กล่าวข้างต้น มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาทุกอย่าง

ดังนั้นจะสังเกตได้ว่า ภาวะผู้นำ จึงถือเป็นคุณลักษณะหรือองค์ประกอบประการหนึ่ง ซึ่งผู้นำทุกคนควรมี ที่กล่าวเช่นนั้นก็เนื่องจากว่า ผู้นำทุกคนมิใช่จะมีภาวะผู้นำเสมอไปทุกคน ผู้นำบางคนเป็นผู้นำแต่ไม่มีภาวะผู้นำ ซึ่งยังผลให้การบริหารหรือการนำของผู้นำนั้นๆ ประสบความล้มเหลว ไม่สามารถนำพาองค์กรหรือหน่วยงานที่ตนนำไปสู่เป้าหมายได้ ผู้นำบางคนอาจจะเก่ง มีความรู้ดี ความสามารถดี แต่ความประพฤติไม่ดี ก็คือเก่งในทางไม่ดีนั่นเอง ผู้นำประเภทนี้ อันตราย เพราะผู้นำที่เก่งและฉลาดในทางไม่ดี ก็สามารถทำการแบบขมกว่าและกระทำการอย่างชาญฉลาด ซึ่งจะมีผลเสียหายมากกว่า ดังจะสังเกตว่ามีปัญหาเกี่ยวกับผู้นำในทางลบเกิดขึ้นมากมายในสังคมปัจจุบัน เช่น บริหารงานด้วยความไม่โปร่งใสบ้าง หาผลประโยชน์ใส่ตัวหรือให้แก่พวกพ้องบ้าง มีความลำเอียงด้วยประการต่างๆ นานา หรือสักว่าเมื่อเขาให้หนักหนาเฉยๆ ตามตำแหน่งหน้าที่บังคับให้น่า หรือบางคนกว่าจะได้ตำแหน่งมาต้องลงทุนลงแรงไปมาก พอมีโอกาส

ก็จะกอบโกยผลประโยชน์อย่างเต็มที่ โดยไม่คำนึงถึงความถูกต้องชอบธรรมและวิธีการ ซึ่งเป็น
การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนมากกว่าส่วนรวม

ที่เป็นเช่นนี้ ก็เนื่องจากว่า ผู้นำดังกล่าวนั้นขาดคุณสมบัติของผู้นำที่ดีตามหลักของ
พระพุทธศาสนา หรือหลักธรรมที่ผู้นำควรมีในตัว จึงกลั้ดตัดสินใจทำสิ่งที่ไม่ดีลงไป ฉะนั้น
แล้วผู้วิจัยจึงวิเคราะห์ว่า ถ้าหากผู้นำทุกคนทุกหมู่เหล่าได้เรียนรู้หลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่
เกี่ยวกับผู้นำว่าผู้นำที่ดีควรมีหลักธรรมข้อใดบ้าง แล้วนำไปประยุกต์ใช้ให้ถูกต้อง และเหมาะสม
กับองค์กรหน่วยงานหรือสังคมที่ตนนำหรือปกครองอยู่ ก็จักไม่ก่อให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับจริยธรรม
ของผู้นำ และจะเป็นผู้นำที่ดีที่พึงประสงค์ คือ มีทั้งความรู้ดี ความสามารถดี และความประพฤติดี
ผู้นำที่เก่งอาจจะมีมากแต่ที่เก่งด้วยและดีด้วยมีน้อย และเมื่อปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนที่เกี่ยวข้องกับ
ผู้นำในทางพระพุทธศาสนาแล้ว ผู้วิจัยเชื่อว่า ผู้นำที่ดีจะต้องนำพาองค์กรหน่วยงานหรือสังคม
แม้กระทั่งประเทศชาติ ไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองและบรรลุมรรตผลประสงคหรือเป้าหมายขององค์กร
นั้นๆ ได้อย่างแน่นอน

โดยสรุปแล้วอาจกล่าวได้ว่า ผู้นำนั้น หมายถึง สิ่งที่เป็นรูปธรรม คือเป็นตัวบุคคล
สามารถจับต้องหรือสัมผัสได้ แต่ภาวะผู้นำนั้น เป็นนามธรรมอยู่ในตัวของผู้นำ ไม่สามารถที่
จะแตะต้องหรือสัมผัสได้ แต่ก็สามารถสะท้อนออกมาในลักษณะต่างๆ ของผู้นำ ทั้งทางกาย และ
วาจา แต่ก็สามารถรู้ได้ว่าผู้นำคนไหนมีภาวะผู้นำหรือไม่ ถึงแม้จะสะท้อนออกมาในลักษณะที่ไม่ดี
ก็ยังถือว่ามีความภาวะผู้นำ ฉะนั้นจึงจำเป็นจะต้องมีหลักธรรมต่างๆ ในพระพุทธศาสนาคอยกำกับ
ควบคุม ให้สะท้อนลักษณะของภาวะผู้นำออกมาในลักษณะที่ดีมากที่สุดเท่าที่จะมากได้.

บทที่ ๓

ภาวะผู้นำองค์กรสงฆ์ในปัจจุบัน

ในบทนี้ จักได้กล่าวถึงภาวะผู้นำองค์กรสงฆ์ในยุคปัจจุบัน ซึ่งจะศึกษาเฉพาะภาวะผู้นำของคณะสงฆ์ในยุคปัจจุบันทั้ง ๖ ด้าน ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ เพื่อที่จะแสดงให้เห็นถึงปัญหาและแนวทางแก้ปัญหของผู้นำคณะสงฆ์ในยุคปัจจุบัน โดยจะศึกษาตั้งแต่ ด้านการปกครอง ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่ ด้านการสาธารณูปการ และด้านสาธารณสงเคราะห์ เป็นลำดับไป ดังนี้

๓.๑ ภาวะผู้นำด้านการปกครอง

คำว่า การปกครอง (Government) หมายถึง การดูแล การคุ้มครอง การระวังรักษา หรือการบริหาร^๑ อีกนัยหนึ่ง หมายถึง การควบคุม ดูแลหมู่คณะให้มีความเป็นอยู่ที่ดี มีระเบียบวินัย เพื่อนำไปสู่เป้าหมายของหมู่คณะหรือของสังคมนั้นๆ คำศัพท์ที่ใช้ในความหมายว่าการปกครอง ในพระไตรปิฎก เช่น ปลาต อภิบาล เป็นต้น ถ้าจะมองไปถึงการบริหารคณะสงฆ์ พระพุทธองค์ไม่ทรงให้ความสำคัญกับผู้นำหรือผู้ปกครองมากนัก แต่พระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญกับพระธรรมวินัยมากกว่า เพราะเหตุว่าพระธรรมวินัยไม่มีการเปลี่ยนแปลง (เป็นสังขธรรม) แต่ผู้นำมีการเปลี่ยนแปลง (ได้เสมอ)^๒ ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสกับพระอานนทว่า “ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่วงลับไป ก็จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย”^๓ และยังตรัสกับภิกษุทั้งหลายเป็นปัจฉิมโอวาทว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราขอเตือนเธอทั้งหลาย สังฆาทถาคตมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงทำหน้าที่ให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาทเถิด”^๔

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อักษรเจริญทัศน์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๖๔๖.

^๒ พระมหาอภิวชิฐ ธีรปญฺโญ, การศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาการเมืองของขงจื้อกับพุทธปรัชญาเถรวาท, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๗๕.

^๓ ที.ม.(ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔.

^๔ ที.ม.(ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๖.

การปกครองคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน นอกจากจะใช้พระธรรมวินัยเป็นหลักในการปกครองแล้ว ยังใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๐๕ และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) แก้ไขปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๕ มาเป็นเครื่องมือในการปกครองด้วย โดยเนื้อหาสำคัญในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับนี้ มีทั้งหมด ๔๖ มาตรา แบ่งเป็น ๘ หมวด มีสาระสำคัญ คือ การมอบอำนาจในการบริหารและการปกครองคณะสงฆ์ทั้งหมด

องค์กรมหาเถรสมาคม ประกอบไปด้วย สมเด็จพระสังฆราชทรงดำรงตำแหน่งประธานกรรมการโดยตำแหน่ง ทรงอำนาจสูงสุดในการบังคับบัญชาการคณะสงฆ์ และมีสมเด็จพระราชาคณะทุกรูปเป็นกรรมการโดยตำแหน่ง มีพระราชคณะที่สมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้ง มีจำนวนไม่เกิน ๑๒ รูป เป็นกรรมการ (มาตรา ๑๒) ซึ่งส่วนมากจะทรงแต่งตั้งไว้เต็ม โดยดำรงตำแหน่งคราวละ ๒ ปี และอาจได้รับการแต่งตั้งอีก (มาตรา ๑๔) ก็ได้ตามสมควร อธิบดีกรรมการศาสนาเป็นเลขาธิการมหาเถรสมาคมโดยตำแหน่ง และให้กรรมการศาสนามีหน้าที่เป็นสำนักเลขาธิการมหาเถรสมาคม (มาตรา ๑๓)

การจัดระเบียบการปกครองตามพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ มีการแบ่งการปกครองคณะสงฆ์ออกเป็น ๒ ส่วน คือ

๑. การปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง ได้แก่ การปกครองคณะสงฆ์ในส่วนรวมทั่วราชอาณาจักร กำหนดให้เป็นอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคม ที่มีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประธาน มีเจ้าคณะใหญ่เป็นผู้รับผิดชอบในการบริหาร และขึ้นตรงต่อมหาเถรสมาคม ประกอบด้วยเจ้าคณะใหญ่ ๕ คณะ คือ เจ้าคณะใหญ่หนกลาง เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ เจ้าคณะใหญ่หนใต้ เจ้าคณะใหญ่หนตะวันออก เจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุต โดยเจ้าคณะใหญ่หนต่าง ๆ นี้บริหารงานโดยสั่งการไปยังเจ้าคณะปกครองในส่วนภูมิภาคอีกทีหนึ่ง

๒. การปกครองส่วนภูมิภาค ได้แก่ การปกครองคณะสงฆ์เฉพาะส่วนมีการแบ่งเขตการปกครองออกเป็น ภาค จังหวัด อำเภอ ตำบล การปกครองทุกส่วนชั้นจะมีเจ้าคณะทั้งมหานิกายและธรรมยุติ ปกครองบังคับบัญชาวัดและพระภิกษุสามเณรในนิกายนั้น ๆ และเพื่อการเรียบร้อยในการปกครอง อาจจัดให้มีตำแหน่งรองเจ้าคณะเพื่อช่วยงานเจ้าคณะในแต่ละลำดับได้ตามสมควร ส่วนกิจการของพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการให้การบรรพชาอุปสมบทกุลบุตร มหาเถรสมาคมได้ออกระเบียบว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระอุปัชฌาย์^๕ เพื่อคัดเลือกผู้มีคุณสมบัติ

^๕ ดูรายละเอียดใน พระเทพเวที (ประกอบ ธรรมสฤงโง), พระราชบัญญัติคณะสงฆ์และกฎหมายมหาเถรสมาคม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๑๑๑ - ๑๒๗.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕๗.

เหมาะสมแล้วแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเป็นพระอุปัชฌาย์ และแบ่งเขตการบรรพชาอุปสมบทตามเขตที่ระบุไว้ในตราตั้งหรือเขตอำนาจการปกครองของพระอุปัชฌาย์นั้น ๆ โดยพระอุปัชฌาย์มีหน้าที่หลักในการตรวจสอบกุลบุตร ที่ต้องการบรรพชาอุปสมบทเป็นพระภิกษุสามเณรในพระพุทธศาสนา ว่าเป็นผู้มีคุณสมบัติเหมาะสมตามหลักพระธรรมวินัยหรือไม่แล้วจึงให้การบรรพชาอุปสมบทต่อไป โดยหลักการปกครองคณะสงฆ์ในเบื้องต้น พระภิกษุสามเณรผู้บวชใหม่จะต้องอยู่ภายใต้การปกครองหรือดูแลของพระอุปัชฌาย์ เพื่อศึกษาอบรมพระธรรมวินัยอยู่ในสำนักของพระอุปัชฌาย์หรืออาจารย์อย่างน้อย ๕ พรรษา เพื่อให้เป็นผู้สามารถปกครองตนเองได้ จึงจะแยกไปอยู่ที่อื่น คุณสมบัติของพระอุปัชฌาย์หรืออาจารย์ จึงเป็นส่วนสำคัญต่อความล้มเหลวหรือความสำเร็จในการปกครองคณะสงฆ์เป็นอย่างมาก

การปกครองคณะสงฆ์ไทยนับจากอดีตถึงปัจจุบัน เป็นลักษณะการปกครองที่อนุวัติตามการปกครองฝ่ายอาณาจักรเสียเป็นส่วนมาก การเปลี่ยนแปลงแต่ละครั้งมักจะเป็นการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก ส่งผลให้รูปลักษณะการปกครองคณะสงฆ์มีความสัมพันธ์กับการปกครองของฝ่ายอาณาจักรอย่างมีนัยที่สำคัญ เพราะเป็นการปกครองที่เอื้อประโยชน์ต่อกันทั้งสองฝ่าย แต่ในปัจจุบันที่การปกครองของฝ่ายอาณาจักร มีการเปลี่ยนแปลงจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยแบบไทย ๆ ทำให้การปกครองคณะสงฆ์ได้รับผลกระทบด้วย

ท่ามกลางการพัฒนาทางการเมืองของทางฝ่ายอาณาจักรนี้ คณะสงฆ์ก็พยายามที่จะปรับตัวอยู่ตลอดเวลา แต่ก็ยังทำได้ไม่คืบคลานส่งผลให้ในปัจจุบันวัดและพระภิกษุสงฆ์กำลังสูญเสียฐานะและความหมายไปจากสังคมมากขึ้นทุกขณะ โดยเฉพาะในสังคมเมือง และลักษณะปรากฏการณ์นี้กำลังขยายไปสู่สังคมชนบทมากขึ้นทุกที จนอาจกล่าวได้ว่าในปัจจุบันวัดและพระภิกษุสงฆ์ไม่สามารถรักษาทบพาทเดิมของตนเองในสังคมได้แล้ว^๑

เมื่อไม่สามารถรักษาทบพาทของตนเองในสังคมไว้ได้ จึงถูกมองจากสังคมว่าเป็นองค์กรที่มีความล้าหลังไม่มีการปรับตัวให้เข้ากับสภาพการณ์ต่างๆ ของสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลสมัย ซึ่งการที่ไม่ทำการปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงตามสังคมนี้นี้ทำให้องค์กรคณะสงฆ์ถูกมองว่ามีปัญหาในการบริหารจัดการมากที่สุดในสังคม เพราะเมื่อเกิดปัญหาขึ้นในองค์กร คณะสงฆ์ก็ไม่สามารถจัดการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างที่สมควรจะเป็น เช่น การแก้ปัญหาในกรณีสันติอโศก หรือในการดำเนินการแก้ปัญหากรณีวัดธรรมกาย^๒ เป็นต้น

^๑ พระมหาประยูร ชาญโต, “บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยปัจจุบัน” บันทึกสัมมนา เรื่องพระพุทธศาสนากับสังคมไทยปัจจุบัน, (พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร, ๒๕๑๓), หน้า ๗๖ - ๘๘.

^๒ ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), กรณีธรรมกาย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๘๔.

สภาพการณ์ทั่วไปในการปกครองคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน มีลักษณะที่ไม่เป็นเอกภาพและไม่มีแนวนโยบายทำงานที่เด่นชัด เป็นเพียงแต่ทำงานตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้นเท่านั้น โดยเจ้าคณะของแต่ละนิกาย (ธรรมยุติกและมหานิกาย) ก็ขาดการประสานงานกัน ไม่มีการปรึกษาหารือวางแผนงานร่วมกันอย่างเป็นกิจจะลักษณะ เพราะสังกัดนิกายต่างกันและต่างก็มีภาระงานกันอยู่ตลอดเวลา การบริหารคณะสงฆ์แต่ละระดับ จึงมีบุคลากรประจำและรับผิดชอบกันแค่ ๒ รูป เช่น ในระดับหนก็มีเพียงเจ้าคณะใหญ่และเลขานุการเท่านั้น^๕

สถานการณ์ของสถาบันสงฆ์ในประเทศไทยในปัจจุบัน จึงอยู่ในลักษณะทรงกับทรุด เพราะขาดทั้งศาสนทายาทที่จะมาสืบทอดพระศาสนา ดังจะเห็นได้จาก ภาพการณ์ของคนในสังคมที่ไม่นิยมบวช หรือการขาดพระภิกษุสามเณรในปัจจุบัน วัดขาดคนดูแล และยังไม่นับรวมถึงความประพฤติของพระสงฆ์ที่มีลักษณะย่อหย่อนพระธรรมวินัย มีอาจารย์ที่ไม่สมควร ดัดสิ่งเสพติดให้โทษ หรือการตกเป็นข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์เกี่ยวกับการประพฤติเสียหายทางเพศอยู่เป็นประจำ ซึ่งความประพฤติเหล่านี้นำมาซึ่งความไม่เลื่อมใสศรัทธาต่อประชาชนทั่วไปในสังคม

และปัญหาที่สำคัญอีกประการหนึ่งของคณะสงฆ์ไทยในเวลานี้ คือ การที่ไม่มีระบบกลั่นกรองผู้ที่มาบวช กระบวนการส่วนใหญ่ในเวลานี้มิได้มีอะไรมากกว่าพิธีอุปสมบท ซึ่งก็กลายเป็นพิธีกรรมไปแล้ว ใครที่สามารถกล่าวขานนาครได้และมีอัฐฐบริวารครบก็สามารถบวชพระได้^๖ การกลั่นกรองผู้บวชแม้จะเป็นหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์ดังในอดีตก็ตาม แต่การที่คณะสงฆ์มีการควบคุมจำนวนพระอุปัชฌาย์ และมีผู้จะบวชจำนวนมากทำให้เป็นการยากที่จะทำให้พระอุปัชฌาย์รู้จักผู้บวชได้ทุกคน

เมื่อไม่มีระบบกลั่นกรองที่ดีพอทำให้บุคคลไม่มีคุณสมบัติที่เหมาะสม เข้ามาเป็นสมาชิกในคณะสงฆ์เป็นจำนวนมาก และมักจะถูกปล่อยปละละเลยจากพระอุปัชฌาย์ จากการสอบถามพระภิกษุสามเณรจำนวน ๕๒๐ รูป เมื่อปี ๒๕๓๘ มีถึงร้อยละ ๖๖ หรือ ๒ ใน ๓ ระบุว่าพระอุปัชฌาย์ไม่สั่งสอนอย่างใกล้ชิด ไม่เอาใจใส่ และมีภารกิจอย่างอื่นมากเกินไปไม่รวมร้อยละ ๑๘ ที่บอกพระอุปัชฌาย์ขาดความรู้ความสามารถ^๗

และเมื่อพิจารณาถึงสาเหตุที่มาของปัญหา ที่เกิดในองค์กรคณะสงฆ์ในปัจจุบันแล้ว จะเห็นได้ว่าเกิดจากปัจจัยหลักๆ อยู่ ๒ ประการ คือ

^๕ แสง อุดมศรี, การปกครองคณะสงฆ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒ - ๑๓.

^๖ พระไพศาล วิสาโล, พระพุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤติ, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสดศรี - สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๖), หน้า ๒๗๗.

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗๘.

๑. ปัจจัยภายนอกองค์กรคณะสงฆ์ การเปลี่ยนแปลงทางบริบทสังคมไทยนับจากอดีตถึงปัจจุบัน นับได้ว่าส่งผลกระทบต่อการทำงานของคณะสงฆ์เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา คณะสงฆ์ไม่สามารถที่จะปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมทางสังคม ที่มีการเปลี่ยนแปลงเป็นไปอย่างพลวัตกับสังคมโลก ทำให้เกิดภาวะการณ์ที่มีความขัดข้อง หรือความขัดแย้งทั้งในด้านความคิดการกระทำพฤติกรรมการทำงานของคณะสงฆ์ ที่ไม่สอดคล้องกับภาวะการณ์ความเป็นจริงทางสังคมที่ประสบอยู่ ทำให้คณะสงฆ์สูญเสียบทบาทเดิมของตนเองในสังคม

๒. ปัจจัยภายในองค์กรคณะสงฆ์ ปัญหาในการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบันปัจจัยภายในนั้นนับว่าเป็นส่วนสำคัญเป็นอย่างมาก ปัจจัยภายในนั้นได้แก่ ความอ่อนแอในการปกครองคณะสงฆ์ และข้อบกพร่องบางประการของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕^๒ โดยเฉพาะโครงสร้างที่รวมศูนย์อำนาจการปกครองไว้ที่ส่วนกลาง ทำให้ขาดประสิทธิภาพในการแก้ปัญหา เพราะเมื่อเกิดปัญหาขึ้นก็ไม่สามารถที่จะแก้ไขปัญหาย่อยๆ ที่ควรจะเป็น ซึ่งการไร้ประสิทธิภาพของการบริหารคณะสงฆ์นี้ ส่วนหนึ่งน่าจะเกิดจากผู้บริหารกิจการคณะสงฆ์เอง ที่เป็นผู้ใหญ่อยู่ในวัยชราเสียเป็นส่วนใหญ่ แต่ต้องมาแบกรับภาระด้านการบริหารคณะสงฆ์ และการที่ผู้ปกครองไม่มีประสิทธิภาพดีพอ ในการที่จะปกครอง หรือการไม่เอาใจใส่ของผู้ปกครอง ตลอดจนการไม่เอาใจใส่ การไม่ชวนชวนศึกษาอบรมตนของพระภิกษุก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดปัญหาในการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบัน

ฉะนั้น ผู้นำองค์กรสงฆ์ในยุคปัจจุบันจึงควรแสดงภาวะผู้นำและควรดำเนินการแก้ไขปัญหาด้านการปกครองคณะสงฆ์ โดยเริ่มจาก การตระหนักถึงปัญหา(สัมมาสติ) เพราะตราบดีที่บุคลากรในองค์กรคณะสงฆ์ไม่ทราบ หรือไม่ตระหนักในปัญหาที่ตนประสบอยู่ย่อมไม่ก่อให้เกิดการแก้ไขปัญหาได้ การนำแนวคิดที่ได้จากการศึกษาเรื่องภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนา มาประยุกต์ใช้กับการบริหารจัดการในองค์กรคณะสงฆ์ จึงเป็นเรื่องที่สำคัญ ผู้วิจัยจึงเห็นว่าการแก้ปัญหาด้านการปกครองคณะสงฆ์ปัจจุบันผู้นำองค์กรสงฆ์ควรดำเนินการในเรื่องต่อไปนี้

ก. การบริหารและการจัดการ

การที่คณะสงฆ์ไทยต้องประสบกับปัญหาต่าง ๆ มากมายในปัจจุบัน ถ้าพิจารณาในข้อเท็จจริงแล้ว สาเหตุหนึ่งน่าจะมาจากการที่คณะสงฆ์ไม่ยอมปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมของสังคมไทยที่มีการเปลี่ยนแปลงไปมากแล้ว ทำให้ลักษณะขององค์กรคณะสงฆ์มีความขัดแย้งเป็น

^๒ ดูรายละเอียดใน เสวก สุบรรณเกตุ, บทบัญญัติในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ที่เป็นอุปสรรคต่อการบริหารคณะสงฆ์ไทย (พ.ศ. ๒๕๐๕ - ๒๕๓๕), วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๐), หน้า ๘๗.

องค์กรปิดหรือแข็งกระด้าง ปรับตัวได้ยาก และเรียนรู้ได้น้อย ไม่มีความยืดหยุ่นกับสภาพการณ์ทางสังคมที่ดำรงอยู่ ในด้านการบริหารจัดการผู้นำองค์กรสงฆ์จึงควรดำเนินการ ดังต่อไปนี้

๑. การปรับโครงสร้างทางการบริหารและการจัดการคณะสงฆ์

เพื่อให้องค์กรคณะสงฆ์มีการสอดคล้องกับภาวะการณ์ทางสังคม ที่มีการเปลี่ยนแปลง หรือเพื่อให้เอื้อต่อการดำเนินกิจการของคณะสงฆ์ การจัดโครงสร้างการบริหารและการจัดการก็ควรที่จะมีการปรับปรุงอยู่เสมอ เพราะความจริงองค์กรก็เหมือนคนเรา ที่จะต้องมีการปรับตัวเพื่อให้เข้ากับสังคมที่ดำรงอยู่ ถ้าไม่ปรับตัวกับสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปองค์กรย่อมไม่สามารถที่จะดำรงอยู่ได้ในสังคมนี้

เหมือนในสมัยพุทธกาลที่พระพุทธเจ้าอนุวัติการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ให้เป็นไปตามสภาพการณ์ทางสังคมที่องค์กรคณะสงฆ์ดำรงอยู่ โดยการปรับตัวขององค์กรคณะสงฆ์จะต้องไม่ให้เสียสมดุลในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์กับรัฐหรือสังคมและประการสำคัญในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงนั้นจะต้องเป็นการปรับ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารการจัดการองค์กรให้สมสมัย สามารถดำรงอยู่ในสังคมได้อย่างมีบทบาทอย่างเหมาะสม ไม่ใช่เป็นการปรับเพื่อรักษาฐานอำนาจหรือการใช้อำนาจในทางที่ไม่ถูกต้อง

๒. การรวมอำนาจและการกระจายอำนาจทางการปกครองคณะสงฆ์

เพื่อให้การปกครองคณะสงฆ์เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ในการบริหารจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้น เพราะแทนที่รอให้ส่วนกลางดำเนินการตามขั้นตอนต่างๆ ย่อมล่าช้าไม่ทันตามสถานการณ์นั้นๆ คณะสงฆ์จึงควรการกระจายอำนาจการตัดสินใจไปยังส่วนต่างๆ ขององค์กรคณะสงฆ์อย่างทั่วถึง คือ เป็นการกระจายงานด้วยการมอบหมายหน้าที่และความรับผิดชอบ ให้แก่ผู้มีคุณสมบัติที่เหมาะสม ไปยังส่วนต่างๆ ของเขตการปกครอง

เพราะในปัจจุบันการปกครองคณะสงฆ์อำนาจการปกครองอยู่ในส่วนกลาง มีมหาเถรสมาคมเป็นองค์กรดูแลรับผิดชอบพระสงฆ์ทั่วสังฆมณฑล หรือพูดง่าย ๆ ว่า อยู่ในความดูแลของพระมหาเถรระไม่ถึง ๓๐ รูป ที่มีวิญญูอยู่ในชั้นชราภาพเสียเป็นส่วนใหญ่ อันเป็นวัยที่สมควรพักผ่อนเจริญสมณธรรมส่วนตน การแต่งตั้งผู้ทำหน้าที่ปกครอง แม้จะมีการแบ่งงานการปกครองออกเป็นภาค ๆ แต่เจ้าคณะภาคผู้ทำหน้าที่ปกครองก็เป็นพระเถระที่อยู่ในกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นส่วนกลางเสียเป็นส่วนใหญ่ จึงทำให้บางครั้งไม่รู้ปัญหาในพื้นที่ต่าง ๆ ได้อย่างชัดเจน เมื่อเกิดปัญหาทางการปกครองขึ้นก็ไม่สามารถที่จะแก้ปัญหาได้ทันทั่วทั้ง

ซึ่งถ้าหากองค์กรคณะสงฆ์มีการกระจายอำนาจไปยังส่วนต่างๆ ของท้องถิ่นอย่างทั่วถึงแล้วย่อมจะทำให้การตัดสินใจแก้ไขปัญหาเป็นไปได้อย่างรวดเร็วประหยัดเวลาและในขณะเดียวกันมหาเถรสมาคมที่เป็นองค์กรสูงสุด ก็จะสามารถเป็นทำงานด้านต่าง ๆ ได้อย่างคล่องตัว เพราะงานจะกระจายออกไปซึ่งไม่เหมือนในปัจจุบันที่งานต่างๆ มากระจุกตัวอยู่ทำให้เกิดความล่าช้าในการตัดสินใจ และเมื่อเกิดปัญหาขึ้นก็ไม่สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๓. คณะสงฆ์ควรดำเนินการแต่งตั้งพระภิกษุผู้มีความชำนาญเฉพาะด้าน

เพื่อให้เป็นผู้มีหน้าที่ดูแลกิจการของคณะสงฆ์หรือจะแต่งตั้งเป็นคณะกรรมการ แต่ควรจะมีผู้ชำนาญการเฉพาะด้านเป็นประธานกำกับดูแล รับผิดชอบในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ที่แยกจัดเป็นส่วน คือ ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่ศาสนา ด้านการสาธารณสงเคราะห์ และด้านสาธารณูปการ เพราะในปัจจุบันยังไม่มีหน่วยงานใดที่รับผิดชอบโดยตรง ทำให้การทำงานเป็นไปอย่างล่าช้าและปราศจากทิศทางในการทำงาน ซึ่งแตกต่างจากสมัยพุทธกาลที่พระพุทธเจ้าทรงแต่งตั้งพุทธบริษัทที่มีความรู้ความสามารถจริง ในตำแหน่งต่างๆ เพื่อให้เป็นผู้มีหน้าที่รับผิดชอบกิจการพระศาสนาด้วยกัน

ข. พระสังฆาธิการผู้ทำหน้าที่ในการปกครองและผู้ถูกปกครอง

การปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์(ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้กำหนดหน้าที่ให้พระสังฆาธิการแต่ละลำดับชั้นเป็นผู้มีหน้าที่ในการปกครอง คุณสมบัติของผู้ปกครองจึงส่งผลต่อความเสื่อมหรือความเจริญของพระศาสนาได้ ผู้ที่จะเป็นผู้ปกครอง จึงควรมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้

๑. คณะสงฆ์ควรมีการจัดเตรียมบุคลากรของสงฆ์ในด้านต่าง ๆ อย่างเป็นระบบโดยร่วมมือกับมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่ง คือ มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (มจร.) และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย (มมร.) ร่วมกันจัดทำหลักสูตรหรือการให้การศึกษาที่เป็นการจัดเตรียมบุคลากรเพื่อให้ไปทำหน้าที่ในส่วนต่างๆ ขององค์กรคณะสงฆ์ เช่น ด้านการปกครอง การศึกษา การเผยแผ่ เป็นต้น

๒. ในส่วนของพระอุปัชฌาย์ ผู้รับผิดชอบในการให้การบรรพชาอุปสมบท คณะสงฆ์ควรที่จะมีการดำเนินการต่อไปนี้

๑) คณะสงฆ์ควรให้การศึกษาและอบรมพระอุปัชฌาย์อย่างเป็นระบบ โดยอาจจัดตั้งเป็นโรงเรียนหรือวิทยาลัย ให้การศึกษาแก่ผู้ที่ต้องการจะเป็นพระอุปัชฌาย์โดยเฉพาะ เหมือนกับที่เป็นวิทยาลัยการปกครองของทางอาณาจักรที่จัดให้แก่ผู้จะไปทำหน้าที่ในการปกครอง ซึ่งจะเป็น

การอบรมและให้ความรู้พระอุปัชฌาย์อย่างเป็นระบบ เมื่อเรียนจบหลักสูตรแล้วก็ให้ใบประกาศรับรอง แทนการแต่งตั้งจากคณะสงฆ์น่าจะได้ผลดีกว่า การแต่งตั้งเสร็จแล้วค่อยมาตามอบรมที่หลังเหมือนที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

๒) การส่งเสริมบทบาทหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์ตามพระธรรมวินัย เนื่องจากในปัจจุบันพระอุปัชฌาย์มีจำนวนน้อย แต่ผู้บวชนั้นมีจำนวนมากเกินกว่าที่พระอุปัชฌาย์จะทำความรู้จักทุกคน พระอุปัชฌาย์จำนวนไม่น้อยจึงทำหน้าที่ได้แค่การตรวจสอบบุคคลผู้ต้องการบวชได้อย่างไม่ละเอียดเพียงพอ และเมื่อบวชแล้วก็ไม่สามารถที่จะติดตามให้การศึกษาอบรมได้อย่างทั่วถึง

๓) พระอุปัชฌาย์ อาจารย์ เจ้าอาวาส และเจ้าคณะพระสังฆาธิการทุกระดับทุกวัด และเขตการปกครองและทุกรูป ควบคุมสั่งสอน กวดขัน การกระทำกิจวัตรและการปฏิบัติตนของพระภิกษุสามเณรในปกครองให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎระเบียบ คำสั่งมหาเถรสมาคม และฟังคำสั่งผู้บังคับบัญชาเหนือตนอย่างจริงจัง เคร่งครัด

๔) คณะสงฆ์ ควรจัดให้มีการถวายความรู้ต่อพระสังฆาธิการอย่างต่อเนื่อง และมีแบบแผนเป็นไปในทำนองเดียวกัน

ก. การจัดการปกครองคณะสงฆ์

เพื่อให้การปกครองบรรลุตามเจตนารมณ์ที่สังคมสงฆ์วางไว้ วิธีการปกครองจึงเป็นสิ่งจำเป็นต่อการปกครอง เพราะวิธีการในการดำเนินกิจกรรมต่างของการปกครององค์กรคณะสงฆ์จะสื่อถึงเนื้อหาอันเป็นจุดมุ่งหมายของการปกครองในด้านวิธีการปกครอง ผู้นำคณะสงฆ์ควรดำเนินการในสิ่งดังต่อไปนี้

๑. การกลั่นกรองบุคคลเข้าบวชเป็นสมาชิกองค์กรคณะสงฆ์

นับเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้การปกครองเป็นไปอย่างได้ผล เพราะคนเรานั้นไม่สามารถที่จะปกครองได้ทุกคน นักการปกครองที่ดีจึงต้องเลือกบุคคลที่ควรปกครอง หรือควรปกครองคนที่ควรปกครอง หรือฝึกบุคคลที่ควรฝึก ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสกับนายเกสสิกนเลียงม้าวว่า “เกสิ เราฝึกผู้ที่ควรฝึกได้ด้วยแบบวิธีสุภาพบ้าง วิธีรุนแรงบ้าง ทั้งวิธีแบบสุภาพและวิธีแบบรุนแรงบ้าง”^{๑๑} การการกลั่นกรองบุคคลเข้าบวชเป็นสมาชิกองค์กรคณะสงฆ์จึงควรดำเนินการใน ๒ ระดับ คือ

๑) พระอุปัชฌาย์ผู้ให้การอุปสมบทจะต้องให้การเข้มงวดในการคัดเลือกบุคคลเข้ามาบวชอย่างแท้จริง เพราะพระอุปัชฌาย์นับเป็นด่านแรกที่จะตรวจสอบรับรองบุคคล การที่จะได้คนดี

^{๑๑} อย. จตุกก.(ไทย) ๒๑/๑๑๑/๑๖๕ - ๑๗๑.

หรือไม่เข้ามาบวชเป็นสมาชิกในหมู่สงฆ์ พระอุปัชฌาย์จึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะพระอุปัชฌาย์นอกจากจะเป็นผู้รับรองเข้าในหมู่สงฆ์แล้ว ยังต้องเป็นผู้ให้การศึกษาอบรมแก่ผู้ที่เข้ามาบวชด้วย แต่ในปัจจุบันมีพระอุปัชฌาย์ไม่น้อย ที่ไม่สามารถจะบำเพ็ญกรณียกิจอันอยู่ในหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์ได้อย่างสมบูรณ์ เพราะพระอุปัชฌาย์ยังมีงานคณะสงฆ์มากมายในฐานะที่เป็นเจ้าคณะระดับต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับตำบลจนถึงจังหวัด

๒) คณะสงฆ์ควรมีการวางมาตรการควบคุมและส่งเสริม ให้พระอุปัชฌาย์เลือกรับบุคคลเข้าบวช ด้วยการกำหนดคุณสมบัติของผู้ที่จะบวชให้รัดกุมและชัดเจน เพราะในปัจจุบันสภาพการณ์ทางสังคมมีความสลับซับซ้อนมาก การใช้หลักการเดิมที่เป็นกฎเกณฑ์ในการบวชที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้อาจจะไม่ได้ผลเท่าที่ควร ดังนั้น ฝ่ายอาณาจักรและฝ่ายศาสนจักรควรที่จะมีการพิจารณาบทบัญญัติ การคัดเลือกบุคคลเข้าสู่สมณะเพศในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ให้รัดกุมชัดเจนยิ่งขึ้น

การที่พระอุปัชฌาย์เป็นผู้เข้มงวดในการตรวจสอบคุณสมบัติ และพสานกับการกำหนดหลักเกณฑ์ การรับบุคคลเข้ามาบวชเป็นสมาชิกองค์กรคณะสงฆ์ น่าจะเป็นประโยชน์ต่อศาสนาได้เป็นอย่างดี เพราะจะทำให้เราได้บุคคลที่มีคุณสมบัติเหมาะสมตามหลักการของพระศาสนา ดังในสมัยพุทธกาลที่พระพุทธองค์ทรงกำหนดหลักเกณฑ์ ของผู้ที่เข้าบวชเป็นสมาชิกองค์กรคณะสงฆ์อย่างเข้มงวด เพื่อประโยชน์ของผู้ที่ถูกปกครองเองและเพื่อสังคมส่วนใหญ่

๒. การจัดการปกครองด้วยการให้การศึกษา

การปกครองตามนัยทัศนะของพระพุทธศาสนา เป็นการปกครองที่มุ่งเน้นเพื่อให้การศึกษาและพัฒนาตนเองเป็นการสำคัญ เมื่อศึกษาจนสามารถปกครองตนเองได้แล้ว จึงจะให้การศึกษาปกครองคนอื่นต่อไป ดังพุทธพจน์ที่ว่า “บัณฑิตพึงตั้งตนไว้ในคุณธรรมที่เหมาะสมก่อนแล้วสอนคนอื่นในภายหลัง จึงจะไม่มัวหมอง บุคคลสอนผู้อื่นอย่างไร ก็พึงทำตนอย่างนั้น ผู้ที่ฝึกตนดีแล้ว จึงควรฝึก (ผู้อื่น) เพราะคนนั้นแลฝึกได้ยาก”^{๑๔}

โดยผู้ที่จะเป็นผู้บังคับบัญชาปกครองคนอื่น ในเบื้องต้นจึงต้องเป็นผู้ปกครองตนเองให้ได้เสียก่อน เพราะถ้าปกครองตนเองไม่ได้แล้ว แต่ไปปกครองคนอื่นย่อมก่อผลเสียหายต่อพระศาสนาส่วนรวมได้ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสถึงภายในอนาคต ที่อุปัชฌาย์อาจารย์เป็นผู้ไม่ได้อบรมกายและไตรสิกขาไว้ว่า

^{๑๔} พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๕๘ - ๑๕๙/๘๑ - ๘๒.

“ในอนาคต หมู่ภิกษุไม่เจริญกาย ไม่เจริญศีล ไม่เจริญจิต ไม่เจริญปัญญา เมื่อไม่เจริญกาย ไม่เจริญศีล ไม่เจริญจิต ไม่เจริญปัญญา ให้กุลบุตรเหล่านื่นอุปสมบท...ให้นิสัยแก่กุลบุตรเหล่านื่น ก็ไม่สามารถแนะนำกุลบุตรเหล่านื่นในอธิศีล อธิจิต และอธิปัญญาได้ แม้กุลบุตรเหล่านื่นก็จักไม่เจริญกาย ไม่เจริญศีล ไม่เจริญจิต ไม่เจริญปัญญา เมื่อไม่เจริญกาย ไม่เจริญศีล ไม่เจริญจิต ไม่เจริญปัญญา ให้กุลบุตรเหล่านื่นอุปสมบทอีก ...ให้นิสัยแก่กุลบุตรเหล่านื่น ก็จักไม่สามารถแนะนำกุลบุตรเหล่านื่นในอธิศีล อธิจิต และอธิปัญญาได้ โดยนัยนี้แล เพราะธรรมเลอะเลือน วินัยจึงเลอะเลือน ธรรมจึงเลอะเลือน”^{๑๕}

การส่งเสริมให้ภิกษุปกครองตนเองจึงเป็นสิ่งสำคัญ ดังจะสังเกตได้ว่าในปัจจุบันนี้ ที่เกิดปัญหาขึ้นในองค์กรคณะสงฆ์ ภิกษุประพฤติเสียหยา ย่อหย่อนพระธรรมวินัย หรือการตกเป็นข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์และสื่อต่างๆ ก็ล้วนเกิดจากการที่พระอุปัชฌาย์อาจารย์ไม่ได้เป็นผู้อบรมกายและไตรสิกขาให้สมบูรณ์ก่อน แต่กลับเป็นผู้ให้การอุปสมบทแก่กุลบุตรทั่วไป และเมื่อให้การอุปสมบทแล้วก็ไม่ได้ติดตามให้การดูแลเอาใจใส่ จึงทำให้เกิดปัญหาในการปกครองตามมาไม่มีที่สิ้นสุด

เมื่อพิจารณาถึงพฤติกรรมของการปกครองคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบันจะเห็นได้ถึงควมวิปลาสหรือความคลาดเคลื่อน จากหลักการปกครองตามนัยทางพระพุทธศาสนาทำให้พฤติกรรมทางการปกครองต้องประสบปัญหาอยู่เป็นประจำ ดังจะเห็นได้จากการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบันไม่ค่อยได้ผล เพราะได้กลายมาเป็นการปกครองเพื่อการปกครอง คือปกครองแบบใช้อำนาจ^{๑๖} การมีทัศนคติเกี่ยวกับการปกครองที่ถูกต้อง (สัมมาทิฐิ) จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นต่อการปกครองคณะสงฆ์ เพราะเป็นตัวกำหนดรูปแบบและพฤติกรรมของการปกครองคณะสงฆ์ ว่าเป็นไปในรูปแบบใด หรืออย่างไร ซึ่งแนวคิดและจุดมุ่งหมายนั้น จะมีความสัมพันธ์ต่อกันและกันอยู่แล้ว

โดยจุดมุ่งหมายการปกครองตามนัยทัศนะทางพระพุทธศาสนา คือ การปกครองจะต้องให้เป็นไปเพื่อให้เกิดการพัฒนาตนเองของสมาชิกองค์กรคณะสงฆ์ ได้เข้าถึงจุดมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า “นิพพาน” เพราะถ้าพิจารณาถึงจุดมุ่งหมายที่พระพุทธเจ้าทรงตั้งสถาบันสงฆ์ หรือชุมชนสงฆ์ขึ้นมา ก็เพื่อให้เป็นสังคมตัวอย่างแห่งการประพฤติให้เป็นชีวิตตัวอย่าง เป็นทางลัดที่จะบรรลุธรรม หรือไปถึงเป้าหมายของชีวิตนั้น เป็นชีวิตที่ประพฤติ

^{๑๕} อย. ปญจก. (ไทย) ๒๒/๖๕/๑๔๔ - ๑๔๕.

^{๑๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุต. โต), นิติศาสตร์แนวพุทธ , พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๕๖.

พรหมจรรย์ ดำเนินชีวิตอย่างประเสริฐ ตามหลักอริยมรรค ตามหลักไตรสิกขา ที่มีจุดหมายสูงสุด คือ การหลุดพ้น ความเป็นอิสระอย่างแท้จริง ทั้งทางกายและทางใจ^{๑๗}

การปกครองชั้นพื้นฐานจึงเป็นการจัดสภาพแวดล้อม ตลอดจนถึงระบบความสัมพันธ์ในการทำกิจกรรมร่วมกันทุกอย่าง ซึ่งต้องอาศัยความสงบเรียบร้อย เพื่อให้เป็นสภาพเอื้อต่อการที่แต่ละบุคคลผู้เข้ามาสู่ชุมชนนี้ จะได้มีโอกาสที่จะศึกษา เรียนรู้ พัฒนาตนเองให้ดีขึ้น เพื่อเข้าถึงชีวิตที่ดีงามยิ่งขึ้น^{๑๘} การปกครองคณะสงฆ์จึงควรมีจุดหมายเน้นให้เป็นไปเพื่อรับใช้การศึกษา เป็นการจัดการปกครองเพื่อให้เกิดสภาพแวดล้อมทางการศึกษา ให้เป็นสังคมหรือชุมชนแห่งการเรียนรู้และพัฒนาตนเอง

๓. การปกครองด้วยการประสานประโยชน์

เป็นธรรมชาติของการอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ จำเป็นที่จะต้องมียุทธศาสตร์ประสาน เพื่อให้การอยู่ร่วมกันเป็นไปอย่างสมานฉันท์ ดังในสมัยพุทธกาล ที่พระพุทธองค์ทรงใช้หลักพระธรรมวินัย เป็นเครื่องประสานให้สมาชิกองค์กรคณะสงฆ์ เพื่อให้การดำรงอยู่ร่วมกันของสมาชิกในองค์กรคณะสงฆ์เป็นไปอย่างปกติสุข เหมาะแก่การประพฤติปฏิบัติธรรม บุคคลแม้จะแตกต่างสถานะกัน แต่เมื่อบวชเข้าเป็นสมาชิกองค์กรคณะสงฆ์ก็มีความเสมอกันด้วยศีลและด้วยธรรม

โดยหลักธรรมที่พระพุทธองค์ ทรงตรัสถึงความประสานความสามัคคีของหมู่สงฆ์ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจกันนั้นมีหลายประการ เช่น สังคหวัตถุ ๔ สาราณียธรรม ๖ อปริหานิยธรรม ๗ เป็นต้น แต่ปัญหาสำคัญ คือ ทำอย่างไร จึงจะนำหลักธรรมดังกล่าวนี้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดได้ เพราะแม้ว่าทุกคนต่างก็รู้ว่าควรทำอย่างไร แต่ดูเหมือนว่ามโนคติที่จะทำอย่าง ที่เห็นว่าควรที่จะทำ

^{๑๗} เสฐียรพงษ์ วรรณปก, การปกครองคณะสงฆ์ในวิภวติพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม, ๒๕๔๖), หน้า ๒๒๗.

^{๑๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุต.โต), นิติศาสตร์แนวพุทธ, หน้า ๕๓.

๔. นิคคหวิธี คือ การข่มมุคคลที่ควรข่ม

ผู้นำองค์กรสงฆ์ในปัจจุบันการพิจารณาวินิจฉัยอธิกรณ์และการลงนิคคกรรมของคณะสงฆ์ นับเป็นปัญหาในการปกครองคณะสงฆ์อย่างหนึ่ง ที่ส่งผลกระทบต่อสถาบันสงฆ์เป็นอย่างมาก เพราะเมื่อใดที่เกิดปัญหาขึ้นในองค์กรคณะสงฆ์ ก็ไม่สามารถที่จะจัดการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้พุทธศาสนิกชนทั่วไปเกิดความไม่เลื่อมใสศรัทธาต่อระบบและสถาบันสงฆ์ ใน พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ได้มีการเปลี่ยนแปลง “นิคคกรรม” ที่ว่าด้วยการลงโทษตามสมควรแก่ความผิดให้มีความหมายแคบกว่าอธิกรณ์ โดยหมายเอาเฉพาะ อนุวาทิกรณณ์ ที่มีผู้โจทก์กล่าวหาพระภิกษุว่ากระทำความผิดล่วงละเมิดพระธรรมวินัย^{๑๕} และการพิจารณาวินิจฉัยลงนิคคกรรม ได้กำหนดเกณฑ์การพิจารณาออกเป็น ๒ กรณี คือ กรณีพระสงฆ์ที่เป็นผู้ปกครอง และผู้ถูกปกครอง โดยมีกระบวนการพิจารณาวินิจฉัยใน ๓ ระดับ คือ การพิจารณาขั้นต้น ขั้นอุทธรณ์ และชั้นฎีกา ให้เป็นไปตามลำดับขั้นของสายการบังคับบัญชาในองค์กรสงฆ์

ความยุ่งยากในการพิจารณาวินิจฉัยนิคคกรรม คือ การที่พระสงฆ์ที่เป็นผู้ต้องอธิกรณ์หรือผู้วินิจฉัยอธิกรณ์นั้น บางทีก็มีสายสัมพันธ์ต่อกัน เช่น เป็นพระอุปัชฌาย์ หรือเจ้าอาวาสกับลูกวัด ทำให้ยากที่จะพิจารณาความผิดนั้นๆ เพราะมีความเกรงใจกันและเคารพต่อกันเป็นการส่วนตัวเมื่อทำการพิจารณาวินิจฉัยอธิกรณ์จึงทำให้เกิดความไม่ยุติธรรมขึ้นได้ ทำให้พุทธศาสนิกชนทั่วไปเกิดความคลางแคลง ดังตัวอย่าง กรณีการพิจารณาวินิจฉัยอธิกรณ์ของพระวินัย ยอมโร (พระยันตระ) ในระหว่าง พ.ศ. ๒๕๓๗-๒๕๓๘ เป็นต้น

ดังนั้น ในการพิจารณาอธิกรณ์และการลงนิคคกรรม ผู้นำคณะสงฆ์จึงควรจัดให้มีพระสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถเชี่ยวชาญในพระธรรมวินัยอย่างแท้จริง ตลอดถึงมีความรู้กฎหมายในฝ่ายราชอาณาจักรด้วย แต่งตั้งเป็นคณะกรรมการเพื่อพิจารณาอธิกรณ์และลงนิคคกรรมแก่ผู้ประพฤติดิตตามสมควรแก่โทษนั้นๆ อันจะทำให้การพิจารณาวินิจฉัยอธิกรณ์ มีความเป็นอิสระจากทุกฝ่าย อันจะทำให้การพิจารณาอธิกรณ์เป็นไปอย่างรวดเร็วและยุติธรรม ดังในสมัยพุทธกาลที่พระพุทธองค์ทรงแต่งตั้งให้พระอุบาลีเป็นผู้มีเขตทัคคะทางพระวินัย เมื่อเกิดอธิกรณ์ในคณะสงฆ์ก็ให้ท่านรับเป็นธุระในการพิจารณาวินิจฉัยอธิกรณ์ที่เกิดขึ้นนั้น

^{๑๕} พระวิสุทธิโสภณ, การปกครองคณะสงฆ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๐๒.

๕. ปักคหวิธิ คือ การยกย่องบุคคลที่ควรยกย่อง

การยกย่องคุณธรรมและความสามารถของผู้ปฏิบัติงานให้ปรากฏ นับเป็นกุศโลบายทางการปกครองที่ได้ผลมาก ดังจะเห็นได้ในสมัยพุทธกาล ที่พระพุทธองค์ทรงให้การยกย่องแก่สาวกทั้งที่เป็นพระภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา ในตำแหน่งเอตทัคคะ อันเป็นการให้เกียรติหรือเป็นการให้กำลังใจในการทำงาน ด้วยการยกย่องให้เป็นที่ยอมรับในหมู่ชนทั้งหลาย ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงการมองเห็นคุณค่าความดีกระทำไว้อย่างหนึ่ง และทำให้คุณความดีนั้นแผ่ไปเพื่อให้บุคคลต่างๆ ได้ใช้เป็นรูปแบบในการประพฤติปฏิบัติตามด้วย

ในปัจจุบันระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ไทย มีการแบ่งส่วนการปกครองออกเป็น ๒ ส่วน คือ การปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ทำให้ต้องยึดระบบสมณศักดิ์เป็นหลักในการปกครอง ซึ่งว่าโดยเนื้อหาสาระแล้วระบบสมณศักดิ์นั้นมีทั้งข้อดีและข้อเสียอยู่ในตัว ด้านดีอาจจะเป็นการให้กำลังใจแก่ผู้ปฏิบัติงานเพื่อพระศาสนา ได้ปฏิบัติหน้าที่ของตนเองให้ดียิ่งขึ้น แต่ในปัจจุบันมีพระสงฆ์แต่ละจำนวนไม่น้อย ที่ให้ความสำคัญเกี่ยวกับสมณศักดิ์เป็นอันดับแรก เพราะการได้รับเลื่อนสมณศักดิ์ที่สูงขึ้นหมายถึงตำแหน่งทางการบริหารที่สูงขึ้นด้วย ส่งผลให้มีการวิ่งเต้น การคิดสินบน หรือการซื้อตำแหน่งเพื่อให้ได้เลื่อนขึ้น ทำให้มีพระสงฆ์ไม่น้อยที่มีคุณสมบัติไม่เหมาะสมแต่ได้รับการแต่งตั้ง เมื่อได้รับการแต่งตั้งแล้วก็ปรากฏว่าไม่สามารถที่จะปฏิบัติงานพระศาสนาให้สมบูรณ์ได้ ทำให้เกิดผลเสียหายแก่งานพระศาสนา

ความแตกต่างระหว่างการให้การยกย่องพระภิกษุ ด้วยการแต่งตั้งตำแหน่งหรือสมณศักดิ์ในปัจจุบัน กับการยกย่องในตำแหน่งเอตทัคคะในสมัยพุทธกาล คือ ตำแหน่งเอตทัคคะในสมัยพุทธกาล ที่พระพุทธองค์ยกย่องให้แก่พระสาวกนั้น มีลักษณะของการแบ่งงานเป็นการเฉพาะ (Specialization of work) เพื่อให้พระสาวกรับผิดชอบงานเป็นด้าน ๆ ไป แต่ในปัจจุบันระบบสมณศักดิ์ของคณะสงฆ์ไทย กลับเป็นการให้ตำแหน่งที่เป็นไปในลักษณะของการจัดสายการบังคับบัญชาในการปกครอง มากกว่าที่จะเป็นการแบ่งงานรับผิดชอบส่งผลให้งานคณะสงฆ์กระจุกรวมตัวอยู่กับผู้ได้รับตำแหน่งนั้นๆ การแต่งตั้งสมณศักดิ์ คณะสงฆ์จึงควรที่จะมองในแง่ของการแบ่งงานเพื่อก่อให้เกิดการกระจายงานออกไปอันเป็นการกระจายอำนาจในการปกครอง และงานพระศาสนาให้แก่บุคคลผู้มีความรู้ความสามารถได้ปฏิบัติงานในพระศาสนา.

๓.๒ ภาวะผู้นำด้านการศาสนศึกษา

การศาสนศึกษา หมายถึง การศึกษาพระปริยัติธรรมและการศึกษาอื่นๆ อันควรแก่สมณะ^{๒๐} เป็นกิจการอย่างหนึ่งที่คณะสงฆ์จัดให้มีการดำเนินการ ดังที่กำหนดไว้ในหน้าที่มหาเถรสมาคมตอนหนึ่งว่า “ควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษา ของคณะสงฆ์” (ม.๑๕ ตรี) และระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางได้กำหนดวิธีการดำเนินการควบคุมและส่งเสริมศาสนศึกษาว่า “ควบคุมและส่งเสริมศาสนศึกษาให้เป็นไปด้วยดี” แต่ปัญหาสำคัญคือ จนถึงปัจจุบันนี้มหาเถรสมาคมก็ยังไม่ได้มีการวางระเบียบกำหนดวิธีการไว้แต่อย่างไร

สภาพการณ์การศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน จึงกล่าวได้ว่า มีปัญหาการดำเนินงานแทบทุกด้าน คือ ในส่วนของระบบการศึกษาก็มีหลายระบบ แต่ละระบบก็มีสังกัดที่แตกต่างกัน และไม่เชื่อมโยงถึงกัน ไม่เกื้อกูลกัน ไม่เชื่อมโยงสัมพันธ์กัน ต่างคนต่างทำกันไปคนละทิศละทาง บางทีก็ขัดแย้งกัน สร้างความขัดแย้งทั้งในจิตใจพระภิกษุสามเณรที่เล่าเรียนและสร้างความขัดแย้งในการดำเนินการทั่วไป^{๒๑} ทำให้ขาดเอกภาพในการศึกษาไม่มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน รวมทั้งการขาดองค์กรที่จะรับผิดชอบในการบริหารและดำเนินการโดยตรงและขาดเงินทุนขาดครูที่เป็นบุคลากรดำเนินการ^{๒๒}

การจัดการศาสนศึกษาของสงฆ์เป็นอำนาจหน้าที่ของเจ้าอาวาส ซึ่งมีตำแหน่งเรียกว่าเจ้าสำนักเรียน การจัดการเรียนการสอนและการบริหารสำนักเรียน วัดและท้องถิ่นดำเนินการเอง โดยคณะกรรมการศึกษาของสงฆ์ไม่ได้เข้าไปดูแล และไม่มีกฎระเบียบว่าด้วยการบริหารสำนักเรียน การจัดการศึกษาจึงเป็นเรื่องของแต่ละวัดต้องดำเนินการเอง วัดใดมีเจ้าอาวาสเอาใจใส่เป็นกิจธุระ การเรียนการสอนของวัดนั้นก็จะเป็นไปด้วยดี

ส่วนวัดที่เจ้าอาวาสไม่ให้ความสนใจก็ปล่อยให้เป็นไปตามยถากรรม ทำให้ท้องถิ่นห่างไกลหรือชนบท บางพื้นที่ไม่มีการเรียนการสอน การศึกษาพระสงฆ์ส่วนใหญ่ปรากฏเฉพาะในเมืองใหญ่ๆ หรือเมืองหลวงเท่านั้น ทุกวันนี้อาจพูดได้ว่า พระเณรส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาตาม

^{๒๐} ข้าเลื่อง วุฒิจันทร์ และคณะ รวบรวมและเรียบเรียง, พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ กฎกระทรวง กฎมหาเถรสมาคม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๖), หน้า ๓๘๗.

^{๒๑} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), ทิศทางการศึกษาของคณะสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๔๕.

^{๒๒} คณินันต์ จันทะบุตร, สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : กลุ่มประสานงานเพื่อสังคม, ๒๕๓๒), หน้า ๕๖ - ๕๗.

ยถากรรม กล่าวคือต้องชวนชวนศึกษาเอง ในขณะที่การศึกษาก็ล้าหลัง ขาดการพัฒนาทั้งเนื้อหา วิธีการเรียนการสอน และอุปกรณ์^{๒๓}

สาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดปัญหาการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่าเกิดจากปัจจัยหลักๆ อยู่ ๒ ประการ คือ

ก. ปัจจัยภายนอกคณะสงฆ์

การจัดการศึกษาคณะสงฆ์นั้นปัจจัยภายนอกนับว่าเป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่ง ที่มีผลต่อความสำเร็จและความล้มเหลวต่อการศึกษาคณะสงฆ์ ทั้งนี้เพราะการที่องค์กรคณะสงฆ์เป็นส่วนหนึ่งของสังคม เมื่อสังคมมีการเปลี่ยนแปลงจึงส่งผลกระทบด้วย ซึ่งปัจจัยภายนอกองค์กรสามารถพิจารณาได้ ดังนี้

๑. การเปลี่ยนแปลงทางบริบททางสังคมไทย โดยเฉพาะในช่วง ๑ ทศวรรษที่ผ่านมา นับว่าส่งผลกระทบต่อการศึกษาของคณะสงฆ์เป็นอย่างมาก เพราะความเจริญแบบตะวันตกนั้นได้นำสถาบันต่างๆ แบบใหม่เข้ามารับเอาบทบาทเดิมของวัดไปดำเนินการเอง ทำให้การศึกษาจากวัดไม่ได้รับความนิยม และนอกจากนั้นก็ได้มีการแยกระบบการศึกษาออกจากกัน ในสมัย ร.๖ คือฝ่ายรัฐก็รับเอาการศึกษาของประชาชนมาจัดการเสียเอง แล้วปล่อยให้คณะสงฆ์จัดการศึกษาตามลำพังซึ่งยังคงยึดจารีตเดิมเป็นหลัก

๒. การที่รัฐไม่ประสบความสำเร็จ ในการจัดการศึกษาสำหรับทวยราษฎร์ได้อย่างทั่วถึง^{๒๔} เพราะภายหลังจากที่รัฐได้แยกเอาการศึกษาไปดำเนินการเอง เมื่อเวลาผ่านไปปรากฏว่า จะเห็นได้ว่ารัฐไม่สามารถที่จะจัดการศึกษาได้ครอบคลุม และเอื้อประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่ของประเทศได้อย่างทั่วถึงทำให้บางส่วนต้องเข้ามาพึ่งระบบการศึกษาของคณะสงฆ์

๓. ประเพณีสำคัญของสังคมไทย คือ ประเพณีที่วัดเป็นศูนย์กลางการศึกษาเล่าเรียนของชุมชนในอดีตที่มีพระสงฆ์เป็นครูผู้ทำหน้าที่อบรมสั่งสอน ทำให้เกิดประเพณีสืบต่อกัน คือการบวชเรียนของคนในสังคมไทย ประเพณีส่วนนี้สำหรับชาวบ้านในชนบทยังคงมองเห็นอยู่ แม้ว่าอาจจะไม่ถึงขั้นเป็นศูนย์กลางเหมือนแต่ก่อน พอรู้สึกว่าเป็นช่องทางหรือที่พึ่งแหล่งสุดท้าย^{๒๕}

^{๒๓} พระไพศาล วิสาโล, พระธรรมปิฎก กัณณาคคของพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : กองทุนวัฒนธรรม, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑๑.

^{๒๔} พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), การศึกษาคณะสงฆ์ ปัญหาที่รอทางออก, (กรุงเทพมหานคร : มุลนิธิโกลดคิมทอง, ๒๕๒๕), หน้า ๔ - ๕.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒ - ๓.

ข. ปัจจัยภายในคณะสงฆ์

ปัจจัยภายในองค์กรคณะสงฆ์ไทยนับเป็นปัจจัยสำคัญ ที่ส่งผลต่อการศึกษาคณะสงฆ์โดยตรง ซึ่งสามารถพิจารณาได้จากหลายลักษณะ ดังนี้

๑. ในด้านผู้รับผิดชอบต่อการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ ที่ขาดประสิทธิภาพในการดำเนินการ เพราะมหาเถรสมาคมที่เป็นผู้รับผิดชอบในการจัดการศึกษาคณะสงฆ์นั้น ปรากฏว่าไม่สามารถที่จะตอบสนองต่อการคณะสงฆ์แต่อย่างใด และในแง่ของผู้ทำหน้าที่ในการจัดการศึกษาคณะสงฆ์นี้ สามารถพิจารณาได้หลายลักษณะ คือ

๑) ในด้านทัศนคติของผู้จัดการศึกษาคณะสงฆ์ คือ การมองจุดมุ่งหมายของการศึกษาไม่ตรงกัน ระหว่างพระเถระฝ่ายบริหารกับพระหนุ่มเณรน้อย พระเถระฝ่ายบริหารมุ่งการศึกษาคณะสงฆ์เป็นเรื่องของการศึกษาเพื่อศาสนา ในขณะที่ความจำเป็นในการศึกษาของพระสงฆ์ทั่วไปเป็นไปเพื่อรับราชการ เช่น ในอดีต หรือเป็นเรื่องของการศึกษาเพื่อเอื้อประโยชน์ต่อสังคม^{๒๖} หรือเพื่อตอบสนองความเปลี่ยนแปลงทางสังคมเสียเป็นส่วนใหญ่

๒) คุณสมบัติของผู้จัดการศึกษาของสงฆ์ วิสัยทัศน์และคุณวุฒินับว่าเป็นส่วนประกอบสำคัญของผู้จัดการศึกษาคณะสงฆ์ เพราะที่ผ่านมาผู้รับผิดชอบต่อการศึกษาของสงฆ์ล้วนเป็นพระเถระที่มีวิสัยทัศน์มาก ตลอดจนการที่ได้รับการศึกษาตามระบบเก่า จึงไม่สนับสนุนการจัดการศึกษาที่เห็นว่าจะขัดแย้งกับแนวความคิดตนไม่มองดูสภาพบริบททางสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงไปแล้ว จึงทำให้การจัดการศึกษาไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร

๒. ด้านผู้รับการศึกษา จะเห็นได้ว่ากลุ่มบุคคลที่เป็นผู้เข้ามารับการศึกษาของคณะสงฆ์ส่วนใหญ่ คือ ผู้ที่ตกหล่นจากระบบการศึกษาของรัฐ ซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลที่ขาดโอกาสทางการศึกษา ทำให้ความต้องการสนองตอบทางด้านการศึกษานั้นไม่สอดคล้องกับระบบการศึกษาการจัดการศึกษาคณะสงฆ์

๓. การยึดติดกับระบบการศึกษาของคณะสงฆ์เอง ก็เป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่ง ที่ทำให้การศึกษาคณะสงฆ์เกิดความล้มเหลวในปัจจุบัน เพราะการยึดติดอยู่กับของเดิม ไม่ยอมให้มีการปรับปรุงใดๆ ไม่ว่า หลักสูตร แบบเรียน วิธีการสอน และการจัดการศึกษา เพราะขาดพื้นฐานความรู้ ที่เป็นสมัยใหม่ทำให้ต้องยึดเกาะอยู่กับฐานความรู้เดิมของตนเอง และไม่กล้าที่จะเปลี่ยนแปลง เพราะกลัวต่อสภาพการณ์ที่ตนไม่คุ้นเคยและปราศจากความรู้

อย่างไรก็ตาม ผู้นำองค์กรคณะสงฆ์เองก็มีความพยายามที่จะปรับปรุงการศึกษาของคณะสงฆ์มาตลอด นับตั้งแต่รัชการที่ ๓ ที่มีการเรียนบาลีแบบ ๘ ประโยค โดยเน้นการใช้คัมภีร์

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๔ - ๕๕.

อรรถกถามาใช้เป็นหลักสูตรแทนพระไตรปิฎก และต่อมาในรัชกาลที่ ๖ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงจัดให้มีการปรับปรุงหลักสูตรปริยัติธรรมแบบบาลีและรวมถึง รูปแบบวิธีการเรียนการสอน ให้มีความทันสมัยยิ่งขึ้น^{๒๑} แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าระบบที่ว่าทันสมัย นี้ได้ถูกปล่อยปละละเลยไม่มีการพัฒนาต่อจนกลายเป็นของเก่าในที่สุด

ดังนั้นผู้วิจัยจึงเห็นว่า ผู้นำองค์กรสงฆ์ในปัจจุบันควรที่จะดำเนินการ ในสิ่งต่อไปนี้

ก. เจ้าอาวาสหรือพระสังฆาธิการผู้จัดการศาสนศึกษา

การจัดการศาสนศึกษาของคณะสงฆ์ ย่อมอยู่ในอำนาจหน้าที่ของเจ้าอาวาสหรือ พระสังฆาธิการในระดับชั้นต่างๆ ดังที่ระบุไว้ในอำนาจหน้าที่ของเจ้าอาวาสว่า “เป็นธุระใน การศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์”^{๒๒} ว่าโดยเนื้อหาสาระก็คือ การดำเนินการจัดการศึกษาให้แก่พระภิกษุสามเณรที่อยู่ภายใต้การปกครองของตนเอง ซึ่งผู้วิจัย เห็นว่า เจ้าอาวาสควรแสดงภาวะผู้นำด้วยการดำเนินการ ดังต่อไปนี้

๑. เจ้าอาวาสต้องถือเป็นภาระหน้าที่สำคัญอย่างหนึ่ง ที่จะต้องจัดการศาสนศึกษาแก่ พระภิกษุสามเณรที่อยู่ในการปกครองของตน ให้เป็นผู้ที่ได้รับการศึกษาทั้งในส่วนที่เป็นไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา และการศึกษาอื่นๆ ที่ไม่ขัดแย้งกับพระธรรมวินัย ด้วยความเอาใจใส่อย่าง แท้จริง เพราะความเลื่อมหรือความเจริญของพระศาสนานั้นย่อมขึ้นอยู่กับการศึกษาและการปฏิบัติ ของพุทธบริษัทเป็นสำคัญ

๒. เจ้าอาวาสควรให้การอุปถัมภ์แก่พระภิกษุสามเณรที่กำลังอยู่ในช่วงของการศึกษา ด้วยการสนับสนุนให้มีการศึกษาหรือจัดที่อยู่อาศัยเสนาสนะให้เหมาะสม ตลอดจนจัดหาทุน สนับสนุนให้แก่ผู้ที่อยู่ใต้ปกครองของตนให้ได้รับการศึกษาอื่นๆ ขึ้น ตามสมควรแก่สติปัญญาของผู้ ศึกษา นั้น หรือจัดส่งพระภิกษุสามเณรภายในวัดไปศึกษาที่อื่นโดยอยู่ในอุปการะของตนตามสมควร

๓. เจ้าอาวาสและคณะกรรมการวัด ควรมีการจัดสภาพแวดล้อมของวัดให้มีสภาพที่ เอื้อต่อการศึกษาและค้นคว้าหาความรู้ของพระภิกษุสามเณร หรือผู้ที่อยู่ภายใต้การปกครองของตน เช่น อาจจะมีการจัดห้องสมุดของวัด เพื่อที่จะให้พระภิกษุสามเณรได้ทำการศึกษาหาความรู้ด้วย ตนเอง

๔. เจ้าอาวาสควรส่งเสริมการศึกษานอกระบบให้มีขึ้น ในรูปแบบที่เป็นการศึกษา ตลอดชีวิตแก่ผู้ที่อยู่ภายใต้การปกครองของตน หรือจัดให้เป็นไปตามประกาศองค์การศึกษาเรื่อง

^{๒๑} พระไพศาล วิสาโล, พระพุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต, หน้า ๒๘๖.

^{๒๒} พระเทพเวที (ประจวบ ฐมมเสฏฺโฐ), พระราชบัญญัติคณะสงฆ์และกฎหมายอาศรม, หน้า

ระเบียบการศึกษาวิปัสสนาธุระ^{๒๕} ถ้าพระอุปัชฌาย์หรือเจ้าอาวาสเป็นฝ่ายวิปัสสนาก็ควรให้คำแนะนำที่เหมาะสมเกี่ยวกับการศึกษา หรือถ้าไม่เป็นฝ่ายวิปัสสนาก็พึงมอบสิทธิวิหาริกหรืออันเตวสิกข์ของคนที่ปรารถนาที่จะศึกษาวิปัสสนาธุระให้แก่ฝ่ายอาจารย์วิปัสสนาธุระรูปใดรูปหนึ่ง ซึ่งเห็นว่าจะนำสิทธิวิหาริกหรืออันเตวสิกข์ของคนในทางที่ถูกที่ควร

๕. เจ้าคณะและคณะผู้ปกครองหรือองค์กรคณะสงฆ์ทุกระดับชั้น จะต้องร่วมมือกันดูแลรับผิดชอบการศึกษาของพระเถรอย่างจริงจัง โดยจัดให้มีการศาสนศึกษาภาคบังคับ (หรือขั้นพื้นฐาน) ในทุกวัด ด้วยการคอยควบคุมส่งเสริมสนับสนุนการศึกษาในเขตพื้นที่ของตนอย่างจริงจัง

ข. การควบคุมและการส่งเสริมของคณะสงฆ์

เพื่อให้การศาสนศึกษาของคณะสงฆ์มีความก้าวหน้า ผู้นำองค์กรสงฆ์จะต้องมีการควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษาของคณะสงฆ์อย่างแท้จริง ซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องดำเนินการ ดังนี้

๑. คณะสงฆ์ควรประกาศแต่งตั้งคณะกรรมการการศึกษาของคณะสงฆ์ ตามพระราชบัญญัติกำหนดวิทยฐานะผู้สำเร็จวิชาการพระพุทธศาสนา (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๐ มาตราที่ ๖ ให้เป็นผู้มีหน้าที่ในการดูแลจัดการศึกษาของคณะสงฆ์โดยตรง เพื่อให้การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์เป็นไปอย่างมีเอกภาพ เป็นระบบแบบแผนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

โดยคณะกรรมการการศึกษาของคณะสงฆ์ที่ได้รับการแต่งตั้ง จะต้องมีการดำเนินการอย่างจริงจัง เพื่อให้การศาสนศึกษาของคณะสงฆ์เป็นไปตามอำนาจหน้าที่ที่ระบุไว้ในมาตรา ๑๐ ดังนี้

๑) กำหนดนโยบาย และแผนการจัดการศึกษาวิชาการพระพุทธศาสนา ให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น

๒) กำหนดมาตรฐานและให้ความเห็นชอบหลักสูตรวิชาการพระพุทธศาสนา

๓) กำหนดพื้นความรู้ คุณสมบัติ หลักเกณฑ์การเข้าศึกษา ระยะเวลาการศึกษา การสอบ และเงื่อนไข ในการรับปริญญาหรือรับประกาศนียบัตร

๔) ควบคุมดูแลการจัดการศึกษาในวิชาพระพุทธศาสนา ให้มีการศึกษาพระปริยัติธรรมเป็นหลัก และป้องกันมิให้มีการเปลี่ยนแปลงพระธรรมวินัย ให้ผิดไปจากบาลีในพระไตรปิฎก

๕) วินิจฉัยสั่งการเพื่อยับยั้งหรือยุติการดำเนินการ ที่ขัดต่อพระธรรมวินัย หรือขัดต่อกฎหมาย ระเบียบข้อบังคับหรือคำสั่งของสถานศึกษาวิชาการพระพุทธศาสนา ตามพระราชบัญญัติ

^{๒๕} ข้าเลื่อง วุฒิจันทร์, และคณะ รวบรวมและเรียบเรียง, พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ กฎกระทรวง กฎมหาเถรสมาคม, หน้า ๑๔๕.

๖) วางระเบียบและออกข้อบังคับหรือคำสั่งเพื่อปฏิบัติตามพระราชบัญญัติ

ซึ่งหากทำได้ตามนี้ ย่อมเป็นการพัฒนาการศึกษาของคณะสงฆ์ของผู้นำองค์กรคณะสงฆ์อย่างมีทิศทาง และเป็นคุณประโยชน์ต่อการศึกษาของคณะสงฆ์ตลอดถึงพระพุทธศาสนาได้อย่างแท้จริง เพราะในปัจจุบันจะเห็นได้ว่าระบบการศึกษาของคณะสงฆ์นั้นมีหลายระบบ และไม่มีความสะดวกคล่องกัน จึงสมควรที่จะดำเนินการให้เป็นไปในทำนองเดียวกัน ด้วยการรวมระบบต่างๆ เข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และจัดให้มีผู้รับผิดชอบโดยตรงเพื่อการบริหารการจัดการเป็นไปอย่างมีเอกภาพ

๒. ในด้านการบริหารจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ ผู้วิจัยเห็นว่า ผู้นำองค์กรสงฆ์ควรดำเนินการในเรื่องต่อไปนี้

๑) คณะสงฆ์ควรมีคำสั่งส่งเสริมหรือกวดขันอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ในเรื่องเกี่ยวกับการจัดการศึกษาของสงฆ์ให้วัดทุกวัดจัดให้พระภิกษุสามเณรทุกรูปได้เรียนพระธรรมวินัยและปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด ผู้ที่จะบวชอยู่ครบ ๑ พรรษา ขึ้นไป จะต้องเรียนพระปริยัติธรรมอย่างน้อยให้ได้กัณฑ์ธรรมชั้นตรี หรือจัดเรียนตามหลักสูตรของผู้ที่บวชในระยะสั้นที่คณะสงฆ์จัดให้มีขึ้น

๒) คณะสงฆ์ควรจัดให้มีผู้บริหารการศึกษาในแต่ละระดับ เพื่อรับผิดชอบในการจัดการศาสนศึกษาของคณะสงฆ์ และอำนวยความสะดวกถึงการสนับสนุนอุปกรณ์การศึกษาอย่างจริงจัง องค์การทางการศึกษาสงฆ์ในระดับต่างๆ ควรมีการประสานงานและร่วมมือกับองค์กรของฝ่ายฆราวาส^{๓๐} โดยในส่วนต่างๆ นั้นดำเนินการไปพร้อมกัน มีการประสานงาน และการติดตามผลอยู่ตลอดเวลา

๓) การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ควรจัดให้สอดคล้องกับความต้องการของคณะสงฆ์ แผนนโยบายการศึกษาคณะสงฆ์ และโครงสร้างการศึกษาของของการศึกษาแห่งชาติ และควรมุ่งเน้นการจัดการศึกษาให้มีความสอดคล้องกับความเป็นจริง และคณะสงฆ์ควรเป็นผู้รับผิดชอบในการจัดการศึกษาให้ครบกระบวนการศึกษาทั้งระบบ ไม่ใช่จัดสอบแค่เพียงอย่างเดียวเหมือนในปัจจุบัน

๔) การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ ควรจัดร่วมกับรัฐในการบริหารจัดการการศึกษาของชาติ โดยไม่แยกส่วน เฉพาะคณะสงฆ์ เพราะปัญหาการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยที่สำคัญอย่างหนึ่งคือการไม่จัดความสัมพันธ์และความรับผิดชอบต่อกันให้ถูกต้องระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์^{๓๑}

^{๓๐} พระไพศาล วิสาโล, พระพุทธศาสนาไทยในอนาคตแนวโน้มและทางออกจากวิกฤต, หน้า ๓๐๖ - ๓๐๘.

^{๓๑} พระราชวรมนี (ประยูรย์ ปยุตโต), การศึกษาของคณะสงฆ์ ปัญหาที่รอทางออก, หน้า ๗๗.

๕) การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ ควรเป็นการประสานระหว่างปริยัติกับปฏิบัติ^{๓๒} เพราะในปัจจุบันช่องว่างระหว่างปริยัติกับปฏิบัติยิ่งห่างกันมากขึ้นทุกที การที่จะเน้นหรือภูมิใจอยู่กับการเฟื่องฟูด้านสมาธิภาวนาอย่างเดียว ย่อมไม่เพียงพอ ปฏิบัติจะต้องมีปริยัติที่มั่นคงเป็นฐานรองรับด้วย มิฉะนั้น ไม่นานเท่าใด การปฏิบัติจะเริ่มเขวและเลือนหาย และความแบ่งแยกแตกต่างจะเกิดขึ้นมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พอสิ้นสำนักอาจารย์เจ้าสำนักปฏิบัติศิษย์ก็กลดถิ่นไกลเวลาก็จะถดถอยกันไปจนหาของจริงได้ยาก จะเป็นเหมือนกับพวกนิครนถ์ที่พอเจ้าลัทธิสิ้นชีพก็แตกแยกวิวาทกล่าวแย้งกัน ดังนั้น ผู้นำองค์กรสงฆ์จึงต้องส่งเสริมทั้งทางด้านการศึกษาและการปฏิบัติ หรือปริยัติกับปฏิบัติให้เจริญควบคู่กันไป^{๓๓}

การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ ควรเป็นการประสานระหว่างในรูปแบบกับนอกรูปแบบ ในปัจจุบันนี้ การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์มีลักษณะที่มุ่งเน้นการศึกษาที่อยู่ในระบบเท่านั้น ทำให้การศึกษานอกระบบที่เคยดำเนินการมาแต่เดิมถูกลดบทบาทและความสำคัญลงไปมาก ซึ่งผู้นำคณะสงฆ์ควรที่จะให้ความสนใจและจัดควบคู่ไปกับการศึกษาในระบบด้วย

๖) ผู้นำคณะสงฆ์ควรดำเนินการพัฒนานุเคราะห์เกี่ยวกับการศึกษาอย่างเป็นระบบ โดยร่วมกับมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่ง คือ มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมหมกุฏราชวิทยาลัย ในการพัฒนานุเคราะห์ด้านการศึกษาของคณะสงฆ์ โดยอาจจัดทำเป็นหลักสูตรเกี่ยวกับการศึกษาพระปริยัติธรรม หรือให้การศึกษาบรรมอย่างต่อเนื่องและเป็นแบบแผนในทางเดียวกันอย่างแท้จริง

๓. ในด้านการให้การอุปถัมภ์แก่สำนักเรียน ผู้นำคณะสงฆ์ควรจัดงบประมาณในการสนับสนุนการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ด้วยการดำเนินการ ดังต่อไปนี้

๑) ผู้นำคณะสงฆ์พึงสนับสนุนให้การอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา ให้เป็นไปเพื่อประโยชน์ทางการศึกษา ทั้งฝ่ายปริยัติและปฏิบัติให้มากที่สุด^{๓๔} เพราะในปัจจุบันการอุปถัมภ์ของสังคมนั้น มุ่งเน้นให้ความสำคัญในการก่อสร้างศาสนวัตถุเสียเป็นส่วนใหญ่และให้ความสำคัญเกี่ยวกับทุนด้านการจัดการศึกษาในอันดับรองลงมา ทำให้การจัดการศึกษาต้องพลอยค่อยประสิทธิภาพลงไป เพราะไม่มีทุนในการจัดดำเนินการอย่างเพียงพอ

๒) การจัดการศึกษาในท้องถิ่นต่างๆ ควรใช้วิธีการรวมทุน รวมกำลัง และกระจายทุนกระจายกำลังในการจัดการศึกษา เพื่อก่อให้เกิดความเข้มแข็งในการดำเนินการ เพราะใน

^{๓๒} พระไพศาล วิสาโล, พระพุทธศาสนาไทยในอนาคตแนวโน้มและทางออกจากวิกฤต, หน้า ๓๐๕ - ๓๑๑.

^{๓๓} พระราชวรมนี(ประยุทธ์ ปยุตโต), การศึกษาของคณะสงฆ์ ปัญหาที่รอทางออก, หน้า ๖๕-๗๐.

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๑.

ปัจจุบัน การจัดการศึกษาในท้องถิ่นต่างๆ ไม่ใช้วิธีการรวมทุนรวมกำลัง และไม่ใช้วิธีการกระจายทุนกระจายกำลัง แต่ใช้วิธีการที่ว่าวัดไหนมีทุนมีกำลัง เช่น มีผู้เรียนและมีผู้สอน ก็จัดการเรียนการสอนขึ้น วัดไหนไม่มีทุนไม่มีกำลัง หรือปีใดหมดทุนหมดกำลังก็ไม่จัด^{๓๕} ทำให้เกิดความอ่อนแอในการจัดการศึกษา

๓) ผู้นำคณะสงฆ์ควรดำเนินการของบุดหนุนเพิ่มเติม ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์จากรัฐให้เพียงพอ เพื่อนำมาจัดซื้ออุปกรณ์และเป็นค่าตอบแทนของครู หรือการอบรมสัมมนาแก่บุคลากรทางการศึกษาของสงฆ์

๔. ในด้านการจัดการเรียนการสอน ผู้นำคณะสงฆ์ควรดำเนินการ ดังต่อไปนี้

๑) การปรับปรุงหลักสูตรของการศึกษาคณะสงฆ์ เพื่อสนองตอบต่อผู้เรียนให้มีความรู้ความสามารถทันต่อความเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยหลักสูตรของการศึกษาคณะสงฆ์ควรอนุโลมตามสภาพของสงฆ์ ๓ ประการ คือ ผู้บวชเพื่อขยายโอกาสทางการศึกษา ผู้บวชโดยวัตถุประสงค์จะเป็นศาสนทายาท และสำหรับผู้บวชในระยะสั้นที่เป็นการบวชตามประเพณี

๒) การนำเทคโนโลยีมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน โดยครูควรนำเทคโนโลยีทางการศึกษาเข้ามาใช้เป็นตัวในการจัดการเรียนการสอน เพื่อให้เกิดความเข้าใจอันดีในการศึกษาเล่าเรียน เพราะในปัจจุบัน การนำเทคโนโลยีทางการศึกษามาใช้ในการศึกษาของสงฆ์ยังพบว่ามีจำนวนน้อยมาก เมื่อเทียบกับการศึกษาในระดับเดียวกันของรัฐ

๓) การปรับปรุงการพัฒนาการวัดผลประเมินผล โดยระบบการวัดผลประเมินผลควรตรวจสอบให้มีมาตรฐานสอดคล้องกับระบบการศึกษา ด้วยการวัดผลทั้ง ๓ ด้าน คือ ปรัชญา ปฏิบัติ และปฏิเวธ วัดทั้งความรู้และความคิดวิเคราะห์ออกข้อสอบทั้งที่เป็นปรนัยและอัตนัย ออกข้อสอบให้ครอบคลุมเนื้อหาทั้งหมด และควรจัดให้มีการวัดผลประเมินผลปีละ ๒ ครั้ง

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๑.

๓.๓ ภาวะผู้นำด้านการศึกษาสงเคราะห์

การศึกษาสงเคราะห์ หมายถึง การจัดการศึกษาเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลหรืออุดหนุน จุนเจือการศึกษาอื่นนอกศาสนสถาน หรือสถาบันการศึกษาหรือบุคคลผู้กำลังศึกษาเล่าเรียน^{๓๖} เป็น การสงเคราะห์คนหรือประชาชนให้ได้รับการศึกษา โดยอาศัยศาลาหรือเสนาสนะใดๆ ของวัดเป็น โรงเรียนหรือพระสงฆ์ วัด และคณะสงฆ์ให้การสนับสนุนแก่สังคม

การศึกษาสงเคราะห์นับเป็นบทบาทที่สืบเนื่องมาจากบทบาทเดิมของวัดและพระสงฆ์ ไทยในอดีต นับตั้งแต่พระพุทธศาสนาได้เข้ามาประดิษฐานในประเทศไทย ตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็น ราชธานีเป็นต้นมาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ที่รัฐและคณะสงฆ์จัดการศึกษาร่วมกันเพื่อให้ การศึกษาแก่คนในสังคม จนกล่าวได้ว่าในสังคมไทยแบบเดิมวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน และ เป็นสมบัติของทุกคนในชุมชน จึงทำหน้าที่ให้การศึกษาลดชีวิตแก่สมาชิกทุกคนในชุมชนนั้น^{๓๗}

แต่เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นต้นมา การจัดให้ประชาชน ได้ศึกษาเล่าเรียนเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบโดยตรงของรัฐ พระสงฆ์แม้จะมีบทบาทด้าน การศึกษาก็เพียงช่วยสอนในโรงเรียนประชาบาลอยู่บ้าง แต่ต่อมาบทบาทเหล่านี้ก็ค่อยๆ ลดน้อยลง ตามลำดับ จน พ.ศ. ๒๕๐๐ รัฐบาลพลิตครูได้มากขึ้นก็ไม่ได้อาราธนาพระสงฆ์เป็นครูสอนวิชา สามัญในโรงเรียนอีก คงมีแต่การอาราธนาพระสงฆ์ไปสอนศีลธรรมในโรงเรียนบ้าง เป็นผู้ อุปการะโรงเรียนบ้าง การศึกษาของรัฐที่พระสงฆ์ วัด และคณะสงฆ์ยังคงมีส่วนช่วยอยู่ก็เป็นใน ด้านการศึกษาสงเคราะห์เท่านั้น^{๓๘}

การจัดการศึกษาสงเคราะห์ที่วัดและพระสงฆ์ จัดให้มีการบริการแก่สังคมตามความมุ่ง หมายของการศึกษาภาครัฐ ที่มีการดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน สามารถแบ่งออกเป็น ๓ ลักษณะ^{๓๙} คือ

๑. การจัดการศึกษาเป็นโรงเรียนตามแผนการศึกษาแห่งชาติ ให้นักเรียนและพระภิกษุ สามเณรได้ศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม ได้แก่ การจัดโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา โรงเรียนราษฎร์ การกุศลของวัด โรงเรียนวัดสอนเด็กก่อนเกณฑ์ วิทยาลัยและวิทยาลัยสงฆ์

^{๓๖} พระเทพปริยัติสุธี(วรวิทย์ คงคปญฺโญ), คู่มือพระสังฆาธิการ ว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการ พระศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๑๐๑.

^{๓๗} พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : จุฬารังการพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๒.

^{๓๘} มานพ พลไพรินทร์, คู่มือการบริหารกิจการคณะสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : หจก. ชุตติมาการพิมพ์, ๒๕๓๑), หน้า ๒๓๖.

^{๓๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๘.

๒. การสงเคราะห์ให้เด็กและประชาชนได้รับการศึกษา ในสถาบันการศึกษาของรัฐ หรือเอกชนตามแผนการศึกษาแห่งชาติ เช่น การเป็นผู้นำก่อตั้งโรงเรียนในชนบทที่ตั้งวัด การให้สร้างสถานศึกษาภายในบริเวณวัด การให้ใช้หรือให้เช่าที่วัดหรือที่ธรณีสงฆ์ในการสร้างสถานศึกษาของรัฐหรือท้องถิ่น การเป็นผู้อุปการะโรงเรียนต่างๆ การให้การอุปถัมภ์แก่เด็กวัด

๓. การสอนศีลธรรมแก่นักเรียน นักศึกษาในระบบโรงเรียน ตามแผนการศึกษาแห่งชาติ เช่น การสอนธรรมศึกษา การสอนศีลธรรม การจัดหน่วยนวกะ การให้หน่วยงานพระธรรมทูตและหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในการเผยแผ่ศีลธรรมในโรงเรียน และสถานศึกษาต่างๆ ในปัจจุบันระบบการศึกษาในโรงเรียนของประเทศเปลี่ยนไป มีการขยายฐานการศึกษาจนถึง มัธยมศึกษาปีที่ ๓ และการศึกษาก็นับประสบการณ์ตรงเป็นส่วนมาก เด็กและเยาวชนจะต้องใช้เวลาส่วนใหญ่ เพื่อศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง ในระยะเวลาที่เปลี่ยนระบบการเรียนนี้ จึงทำให้ระบบโรงเรียนที่พระสงฆ์ วัด และคณะสงฆ์ ต้องประสบปัญหาด้านการบริหาร การจัดการ เช่น โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์หลายโรงเรียนต้องประสบปัญหานักเรียนขาดเรียน เนื่องจากใช้เวลาในระบบโรงเรียนสามัญเป็นส่วนใหญ่ จึงไม่อาจทนระบบการเรียนการสอนในห้องเรียนในวันอาทิตย์ได้^{๔๐} หรือการที่โรงเรียนต้องขาดนักเรียนเป็นต้น

จากปัญหาดังกล่าวข้างต้น การจัดการศึกษาสงเคราะห์ของพระสงฆ์ วัดและคณะสงฆ์ จึงควรที่จะปรับบทบาท และปรับปรุงการเรียนการสอน ในการจัดการศึกษาสงเคราะห์แก่ประชาชนทั่วไป ดังนั้นผู้นาองค์กรสงฆ์จึงควรดำเนินการในเรื่องต่อไปนี้

ก. พระสงฆ์หรือเจ้าอาวาสที่เป็นผู้จัดการศึกษาสงเคราะห์

พระสงฆ์หรือเจ้าอาวาสจะต้องถือเป็นหน้าที่สำคัญอย่างหนึ่ง ที่จะต้องจัดให้มีการศึกษาสงเคราะห์แก่ประชาชนทั่วไป เพราะการศึกษาสงเคราะห์ว่าโดยเนื้อหาสาระแล้วก็เป็นการเผยแผ่พระศาสนานั้นเอง ซึ่งสามารถทำได้ใน ๒ ลักษณะ คือ ในด้านการเป็นผู้นำและเป็นผู้สนับสนุนให้มีการจัดการศึกษาสงเคราะห์ ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑) พระสงฆ์หรือเจ้าอาวาสควรเป็นผู้นำในการจัดตั้งโรงเรียนราษฎร์ให้มีขึ้นในวัดและทำการเปิดสอนตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ เจ้าอาวาสหรือพระสงฆ์อาจเป็นผู้บริหารจัดการร่วมกันกับคณะกรรมการท้องถิ่น โดยจัดให้เป็นไปตามระเบียบมหาเถรสมาคมที่ว่าด้วยการแต่งตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พ.ศ. ๒๕๑๘^{๔๑} ในการจัดตั้งและดำเนินการรับภาระใน

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๖.

^{๔๑} ขำเลียง วุฒิจันทร์และคณะ รวบรวมและเรียบเรียง, พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ กฎกระทรวง กฎมหาเถรสมาคมฯ, หน้า ๓๓๑.

การจัดการรายได้มาบำรุงโรงเรียน เพื่อเป็นการกุศลช่วยเหลือชุมชน เพื่อช่วยสงเคราะห์ประชาชนผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาสทางสังคม เป็นการช่วยพัฒนาสังคมอีกทางหนึ่ง

๒) พระสงฆ์หรือเจ้าอาวาสควรเป็นผู้นำในการระดมทุน เกี่ยวกับการส่งเสริมการศึกษาและการพัฒนาชีวิตของคนในชุมชนที่วัดและพระสงฆ์ตั้งอยู่นั้น และควรจัดให้มีการจัดตั้งกองทุนสำหรับสงเคราะห์ช่วยเหลือนักเรียนยากจน และอาจจัดมอบทุนการศึกษาในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา โดยอาจจะดำเนินการเองบ้าง หรือส่งต่อให้สถานศึกษาที่จะสงเคราะห์จัดการเองบ้าง และมอบให้ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องช่วยจัดดำเนินการแทนบ้าง

๓) การจัดให้โรงเรียนพระปริยัติธรรมของวัดต่างๆ ที่วัดดำเนินการอยู่ มีการเปิดสอนธรรมศึกษาแก่นักเรียน นิสิต นักศึกษา หรือประชาชนทั่วไป ในหลักสูตรธรรมศึกษาตรี โท เอก เพื่อให้เข้าถึงหลักธรรมคำสอนพระพุทธศาสนาได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น เพื่อจะได้นำมาประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เป็นการช่วยสงเคราะห์เสริมให้เยาวชนของชาติมีการพัฒนาด้านจิตใจที่สูงขึ้น

๔) พระสงฆ์หรือเจ้าอาวาสควรส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรภายในวัด ให้ได้รับการศึกษาจากสถานการศึกษาของคณะสงฆ์ เช่น โรงเรียนพระปริยัติธรรม มหาวิทยาลัยสงฆ์ จัดการศึกษาสงเคราะห์ หรือเป็นแหล่งการศึกษาที่ช่วยให้ผู้ยากจนด้อยโอกาสทางการศึกษาได้รับการศึกษาตามความเหมาะสม เพราะในปัจจุบัน พระสงฆ์หรือเจ้าอาวาสจำนวนไม่น้อยที่มีแนวคิดไม่ส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรเรียนในสถานศึกษาของสงฆ์เพราะเห็นว่าขัดกับพระธรรมวินัย

๕) การจัดให้มีการศึกษาอบรมด้านวิปัสสนาธุระ เป็นการศึกษาด้านทฤษฎีและภาคปฏิบัติเกี่ยวกับการทำกรรมฐานทั้งสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน อันเป็นการฝึกฝนอบรมพัฒนาการทางจิตใจให้เกิดปัญญาขั้นสูงสุดในพระพุทธศาสนา จนสามารถรู้เห็นแจ่มแจ้งเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง คือ รู้เท่าทันโลกและชีวิตจนเป็นผู้หมดจากกิเลส หลุดพ้นจากความทุกข์โดยสิ้นเชิง ถือเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาที่เราเรียกว่า “นิพพาน”

๖) การจัดให้มีสถานศึกษาเพื่อให้บริการแก่ผู้สนใจศึกษาหาความรู้ เช่น การจัดให้มีห้องสมุดและพิพิธภัณฑ์สถานแก่ผู้สนใจทั่วไป

๗) การให้การศึกษอบรมแก่ผู้บวชในระยะสั้น เพราะในปัจจุบันคนในสังคมไม่นิยมบวชเป็นเวลานาน แต่ยังคงมีการบวชตามประเพณีของสังคมไทยที่เป็นที่นิยมอยู่ในปัจจุบัน เช่น การบวช ๓-๑๕ วัน หรือ ๑ พรรษา เป็นต้น และนอกจากนั้นควรจัดให้มีการบวชภาคฤดูร้อนของนักเรียน นิสิต นักศึกษาโดยเฉพาะในระดับอุดมศึกษาในแต่ละปีที่กำลังนิยมอยู่ในปัจจุบัน

๘) พระสงฆ์หรือเจ้าอาวาสควรจัดให้มีการช่วยเหลือแก่โรงเรียนที่ตั้งอยู่ในวัด หรือตั้งอยู่ในท้องที่เดียวกับที่วัดตั้งอยู่ โดยเฉพาะในชนบทที่ห่างไกลออกไปที่ขาดแคลนทุนทรัพย์ พระสงฆ์หรือเจ้าอาวาส ควรให้การสนับสนุนในการหาเงิน หรือวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นต่างๆ มา

ช่วยเหลือโรงเรียนในกรณีที่ยังงบประมาณสนับสนุนจากรัฐไม่เพียงพอ และควรจัดตั้งกองทุนเพื่อสนับสนุนส่งเสริมการศึกษาตามสมควร

๕) การอุปการะนักเรียน นักศึกษาจากชนบท หรือจากครอบครัวที่ยากจน ในรูปแบบของศิษย์วัดเพื่อเข้าศึกษาในสถานศึกษาต่างๆ และให้การสงเคราะห์ด้วยปัจจัยต่างๆ เช่น ที่พักอาศัย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม และทุนในการศึกษาเล่าเรียน การรับเด็กมาเป็นศิษย์วัดและจัดให้เข้าศึกษาเล่าเรียนนี้ ก็นับเป็นบทบาทด้านบริการสังคมสงเคราะห์และวัดอย่างหนึ่งที่ทำมานานตั้งแต่สมัยพุทธกาล เหมือนกับการบวชเณรโดยพระสารีบุตรและพระอานนท์ ซึ่งเป็นแบบอย่างให้มีการดำเนินการในปัจจุบัน

๑๐) การเป็นครูสอนวิชาสอนศีลธรรมและวัฒนธรรม ตามขนบธรรมเนียมประเพณี ในโรงเรียนและสถานศึกษาระดับต่างๆ ถือเป็นกิจกรรมที่สำคัญยิ่งกิจกรรมหนึ่งของคณะสงฆ์ที่ให้บริการแก่เยาวชน โดยทางสถานศึกษาไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใดๆ เพราะคณะสงฆ์ต้องการสงเคราะห์ด้านการศึกษาแก่เยาวชนอยู่แล้ว

ข. การควบคุมและการส่งเสริมของคณะสงฆ์

เพื่อให้เกิดความเรียบร้อยและเป็นการสนับสนุน ในด้านการศึกษาสงเคราะห์แก่ประชาชนทั่วไป ผู้นำองค์กรสงฆ์ควรจัดให้มีการดำเนินการดังต่อไปนี้

๑) ผู้นำคณะสงฆ์ควรจัดตั้งคณะกรรมการการศึกษาสงเคราะห์ เพื่อให้เป็นผู้รับผิดชอบโดยตรงต่อการกำหนดนโยบาย กำหนดมาตรการ และควบคุมส่งเสริมให้มีการดำเนินงานอย่างจริงจัง เพราะในปัจจุบันนี้มีหลายหน่วยงานที่เกี่ยวข้องแต่ก็ไม่มีหน่วยงานใดที่รับผิดชอบโดยตรง ทำให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างขาดเป้าหมายและกระจัดกระจายอยู่ทั่วไป

๒) ผู้นำคณะสงฆ์ควรเป็นผู้สนับสนุนในทุกๆ ด้าน เกี่ยวกับการจัดให้มีการศึกษาสงเคราะห์แก่ประชาชนทั่วไป เพราะจากรายงานผลการวิจัยที่มีผู้วิจัยเกี่ยวกับการจัดการศึกษาสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ระบุตรงกันว่า การจัดการศึกษาสงเคราะห์ของคณะสงฆ์นั้น กล่าวได้ว่าขาดปัจจัยในการสนับสนุนแทบจะทุกด้าน และที่เป็นอยู่ในปัจจุบันก็เป็นการจัดตามสภาพชุมชนหรือสังคมนั้นๆ โดยคณะสงฆ์ให้การสนับสนุนและการดูแลจากฝ่ายปกครองคณะสงฆ์น้อยมาก

๓) ผู้นำคณะสงฆ์ควรส่งเสริมบทบาทของผู้ทำงานด้านการศึกษาสงเคราะห์อย่างเท่าเทียมกับการทำงานในส่วนอื่นๆ ของกิจการคณะสงฆ์ โดยเฉพาะในการพิจารณาแต่งตั้งสมณศักดิ์ทางการปกครองคณะสงฆ์ เพื่อให้เป็นกำลังใจแก่ผู้ปฏิบัติงานในด้านนี้ อีกทั้งเป็นการเผยแผ่ความดีนั้นให้เป็นที่รับรู้ของคนทั่วไป

๔) ผู้นำคณะสงฆ์ควรที่จะมีการตรวจเยี่ยมจากส่วนกลาง การติดตามและการประเมินผลในโครงการต่างๆ เกี่ยวกับการจัดการศึกษาสงเคราะห์ และเก็บข้อมูลต่างๆ และทำการศึกษาวิจัยรูปแบบในการจัดการศึกษาสงเคราะห์ และส่งเสริมให้มีการประสานงานรัฐองค์กรเอกชน ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาที่มีอยู่โดยทั่วไป.

๓.๔ ภาวะผู้นำด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

การเผยแผ่พระพุทธศาสนา คือ การทำให้หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าแพร่หลายออกไป ทำให้มีผู้เคารพเลื่อมใสในพระรัตนตรัย น้อมนำเอาหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไปปฏิบัติ^{๔๒} เพื่อก่อให้เกิดการศึกษาและการพัฒนาตนเองไปในทางที่ถูกต้องและเหมาะสม เป็นหน้าที่ของพุทธบริษัททุกฝ่ายที่จะต้องดำเนินการร่วมกันให้งานสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี โดยเฉพาะพระภิกษุสงฆ์ที่มีหน้าที่ในการศึกษาและปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนจะต้องตระหนักในภาระหน้าที่เหล่านี้อย่างแท้จริง

การเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นกิจการอย่างหนึ่งที่มีการปฏิบัติตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน ในประเทศไทย กิจการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของวัดและพระสงฆ์ที่มีการดำเนินการอยู่ในปัจจุบันมีลักษณะดำเนินการดังต่อไปนี้

๑) การเผยแผ่ตามประเพณีคณะสงฆ์และประเพณีไทย ได้แก่การเทศนาอบรมสั่งสอนประชาชนที่วัด ที่บ้านผู้อาราธนาและที่อื่นๆ ในโอกาสต่างๆ ทั้งแบบเทศน์ธรรมดา คือเทศน์รูปเดียวและเทศน์ปฐกวิสัขณา ๒ รูป ขึ้นไป และได้มีการปรับปรุงมีการเทศน์ทางวิทยุกระจายเสียงวิทยุโทรทัศน์ หรือบันทึกลงแผ่นเสียงหรือแถบบันทึกเสียงนำไปเผยแผ่ในที่ต่างๆ และในโอกาสต่างๆ

๒) การเผยแผ่แบบปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพสังคมไทยในปัจจุบัน ได้แก่การบรรยายธรรม การสนทนาธรรม การปาฐกถาธรรม ในที่ประชุมที่วัดหรือที่อื่นๆ ในโอกาสต่างๆ รวมถึงตลอดถึงการพิมพ์หนังสือเทศน์ หนังสือธรรมะออกเผยแผ่หรือลงในหนังสือพิมพ์เผยแผ่

๓) การเผยแผ่แบบจัดเป็นคณะหรือหน่วยงานเผยแผ่ หรือเป็นสถานศึกษาเป็นการประจำหรือครั้งคราวหรือจัดเป็นกิจกรรมพิเศษในวัดหรือในหมู่บ้านใกล้เคียง เช่นงานพระธรรมทูตงานพระธรรมจาริก งานอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ด.) หน่วยสงเคราะห์พุทธมามกะผู้เยาว์โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์

^{๔๒} พระเทพปริยัติสุธี(วรวิทย์ กงคฺปญฺโญ), คู่มือพระสงฆ์ฆราวาสว่าด้วยเรื่องการศึกษาและการเผยแผ่พระพุทธศาสนา, หน้า ๑๓๓.

การดำเนินงานเหล่านี้มีการจัดตั้งกลุ่มเพื่อดำเนินการ การกระจายอยู่ทั่วประเทศ โดยผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องนั้นสามารถแบ่งออกได้เป็น ๓ ฝ่าย คือ ฝ่ายพระสงฆ์ ฝ่ายรัฐบาล และประชาชนทั่วไป^{๔๓} ในส่วนของพระสงฆ์นั้นมีมหาเถรสมาคมเป็นผู้รับผิดชอบคอยควบคุมและให้การส่งเสริม ส่วนผู้ทำหน้าที่ คือ พระภิกษุที่เป็นเจ้าอาวาสหรือผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาส ที่ต้องรับผิดชอบงานด้านการเผยแผ่พระศาสนา ตามบทบัญญัติมาตรา ๓๗ (๓) สามารถแบ่งออกเป็น ๓ ประการ คือ เป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์^{๔๔}

ฝ่ายรัฐบาลมีหน่วยงานที่รับผิดชอบ คือ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ และในส่วน of ประชาชนทั่วไป มีการจัดตั้งเป็นสมาคมหรือชมรมพุทธศาสนาในระดับมหาวิทยาลัย และในโรงเรียนต่างๆ ตลอดจนการศึกษาพระพุทธศาสนาในสถานศึกษาและในที่สาธารณะ^{๔๕} เช่น พุทธสมาคมแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ ยูวพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ สมาคมส่งเสริมพระพุทธศาสนาต่างๆ เพื่อทำการบรรยายธรรมในที่ประชุม และทางสื่อมวลชนต่างๆ

สภาพการณ์โดยรวมที่เป็นปัญหาในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในปัจจุบัน จึงได้แก่ การเผยแผ่ยังคงเป็นไปในลักษณะต่างคนต่างทำ กระจาย ไร้รูปแบบ ไม่มีจุดศูนย์รวมหรือองค์กรที่รับผิดชอบอย่างแท้จริง เพราะมีทั้งองค์กรที่ปฏิบัติงานเพื่อพระพุทธศาสนาหลายหน่วยงาน เช่น สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ กรมการศาสนา มหาเถรสมาคม พุทธสมาคม กลุ่มชมรมชาวพุทธต่างๆ

สภาพการณ์เช่นนี้ทำให้งานการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ซึ่งปัญหาหรืออุปสรรคของการเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้นพระธรรมวิสุทธิกวี^{๔๖} ได้กล่าวไว้อย่างน่าสนใจว่า

๑. เกิดจากนักวัตถุนิยมไม่ยอมรับถือศาสนา เพราะคนที่ไม่มีศาสนาเหล่านั้นพยายามกีดกันหรือไม่ให้ความสะดวกในการเผยแผ่ศาสนาทุกศาสนา เช่น ประเทศที่มีการปกครองในระบอบคอมมิวนิสต์ เป็นต้น

^{๔๓} พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตวณฺโณ), คนไทยกับงานเผยแผ่พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๔๓.

^{๔๔} พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญฺโณ), คู่มือพระสังฆาธิการ ว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา, หน้า ๑๓๕.

^{๔๕} พระไพศาล วิสาโล, พุทธศาสนาในอนาคตแนวโน้มและทางออกจากวิกฤติ, หน้า ๒๗๓.

^{๔๖} พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตวณฺโณ), คนไทยกับงานเผยแผ่พระพุทธศาสนา, หน้า ๖๒ - ๖๕.

๒. เกิดจากคนต่างศาสนา โดยการกีดกันหรือทำลาย เพราะคนเหล่านั้น ไม่ต้องการให้คนของตนไปนับถือศาสนาอื่น

๓. เกิดจากความแตกความสามัคคีในวงพระพุทธศาสนาด้วยกัน อันเป็นเหตุให้เกิดการทะเลาะ การกีดกัน และติเตียนกันเอง

๔. เกิดจากการเข้าใจผิดว่าพระพุทธศาสนาเป็นอุปสรรคแก่การพัฒนาประเทศ

๕. เกิดจากสัทธรรมปฏิรูป คือ สอนสิ่งที่ไม่ใช่คำสอนของพระพุทธเจ้าว่าเป็นของพระพุทธเจ้า เป็นต้น

๖. เกิดจากตัวผู้เผยแผ่ที่ขาดคุณสมบัติ เช่น ไม่มีความรู้ความเข้าใจในหลักการที่เพียงพอ และไม่ตั้งอยู่ในองค์ของพระธรรมกถึก เป็นต้น

๗. ขาดกำลังทรัพย์ในการดำเนินการเผยแผ่ เช่น การส่งพระธรรมทูตเดินทางไปต่างประเทศ

๘. ขาดอุปกรณ์ในการเผยแผ่ เช่น หนังสือหรือวิทยากรที่เป็นเครื่องมือสมัยใหม่

๙. ขาดกำลังคนผู้สามารถในการเผยแผ่

๑๐. ขาดผู้สนับสนุนในการดำเนินงาน เช่น ถ้ารัฐบาลหรือคณะสงฆ์ไม่อนุญาตให้เดินทางไปต่างประเทศ พระธรรมทูตก็ไม่สามารถไปทำการเผยแผ่ได้

๑๑. ขาดการอุปถัมภ์ด้วยปัจจัย ๔ จนผู้ดำเนินงานไม่สามารถดำเนินการได้

๑๒. ถูกโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียน หรือได้รับความลำบากอย่างหนักในดินแดนที่ไปทำการเผยแผ่ เช่น ในประเทศที่มีอากาศหนาว เป็นต้น

พระสุธีวรญาณ^{๔๖} ได้กล่าวถึงปัญหาในการทำหน้าที่ของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พุทธศาสนาในปัจจุบัน ถึงสาเหตุในการเผยแผ่ธรรมที่ทำให้ไม่ได้ผลเท่าที่ควร เป็นเพราะสาเหตุใหญ่ๆ อยู่ ๓ ประการ คือ

๑. ผู้เผยแผ่ขาดความรู้ความแตกฉานในธรรม มีความรู้ชั้นสัญญาไม่ถึงขั้นทฐิ และระดับญาณ

๒. ผู้เผยแผ่ขาดความรู้ความสามารถในการถ่ายทอดธรรม ไม่เคยฝึกการพูดในที่ชุมชน หรือพัฒนาบุคลิกภาพ ใช้เสียงเบา ใช้บาลีมาก ยกหัวข้อธรรมมาก ไม่เตรียมตัว ไม่สังเกตคนฟัง ติตรูปแบบ ใช้เวลามาก เป็นต้น

๓. ผู้เผยแผ่ขาดความพอใจ เต็มใจและความรักในการสอนธรรม เผยแผ่ธรรมเอาแต่รับไม่ทำการรุก สภาพการณ์ของปัญหาในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาดังได้กล่าวมาแล้ว

^{๔๖} พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตฺตโสภโณ), พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ รวมผลงานทางวิชาการเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๒๘๕-๒๘๖.

เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่า เกิดจากสภาพการณ์ของสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงไป พระสงฆ์ประสบปัญหาในการสื่อสารกับคนสมัยใหม่ เพราะยังคงยึดถือรูปแบบและวิธีการเผยแผ่อย่างเดิม ดังนั้น เพื่อให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้ได้ผลดีท่ามกลางสภาพการณ์บริบททางสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงจึงไม่มีวิธีการใดที่จะดีกว่าการนำเอาวิธีการที่ประสบความสำเร็จมาแล้ว มาปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ของสังคมปัจจุบัน

ดังนั้นในทัศนะของผู้วิจัยเห็นว่า ผู้นำองค์กรสงฆ์ในปัจจุบันควรที่จะมีการดำเนินการเกี่ยวกับเรื่องการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยแบ่งออกเป็น ๒ ระดับ คือ

ก. พระสงฆ์หรือเจ้าอาวาสผู้ทำหน้าที่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้กำหนดหน้าที่ของเจ้าอาวาสให้รับเป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ (มาตราที่ ๓๗ ข้อ ๓) ซึ่งว่าโดยลักษณะงานแล้วคืองานด้านเผยแผ่นั้นเอง และเมื่อกล่าวถึงลักษณะของการเผยแผ่ของพระสงฆ์หรือเจ้าอาวาสที่เป็นที่นิยมกันมาก สรุปได้ ๒ แนวทาง คือ

๑. การเผยแผ่ทางกาย คือ ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่าง

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยวิธีการประพฤติปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างนี้ นับว่านัยของความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะถ้าเราศึกษาพัฒนาการของคณะสงฆ์ จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า ก่อนที่พระสาวกจะได้ฟังธรรมของพระอัสสชิผู้เป็นอาจารย์นั้น ก็เพราะเกิดความเลื่อมใสในรูปลักษณะของพระอัสสชีก่อนจึงได้เข้าไปสนทนาด้วยและจึงได้ฟังธรรมในที่สุด คุณสมบัติของผู้เผยแผ่ทั้งภายในและภายนอกจึงนับว่ามีความสำคัญมาก เพราะสามารถชักนำให้เกิดความเลื่อมใสได้ง่าย ดังพุทธกิจ ๕ ประการ ที่พระพุทธองค์ทรงปฏิบัติให้เป็นแบบอย่าง การเผยแผ่ด้วยการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างสามารถทำได้ ดังนี้

๑) จะต้องเป็นผู้ศึกษาพระธรรมวินัยให้เกิดความรู้ความเข้าใจด้วยตนเอง ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสในสมณสูตร^{๔๘} ถึงกิจของสมณะที่ต้องริบทำในฐานะหน้าที่ของตนอย่างหนึ่ง คือ การสมาทานศึกษาอย่างในไตรสิกขา คือ สีล สมาธิ และปัญญา นั่นเอง ผู้สอนที่ดีจึงต้องเป็นผู้ตั้งตนในคุณธรรมที่ชอบก่อน เหมือนพระพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ว่า “บัณฑิตพึงตั้งตนไว้ในคุณธรรมที่เหมาะสมก่อน แล้วสอนคนอื่นในภายหลังจึงจะไม่มัวหมอง และบุคคลสอนผู้อื่นอย่างไร พึงทำ

^{๔๘} อย. ตีฎก (ไทย) ๒๐/๘๒/๓๐๘.

คนอย่างนั้น ผู้ที่ฝึกคนดีแล้วจึงควรฝึกคนอื่น เพราะคนนั้นแลฝึกได้ยากยิ่ง^{๔๕} ดังนั้นผู้จะทำงานด้านเผยแผ่จึงควรมีคุณสมบัติ ดังต่อไปนี้

ถ้าเราพิจารณาจากพุทธโอวาทที่พระพุทธองค์ตรัสแก่พระสาวก ๖๐ รูปแรก ก่อนที่จะส่งออกไปประกาศพระศาสนา พระพุทธองค์ทรงกำหนดคุณสมบัติของผู้ทำงานด้านเผยแผ่ไว้แล้วว่าจะต้องเป็นผู้ที่สามารถ “ตัดบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์”^{๔๖} ให้ได้ เพื่อให้การดำเนินงานด้านการเผยแผ่นั้นเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ดังกล่าวโดยอนุโลมในปัจจุบัน คือ ผู้ที่จะเป็นนักเผยแผ่จะต้องเป็นผู้ที่ผ่านการฝึกฝนอบรมตนเป็นอย่างดี จึงควรออกทำหน้าที่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสอนโดยการทำตนเป็นแบบอย่างนั้น บางทีก็เสี่ยงดังกว่าคำพูดเป็นไหนๆ

๒) ต้องปฏิบัติตนตามหลักพระธรรมวินัย ที่พระพุทธองค์ทรงวางไว้เป็นแบบแผน เพื่อเป็นแบบอย่างแก่คนทั่วไป จะได้มีน้อมนำศรัทธาความเลื่อมใสให้บุคคลได้เข้ามาอยู่ใกล้ พระสงฆ์ผู้จะทำงานด้านเผยแผ่จึงต้องเป็นผู้ประพฤติปฏิบัติด้วยหลักการ^{๔๗} ดังต่อไปนี้

(๑) เป็นผู้มีความสำรวมในพระปาฏิโมกข์ มีศีลเป็นเครื่องดำรงอยู่ด้วยความบริสุทธิ์ ๔ ประการ^{๔๘} คือ

๑.๑ ปาฏิโมกข์สังวรศีล คือ ความสำรวมในพระปาฏิโมกข์ เว้นจากข้อที่พระพุทธเจ้าห้ามและทำตามข้อที่พระพุทธเจ้าอนุญาต ประพฤติตนอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย

๑.๒ อินทริยสังวรศีล คือ การสำรวมอินทริย์ ระวังไม่ให้บาปอกุศลธรรมทั้งหลายครอบงำ

๑.๓ อาชีวกปาริสุทธิศีล คือ การหาเลี้ยงชีพด้วยความบริสุทธิ์ ไม่ประกอบด้วยอเสนา มีการหลอกลวงเขาเลี้ยงชีพ เป็นต้น

๑.๔ ปัจจยสันนิสิตศีล เกี่ยวกับปัจจย ๔ ได้แก่ ปัจจยปัจจเวกขณะ คือพิจารณาใช้สอยปัจจย ๔ ให้เป็นไปตามความหมายและประโยชน์ของสิ่งนั้นๆ ไม่บริโภคด้วยตัณหา

(๒) เป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภค หรือการปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อความเป็นผู้เจริญงอกงามในธรรม อันเป็นไปเพื่อความสิ้นอาสวะ ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ^{๔๙} คือ

^{๔๕} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๕๘ - ๑๕๙/๘๑ - ๘๒.

^{๔๖} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

^{๔๗} ทิ.ม. (ไทย) ๑๐/๕๐/๔๓-๔๔.

^{๔๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑๒๓.

^{๔๙} อ.จ. ดิคุก (ไทย) ๒๐/๑๖/๑๕๕-๑๖๐.

๒.๑ อินทรีย์สังวร คือ การคุ้มครองทวารในอินทรีย์ มีการปฏิบัติเพื่อคุ้มครองอินทรีย์ ป้องกันไม่ให้บาปอกุศลครอบงำ

๒.๒ โภชนะ มัตตัญญูตา คือ รู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร คือ พิจารณาโดยแยกคายก่อนจะฉันอาหาร เป็นการบริโภคตามจุดมุ่งหมายแท้มิใช่เพียงสนองกิเลสตัณหา

๒.๓ ซาคริยานุโยค คือ การหมั่นประกอบความดี ไม่เห็นแก่เหนื่อยหั่นเพียร ตั้งตัวอยู่เป็นนิตย์ ชำระจิตให้ปราศจากนิวรณ์ เป็นผู้มีความพร้อมอยู่เสมอในการประกอบกิจของตน

(๓) การประกอบตนเป็นผู้นั่งนอนในที่อันสงัด เพื่อบำเพ็ญสมณธรรมให้เจริญก้าวหน้า

(๔) ประกอบความเพียรในอธิจิต อันเป็นหลักธรรมในที่จะต้องศึกษา เป็นข้อปฏิบัติเพื่อฝึกหัดอบรม กาย วาจา ใจ และปัญญา ให้ยิ่งขึ้นไปเพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายสูงสุด ที่เรียกว่าพระนิพพาน มี ๓ ประการ^{๔๔} คือ การศึกษาในอริยสัจสี่ อริยสัจสี่ศึกษา และอริยปัญญาศึกษา ที่เป็นการศึกษาอันยิ่งอันเป็นกิจที่พึงปฏิบัติของพระภิกษุสงฆ์ ผู้บวชเข้ามาในหมู่สงฆ์และปรารณาพระนิพพาน

๒. การเผยแผ่ทางวาจา คือ การกล่าวสอนหรือการแสดงธรรม

การที่ภิกษุเป็นผู้แนะนำหรือสอนคนอื่นได้นั้น นอกจากจะต้องเป็นผู้ปฏิบัติในหลักการต่างๆ ด้วยตนเองเป็นอย่างดีแล้ว การเรียนรู้ถึงวิธีการในการเผยแผ่นับเป็นส่วนสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะถึงแม้จะมีความรู้แต่ถ้าไม่รู้วิธีนำความรู้มาใช้ย่อมไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ได้ พระสงฆ์ที่จะทำหน้าที่ในการแนะนำสั่งสอนคนอื่นจึงควรศึกษาในสิ่งต่อไปนี้

๑) จุดมุ่งหมายในการเผยแผ่ ผู้ที่จะทำงานด้านเผยแผ่พระพุทธศาสนาจำต้องเรียนรู้จุดมุ่งหมายและทำความเข้าใจจุดมุ่งหมายให้ดี เพราะจะทำให้การเผยแผ่นั้นเป็นไปอย่างมีเป้าหมาย ดังที่พระพุทธเจ้าทรงทำ “เพื่อประโยชน์สุขแก่มหาชนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์”^{๔๕} คือ การที่ทำให้สรรพสัตว์ได้บรรลุจุดหมายสูงสุดที่เรียกว่า พระนิพพาน หรือสมควรแก่การปฏิบัตินั้นๆ

๒) หลักการในการเผยแผ่ ผู้ที่จะสั่งสอนคนอื่นในเบื้องต้นจะต้องเป็นผู้รู้หลักการหรือรู้จุดหมายในการแนะนำสั่งสอนว่าเป็นไปเพื่ออะไร จึงจะได้หาวิธีการให้เป็นไปได้ กล่าวคือ ต้อง

^{๔๔} อ.จ. ติกก. (ไทย) ๒๐/๕๐/๒๕๕-๒๕๕.

^{๔๕} วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๒/๔๐.

รู้จักมุ่งหมายก่อน ดังหลักในการเผยแผ่นั้นพระพุทธองค์ตรัสไว้ในพระโอวาทปาฏิโมกข์ คือ การไม่ทำบาปทั้งปวง การบำเพ็ญแต่ความดี และการทำจิตใจของคนให้ผ่องใส^{๕๖}

๓) วิธีการเผยแผ่ ผู้ที่จะทำงานด้านเผยแผ่จำเป็นต้องเรียนรู้ถึงวิธีการในการสอนให้ดี เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ให้ได้ผล โดยรูปแบบและวิธีการสอนศีลธรรมแก่ประชาชนนั้นมีหลักที่สมควรพิจารณาดังต่อไปนี้

(๑) พุทธลีลาในการสอนของพระพุทธเจ้า

- ๑.๑ สันทติสนา คือ ชี้แจงให้เห็นชัด
- ๑.๒ สมาทปนา คือ ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ
- ๑.๓ สมุเทศนา คือ เร้าใจให้อาจหาญแกล้วกล้า
- ๑.๔ สัมปหังสนา คือ ปลอดภัยประโลมใจให้สดชื่นร่าเริง

(๒) วิธีการสอนศีลธรรมแก่ประชาชนตามหลัก ๗ ประการ^{๕๗} คือ

๒.๑ อุปนิสินนกา คือ การสนทนาปราศรัยกับบุคคล หรือการปฏิสันถารกับบุคคลต่างๆ ที่ไปมาหาสู่กันตามสมควรแก่กาลเทศะ

๒.๒ ธรรมมิกกา คือ การสอนศีลธรรมแก่ประชาชนอย่างเป็นกิจลักษณะ เช่น การแสดงปาฐกถา การบรรยายธรรม เป็นต้น

๒.๓ โอวาทกา คือ การสอนศีลธรรมแก่ประชาชนแบบแนะนำ คำตักเตือน คำสั่งสอน เป็นต้น

๒.๔ อุปสาสนิกา คือ การสอนศีลธรรมแก่ประชาชนแบบสอนบ่อยๆ เพื่อให้เกิดความจำได้ เรื่องที่สอนก็อาจอยู่ในประเภทคำแนะนำ เป็นต้น

๒.๕ ธรรมสากัจจางกา คือการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันหรือนิยามเกี่ยวกับการสนทนาธรรม ตามโอกาสอันควร

๒.๖ ปุจฉาวิสัชนากา คือ การสอนแบบถาม-ตอบ โดยมีวิธีการอยู่ ๓ วิธี คือ ถามเพื่อให้ตอบ ถามเองตอบเอง และให้ถามเพื่อตอบ

๒.๗ ธรรมเทศนาภา คือ การแสดงธรรมชี้แจงแสดงหลักธรรม หลักสัมมาปฏิบัติ เพื่อให้ผู้ฟังรู้แจ้งเห็นจริงในธรรมที่ควรรู้ควรเห็น

^{๕๖} ท.ม. (ไทย) ๑๐/๕๐/๕.

^{๕๗} พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญฺโญ), คู่มือพระสังฆาธิการ ว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา, หน้า ๑๓๘ - ๑๔๐.

ข. การควบคุมและการส่งเสริมของคณะสงฆ์

ตามพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์(ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้กำหนดหน้าที่ของมหาเถรสมาคมให้เป็นผู้มีหน้าที่ในการควบคุมและส่งเสริม (มาตรา ๑๕ ตี) การเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เป็นไปด้วยดี การควบคุมและการส่งเสริมนั้น ผู้นำคณะสงฆ์สมควรดำเนินการดังต่อไปนี้

๑. คณะสงฆ์ควรจัดให้มีองค์กรที่รับผิดชอบโดยตรงต่องานเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยออกเป็นคำสั่งของมหาเถรสมาคมแต่งตั้งเป็นคณะกรรมการ เหมือนกับคณะกรรมการศึกษาคณะสงฆ์ ตามพระราชบัญญัติวิทยฐานะผู้สำเร็จวิชาการทางพระพุทธศาสนา (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๐ เพื่อให้มีผู้รับผิดชอบต่อการดำเนินการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง เพราะในปัจจุบันยังไม่มีหน่วยงานหรือองค์กรใดเป็นผู้รับผิดชอบโดยตรง แม้ในปี พ.ศ. ๒๕๑๘ คณะสงฆ์จะออกระเบียบการ ว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พ.ศ. ๒๕๑๘^{๕๔} แต่ก็ไม่น่าเสียดายว่าในปัจจุบันตกอยู่ในสภาพชบเซา และไม่มีการดำเนินการแต่อย่างใดเนื่องจากไม่มีผู้รับผิดชอบโดยตรงนั่นเอง ซึ่งสมควรที่จะจัดให้มีการฟื้นฟูกิจกรรมในการดำเนินการอย่างจริงจัง

การแต่งตั้งคณะกรรมการสภาการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จะช่วยให้การดำเนินงานด้านการเผยแผ่เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ดังในสมัยพุทธกาลที่พระพุทธเจ้าทรงแต่งตั้งพุทธบริษัท ๔ ในตำแหน่งเอตทัคคะไว้มากองค์และหลายนัยด้วยกัน^{๕๕} เพื่อให้เป็นผู้รับผิดชอบการเผยแผ่พระศาสนาาร่วมกัน ทำให้การทำงานเป็นไปอย่างมีระบบเป็นเอกภาพส่งผลให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นไปอย่างรวดเร็ว ซึ่งต่างจากในปัจจุบันที่กระตั้นงานต่างๆ เป็นอย่างกระจัดกระจายทำให้การทำงานไม่เป็นระบบ และบางครั้งก็ขัดแย้งกันเอง ธรรมะข้อเดียวกันอธิบายต่างกัน เช่น กรณีการตีความพระธรรมวินัยของธรรมกาย เป็นต้น

๒. คณะสงฆ์ ควรฟื้นฟูโรงเรียนพระธรรมกถึกหรืออาจจัดตั้งเป็นโรงเรียนจัดอบรมทางด้านการเผยแผ่^{๕๖} เพื่อเป็นการจัดเตรียมบุคลากรทางด้านเผยแผ่อย่างเป็นระบบ เพราะในสภาพการณ์ปัจจุบัน บริบททางสังคมมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วละมีความซับซ้อน การจะเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้ได้ผล จำเป็นต้องมีการเตรียมบุคลากรให้เหมาะสมทั้งในส่วนปัจจุบันและ

^{๕๔} ข้าเลื่อง วุฒิจันทร์ และคณะ รวบรวมและเรียบเรียง, พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ กฎกระทรวง กฎมหาเถรสมาคมฯ, หน้า ๓๓๑.

^{๕๕} อ. เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๘๘-๒๓๔/๒๕-๓๐.

^{๕๖} ข้าเลื่อง วุฒิจันทร์, การพัฒนาธิการคณะสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ, หน้า ๒๒๕.

อนาคต กระจายอยู่ตามส่วนต่างๆ ของประเทศโดยสภาการเผยแผ่เป็นผู้วางหลักเกณฑ์การดำเนินงานต่างๆ ด้วยการประสานงานกับสภาการศึกษาสงฆ์ซึ่งได้กล่าวมาแล้วให้เป็นผู้จัดการศึกษาอบรม และจัดการทำเป็นหลักสูตรไว้ในการศึกษาคณะสงฆ์

๓. การจัดตั้งสถาบันค้นคว้าวิธีการเผยแผ่อย่างจริงจัง^{๖๐} ความจำเป็นที่ต้องมีการศึกษาถึงรูปแบบและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในปัจจุบันนั้น เพราะจะสังเกตได้ว่าในปัจจุบันนี้ที่การเผยแผ่ไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เพราะรูปแบบและวิธีการเผยแผ่นั้นยังใช้รูปแบบเดิมเสียเป็นส่วนใหญ่ ไม่มีการประยุกต์ให้เหมาะสมกับสภาพของบุคคลและสังคม รวมทั้งการที่ไม่สามารถนำเทคโนโลยีมาประยุกต์ใช้ได้ เพราะยังขาดความรู้ความเข้าใจในสื่อต่างๆ อยู่เป็นอันมาก

ดังนั้น เพื่อศึกษาถึงรูปแบบและวิธีการในการเผยแผ่ให้ได้ประโยชน์สูงสุด จึงควรมีการศึกษา รวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์วิจัย อย่างจริงจัง เพื่อการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาเป็นเครื่องมือในการสื่อสารกับคนสมัยใหม่ เป็นสิ่งที่สำคัญและมีความจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะสังคมในปัจจุบันมีความสลับซับซ้อนเป็นอย่างมาก การที่จะเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายจำเป็นต้องอาศัยเครื่องมือและวิธีการที่แตกต่างกัน คณะสงฆ์สมควรที่จะมีการศึกษาวิเคราะห์ถึงวิธีการนำธรรมะเพื่อให้เข้าถึงบุคคล กลุ่มบุคคล หรือชุมชนต่างๆ ที่มีคุณภาพต่างกัน ซึ่งจะเป็นวิธีการหนึ่งที่จะช่วยให้งานด้านเผยแผ่เป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ดังจะเห็นได้จากปัญหาอย่างหนึ่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา คือ พระสงฆ์ในประเทศไทยมักยึดเป็นประเพณีว่า การประกาศหลักการทางศาสนา หรือหลักธรรมคำสอนต้องได้รับการอาราธนาจากญาติโยมก่อน ถ้าญาติโยมไม่อาราธนา การที่จะไปเผยแผ่ศาสนาจะเป็นการผิดประเพณีนิยม นอกจากนี้กิจของสงฆ์มักยึดธรรมเนียมเดิม^{๖๑} ทำให้งานด้านเผยแผ่ไม่สำเร็จเท่าที่ควร เพราะเป็นการเผยแผ่ในแนวรับมากเกินไป การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นการสื่อสารกับคนหมู่มาก ต้องอาศัยรูปแบบและวิธีการในการนำเสนอเนื้อหาเพื่อให้เกิดความชัดเจน และตรงตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการ จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีการศึกษาค้นคว้าในรูปแบบและวิธีการใหม่ๆ อยู่เสมอให้เหมาะสมกับความต้องการของคนทั้งหลายในสังคมปัจจุบัน

๔. การปรับปรุงโครงสร้างการปกครองและการศึกษาคณะสงฆ์ การปรับปรุงโครงสร้างทางการปกครองและการศึกษาคณะสงฆ์ นับเป็นส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญ ที่ส่งผลต่อความสำเร็จหรือความล้มเหลวของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก เพราะถ้ารูปแบบของ

^{๖๐} พ.ท.ประสาน ทองภักดี, กฎหมายมหาชน ตามแนวพุทธศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๒๓.

^{๖๑} พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตตฺตโน), คนไทยกับการเผยแผ่ศาสนา, หน้า ๕๘.

องค์กรคณะสงฆ์ไม่เกื้อกูลต่องานด้านการเผยแผ่พระศาสนาแล้ว งานด้านเผยแผ่ย่อมไม่สามารถประสบความสำเร็จได้

ดังจะเห็นได้ในปัจจุบันที่การเผยแผ่ไม่ค่อยได้ผล เพราะโครงสร้างทางการปกครองนั้นมีการเน้นหนักไปทางปกครองที่ไม่เอื้อต่อการศึกษาและการเผยแผ่ การจัดโครงสร้างทางการปกครองและการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ ในรูปลักษณะแบบศูนย์รวมอำนาจทำให้ระบบงานต่างๆ ไปกระจุกตัวอยู่ที่เดียว และระบบการพิจารณาให้คุณที่เน้นฝ่ายปกครองมากเกินไป ทำให้คนที่ทำงานด้านการเผยแผ่เกิดความท้อถอย เพราะแม้จะทำงานหนักแต่สมณศักดิ์ก็ยังไม่ก้าวหน้า

ต่างจากสมัยพุทธกาล ที่พระพุทธองค์ทรงกระจายงานออกเป็นส่วนต่างๆ ได้รับผิดชอบร่วมกัน ดังจะเห็นได้จากเรื่องพระโสณกุฎทิณณะ^{๖๓} ที่เป็นศิษย์ของพระมหากัจจายนะที่อาศัยอยู่วันดีทักขิณาด ซึ่งเขาคือพระภิกษุที่น้อย ทำให้การอุปสมบทของท่านต้องล่าช้า เพราะไม่มีพระครบจำนวนตามพุทธบัญญัติ เมื่อท่านเดินทางมาเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วกราบเรียนให้พระพุทธองค์ทรงทราบ พระพุทธองค์จึงทรงอนุญาตให้ตามที่พระมหากัจจายนะทูลขอนั้น จะเห็นได้ว่าเป็นการปรับยุทธวิธีด้านการเผยแผ่ให้มีความเหมาะสมกับสภาพสังคมและชุมชน ทำให้งานด้านการเผยแผ่พระพุทธรศาสนาให้เป็นไปด้วยดี

ในส่วนของการศึกษาของสงฆ์ คุณภาพของการศึกษาคณะสงฆ์ในปัจจุบัน นับว่าส่งผลกระทบโดยตรงต่องานด้านการเผยแผ่พระพุทธรศาสนา กล่าวได้ว่าการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ยังไม่เอื้ออำนวยต่องานด้านการเผยแผ่พระศาสนาอย่างแท้จริง เพราะไม่สามารถที่จะเตรียมคนให้พร้อมต่อความเปลี่ยนแปลงของสังคมได้ การปรับปรุงการศึกษาคณะสงฆ์ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว จึงมีส่วนจำเป็นต่องานด้านเผยแผ่พระพุทธรศาสนาเป็นอย่างยิ่ง เพื่อที่จะทำให้นุคณาการในการเผยแผ่เป็นบุคลากรที่มีคุณภาพ มีคุณสมบัติที่เหมาะสม และมีอุดมคติที่ถูกต้อง พร้อมกันนั้นก็ยังมีหลักการในการเผยแผ่ด้วย

๕. คณะสงฆ์ควรส่งเสริมบทบาท ของผู้ทำหน้าที่ในการเผยแผ่พระศาสนาทุกวิถีทาง ด้วยการร่วมมือกับส่วนต่างๆ ที่มีความเกี่ยวข้อง และการให้มีการยกย่อง เชิดชู พระธรรมกถึก หรือนักเผยแผ่ที่สามารถมีผลงานเผยแผ่ดีเด่น ตลอดถึงการเชิญชวนส่งเสริมให้ประชาชนไปทำบุญ ฟังเทศน์ที่วัดในโอกาสต่างๆ ให้มากยิ่งขึ้น และส่งเสริมให้มีการผลิตตำรา หนังสือธรรมะให้เจริญแพร่หลาย

๖. คณะสงฆ์ควรส่งเสริมให้มีการจัดตั้งกองทุนที่เป็นส่วนกลาง เพื่อให้การสนับสนุนงานเผยแผ่ ด้วยการใช้วิธีการรวบรวมและกระจายทุน เพราะในความเป็นจริงนั้น เราไม่สามารถ

^{๖๓} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๕๗/๓๒.

ปฏิเสธได้เลยว่าทุนเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีส่วนทำให้งานประสบความสำเร็จ แต่ในปัจจุบันผู้ทำงานด้านการเผยแผ่ส่วนมากต้องหาทุนเอง ดังนั้น การมีกองทุนส่งเสริมให้การสนับสนุนย่อมจะทำให้งานเป็นไปอย่างต่อเนื่อง และได้ผลเป็นอย่างดี.

๓.๕. ภาวะผู้นำด้านสาธารณูปการ

คำว่า “สาธารณูปการ” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายไว้ว่า “การก่อสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานของสงฆ์ เช่น โบสถ์ วิหาร”^{๖๔} เป็นต้น ส่วน “สาธารณูปการ” ที่นำมาใช้ในการบริหารกิจการของสงฆ์ เริ่มนำมาใช้ครั้งแรกในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ ในมาตรา ๓๓ ที่จัดให้ระเบียบการบริหารคณะสงฆ์ส่วนกลางเป็นองค์การต่างๆ คือ องค์การปกครอง องค์การการศึกษา องค์การการเผยแผ่ องค์การสาธารณูปการ และนอกจากนี้ก็จะกำหนดให้มีองค์การอื่นๆ เพิ่มขึ้นอีกก็ได้^{๖๕} เมื่อประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ จึงปรากฏมีงานด้านสาธารณูปการในมาตราที่ ๓๗ โดยบัญญัติไว้ในหน้าที่เจ้าอาวาส “(๑) บำรุงรักษาวัด จัดกิจการและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี”^{๖๖}

กล่าวโดยสรุปลักษณะงานมีดังต่อไปนี้

๑. หมายถึงก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนวัตถุ และศาสนสถาน
๒. กิจการอันเกี่ยวกับการวัด คือ การสร้าง การตั้ง การรวม การย้าย การยุบการเลิก การขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมา การยกวัดร้างเป็นวัดมีภิกษุอยู่จำพรรษา และการยกวัดราษฎร์ขึ้นเป็นพระอารามหลวง
๓. กิจการของวัดอื่นๆ เช่น การจัดงานวัด การเรียไร
๔. การศาสนสมบัติของวัด^{๖๗}

^{๖๔} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อักษรเจริญทัศน์ อจท. จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๗๕.

^{๖๕} ชำเลียง วุฒิจันทร์, การพัฒนากิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ, หน้า ๑๗๓.

^{๖๖} พระเทพเวที (ประกอบ ธมฺมสฺสฺสฺส), พระราชบัญญัติคณะสงฆ์และกฎหมายอาญา, หน้า ๑๒๔.

^{๖๗} พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญฺโญ), คู่มือพระสังฆาธิการ ว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา, หน้า ๑๑๑ - ๑๑๒.

ความหมายทั้ง ๔ ประการ ข้างต้นนี้ ว่ากันโดยเนื้อหาสาระลักษณะงานแล้วเป็นงานเกี่ยวกับการพัฒนาวัด ด้านอาคารสถานที่ หรือจัดสภาพแวดล้อม เพื่อให้เอื้อประโยชน์ต่อกิจการของวัดในด้านอื่น ๆ เช่น การใช้วัดเป็นสถานที่ศึกษาและปฏิบัติธรรม และการเผยแผ่พระศาสนา คือ ที่ใช้วัดเป็นฐานในการรองรับคนเพื่อให้เข้ามาฟังธรรม หรือชักจูงให้คนเข้าวัดเพื่อที่พระจะได้เผยแผ่ธรรม เป็นต้น

พัฒนาการของวัดในพระพุทธศาสนานั้น เริ่มจากการที่พระพุทธเจ้าทรงรับวัดเวฬุวันเป็นแห่งแรก^{๖๔} และต่อมาก็ทรงอนุญาตเสนาสนะ ๕ ชนิด คือ วิหาร เรือนมุงแถบเดียว ปราสาท เรือนโถง และถ้ำ^{๖๕} และการศึกษาวัดในสมัยพุทธกาลพอสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

- (๑) ไม่ไกลบ้านนัก (๒) ไม่ใกล้บ้านนัก (๓) สะดวกแก่การไปวัดและการมาวัด (๔) เหมาะที่ประชาชนจะไปพบพระได้ (๕) กลางวันไม่พลุกพล่าน (๖) กลางคืนเงียบสงัด (๗) ไม่มีเสียงกึกก้อง (๘) ปราศจากกลิ่นตัวคนที่เดินเข้าออก (๙) เหมาะแก่การประกอบกิจของผู้ต้องการความสงบสงัด (๑๐) เหมาะที่พระสงฆ์จะหลีกเร้นอยู่ตามสมณวิสัย^{๖๖}

ในสังคมไทยนับตั้งแต่รับเอาพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ วัดซึ่งเป็นสถานที่อยู่ของพระสงฆ์จึงมีความสำคัญโดยนัยต่างๆ ดังที่ได้กล่าวในหัวข้อที่แล้ว แต่เมื่อบริบททางสังคมมีการเปลี่ยนแปลง วัดและชุมชนมีความเหินห่างกัน ซึ่งสาเหตุอย่างหนึ่งที่เป็นปัจจัยให้เกิดความเหินห่างระหว่างวัดกับบ้านก็คือสภาพของวัดเอง เพราะเมื่อกาลเวลาได้ล่วงไปแล้ว วัดก็เสื่อมโทรมไปด้วยเหตุผลหลายประการมีวัดจำนวนไม่น้อยที่หมดคุณค่าอันควรแก่การเลื่อมใสศรัทธา เพราะเต็มไปด้วยสิ่งสกปรกและความไม่มีระเบียบ

สภาพดังกล่าวทำให้ประชาชนพากันเหินห่างจากวัด คลายความเลื่อมใสพระสงฆ์ นอกจากนั้น บทบาทของวัดที่ยังพอมีเหลืออยู่บ้างมีลักษณะที่ผิดเพี้ยนไปจากเดิม ซึ่งเคยเป็นศูนย์กลางของสังคม คือ

๑. วัดเดิมเคยเป็นที่พำนักของภิกษุสามเณรกลายเป็นที่อยู่อาศัยของคฤหัสถ์มากกว่า
๒. วัดเคยเป็นที่บวชเรียนของลูกหลานในท้องถิ่น ก็กลายเป็นที่บวชของคนหนุ่มจากท้องถิ่นอื่น ซึ่งแม้อุปัชฌาย์ก็ไม่รู้จักประวัติของผู้ขอบรรพชาอุปสมบทมาก่อน นับเป็นจุดอันตรายจุดหนึ่งต่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนา

^{๖๔} วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๕/๗๑.

^{๖๕} วิ.จุ. (ไทย) ๗/๒๕๔/๘๕ - ๕๑.

^{๖๖} พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตฺตโสภโณ), พุทธศาสนปริทรรศน์ รวมผลงานทางวิชาการเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา, หน้า ๑๓๕.

๓. วัดซึ่งเคยเป็นสถานที่บำเพ็ญกุศลของชาวบ้านตามลัทธิเถรวาท ก็ได้ถูกเปลี่ยนให้มีสภาพคล้าย ๆ กับโรงพระตามแบบมหายานในต่างประเทศไปเป็นจำนวนมาก

๔. วัดซึ่งเคยเป็นระเบียบเรียบร้อย สะอาด ร่มรื่นเป็นสิ่งดึงดูดใจชาวบ้านให้เข้าไปพักผ่อนหย่อนใจ ก็กลายเป็นวัดที่ขาดระเบียบ สกปรก และขาดความร่มรื่น ทำให้ประชาชนไม่ศรัทธา ไม่อยากเข้าวัด

๕. วัดซึ่งเคยเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมทางสังคมที่พึงปรารถนา ก็กลายเป็นแหล่งอบายมุข^{๑๑}

การที่จะพัฒนาวัด หรือสาธารณูปการ เพื่อให้วัดกลับมามีบทบาทต่อชุมชน หรือสังคมที่วัดตั้งอยู่ เป็นเรื่องที่ท้าทายสำหรับผู้นำองค์กรสงฆ์ในปัจจุบัน แต่อย่างไรก็ดี ผู้วิจัยก็จักได้เสนอแนวทาง ในการที่จะทำให้ชุมชนหรือสังคมใช้วัดเป็นฐานรองรับการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ท่ามกลางสภาพการณ์ที่การเปลี่ยนแปลงไปแล้วนั้น สมควรที่วัดจะต้องมีการดำเนินการด้านสาธารณูปการโดยแบ่งลักษณะงานออกเป็น ๓ ประการ^{๑๒} คือ

ก. การบูรณะและพัฒนาวัด

การพัฒนาวัดหรือการจัดสาธารณูปการ ให้เป็นไปตามจุดมุ่งหมายของการมีวัด ดังสมัยพุทธกาลนั้น เจ้าอาวาสจะต้องมีการคันถ์ มีการเคลื่อนไหว และบำเพ็ญตนเป็น “อัครจารีบุคคล” คือ เป็นคนทำประโยชน์ โดยการจัดกิจการต่างๆ ของวัดด้านสาธารณูปการตามหลักการ ๔ อย่าง คือ

๑. อาวาสสัปปายะ คือ การทำให้วัดเป็นที่อยู่สบาย ทำให้วัดเป็นอาราม เป็นรมณียสถาน เป็นที่รื่นรมย์ เจริญตา แก่ผู้พบเห็นเป็นศูนย์กลางของชุมชน ทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจ ด้วยการพัฒนาวัดให้เป็นอาราม คือ มีการรักษาความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ภายในวัดให้เป็นที่รื่นรมย์แก่ผู้ที่ไปมาหาสู่ และควรจัดสถานที่ของวัดให้เป็นสัดส่วนมีเรือนคถ์ที่เก็บของใช้ เพื่อให้บริการแก่ประชาชนทั่วไปที่ต้องการ

๒. อาหารสัปปายะ คือ อาหารเป็นที่สบาย ไม่เค็ดร้อนด้านการแสวงหาอาหาร ในสมัยก่อนเป็นหน้าที่ของภคคฤเทศก์ ส่วนในปัจจุบันเป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาส การจัดให้มีสวัสดิการอาหาร จึงควรเป็นภาระของฝ่ายสาธารณูปการ ควรรวมเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวข้องไว้ ดังนี้

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๓.

^{๑๒} ขำเลียง วุฒิจันทร์, การพัฒนากิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ, หน้า ๑๖๕.

๑) การกำหนดเส้นทางโคจรบิณฑบาต ควรแบ่งเป็นสาย มีการจับสลากเปลี่ยนเวรกัน ทุก ๗ วัน เพื่อเจริญศรัทธาของผู้ทำบุญ และป้องกันการติดในตัวบุคคล

๒) มีการจัดฉันรวมกันในที่แห่งเดียว เพื่อประโยชน์ คือ ทำให้เกิดความเป็นธรรม ในอดิเรกต่าง ขจัดความขัดแย้งในการแสวงหาอุปฐาก ก่อให้เกิดความสามัคคีธรรม เป็นที่เจริญ ศรัทธาของผู้ถวาย และสามารถแนะนำอบรมได้ง่าย ในเวลา ก่อนและหลังอาหาร

๓) ควรจัดให้มีเจ้าหน้าที่รับนิมนต์ และทำหน้าที่แจกจ่ายรายการนิมนต์ให้ทั่วถึงด้วย ความเป็นธรรม

๔) จัดตั้งมูลนิธิสงเคราะห์สวัสดิการด้านอาหารในยามขาดแคลน

๓. บุคคลสัปปายะ คือ การจัดให้มีบุคคลเป็นที่สบาย นับเป็นปัจจัยอย่างหนึ่ง ที่ส่งผลต่อความเจริญหรือความเสื่อมของวัด โดยเฉพาะบุคคลที่อยู่ในวัดหรือบริเวณวัดอัน ประกอบด้วยคนวัด ๔ ประเภท คือ พระภิกษุสามเณร อุบาสก อุบาสิกา (แม่ชี) และเด็กวัด การจัดสาธารณูปการจะต้องคำนึงถึงบุคคลทั้ง ๔ ประเภทนี้ โดยจัดให้มีที่อยู่อาศัยให้เหมาะสมตาม สถานภาพของแต่ละบุคคลไม่ให้ปะปนกัน ดำเนินการให้มีการแบ่งเขตที่อยู่กันอย่างชัดเจน มีการ วางระเบียบปฏิบัติในด้านต่าง ๆ ของวัดให้เหมาะสม

๔. ธรรมสัปปายะ คือ การจัดให้มีธรรมะเป็นที่สบาย จุดมุ่งหมายของการมีวัด คือ เป็นสถานที่ประพฤติปฏิบัติธรรม การจัดการสาธารณูปการใดๆ ของวัดจึงไม่ควรที่จะลืมหัวใจที่ จะก่อให้เกิดความเป็นธรรมสัปปายะ คือ จัดกิจกรรมของวัดให้เป็นไปด้วยดี โดยการจัดกิจกรรม ต่างๆ ทางพระพุทธศาสนาให้เป็นประโยชน์แก่ประชาชน ตามสมควรแก่กาลสมัยนั้น ๆ ด้วยการ จัดกิจกรรมที่สัมพันธ์กับระบบการดำเนินชีวิตในชุมชน เพื่อเป็นการส่งเสริมให้คนที่สนใจและนับ ถือศาสนามีความรู้ ความเข้าใจ สามารถนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้ให้เกิดประโยชน์ กิจกรรมที่ดำเนินการอาจแบ่งได้ ๓ ลักษณะ^{๑๑} คือ

๑) กิจกรรมประจำวัน เป็นกิจที่จะทำได้เป็นประจำอยู่แล้ว เช่น การทำวัตรสวดมนต์ ทำวัตรร่วมกันเช้า-เย็นเสร็จ พาน้ำสรงมาถวายหรือการเปิดเทปกระจายเสียงที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับ ธรรมะให้ชุมชนได้รับฟัง แต่สิ่งที่ทำได้ง่ายที่สุด คือ การเขียนพุทธศาสนาสุภาษิตติดไว้ตามต้นไม้ ในบริเวณวัด

๒) กิจกรรมในวันหยุดประจำสัปดาห์หรือจะจัดในวันพระ ๘ ค่ำ ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ ทั้งข้างขึ้นและข้างแรมด้วยการเทศนา อบรมธรรม การเจริญพระกัมมัฏฐานหรือจิตภาวนา การ รักษาศีลอุโบสถ เป็นต้น

^{๑๑} พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตฺตโสภโณ), พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ รวมผลงานทางวิชาการเกี่ยวกับ พระพุทธศาสนา, หน้า ๒๒๑-๒๒๒.

๓) กิจกรรมในวันสำคัญของศาสนา โดยการจัดกิจกรรมเกี่ยวกับวันสำคัญนั้น ๆ เช่น การปฐกถาธรรม บรรยายธรรม หรือตอบปัญหาธรรมะ เป็นต้น

ข. การก่อสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์เสนาสนะ

การก่อสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์เสนาสนะและสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ภายในวัดเพื่อให้วัดเป็นที่สัปปายะดังกล่าวข้างต้น เจ้าอาวาสจะต้องจัดให้มีการดำเนินการร่วมกับคณะกรรมการของวัดเพื่อให้วัดมีความเจริญรุ่งเรืองในทุกด้านและมีสภาพเป็นวัดในทางพระพุทธศาสนา

๑) การทำป้ายชื่อวัด ซึ่งนิยมทำด้วยวัสดุที่คงทน มีขนาดพอสมควร เขียนระบุชื่อวัด และที่ตั้งให้ถูกต้องและทำการจัดตั้งให้เหมาะสมสังเกตง่าย

๒) การทำประวัติวัด ซึ่งนิยมเขียนประวัติวัดไว้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เช่น ชื่อวัด มีคามหมายอย่างไร สถานที่วัด มีอาณาเขตกว้างยาวเท่าไร ถาวรวัตถุและปูชนียะวัตถุภายในวัด สร้างเมื่อไร ใครเป็นผู้สร้าง การบูรณปฏิสังขรณ์ เมื่อ พ.ศ. อะไร สิ้นค่าใช้จ่ายเท่าไร ลำดับเจ้าอาวาสนับตั้งแต่เริ่มสร้างวัดจนถึงปัจจุบัน สถิติพระภิกษุสามเณรและฆราวาส ว่ามีเท่าไร สถิติการศึกษาพระปริยัติธรรม เป็นต้น

๓) การทำแผนผังวัด หรือการวางแผนผังของวัด โดยสมควรที่จะมีการประชุมระหว่างเจ้าอาวาสและคณะกรรมการวัด รวมทั้งพระสังฆาธิการผู้บังคับบัญชาตามลำดับชั้นในการวางแผนผังของวัด เพื่อให้สะดวกในการก่อสร้างและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของวัดเป็นหน้าที่ของพุทธบริษัทที่จะต้องทำการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ซึ่งการนี้หากชุมชนที่วัดตั้งอยู่ ไม่มีความรู้สึกว่าวัดเป็นของชุมชนแล้วย่อมมีความยากลำบากในการที่จะดูแลรักษาเสนาสนะต่าง ๆ ได้ เจ้าอาวาสหรือวัดจึงต้อง

๔) การสร้างถาวรวัตถุอันเหมาะสม เจ้าอาวาสและคณะกรรมการวัดจะต้องพยายามรักษาความเป็นระเบียบ ในการก่อสร้างถาวรวัตถุให้เป็นไปตามแปลนที่ได้ตกลงกันไว้ โดยเน้นที่ประโยชน์ในการใช้และชุมชนเป็นหลัก

ค. การดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัติของวัด

ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ มาตราที่ ๔๐ ได้แบ่งศาสนสมบัติออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. ศาสนสมบัติกลาง ได้แก่ ทรัพย์สินของของพระศาสนาซึ่งมิใช่ของวัดใดวัดหนึ่ง
๒. ศาสนสมบัติวัด ได้แก่ ทรัพย์สินของวัดใดวัดหนึ่ง^{๘๔}

^{๘๔} พระเทพเวที(ประกอบ ธรรมเสฏฐิโก), พระราชบัญญัติคณะสงฆ์และกฎหมายอาญา, หน้า ๑๒๖.

การจัดการดูแลรักษาศาสนสมบัติทั้งสองประเภทนั้นมีทั้งที่อยู่ในส่วนของรัฐและของมหาเถรสมาคม ซึ่งผู้มีส่วนมากก็คือเจ้าอาวาสหรือพระสังฆาธิการที่อยู่ในเขตปกครองพื้นที่นั้น ๆ จะต้องจัดการศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี คือการจัดการดูแลรักษาคุ้มครองป้องกันศาสนสมบัติของวัดและผลประโยชน์ของวัดไม่ได้เกิดความเสียหาย เป็นสิ่งที่ควรดำเนินการให้มีการปฏิบัติในสิ่งต่อไปนี้

๑. ถ้าวัดใดยังไม่มีโฉนดแสดงกรรมสิทธิ์เป็นสถานที่ตั้งวัด เจ้าอาวาสต้องรีบดำเนินการจัดทำให้ถูกต้องตามกฎหมายบ้านเมือง พร้อมทั้งการปักปันเขตกันอย่างชัดเจน เพื่อป้องกันกรณีพิพาทระหว่างวัดกับชาวบ้าน

๒. ถ้าวัดใดยังไม่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เจ้าอาวาสต้องดำเนินการให้เรียบร้อยให้ถูกต้องตามพุทธบัญญัติ และจัดการขึ้นทะเบียนที่ธรณีสงฆ์และจัดการทำบัญชีที่กลปนา (ที่อุทิศผลประโยชน์ถวายวัด) ให้เป็นหลักฐาน และดำเนินการจัดที่ธรณีสงฆ์และที่กลปนาสงฆ์ของวัดให้เกิดประโยชน์แก่วัดเท่าที่จะทำได้โดยไม่ทำให้ประชาชนเดือดร้อน

๓. เจ้าอาวาสควรจัดทำบัญชีถาวรวัตถุของวัด ปุชนียวัตถุของวัด และถ้าเป็นไปได้ควรถ่ายรูปไว้เป็นหลักฐาน และจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของวัด เก็บไว้เป็นหลักฐานให้เรียบร้อยเป็นต้น

๓.๖ ภาวะผู้นำด้านการสาธารณสงเคราะห์

การสาธารณสงเคราะห์ หมายถึง การดำเนินกิจการเพื่อให้เป็นสาธารณะประโยชน์ของหน่วยงานหรือของบุคคลหรือคณะบุคคล เว้นแต่การนั้นอยู่ในขอบข่ายแห่งการศึกษาสงเคราะห์ หรือการช่วยเหลือเกื้อกูลหรืออุดหนุนงานกิจการของรัฐ หรือของเอกชนที่ดำเนินการเพื่อสาธารณะประโยชน์ หรือการช่วยเหลือเกื้อกูลหรือการอุดหนุนงานกิจการที่ซึ่งเป็นสาธารณสมบัติหรือประชาชนทั่วไป

การให้การสงเคราะห์ทางพระพุทธศาสนาระหว่างบรรพชิตกับคฤหัสถ์ เกิดจากความสัมพันธ์ที่มีต่อกันทางสังคม โดยถือเป็นหน้าที่อย่างหนึ่งที่จะพึงปฏิบัติต่อกันด้วยความเกื้อกูลเป็นการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ดังที่ปรากฏในพหุการสูตร ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสถึงการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างบรรพชิตกับคฤหัสถ์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย พรหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ผู้บำรุงอุปถัมภ์เธอทั้งหลายด้วย จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริวาร ชื่อว่าเป็นผู้มีอุปการะมากแก่เธอทั้งหลาย ข้อที่เธอทั้งหลายแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง มีความงามในที่สุด พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ ประกาศพรหมจรรย์ บริสุทธ

บริบูรณ์ ครบถ้วนแก่พราหมณ์และคฤหบดีเหล่านั้น ชื่อว่าเธอทั้งหลายมีอุปการะมากแก่พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย”^{๗๕}

การสงเคราะห์ของพระสงฆ์ จึงเกิดจากหน้าที่และความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีองค์ประกอบ ๓ ประการ^{๗๖} คือ การดำรงชีวิตของพระสงฆ์ ที่ต้องอาศัยปัจจัยสี่ของชาวบ้านถวาย และว่าโดยสภาวะและเหตุการณ์ในสังคม ย่อมมีผลเกี่ยวข้องกับการบำเพ็ญสมณะธรรมและโดยคุณธรรม คือ เมตตา กรุณา จะต้องช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากทุกข์ โดยมีจุดเน้นที่การให้การสงเคราะห์ทางด้านหลักธรรม หรือทางด้านจิตใจเป็นหลัก ดังปรากฏในสังคาลกสูตรที่พระพุทธองค์ทรงตรัสถึงหน้าที่ของสมณพราหมณ์ ที่จะต้องให้การอนุเคราะห์แก่กุลบุตรผู้มีอุปการคุณแก่ตน ด้วยหน้าที่ ๕ ประการ^{๗๗} คือ ๑. ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว ๒. ให้ตั้งอยู่ในความดี ๓. อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันดีงาม ๔. อธิบายสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง ๕. บอกทางสวรรค์ให้

บทบาทของพระสงฆ์และวัดของคณะสงฆ์ไทย ด้านการสาธารณสงเคราะห์ในอดีต นับตั้งแต่พระพุทธศาสนาเข้ามาประดิษฐานในประเทศไทย ครั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานีมาจนถึงยุคของกรุงรัตนโกสินทร์เป็นต้น พระสงฆ์และวัดมีบทบาทในการจัดการสาธารณสงเคราะห์แก่ประชาชนทั่วไปในหลาย ๆ ด้าน พอสรุปได้ดังนี้

๑. เป็นสถานศึกษา สำหรับชาวบ้านส่งกุลบุตรมารับใช้พระ รับการฝึกอบรมทางศีลธรรม และเล่าเรียนวิชาต่าง ๆ ตามที่มีสอนในสมัยนั้น
๒. เป็นสถานสงเคราะห์ ที่บุตรหลานที่ชาวบ้านยากจน ได้มาอาศัยเลี้ยงชีวิตอยู่และศึกษาเล่าเรียนด้วย ตลอดจนผู้ใหญ่อยากจนมาอาศัยเลี้ยงชีพ
๓. เป็นสถานพยาบาล ที่รักษาผู้เจ็บป่วยตามภูมิรู้คนสมัยนั้น
๔. เป็นที่พักของคนเดินทาง
๕. เป็นสโมสร ที่ชาวบ้านมาพบปะสังสรรค์ หย่อนใจ หาความรู้เพิ่มเติม
๖. เป็นสถานบันเทิง ที่จัดงานเทศกาลและมหรสพต่างๆ สำหรับชาวบ้านทั้งหมด
๗. เป็นที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท เป็นที่ปรึกษาแก้ปัญหาชีวิต ครอบครัว และความทุกข์ต่างๆ

๘. เป็นศูนย์กลางของศิลปวัฒนธรรม ที่รวบรวมศิลปกรรมต่างๆ ของชาติตลอดจนเป็นเสมือนพิพิธภัณฑ์

^{๗๕} พุ. อิติ. (ไทย) ๒๕/๑๓๐/๔๘๖-๔๘๗.

^{๗๖} พระมหาประยูร ปยุตโต, “บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยปัจจุบัน” บันทึกสัมมนา เรื่องพระพุทธศาสนากับสังคมไทยปัจจุบัน, (พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร, ๒๕๑๓), หน้า ๑๓๓.

^{๗๗} ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๒/๒๖๑.

๕. เป็นคลังพัสดุ สำหรับเก็บของใช้ต่างๆ ซึ่งชาวบ้านจะได้ใช้ร่วมกันเมื่อมีงานที่วัด หรือยืมไปใช้เมื่อตนมีงาน

๑๐. เป็นศูนย์กลางของการบริหารการปกครอง ที่กำนันหรือผู้ใหญ่บ้าน จะเรียก ลูกบ้านมาประชุมกันบอกแจ้งกิจการต่าง ๆ

๑๑. เป็นที่ประกอบพิธีกรรม หรือบริการด้านพิธีกรรม อันเป็นเรื่องผูกพันกับชีวิต ของทุกคนในระยะเวลาต่าง ๆ ของชีวิต^{๗๘}

บทบาทของวัดและพระสงฆ์ไทยที่ได้กล่าวมานี้ เป็นที่รับทราบกันมาโดยตลอด จนเมื่อความเจริญในรูปแบบที่เป็นอารยธรรมของตะวันตก ได้แพร่หลายเข้ามาในประเทศไทยในรอบ ๑๐๐ ปีมานี้ จึงทำให้บทบาทของวัดและพระสงฆ์สูญเสียไป โดยเริ่มเปลี่ยนแปลงจากสังคม เมืองหลวงก่อนและค่อยขยายไปสู่ต่างจังหวัด ทำให้พระสงฆ์ต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบในการ สงเคราะห์แก่ประชาชนในรูปแบบที่แตกต่างออกไป

ในปัจจุบันการสาธารณสงเคราะห์ เป็นกิจการอย่างหนึ่งของคณะสงฆ์ที่กำหนดเป็น ระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พ.ศ. ๒๕๑๘^{๗๙} โดย มหาเถรสมาคม มีอำนาจหน้าที่ในการควบคุมและส่งเสริมการสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ให้ เป็นไปด้วยดี และเพื่อการนี้ มหาเถรสมาคมมีอำนาจหน้าที่ในการออกข้อบังคับ วาระระเบียบ ออก คำสั่ง มีมติหรือออกประกาศ โดยไม่ขัดแย้งกับกฎหมายและพระธรรมวินัยใช้บังคับได้ (มาตรา ๑๕ ตรี)^{๘๐}

สำหรับผู้ทำหน้าที่ในการจัดสาธารณสงเคราะห์โดยส่วนมาก คือ วัดและเจ้าอาวาส เพราะมีบทบาทปฏิบัติเกี่ยวกับหน้าที่ของเจ้าอาวาส (มาตรา ๓๗) ไว้ว่า เจ้าอาวาสมีหน้าที่ จัดกิจการ ของวัดให้เป็นไปด้วยดี และเป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและ คฤหัสถ์ พร้อมทั้งให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล^{๘๑} ซึ่งงานลักษณะนี้เป็นงานด้าน การสงเคราะห์นั่นเอง.

^{๗๘} พระมหาประยุทธ์ ปยุตโต, “บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยปัจจุบัน” บันทึกสัมมนา เรื่อง พระพุทธศาสนากับสังคมไทยปัจจุบัน, หน้า ๑๖.

^{๗๙} ขำเลียง วุฒิจันทร์ และคณะ, รวบรวมและเรียบเรียง, พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ กฎกระทรวง กฎมหาเถรสมาคม พร้อมด้วยระเบียบคำสั่งมหาเถรสมาคมฯ, หน้า ๓๓๑ - ๓๓๖.

^{๘๐} พระเทพเวที (ประกอบ ธรรมเสฏฐโง), พระราชบัญญัติคณะสงฆ์และกฎหมายมหาเถรสมาคม, หน้า ๑๑๘.

^{๘๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๕.

ลักษณะการจัดสาธารณสงเคราะห์ในปัจจุบันมี ๔ ประการ^{๔๒} คือ

๑. การดำเนินกิจการเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล ได้แก่ การที่วัดหรือคณะสงฆ์ดำเนินการเอง ซึ่งกิจการอย่างใดอย่างหนึ่งที่มีวัตถุประสงค์ให้เป็นสาธารณประโยชน์ เช่น กิจการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล กิจการห้องสมุดเพื่อประชาชน หรือการตั้งมูลนิธิ มุ่งเอากิจการที่ทำเอง หรือโครงการที่กำหนดเองทั้งที่เป็นกิจการประจำหรือชั่วคราว

๒. การช่วยเหลือเกื้อกูลกิจการของผู้อื่นซึ่งเป็นไปเพื่อการสาธารณประโยชน์ ได้แก่ การช่วยเหลือสนับสนุนส่งเสริมกิจการของรัฐหรือเอกชนหรือผู้ใดผู้หนึ่งดำเนินการ และการนั้นเป็นไปเพื่อสาธารณประโยชน์มุ่งเอาเฉพาะส่งเสริมงานของผู้อื่น มิได้มุ่งถึงกิจการที่ดำเนินการเอง

๓. การช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติ ได้แก่ การช่วยเหลือสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติ เช่น สร้างถนนหนทาง ขุดลอกคลอง มุ่งเอาเฉพาะการช่วยเหลือสถานที่อันเป็นประโยชน์

๔. การช่วยเหลือเกื้อกูลประชาชนทั่วไป ได้แก่ การช่วยเหลือประชาชนในกาลที่ควรช่วยเหลือ เช่น การประสบอุทกภัย การประสบอัคคีภัย มุ่งเอาเฉพาะการช่วยเหลือบุคคลทั้งเป็นการประจำและชั่วคราว

บทบาทของการจัดสาธารณสงเคราะห์ของพระสงฆ์และวัดในปัจจุบัน เมื่อพิจารณาจากสภาพการณ์โดยรวมแล้วจะเห็นได้ว่าพระสงฆ์ วัดและคณะสงฆ์ไทยกำลังอยู่ในช่วงของการปรับเปลี่ยนบทบาทของวัดและพระสงฆ์ เพื่อให้มีความสอดคล้องกับสภาพการณ์ทางบริบทของสังคมไทยที่การเปลี่ยนแปลงไป

โดยทำที่และบทบาทของพระสงฆ์ หรือวัด ที่มีการปรับเปลี่ยนนี้ บางอย่างก็ส่งผลดีต่อคณะสงฆ์ แต่บางอย่างก็ก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมา เช่น การเจริญแพร่หลายของพุทธพาณิชย์ ที่มีวัดเป็นศูนย์กลางในการดำเนินการ^{๔๓} หรือการที่วัดมีหมอมูเกิดขึ้นจำนวนมากในวัด การเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของสิ่งเหล่านี้ ล้วนเป็นภาพสะท้อนที่เกิดจากการปรับปรุงบทบาทของวัดและพระสงฆ์ เพื่อให้สามารถดำรงอยู่ในสังคมได้อย่างมีบทบาท

รูปลักษณะของการสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน จึงมีลักษณะที่หลากหลาย และต่างคนต่างทำ ใครมีกำลังมากก็ทำมาก หรือวัดใดมีกำลังมากก็ทำมาก และมีลักษณะที่มุ่งเน้นในด้านวัตถุเสียเป็นส่วนใหญ่ ไม่สามารถที่จะเชื่อมโยงระหว่างการสงเคราะห์กับด้านวัตถุให้เข้ากับศาสนธรรม และในการจัดการสาธารณะสงเคราะห์ของวัดและส่วนมากก็

^{๔๒} พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ กุญชรฺณโชโต), คู่มือพระสังฆาธิการ ว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา, หน้า ๑๒๓-๑๒๕.

^{๔๓} พระไพศาล วิสาโล, พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต, หน้า ๕๕.

เป็นไปในลักษณะที่เป็นการสนองตอบต่อความต้องการทางสังคมเสียเป็นส่วนใหญ่ คือเป็นไปตามกระแสของสังคม มากกว่าที่จะเป็นเรื่องสงเคราะห์เพื่อชี้นำสังคมเหมือนในครั้งพุทธกาล

ดังนั้น เพื่อให้วัดและพระสงฆ์ได้เป็นผู้มีบทบาทและคุณค่าอยู่ในสังคม ผู้วิจัยเห็นว่าผู้นำคณะสงฆ์ ควรจะดำเนินการ ดังนี้

ก. พระสงฆ์หรือเจ้าอาวาส ที่เป็นผู้ให้การสงเคราะห์

พระสงฆ์หรือเจ้าอาวาส นับว่าเป็นผู้ที่มีความสำคัญต่องานด้านสงเคราะห์เป็นอย่างมาก ซึ่งพระสงฆ์หรือเจ้าอาวาสจะได้ชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความเกื้อกูลทั้งแก่ตนเองและผู้อื่นได้นั้น ผู้วิจัยเห็นว่าพระสงฆ์หรือเจ้าอาวาสจะต้องมีองค์ประกอบดังต่อไปนี้

๑. เป็นผู้มีศีลบริบูรณ์ โดยพระสงฆ์หรือเจ้าอาวาส ที่จะทำหน้าที่ในการสงเคราะห์ผู้อื่น จะต้องเป็นผู้มีศีลเป็นเครื่องรักษาตัวเอง เพราะเป็นผู้ตั้งตนไว้ชอบ(อดุตสมุมาปณิธิ) คือการปฏิบัติตน ผิดคนดีแล้ว ตั้งอยู่ในธรรม สมบูรณ์ด้วยศีล มีใจประกอบด้วยหิริโอตตปปะ เป็นคุณธรรมเบื้องต้นที่จะต้องทำให้เกิดมีในตน เรียกว่า ปาริสุทธิศีล ๔^{๔๔} มีจิตเมตตาแก่คนทั่วไปเสมอ

๒. พระสงฆ์หรือเจ้าอาวาส จะต้องเป็นผู้มีสัปปริสธรรม คือ ธรรมของสัตบุรุษหรือธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษ^{๔๕} ซึ่งจะทำให้พระสงฆ์หรือเจ้าอาวาสเป็นผู้ที่ได้ชื่อว่า ควรแก่ของที่เขา นามถวาย หรือเป็นเนื่อนานุญอันยอดเยี่ยมของโลก ซึ่งเป็นหลักในการดำเนินการสงเคราะห์แก่ประชาชนทั่วไป เช่น เป็นผู้รู้หลักการ หรือจุดมุ่งหมายของการกระทำ รู้จักกาลเวลาที่เหมาะสม และการเป็นผู้รู้จักชุมชน และรู้กิจที่ประพฤติดต่อชุมชนนั้นๆ ว่า ชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหา จะต้องทำกิจอย่างนี้ ชุมชนนี้ควรสงเคราะห์อย่างนี้ เป็นต้น

๓. พระสงฆ์หรือเจ้าอาวาส ควรจะตระหนักถึงภาระหน้าที่ของตนในการที่จะเป็นผู้ให้การสงเคราะห์หรือการอนุเคราะห์แก่ประชาชนหรือชุมชนที่ตนอยู่ โดยถือเป็นหน้าที่สำคัญอย่างหนึ่งของตนเองที่จะต้องทำให้มีขึ้น เพราะนอกจากจะเป็นการอนุเคราะห์แก่ผู้ที่มีอุปการคุณแก่ตนเองแล้ว ยังเป็นการเกื้อกูลต่อสังคมที่ตนดำรงอยู่ อีกทั้งยังเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วย

๔. เจ้าอาวาสควรแบ่งงานให้พระที่เป็นลูกวัดได้รับผิดชอบงานในด้านต่างๆ ตามความเหมาะสมของความรู้ความสามารถ ด้วยการสมมติแต่งตั้งพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งภายในวัด ให้เป็นผู้มีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรง เพื่อไม่ให้งานกระจุกตัวอยู่กับเจ้าอาวาสมากเกินไปเหมือนกับการแต่งตั้งภิกษุที่เป็นภักตเทศก์ในสมัยพุทธกาล เป็นต้น

^{๔๔} พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมศัพท์พุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๒๓.

^{๔๕} อ. สุตตก (ไทย) ๒๓/๖๘/๑๔๓.

๕. พระสงฆ์หรือเจ้าอาวาสที่ให้การสงเคราะห์ จำเป็นที่จะต้องมีหลักในการให้การสงเคราะห์ เพื่อให้การสงเคราะห์เป็นไปอย่างถูกต้องตามหลักของพระธรรมวินัย ซึ่งการสงเคราะห์ควรมีหลักการใหญ่ๆ ว่า สงเคราะห์เพื่อให้เขาช่วยตัวเองได้^{๔๖} และมีความสมดุลระหว่างวัตถุกับจิตใจ ที่เป็นการสัมพันธ์ระหว่างกายและใจ โดยการสงเคราะห์ทางวัตถุก็เพื่อให้เอื้อต่อการพัฒนาทางด้านจิตใจเป็นไปได้อย่างเต็มที่

๖. พระสงฆ์หรือเจ้าอาวาสที่ให้การสงเคราะห์ จำเป็นต้องมีวิธีการในการสงเคราะห์ เพื่อให้การสงเคราะห์เป็นไปอย่างถูกต้องและเหมาะสม ซึ่งวิธีการสงเคราะห์ให้เป็นไปตามหลักของสังคหวัตถุ ๔ คือ^{๔๗}

๑) ทาน คือ การให้ สามารถแบ่งออกเป็น ๒ ประการ คือ อามิสทาน การสงเคราะห์ด้วยวัตถุหรือสิ่งของ เพื่อให้ผู้ที่ได้รับนั้นสามารถที่จะดำรงชีวิตอยู่ได้ และธรรมทานคือ การให้ธรรมเป็นทาน การเป็นที่พึ่งทางใจ และการให้ความร่มเย็นทางจิตใจ เป็นต้น

๒) ปิยวาจา คือ การเป็นผู้มีวาจางาม เป็นการสงเคราะห์ด้วยวาจา เช่น การให้คำแนะนำทางจิตใจ เป็นที่ปรึกษาเกี่ยวกับปัญหาชีวิตต่างๆ หรือการให้คำแนะนำปรึกษาด้านอื่นๆ ที่ผู้ปรึกษาสะดวกใจและสนใจ

๓) อตถจริยา คือ การบำเพ็ญประโยชน์ ประพฤติตัวให้เป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น โดยดำเนินตามพุทธจริยาวัตรของพระพุทธองค์ ๓ ประการ คือ อตถจริยา ญาตัตถจริยา และ โลกัตถจริยา เป็นต้น

๔) สมานัตตตา หมายถึง การรู้จักปรับตัวเข้ากับผู้อื่นได้ตามความเหมาะสม การวางตนสม่ำเสมอ ประพฤติตนให้เป็นแบบอย่างแก่คนทั่วไป

ข. วัดที่ทำหน้าที่ในการจัดการสงเคราะห์

ในปัจจุบันมีวัดจำนวนไม่น้อยที่ทอดทิ้งฐานะ ในการให้การสงเคราะห์แก่ชุมชนที่วัดตั้งอยู่ สถานที่และพื้นที่ของวัดถูกนำไปใช้หาผลประโยชน์ทางที่ผิดจากวัตถุประสงค์ของการมีวัด เช่น พื้นที่ของวัดใช้เป็นสถานที่จอดรถบ้าง ให้เอกชนเช่าทำธุรกิจบ้าง เป็นต้น โดยวัดไม่ได้ใส่ใจต่อความต้องการในชุมชนที่วัดตั้งอยู่ และปัจจัยที่ได้ก็ไม่ได้ถูกนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์กับวัดอย่างแท้จริง ดังนั้น เพื่อให้วัดมีประโยชน์ต่อชุมชนอย่างแท้จริง วัดหรือผู้นำสงฆ์จึงควรดำเนินการ ดังต่อไปนี้

^{๔๖} พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาส ภิกขุ), การสังคมสงเคราะห์ส่วนที่ยังขาดอยู่, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์ดี จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๗.

^{๔๗} ทิ. ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๓/๒๕๕.

๑) วัดควรใช้สถานที่ของวัดที่มีอยู่ ให้เป็นไปเพื่อสนองตอบต่อความต้องการของชุมชนที่วัดตั้งอยู่ ด้วยการอนุญาตให้ชุมชนได้ใช้สถานที่ หรือพื้นที่ของวัด ในการประกอบกิจกรรมของชุมชนตามโอกาสอันสมควร เช่น การอนุเคราะห์ให้มีการจัดตั้งหน่วยงานสาธารณะประโยชน์ขึ้นในวัด โดยการร่วมมือกับหน่วยงานของรัฐหรือเอกชน องค์กรต่างๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง หรือจัดพื้นที่ของวัดส่วนใดส่วนหนึ่งที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์ให้เป็นสนามกีฬา เป็นต้น

๒) วัดควรจัดให้มีคณะกรรมการที่มาจากชุมชนที่วัดตั้งอยู่ เพื่อดำเนินกิจกรรมที่ตอบสนองต่อความต้องการของชุมชน โดยให้เป็นไปตามระเบียบของมหาเถรสมาคม(หน่วยอบรมประจำตำบล) และให้มีการดำเนินการอย่างจริงจัง

๓) วัดควรเป็นผู้นำในการจัดหาทุนในการทำงานด้านสาธารณะสงเคราะห์ หรือสาธารณะประโยชน์ เช่น การจัดตั้งกองทุน หรือมูลนิธิประจำวัด เพื่อนำดอกผลมาใช้จ่ายช่วยเหลือประชาชนทั่วไป ตามโอกาสอันสมควร

๔) วัดควรดำเนินงานด้านสาธารณะสงเคราะห์ให้เป็นไปตามหลักอปริหานิยธรรม^{๔๔} เช่น จัดให้มีการประชุม การดำเนินงาน การประเมินผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง โดยวัดเป็นผู้จัดให้มีการดำเนินการ ซึ่งการนี้เป็นการใช้สถานที่ของวัดโดยอาจมีพระสงฆ์ที่วัดจัดให้มีความรับผิดชอบเป็นผู้ดำเนินการ

๕) วัดควรจัดสภาพแวดล้อมของวัด ให้เป็นสถานที่เหมาะแก่การพักผ่อนหย่อนใจ หรือจัดสถานที่ของวัดไว้บริการญาติโยม เพื่ออำนวยความสะดวกในการต่างๆ โดยไม่เก็บค่าบริการในอัตราสูงมากนัก เช่น การใช้วัดเป็นสถานที่ฌาปนสถาน สุสาน และการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาอื่นๆ ที่เห็นสมควร

ค. ผู้นำคณะสงฆ์เป็นผู้ควบคุมและให้การส่งเสริมในการสาธารณสงเคราะห์

การสาธารณสงเคราะห์ในระดับของคณะสงฆ์ทั้งที่เป็นส่วนกลางและส่วนภูมิภาคมีลักษณะงานที่เกี่ยวข้องอยู่ ๒ ประการ คือ การควบคุมและการให้การส่งเสริม เพื่อให้การจัดสาธารณสงเคราะห์เป็นไปด้วยดี ดังนั้น ผู้นำองค์กรสงฆ์จึงต้องดำเนินการในเรื่องต่อไปนี้

๑) ผู้นำคณะสงฆ์ควรกำหนดจุดมุ่งหมายของการสงเคราะห์ เป็นไปเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยมีการกำหนดจุดมุ่งหมายและมีการวางแผนงานการสาธารณสงเคราะห์ไว้อย่างเป็นระบบ กำหนดเป็นแนวนโยบายของคณะสงฆ์ไว้ชัดเจนในแต่ละพื้นที่ หรือชุมชนนั้นๆ

๒) ผู้นำคณะสงฆ์ควรส่งเสริมบทบาทของพระอุปัชฌาย์ ที่เป็นผู้บังคับบัญชาในเบื้องต้นที่มีความใกล้ชิดและสนิทสนมกัน ให้เป็นผู้ควบคุมเอาใจใส่ต่อสัทธิวิหาริกและอันเตวาลิก

^{๔๔} ท.ม. (ไทย) ๑๐/๖๘/๘๖.

ของตนอย่างเข้มงวด เพราะพระอุปฆาตหรืออาจารย์ซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาโดยหน้าที่ อันจะทำให้การแก้ไขปัญหาก็อาจเกิดขึ้นได้เป็นไปอย่างรวดเร็ว ซึ่งแทนที่จะเป็นการควบคุมตามสายการบังคับบัญชาที่จัดตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ที่มีความห่างเหิน และไม่รู้จักพระสงฆ์หรือเจ้าอาวาสหรือชุมชนนั้นๆ ได้ดีพอ เพราะอยู่ในส่วนกลางเสียเป็นส่วนมาก

๓) ผู้นำคณะสงฆ์ควรดำเนินการเพื่อให้พระสงฆ์ วัด ได้มีหน้าที่ บทบาท และ ความรับผิดชอบในการสงเคราะห์ต่อชุมชนที่วัดและพระสงฆ์ตั้งอยู่ ด้วยการสนับสนุนวัด และพระสงฆ์ให้มีบทบาทในการสงเคราะห์ชุมชนในท้องถิ่น ตามแนวนโยบายของรัฐและของคณะสงฆ์

๔) ผู้นำคณะสงฆ์ควรส่งเสริมให้พระสงฆ์และวัด ได้มีบทบาทในการสาธารณะสงเคราะห์ในกาลอันควร ทั้งในระดับท้องถิ่นและอื่นๆ และให้มีการรวมกลุ่มกันในระดับต่างๆ เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการดำเนินงาน

๕) ผู้นำคณะสงฆ์ควรส่งเสริมให้วัดหรือเจ้าอาวาสทั้งหลาย ควรถือเป็นหน้าที่ที่จะร่วมกันรับผิดชอบการสงเคราะห์ชุมชนในท้องถิ่นนั้นๆ โดยการแต่งตั้งหรือกำหนดโดยตำแหน่งให้เป็นคณะกรรมการในคณะบุคคล ไม่ให้กระจัดกระจายต่างคนต่างทำในปัจจุบัน

๖) ผู้นำคณะสงฆ์ควรจัดให้มีการสัมมนาเพื่อถวญความรู้ให้แก่เจ้าอาวาส ได้เรียนรู้ และทำความเข้าใจเกี่ยวกับงานด้านการสงเคราะห์อยู่เป็นประจำ และจัดให้พระสงฆ์หรือเจ้าอาวาสที่ทำงานด้านนี้ได้มีการพบปะซึ่งกันและกันอย่างต่อเนื่อง

๗) ผู้นำคณะสงฆ์ควรที่จะใช้การควบคุม ด้วยการส่งเสริมให้ผู้ทำหน้าที่การจัดการจัดสาธารณสงเคราะห์ได้ทำหน้าที่อย่างถูกต้องและเหมาะสม กล่าวคือ ถูกต้องตามหลักของพระธรรมวินัย และเหมาะสมกับสภาพการณ์ของสังคมที่ผู้สงเคราะห์ดำรงอยู่ โดยไม่ขัดแย้งกับหลักพระธรรมวินัย

การจัดสาธารณสงเคราะห์นั้น เป็นงานที่ต้องอาศัยความเสียสละส่วนบุคคลเป็นอันมาก เพราะฉะนั้นถ้าทำให้ผู้ทำหน้าที่เหล่านี้ มีโอกาสได้พบปะซึ่งกันและกัน จัดที่ให้ผู้มีหน้าที่ได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน และมีการเชื่อมโยงลักษณะงานเป็นระบบ เพื่อก่อให้เกิดความช่วยเหลือซึ่งกันและกันได้ ซึ่งการนี้คณะสงฆ์ควรจ้รับเป็นเจ้าภาพในการดำเนินการเพื่อให้มีขึ้น อันแสดงให้เห็นถึงภาวะผู้นำของผู้นำองค์กรสงฆ์ในปัจจุบัน.

๓.๗ สรุปวิเคราะห์

จากการที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับหลักภาวะผู้นำองค์กรสงฆ์ในปัจจุบัน ทำให้ทราบถึงปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ที่เกิดขึ้นในการบริหารคณะสงฆ์ของผู้นำองค์กรสงฆ์ ซึ่งในทรรศนะของผู้วิจัยมองว่า ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในคณะสงฆ์ในปัจจุบัน ส่วนหนึ่งก็มาจากประสิทธิภาพในการบริหารองค์กร และผู้นำองค์กรสงฆ์เอง เช่น ผู้นำหรือผู้บริหารคณะสงฆ์ไทยนั้นส่วนใหญ่เป็นพระมหาเถระซึ่งสูงด้วยอายุพรรษาและคุณวุฒิทางศาสนา ซึ่งอยู่ในวัยที่สมควรพักผ่อน เพื่อเป็นที่เคารพสักการะและไม่เหมาะสมที่จะทำหน้าที่บริหาร เช่น เป็นกรรมการมหาเถรสมาคมหรือเป็นพระสังฆาธิการ นอกจากนี้ผู้วิจัยยังเห็นว่า พระเถระผู้ใหญ่ยังมีการกิจเป็นจำนวนมาก เช่น การอยู่ในตำแหน่งสำคัญหลายตำแหน่งในขณะเดียวกัน เป็นเหตุให้ไม่สามารถปฏิบัติภารกิจได้อย่างทั่วถึงและมีสมรรถภาพ การทำงานของมหาเถรสมาคมและพระสังฆาธิการมุ่งเน้นเกี่ยวกับพิธีกรรมทางศาสนา เช่น การสวดมนต์ การประกอบศาสนพิธีต่างๆ และเกี่ยวกับผลประโยชน์ของวัดและคณะสงฆ์ เช่น การดูแลรักษาศาสนสมบัติ การเลื่อนและการแต่งตั้งสมณศักดิ์ การสร้างวัด การสร้างโบสถ์ สร้างศาลา มากเกินไป เป็นเหตุให้เวลาการประชุมมหาเถรสมาคม และเวลาสำหรับปฏิบัติงานของพระสังฆาธิการมีจำกัด ไม่มีเวลาแก้ไขหรือบริหารงานที่สำคัญ เช่น การควบคุมพระสงฆ์ให้คนเห็นว่าเคร่งครัด การวางตัวของพระสงฆ์ให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคม และการบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม

อีกอย่างหนึ่ง การประสานงานและการประสานงานและการประชาสัมพันธ์ในการดำเนินการปกครองและการบริหารกิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนาของมหาเถรสมาคมและพระสังฆาธิการแต่ละระดับ แทบจะไม่มี หรือมีก็น้อยมาก ไม่สม่ำเสมอและไม่ทั่วถึง การปฏิบัติหน้าที่ของพระสังฆาธิการแต่ละระดับทั้งแนวดิ่งแนวนอนจึงประสานกันยาก

ด้วยเหตุนี้ การบริหารคณะสงฆ์จึงขึ้นอยู่กับพระเถระอาวุโสเพียงไม่กี่รูป พระเถระเหล่านั้นก็ล้วนชราภาพ เพราะพิจารณาจากผู้มีสมณศักดิ์สูงสุดมากกว่าผู้มีความสามารถด้านการบริหาร ดังนั้น เจ้าคณะส่วนใหญ่ล้วนมีพรรษาประมาณ ๔๐-๖๐ พรรษา ซึ่งควรอยู่ในวัยพักผ่อนมากกว่าวัยทำงาน บางท่านแม้แต่เขียนหนังสือก็แทบจะไม่ไหว ข้าราชการด้านพิธีกรรม งานรัฐงานราษฎรมากมาย จนไม่มีเวลาที่จะบริหารงานในมหาเถรสมาคมหรือแม้แต่ในวัดที่ตนเป็นเจ้าอาวาส การบริหารงานคณะสงฆ์จึงเป็นไปตามยถากรรม ที่จะพิจารณาให้มีระบบระเบียบ เพื่อความมั่นคงต่อไปย่อมเป็นไปได้ยาก การแต่งตั้งหรือเลื่อนตำแหน่งพระสังฆาธิการก็มักจะเป็นไปในวงแคบๆ ของผู้ใกล้ชิด ไม่ได้เฟ้นหาผู้มีความสามารถอย่างแท้จริง ยังผลให้พระสงฆ์ที่มีความสามารถที่อดหยอดกำลังใจในการบริหารงานต่อไป ระบบการบริหารจึงมีลักษณะเผด็จการเป็นไปตามระบบเส้นสายหรือระบบอุปถัมภ์

เพราะความที่พระเถระผู้ทำหน้าที่บริหารคณะสงฆ์ ส่วนมากเป็นผู้สูงวัย ความคิดความอ่านการมองปัญหา และการแก้ไขปัญหาก็เป็นทัศนะของคนรุ่นเก่า ซึ่งแย้งกับความคิดเห็นของภิกษุสามเณรรุ่นใหม่ ซึ่งเป็นผลผลิตของการศึกษาในยุคปัจจุบัน ก่อให้เกิดช่องว่างทางความคิดระหว่างคนรุ่นเก่ากับคนรุ่นใหม่ นโยบายด้านต่างๆ รวมทั้งการปกครองจึงยังคงถือถือจารีตประเพณีเดิมมาจนถึงยุคปัจจุบัน ขาดการเน้นจิตสำนึก อุคมการณ์ หรือสร้างความมั่นใจต่อการศึกษาพระพุทธศาสนา การเผยแผ่ศาสนาก็เป็นไปตามจารีตเดิม เน้นวัตถุนิยม ไม่มีแผนการหรือแนวทางดำเนินงานที่ทันสมัยเท่าที่ควร เป็นไปตามศรัทธาที่เสื่อมคลายของประชาชนยังผลให้เกิดการแทรกแซงจากศาสนาอื่น

อีกทั้ง พระภิกษุสามเณรในปัจจุบันเอง ก็ไม่ค่อยใส่ใจ ไม่ชวนชวนศึกษาให้รู้จริงในพระธรรมวินัยดีพอ ไม่สนใจศึกษาและปฏิบัติธรรม คือ การอบรมตนในศีล สมาธิและปัญญา ไม่เห็นแจ้งรู้จริงในพระสัทธรรมคิพอ ที่จะมีควมสังวรในศีลและสังวรอินทรีย์ ที่จะคุ้มครองรักษาตนเองได้ แม้แต่การศึกษาหลักพระธรรมวินัยก็ศึกษาไปตามๆ กัน พอให้ได้ประกาศนียบัตรหรือวุฒิบัตรรับรอง แต่ไม่ศึกษาสมาปฏิบัติ คือ ไม่ได้อบรมตนในศีล สมาธิ ปัญญา อย่างจริงจังให้เกิดความสังวรในศีล ในอินทรีย์ มีหิริ โอตตปปะ และสติสัมปชัญญะ

ประเด็นต่อมาผู้วิจัยมองว่าคณะสงฆ์เอง ยังขาดผู้นำที่ทรงคุณวุฒิ คือ ผู้ได้รับการอบรมกาย อบรมศีล อบรมจิต และอบรมปัญญา เจ้าอาวาสผู้ให้การบรรพชาอุปสมบทและให้นิสสัย หรือรองและผู้ช่วยเจ้าอาวาส ซึ่งเป็นผู้ปกครองที่ใกล้ชิดพระบวชใหม่ ก็ไม่ได้ให้การศึกษาอบรมพระธรรมวินัยแก่พระใหม่ให้ดีเท่าที่ควร พอที่จะเป็นเครื่องคุ้มครองตนเองได้ ก่อนที่จะพ้นจากการถือนิสสัย (๕ พรรษา) และทั้งไม่ปกครองดูแลเข้มงวดกวดขันพระภิกษุสามเณรในปกครองของตนให้ประพฤติปฏิบัติให้อยู่ในพระธรรมวินัยดีพอ ปล่อยปละละเลยพระภิกษุสามเณรลู่ควัดให้ประพฤติปฏิบัติตามยถากรรม

นอกจากนั้นแล้วเจ้าคณะปกครองตามลำดับชั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเจ้าอาวาสและพระอุปัชฌาย์อาจารย์ ผู้ให้การบรรพชาอุปสมบท หรือผู้ให้นิสสัยแก่พระนวกะ และพระสังฆาธิการผู้ปกครองใกล้ชิดพระภิกษุสามเณรในวัดของตน บางท่านขาดความกระตือรือร้นที่จะป้องกันแก้ไขปัญหาย่างถูกต้องและตรงประเด็น จึงขาดความดูแลเอาใจใส่และไม่ใช้มาตรการที่มีประสิทธิภาพคิพอ ในการสอดส่องดูแลความประพฤติของพระภิกษุสามเณร ภายในปกครองของตน อย่างเข้มแข็ง จริงจัง และต่อเนื่อง

จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงได้สรุปถึงปัญหาและแสดงข้อคิดเห็นที่เห็นว่าผู้นำองค์กรสงฆ์ควรจะนำไปใช้ เพื่อปรับปรุงแก้ไของค์กรคณะสงฆ์และเพื่อความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาสืบไป.

บทที่ ๔

การประยุกต์ใช้หลักภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนาเถรวาท กับสังคมปัจจุบัน

ในบทที่ ๔ นี้ จักได้กล่าวถึงการประยุกต์ใช้หลักภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับสังคมปัจจุบัน โดยจะได้เริ่มศึกษาตั้งแต่การปกครองที่เกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับผู้นำและภาวะผู้นำ อันจะเป็นแนวทางในการนำไปประยุกต์ใช้กับสังคมในปัจจุบัน โดยจะประยุกต์ใช้กับสังคมปัจจุบันเพียง ๓ ด้าน คือ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านการเมืองการปกครอง ดังนี้

๔.๑ ภาวะผู้นำกับการปกครองในพระพุทธศาสนา

๔.๑.๑ รูปแบบการปกครอง

รูปแบบการปกครองในพระพุทธศาสนาครั้งสมัยพุทธกาลแบ่งเป็น ๒ ระบบ คือ ๑. ราชาธิปไตยหรือสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ๒. สมาพันธรัฐหรือสามัคคีธรรม จะเห็นได้ว่ารัฐที่มีการปกครองด้วยระบบราชาธิปไตยนี้ เป็นคู่แข่งกันกับรัฐที่ปกครองด้วยระบบราชาธิปไตยด้วยกันก็ยังคงมีปรากฏอยู่เสมอในสมัยพุทธกาล แต่รัฐที่มีการปกครองแบบราชาธิปไตย จะมีความเข้มแข็งกว่ารัฐที่ปกครองด้วยระบอบสามัคคีธรรม จะมีก็เพียงแต่วัชชีเท่านั้นที่มีความแข็งแกร่งมากภายใต้การปกครองด้วยระบอบสามัคคีธรรม แต่ภายหลังพุทธกาลไม่นาน รัฐวัชชีก็ตกอยู่ภายใต้อำนาจของรัฐมคธ ซึ่งมีการปกครองด้วยระบอบราชาธิปไตย ด้วยสาเหตุหลักคือการแตกสามัคคีกันนั่นเอง

ในสมัยพุทธกาลรัฐวัชชีถือว่าเป็นรัฐที่มีอำนาจมาก รัฐอื่นๆ ยากที่จะเอาชนะได้ จะทราบได้จากคราวที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่ภูเขาคิชฌกูฏในเขตปกครองของกรุงราชคฤห์ ในสมัยนั้นพระเจ้าอชาตศัตรูผู้เป็นเจ้าปกครองแคว้นมคธ มีพระราชประสงค์จะไปปราบแคว้นวัชชี จึงรับสั่งว่า “เราจะโค่นล้มพวกวัชชีผู้มีฤทธิ์มากอย่างนี้ มีอำนาจมากอย่างนี้ให้พินาศย่อยยับ”^๑ พระองค์ทรงรับสั่งให้วัสสการพราหมณ์มหาอำมาตย์เข้าเฝ้าแล้ว รับสั่งให้ไปทูลถามถึงความประสงค์ที่พระองค์จะเสด็จไปปราบพวกวัชชีว่าจะสำเร็จไหมกับพระผู้มีพระภาคเจ้า เพราะพระองค์ทรงเชื่อว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าจะไม่ครีธคำเท็จ วัสสการพราหมณ์รับกระแสพระราชโองการแล้วก็ไปกราบทูลให้พระผู้มีพระภาคเจ้าทราบ แต่พระองค์ไม่ได้ครีธว่าจะสำเร็จหรือไม่

^๑ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๑/๗๗.

เพียงแต่ทรงตรัสกับพระอานนท์ผู้ถวายงานพัดอยู่เกี่ยวกับการปฏิบัติตามหลักอปริหานิยธรรม ๗ ประการ ดังนั้นพระเจ้าอชาตศัตรูจึงไม่ควรทำสงครามกับพวกวัชชี นอกจากจะใช้วิธีปรองดองทางการทูต หรือไม่ก็ทำให้แตกสามัคคี^๒

การปกครองแบบสาธารณรัฐนี้ มีจุดสำคัญอยู่ที่ความพร้อมเพรียงกันและความสามัคคีกันของคณะผู้บริหารนั่นเอง โดยคณะผู้บริหารจะต้องประชุมปรึกษาหารือกันเกี่ยวกับปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับรัฐอย่างสม่ำเสมอ โดยฟังมติเสียงข้างมากเป็นสำคัญ แล้วจะมีการเสนอนโยบายต่างๆ ของรัฐออกไป เหมือนกับคราวที่พระอานนท์ไปแจ้งข่าวการเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระผู้มีพระภาคเจ้าแก่เจ้ามัลละซึ่งกำลังทำการประชุมกันด้วยกรณีกิจบางอย่างในสันนิบาต และกษัตริย์มัลละทั้งหลายก็ได้ประชุมปรึกษาหารือกัน เกี่ยวกับการจัดพระสรีระศพของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า การปกครองแบบสาธารณรัฐนี้มีส่วนคล้ายคลึงกับการปกครองแบบประชาธิปไตย เพราะมีการบริหารงานโดยการปรึกษาหารือกับสภาซึ่งประกอบด้วยสมาชิกแห่งราชวงศ์ต่างๆ ซึ่งรวมเข้ากันเป็นคณะผู้ปกครอง อาจกล่าวได้ว่าเป็นระบบประชาธิปไตยแบบโบราณก็ได้

การศึกษาถึงแนวคิดทางการปกครองในพระพุทธศาสนา จึงมีขอบเขตจำกัดด้วยเหตุผลข้างต้น ในขณะที่คำว่า “ธรรมะ” หรือคำสอนของพระพุทธเจ้าก็สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการปกครองรัฐ อันก่อให้เกิดความผาสุกของประชาชน ซึ่งถือว่าเป็นจุดหมายปลายทางแห่งการศึกษาการปกครองแบบธรรมรัฐในพระพุทธศาสนา อนึ่ง จะเห็นว่าพระพุทธเจ้าในสมัยที่ยังไม่ได้เสด็จออกผนวชนั้น ทรงได้ศึกษาได้ทราบระบบการปกครองแบบต่างๆ ในยุคนั้นทุกระบบ เนื่องจากพุทธบิดาต้องการให้พระองค์เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ครั้นทรงบรรลุสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว พระพุทธองค์จึงมีวิสัยทัศน์ในการใช้หลักธรรมะเข้าไปใช้กับการปกครองและสอนให้ผู้นำหรือผู้ปกครองนั้นๆ สร้างความผาสุกสมบูรณ์ให้แก่ประชาชน แทนที่จะยึดติดกับระบบหรือรูปแบบในการปกครอง ระบบการปกครองที่ดีอยู่แล้วจะให้ผลดีตามอุดมคติก็ต้องได้ผู้นำผู้ปกครองตามอุดมคติด้วย หากคนไม่ดี ระบบนั้นๆ ก็จะตกเป็นเครื่องมือ ในการแสวงหาผลประโยชน์แสวงหาอำนาจ ให้แก่ตัวผู้ปกครองหรือบรรดาพวกพ้อง

ในส่วนคำสอนเกี่ยวกับการปกครองรัฐ พระองค์ทรงมุ่งให้ผู้ปกครองในสมัยนั้นปกครองโดยธรรม เป็นอยู่ด้วยธรรม ใช้ธรรมตัดสิน และบริหารรัฐด้วยธรรม พระองค์ไม่ได้เข้าไปเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของระบบหรือแม้แต่ตัวผู้ปกครอง แต่พระองค์ทรงสอนหลักธรรม (หลักการแนวทางปฏิบัติ) ให้เหมาะสมกับผู้ปกครองและประชาชนตามความเหมาะสมกับรูปแบบ

^๒ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๕/๘๑.

หรือระบบการปกครองที่เขาเป็นอยู่ ดังนั้น คำสอนเกี่ยวกับการปกครองรัฐในพระพุทธศาสนาจึงสามารถใช้ได้กับทุกระบบ และที่สำคัญพระพุทธศาสนายังมีคำสอนเกี่ยวกับการจัดการทางด้านเศรษฐกิจ สิทธิเสรีภาพ การศึกษา รวมทั้งแนวคิดและข้อปฏิบัติในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ขึ้นสู่ความเป็นอารยะด้วย ซึ่งถือว่าเป็นส่วนสำคัญในกระบวนการดำเนินกิจการการปกครองรัฐ อนึ่งในการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้าแต่ละครั้ง พระองค์จะทรงพิจารณาถึงตัวบุคคล เวลา โอกาส สถานที่ และตรัสให้เหมาะสมตามจริตผู้ฟังเสมอ ดังนั้น การที่จะศึกษาคำสอนของพระองค์ในรูปแบบเกี่ยวกับคำสอนในการปกครองรัฐ ต้องมีความเข้าใจสถานการณ์ในสมัยนั้นประกอบด้วย จึงจะสามารถเข้าใจถึงสภาพความเป็นจริง

หลักการปกครองไม่ว่าจะเป็นการปกครองระบบใด มักไม่พ้นไปจากการใช้อำนาจหรือทรรชนะ (ทิจฺฐิ) ไคทรรชนะหนึ่ง เป็นตัวกำหนดในการปกครองทุกระดับชั้น ไม่ว่าจะเป็นการปกครองตน การปกครองผู้อื่นหรือการปกครองสังคม พระพุทธศาสนามองระบบการปกครองหรือทศนะการปกครองทั้งหมดตามนัยนี้ ซึ่งก็คล้ายในอริปไตยสูตรที่กล่าวถึงการใช้ทรรชนะ (ทิจฺฐิ) ของมนุษย์ต่อการแสดงออกหรือเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมที่แสดงออกมามีภายนอก ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงมุ่งเน้นให้ตระหนักถึงสภาพตัวเองในสังคมและประพฤติดนให้เหมาะสมตามสภาพนั้นๆ ให้สำนึกในการที่จะพัฒนาตนเองให้ขึ้นสู่สภาวะสูงสุด กล่าวคือ มีความสำนึกหมั่นตรวจสอบระวังอกุศลธรรมอยู่เสมอ โดยใช้กำลังสติปัญญาพิจารณาอย่างถ่องแท้ถึงสภาพความเป็นจริง และอุปหานิยธรรมซึ่งเป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสเพื่อแก้ปัญหาทางการเมือง ดังจะอธิบายต่อไปนี้

อริปไตย ๓

อริปไตย ๓ นี้ พระพุทธเจ้าไม่ได้ตรัสไว้ในลักษณะเป็นรูปแบบการปกครองรัฐโดยตรง แต่พระองค์ตรัสหลักอริปไตย ๓ นี้ แก่ภิกษุทั้งหลาย เพื่อให้ถือเอามาเป็นหลักในการพัฒนาตนเองไปสู่จุดสูงสุดแห่งชีวิตพรหมจรรย์ตามหลักพระพุทธศาสนา ซึ่งมีอยู่ ๓ ประการ คือ

๑. อตฺตาริปไตย การถือตนเป็นใหญ่ คือ ถือเอาตนเอง ฐานะ เกียรติภูมิของตนเป็นใหญ่ กระทำการต่างๆ ด้วยการปรารถนา และสิ่งที่เนื่องด้วยตนเป็นประมาณ เช่น ประชาชนชาวไทยทุกคนมีหน้าที่ในการไปใช้สิทธิในการลงคะแนนประชามติรับหรือไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ ถึงแม้ว่ากฎหมายจะบังคับหรือไม่บังคับก็ตามว่าทุกคนจะต้องไปใช้สิทธิ แต่ถ้าหากปรารถนา คือคิดว่าเป็นหน้าที่ของตนแล้ว ก็ไปใช้สิทธิโดยไม่ได้อคิดว่าเป็นการเสียเวลาโดยเปล่าประโยชน์ นี้เรียกว่า อตฺตาริปไตย ส่วนในฝ่ายกุศล ได้แก่ การเว้นการทำความชั่ว ทำดีด้วยเคารพตน ส่วนความหมายในเชิงการเมืองนั้น ก็คือ การปกครองแบบราชาธิปไตย หรือ อภิชนาธิปไตย

๒. โลกาธิปไตย คือ ถือโลกเป็นใหญ่ คือ ถือเอาความเป็นนิยมของชาวโลกเป็นใหญ่ หวั่นไหวไปตามเสียงนินทาและสรรเสริญ กระทำการด้วยปรารภนาจะเอาใจชน หากความนิยมหรือ หวั่นกลัวเสียงกล่าวว่าเป็นประมาณ เช่น ถ้าหากไม่ไปใช้สิทธิ์กลัวว่าจะถูกผู้อื่นตำหนิติเตียนได้ ก็เลยไปใช้สิทธิ์ นี้เรียกว่า ปรารภชาวโลก (มวลชน) เป็นใหญ่ ส่วนในฝ่ายกุศล ได้แก่ การเว้นชั่ว ทำดี ด้วยความปรารถนาเสียงหม่อมมาก ส่วนความหมายในเชิงการเมือง ก็คือ การปกครองแบบ ประชาธิปไตย

๓. ธรรมาธิปไตย การถือธรรมเป็นใหญ่ คือ การถือธรรมเป็นหลักการ ถือความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผลเป็นใหญ่ กระทำการด้วยการปรารภนาสิ่งดี ได้ศึกษาตรวจสอบ ข้อเท็จจริงและความเห็นที่รับฟังอย่างกว้างขวาง แจ่มชัดและพิจารณาอย่างดีที่สุดเต็มขีดแห่งสติปัญญา จะมองเห็นได้ด้วยความรู้ที่กระจ่าง เป็นไปโดยชอบธรรมและเพื่อความดีงามเท่านั้น ทำการด้วยความเคารพหลักการ กฎ และระเบียบกติกา”

จากข้อความข้างต้น เมื่อวิเคราะห์หลักอริปไตย ๓ นี้แล้ว สามารถสรุปเป็นหลักการ ได้ดังนี้

๑. หากถือตนเป็นใหญ่ (อัตตาธิปไตย) มีตนเองเป็นศูนย์กลาง การพัฒนาศักยภาพตามสถานภาพของตนต้องมีสติเป็นเครื่องพิจารณาเป็นหลักยึด

๒. หากมีโลกเป็นใหญ่ (โลกาธิปไตย) กล่าวคือ ถือเอากระแสปัจจัยภายนอกเป็นเครื่องยึด ควรพิจารณาด้วยปัญญาเป็นเครื่องกำกับ

๓. หากถือธรรมหรือความถูกต้องเป็นใหญ่ (ธรรมาธิปไตย) ควรประพฤติอย่างจริงจัง เกรงครัดสม่ำเสมอไม่ขาดตอน ดังพระดำรัสที่ตรัสไว้ทำให้อริปไตยสูตรว่า ...คนที่มีตนเป็นใหญ่ (อัตตาธิปไตย) ควรมีสติเที่ยวไป คนมีโลกเป็นใหญ่ (โลกาธิปไตย) ควรมีปัญญาและเพ่งพินิจ และคนที่มีธรรมเป็นใหญ่ (ธรรมาธิปไตย) ควรเป็นผู้ประพฤติโดยสมควรแก่ธรรม มุนีผู้มีความบากบั่นอย่างจริงจัง ย่อมจะไม่เลวลง...”

หลักอริปไตย ๓ ข้างต้นนี้ หากนำมาอธิบายเชิงทฤษฎีการปกครองจะพบว่า พระพุทธศาสนามองการใช้อำนาจในการปกครองออกเป็น ๓ ลักษณะ กล่าวคือ

๑. หากถือเอาตนเป็นศูนย์กลางในการใช้อำนาจ ควรมีสติสำเหนียกอยู่เสมอ ไม่ลุแก่อำนาจฝ่ายต่ำ

^๗ ที.ป. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๔.

^๘ อ.จ. ตึกก (ไทย) ๒๐/๔๖๕/๑๖๖-๑๖๕.

๒. หากสำคัญคนรอบข้างด้วยเหตุที่ถือว่า คนอื่นที่เป็นปราชญ์ที่มีความสามารถมีอยู่ควรที่คนจะน้อมรับคำแนะนำมาปฏิบัติและจะต้องใช้ปัญญาพิจารณาเผื่อพิเคราะห์ไม่ใช้อำนาจในการปกครองไปในทางที่ผิดเพราะละอายเกรงกลัวต่อกระแสดำรงของปราชญ์บัณฑิตส่วนใหญ่ (มติส่วนใหญ่ของคนดี) มีการสำเหนียกละอายต่ออกุศลอยู่เสมอ เรียกว่า เป็นผู้มีการปกครองแบบโลกาธิปไตย เพราะตระหนักถึงกระแสของคนส่วนใหญ่(ที่ดี)เป็นข้อพิจารณาตัดสินในการใช้อำนาจ

๓. ส่วนการปกครองแบบธรรมาธิปไตยนั้นถือว่าเป็นหลักการปกครองชั้นสูงสุดและถือว่าเป็นหลักการที่ผู้ปกครองหรือผู้นำทุกคนจำเป็นต้องมีและถือเป็นอุดมการณ์สูงสุด

จากเนื้อความอธิปไตยสูตรข้างต้น จะเห็นว่า อธิปไตยในพระสูตรกับอธิปไตยในระบอบการปกครองนั้นมีความหมายต่างกัน ในพระสูตรนั้นถือว่าอธิปไตยเป็นหลักธรรมที่มีอยู่ในแต่ละบุคคล ไม่ว่าจะอยู่ภายใต้การปกครองในระบอบใดๆก็ตาม ทุกคนสามารถที่จะเป็นอัคราธิปไตย โลกาธิปไตย และธรรมาธิปไตยได้ทั้งนั้น “แต่สำหรับผู้ที่เป็นหัวหน้าหมู่หรือผู้ปกครองพึงถือหลักธรรมาธิปไตย” ดังนั้น พระพุทธเจ้าทรงอธิบายอธิปไตยหรือการใช้อำนาจปฏิบัติแบบกลางๆ กล่าวคือ มีลักษณะถือเอาผู้ใช้อำนาจเป็นศูนย์กลาง แต่ยึดธรรมเป็นใหญ่ และไม่ได้ทรงเน้นว่า อธิปไตย (ฝ่ายโลก) แบบใดดีที่สุด พระองค์ไม่ได้ทรงเสนอว่าจะเลือกผู้ปกครองด้วยวิธีการใดหรือมีระบบใด หากผู้ปกครองยึดหลักอัคราธิปไตย (อาจจะเทียบระบบการปกครองแบบเผด็จการ) ให้ถือธรรมและมีสติเสมอ หากผู้ปกครองยึดโลกาธิปไตย (อาจเทียบได้กับการปกครองแบบประชาธิปไตย) ให้มีธรรมและมีปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบคอบในสิ่งที่พระพุทธศาสนาเน้นที่สุดและถือว่าเป็นอุดมการณ์สูงสุด ดังนั้น เมื่อพระพุทธศาสนาไม่ยุ่งเกี่ยวกับการเมืองโดยตรงเช่นนี้ จึงพยายามชี้ผ่านคำสอนว่าผู้ปกครองควรยึดอะไรในการปกครองจะใช้อำนาจอธิปไตยอย่างไร เพราะหากจะกล่าวโดยภาพรวมของระบอบการปกครองแล้ว ระบบการปกครองต่างๆ ล้วนแต่เชื่อว่าระบบการปกครองคนตามระบอบนั้น ๆ เป็นไปเพื่อความถูกต้องและชอบธรรมทั้งสิ้นแม้ว่าพระพุทธศาสนาจะแบ่งหลักการปกครองข้างต้นออกเป็น ๓ ลักษณะ แต่การปกครองทั้งแบบอัคราธิปไตยและโลกาธิปไตยนี้ ย่อมถือหลักธรรมาธิปไตยเป็นหลักประกอบเสมอการแบ่งลักษณะการปกครองออกมาเช่นนี้ เพียงแบ่งตามระดับขั้นจิตสภาวะความถนัดของผู้ใช้ (ผู้นำหรือปกครอง) แต่ละบุคคล หรือตามแต่สถานการณ์ สถานที่ ชุมชนและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องนั้น ๆ อันมีลักษณะแตกต่างกันเท่านั้น

ส่วนอุปหานิยธรรม ๑ ประการของเจ้าวัชชีนั้นเป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียวเป็นธรรมสำหรับผู้นำชุมชนหรือประเทศ เพราะหลักธรรมนี้สอนให้มีการประชุมกันเนื่องด้วยคามสามัคคี จึงต้องใช้สติปัญญาช่วยกันบริหารบ้านเมือง นอกจากฝ่ายอาณาจักรใช้ระบบสามัคคีธรรมดังกล่าวแล้ว สังคมสงฆ์ก็ใช้ระบบนี้เหมือนกัน แต่หลักการปฏิบัติอาจมีความแตกต่างกันบาง

ประการ เนื่องจากสังคมสงฆ์เป็นสังคมอุดมคติที่ยึดหลักพระวินัยหรือสิกขาบทเป็นหลักธรรมในการปกครอง โดยมีจุดมุ่งหมายพัฒนาจิตใจไปสู่เป้าหมายสูงสุด คือพระนิพพาน

มีข้อสังเกตวิธีการประชุม ปรีกษาหารือกัน โดยมีหลักการสำคัญ ๓ ประการคือ (๑) ให้สามัคคีกันในการประชุม (๒) ให้ถือปฏิบัติมั่นในหลักการ (๓) ให้รับฟังการประชุมโดยยึดหลักการ ๓ อย่างนี้จะทำให้การปกครองมีความมั่นคง เข้มแข็ง ไม่มีทางเสื่อมแน่นอน และการใช้หลักอภิธานิยธรรมของฝ่ายอาณาจักรและศาสนจักรนี้ มีความสอดคล้องกันกับหลักประชาธิปไตย คือ ให้มีการประชุมปรึกษาและแลกเปลี่ยนความคิดเป็นระหว่างกันก่อนที่จะลงมติด้วยเสียงข้างมาก ให้ตัดสินใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง โดยถือหลักการที่ว่า ทุกคนที่เข้าร่วมประชุมมีปัญญา เหตุผล และความสามารถเท่าเทียมกัน

จะเห็นว่ารูปแบบการปกครองที่ปรากฏในสมัยพุทธกาลนั้นมี ๒ ระบบด้วยกัน คือ ๑. ราชาธิปไตยหรือสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ๒. สมาพันธรัฐหรือ ระบบสามัคคีธรรม ซึ่งในการปกครองทั้ง ๒ ระบบนี้ พระองค์ทรงชี้ให้เห็นจุดบกพร่องและข้อควรแก้ไขโดยทรงแนะนำการปกครองแบบราชาธิปไตยให้ใช้หลักทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการ และจักรวรรดิวัตร ๑๒ ประการ และการปกครองแบบสาธารณรัฐให้ใช้หลักอภิธานิยธรรม ๗ ประการ เป็นหลักในการปกครอง เป็นที่น่าสังเกตว่าแนวความคิดในเรื่องของรูปแบบการปกครองของพระพุทธศาสนามีความโดดเด่นอยู่ที่การเสนอหลักการอันจะนำมาเป็นหลักยึดถือในการปฏิบัติของผู้ปกครองที่จะมีต่อผู้ได้บังคับบัญชาอย่างถูกต้อง เทียงธรรม ดังนั้นการปกครองไม่ว่าจะเป็นการปกครองด้วยคน ๆ เดียว หรือคณะบุคคลก็ตาม ถ้าหากผู้ปกครองเหล่านั้นสามารถที่จะประพฤติอยู่ในกรอบของศีลธรรมอันดีงามแล้ว ก็ชื่อว่าทำเพื่อประชาชนและประเทศชาติโดยแท้ และรัฐก็ควรที่จะมีกฎหมายเกี่ยวกับการปกครองที่เข้มแข็งมีประสิทธิภาพ ครอบคลุมทุกระดับชั้น เพื่อความเสมอภาคของคนภายในรัฐ แต่กฎหมายนั้น ๆ จะต้องไม่ไปละเมิดสิทธิของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรือไปเพิ่มอำนาจให้แก่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เพราะนั่นอาจเป็นสาเหตุของอุปสรรคในการพัฒนาประเทศชาติก็ได้

หลักอภิธานิยธรรม ๗ ประการ ของเจ้าวัชชีนับว่าเป็นกฎระเบียบแบบแผนอันดีเยี่ยม เพราะนอกจากจะเป็นรัฐธรรมนูญแล้ว ยังถือเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงามด้วย ถึงแม้ว่าจะเป็นการบริหารแบบคณะบุคคล (อภิชนาธิปไตย) ก็ตาม แต่นั่นก็ไม่ได้เป็นเครื่องบ่งชี้ว่าเป็นการปกครองที่เลวแต่ประการใด พระองค์ตรัสถึงอภิธานิยธรรมของเจ้าวัชชีว่า เป็นธรรมที่นำมาซึ่งความเจริญฝ่ายเดียวไม่มีเสื่อม แนวคิดนี้มีหลักการที่สอดคล้องกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอย่างยิ่ง การหมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์ การพร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิก และการไม่บัญญัติสิ่งที่มีบัญญัติไว้ ไม่ถอนสิ่งที่ได้บัญญัติไว้แล้วสมาทานประพฤติอยู่ในหลักวัชชีธรรมของเก่าตามที่ได้บัญญัติไว้ นับว่าเป็นการปกครองแบบธรรมาธิปไตยด้วย โดยเน้นคุณธรรม

เป็นสำคัญ และแสดงให้เห็นถึงการปฏิบัติตามข้อบัญญัติที่ได้ตกลงกันไว้อย่างเคร่งครัด ซึ่งเทียบได้กับธรรมเนียมการปกครองในปัจจุบัน การไม่ลบหลู่กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นของเดิมหรือการอนุรักษ์ของเดิมไว้นั้น นับว่ามีผลดีมากกว่าผลเสีย เปรียบเทียบกับการไม่ลบหลู่รัฐธรรมนูญนั่นเอง อันจะนำมาซึ่งความสันติสุขแก่สังคมภาครัฐ ความเป็นเอกภาพ ภารดรภาพจะเกิดขึ้น มีรูปแบบการปกครองเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน ไม่มีการแทรกแซงจากรัฐอื่น จะเป็นชาติที่มีมหาอำนาจทางวัฒนธรรมเป็นของตนเอง แต่ก็เป็นที่น่าแปลกกว่ารัฐที่มีการปกครองแบบสภามัคคิธรรมนี้ ไม่สามารถที่จะรักษากฎเกณฑ์อันโคดเค้นนี้ไว้ได้ เนื่องด้วยการแตกสภามัคคิของคณะบริหารนั่นเอง

ดังนั้น ไม่ว่ารัฐจะมีขนาดเล็ก ขนาดกลางหรือขนาดใหญ่ก็ตามจะมีการปกครองโดยราชาธิปไตย คณะบุคคลหรือประชาธิปไตยก็ตาม ก็อาจเป็นการปกครองที่ไม่ดีได้ เช่นการปกครองระบบประชาธิปไตยซึ่งถือเสียงข้างมากเป็นเกณฑ์ หากในสภามีคนไม่ดีมากกว่าคนดีเสียงข้างมากย่อมตกอยู่ในฝ่ายของคนไม่ดีเสมอ ในทางพระพุทธศาสนานั้นถือว่ามีเกณฑ์การตัดสินโดยยึดเอาเสียงข้างมากเช่นเดียวกัน เรียกว่า เภยยสิกา เช่น ในการตัดสินอธิกรณ์ในบางกรณีไม่อาจใช้มติเอกฉันท์ได้ พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้ตัดสินโดยถือเอาเสียงข้างมากเป็นประมาณ แต่เสียงข้างมากนั้นต้องอยู่บนพื้นฐานของความชอบธรรม ก็จะต้องปราศจากอคติใด ๆ ทั้งสิ้น และพระองค์ยังทรงอนุญาตให้ใช้หลักการประนีประนอมกันตามหลักติณณการวิธี คือ เมื่อเกิดความขัดแย้งในองค์กรหรือในหมู่คณะ ถ้าหากจะตัดสินว่าใครถูกก็จะทำให้เกิดุการณ์นั้น ๆ ทวีความรุนแรงขึ้นจนก่อให้เกิดความแตกแยกกันได้ พระองค์จึงทรงอนุญาตให้ใช้วิธีการประนีประนอมหรือเลิกแล้วต่อกัน ซึ่งเรียกว่าการระงับอธิกรณ์ด้วยติณณการวิธี

๔.๑.๒ หลักในการปกครอง

เนื่องจากต้องเกี่ยวข้องกับคนหมู่มาก การปกครองจึงจำเป็นต้องอาศัยหลักเพื่อให้การปกครองนั้นเป็นไปเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย และบรรลุวัตถุประสงค์ตามที่หวังไว้ หลักดังกล่าวนี้เมื่อกล่าวโดยสรุปตามหลักของพระพุทธศาสนาแล้ว มีด้วยกัน ๒ ประการ คือ หลักกฎหมาย และหลักศีลธรรม ซึ่งในที่นี้ จะได้นำมาวิเคราะห์ในรายละเอียดเป็นลำดับต่อไป

ก. หลักกฎหมาย

สังคมที่อยู่รวมกันเป็นจำนวนมาก จำเป็นที่ต้องมีระบบกฎเกณฑ์ หรือข้อบังคับ ซึ่งยอมรับด้วยกัน กฎเกณฑ์ข้อบังคับดังกล่าว เรียกรวมๆ ว่า “กฎหมาย”

กฎหมายมีจุดประสงค์เพื่อรักษาความสงบสุข และความเป็นระเบียบของสังคม รวมไปถึงการรักษาสิทธิเสรีภาพ และผลประโยชน์ของสังคม ซึ่งจะต้องมีเพื่อยึดไว้เป็นหลักร่วมกัน กฎหมายจึงเป็นเสมือนเครื่องมือของรัฐ หรือผู้นำผู้ปกครอง

ในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าไม่ตรัสถึงกฎหมายว่าคืออะไร และไม่มีคำว่า กฎหมาย ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา นอกจากคำว่าสิกขาบท หรือพระวินัย อย่างไรก็ตาม หากจะเปรียบเทียบกันเราก็สามารถสังเคราะห์สิกขาบทหรือพระวินัย เข้าในกลุ่มของกฎหมาย เพราะเมื่อว่าโดยเนื้อหาสาระแล้ว ทั้งกฎหมายและสิกขาบท ก็มีจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือความ ผาสุกของสังคม

หากเราจะถามว่า พระพุทธเจ้าสนับสนุนหลักกฎหมายในการปกครองบ้านเมือง หรือไม่ การจะตอบคำถามนี้ เราคงต้องเทียบเคียงจากหลักการปกครององค์กรสงฆ์ที่ทรงจัดตั้งขึ้น

พิจารณาจากประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในช่วงต้นพุทธกาล ในการปกครองคณะ สงฆ์ พระพุทธเจ้าไม่ทรงบัญญัติพระวินัยเพื่อควบคุมความประพฤติของพระสงฆ์ เพราะพระสงฆ์ ชุดแรกๆ ที่เข้ามาบวช ล้วนมีจิตใจเลื่อมใส และตั้งใจประพฤติปฏิบัติ นอกจากนั้นจำนวนของ พระสงฆ์ก็ยังไม่มีมาก แต่มาช่วงระยะหลัง เมื่อพระสงฆ์มีมากขึ้น กฎเกณฑ์ต่างๆ จึงต้องมี เพื่อให้ภิกษุแต่ละรูปได้ถือปฏิบัติในแนวทางเดียวกัน ทำนองเดียวกันกับกฎหมายของรัฐ ก็ เกิดขึ้นจากการที่มนุษย์มาอยู่รวมกัน และการกระทำของคนคนหนึ่ง อาจจะไปล่วงละเมิดคนอื่น หนึ่ง รัฐจึงจำเป็นต้องออกระเบียบ กฎเกณฑ์ที่เราเรียกว่า กฎหมาย มาคุ้มครอง

ในส่วนของพระพุทธเจ้า พระองค์ไม่ทรงคิดที่จะสร้างระบบ เพื่อเรียกร้องสิทธิ และความรับผิดชอบทางสังคมให้กับบ้านเมือง แต่สังคมสงฆ์ที่พระองค์ทรงปกครองอยู่ พระองค์ได้ วางระบบไว้อย่างชัดเจน วินัยสงฆ์นั่นเอง คือระบบเรียกร้องความรับผิดชอบต่อสังคมสงฆ์^๕

พระพุทธองค์ยอมให้มีกฎหมายที่จะละเมิดสิทธิส่วนบุคคลผู้กระทำความชั่วได้ พระ พุทธองค์จึงทรงบัญญัติสิกขาบทเอาไว้ เพื่อเอาผิดกับผู้ฝ่าฝืน ซึ่งเป็นการผิดต่อสังคม ใน ขณะเดียวกันก็มีจุดมุ่งหมายอื่นๆ ด้วย ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย เราบัญญัติสิกขาบทแก่ภิกษุทั้งหลาย โดยอาศัยอำนาจประโยชน์ ๑๐ ประการ คือ (๑) เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์ (๒) เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์ (๓) เพื่อข่ม บุคคลผู้เกียติ (๔) เพื่อความอยู่สำราญแห่งภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก (๕) เพื่อปิดกั้นอาสวะ อันจะบังเกิดในปัจจุบัน (๖) เพื่อกำจัดอาสวะอันจะบังเกิดในอนาคต

^๕ สมภาร พรหมทา, ศีลธรรมกับกฎหมาย มุมมองจากศาสนา, ใน พุทธศาสนศึกษา, (ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๒ - ๓ พฤษภาคม - ธันวาคม ๒๕๔๑), หน้า ๕๑ - ๕๒.

(๙) เพื่อความเลื่อมใสของบุคคลที่ยังไม่เลื่อมใส (๑๐) เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นไปของผู้ที่เลื่อมใสแล้ว (๑๑) เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม (๑๒) เพื่อเอื้อเฟื้อพระวินัย^๖

จะเห็นได้ว่า ที่พระองค์บัญญัติพระวินัยนั้น ข้อ ๑-๒ มีจุดมุ่งหมายเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของคณะสงฆ์เอง ข้อ ๓-๔ เพื่อประโยชน์แก่บุคคล ข้อ ๕-๖ เพื่อประโยชน์แก่ความบริสุทธิ์ ข้อ ๗-๘ เพื่อประโยชน์แก่ประชาชน ข้อ ๙-๑๐ เพื่อประโยชน์แก่พระศาสนาโดยรวม

ขั้นตอน วิธีการ ในการบัญญัติกฎหมาย (สิกขาบท) พระพุทธเจ้าทรงทราบดีว่าเมื่อใดควรจะบัญญัติ โดยคำนึงถึงหลัก ๓ ประการ คือ

๑. สงฆ์ตั้งได้เป็นเวลายาวนานพอสมควร

๒. สงฆ์ขยายใหญ่ขึ้น

๓. มีผลประโยชน์มากขึ้น

จากแนวทางทั้ง ๓ ประการนี้เอง จึงก่อให้เกิดการบัญญัติพระวินัย หรือกฎหมายคณะสงฆ์ขึ้น โดยมีจุดมุ่งหมาย ๑๐ ประการดังที่กล่าวแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อที่ ๑๐ นั้นหมายถึงเอาเพื่อการเกื้อหนุนการปกครอง^๗ สิกขาบทหรือพระวินัย ถือได้ว่าเป็นธรรมเนียมการปกครองที่ภิกษุต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ถ้าหากว่าล่วงละเมิดก็จะได้รับการลงโทษหนักเบาบ้าง ตามลักษณะของการกระทำ

ในส่วนองวิธีการบัญญัติสิกขาบท เมื่อเกิดเหตุการณ์ไม่ดีไม่งามในสังคมสงฆ์ พระสงฆ์และประชาชนก็จะดำเนินคดีเตียน พระพุทธองค์ก็จะประชุมสงฆ์ และพิจารณาบัญญัติพระวินัยขึ้น ขั้นตอนในการบัญญัติพระวินัยของพระพุทธองค์จึงปฏิบัติตามลำดับ ดังนี้

๑. เมื่อภิกษุก่อเหตุขึ้น พระองค์ตรัสเรียกประชุมสงฆ์

๒. ตรัสถามภิกษุผู้ก่อเหตุถึงเรื่องราวที่เกิดขึ้น

๓. ชี้โทษแห่งการล่วงละเมิด และแสดงอานิสงส์ของการสำรวมระวัง

๔. วางโทษ หรือบัญญัติสิกขาบทให้ภิกษุถือปฏิบัติตาม

เมื่อพิจารณาการบัญญัติสิกขาบท จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงบัญญัติให้เสร็จในคราวเดียวกัน แต่จะบัญญัติต่อเมื่อมีพระภิกษุกระทำความผิดจากหลักการที่วางเอาไว้ พระองค์จะทรงประชุมคณะสงฆ์ทุกครั้ง เพื่อพิจารณาความผิดที่เกิดขึ้น เมื่อที่ประชุมสงฆ์เห็นชอบอย่างไร พระองค์ก็จะทรงบัญญัติสิกขาบท และโทษตามความผิดนั้นๆ

^๖ วิ. มห. (ไทย) ๑/๓๕/๒๘ - ๒๙.

^๗ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), นิติศาสตร์แนวพุทธ , พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๖๓.

จะเห็นได้ว่า สังคมสงฆ์ในสมัยพุทธกาล มีอำนาจตามขอบเขตของตน ไม่ว่าจะเป็นอำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหาร และอำนาจตุลาการ กล่าวคือ

๑. อำนาจนิตินิติบัญญัติ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบท หรือพระวินัยเพื่อใช้ปกครองสงฆ์ เป็นพุทธบัญญัติทั้งหมด ทรงบัญญัติอย่างเปิดเผย ทั้งต่อหน้าสงฆ์ วัตถุ และบุคคล โดยมีสังคมสงฆ์ให้ความเห็นชอบ

๒. อำนาจบริหาร เดิมทีนั้น พระสงฆ์ยังมีไม่มาก พระองค์จึงทรงบริหารงานเอง ต่อมาเมื่อพระสงฆ์มีจำนวนมากขึ้น พระองค์ก็ทรงมอบอำนาจให้แก่สงฆ์ ดังจะเห็นได้จากการบรรพชาอุปสมบท การกรานกฐิน การระงับอธิกรณ์ ฯลฯ เป็นต้น

๓. อำนาจตุลาการ สถาบันตุลาการของพุทธจักร มีกฎระเบียบที่วางไว้เป็นบรรทัดฐานแห่งการกระทำของบุคคลในสังคม ป้องกันมิให้ประพฤติดุศีล และมีวิธีการลงโทษ แต่การลงโทษผู้กระทำความผิดในพระพุทธศาสนา มิใช่เพื่อแก้แค้น หากเป็นการให้บทเรียนเพื่อให้ผู้กระทำความผิดกลับตัวเป็นคนดีในสังคม จะเห็นได้จากการปรับอาบัติตั้งแต่สังฆาธิเสสลงมา ดังนั้น การลงโทษจึงมีจุดหมาย ๒ ประการ คือ ๑) เพื่อให้ผู้กระทำความผิดกลับตัวเป็นคนดี และ ๒) เพื่อช่วยป้องกันความชั่วร้ายทำนองเดียวกันที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

ในแง่ของการลงโทษทางวินัย หรือการปรับอาบัติ สังคมสงฆ์จะเข้ามาจัดการ เพราะเป็นปัญหาที่กระทบถึงสังคมโดยรวม ในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม ซึ่งประเด็นนี้ทำให้มองเห็นว่า พระวินัยหรือสิกขาบท เป็นธรรมเนียมการปกครองที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติขึ้นใช้กับคณะสงฆ์ แต่ก็สามารถเทียบเคียงได้กับหลักกฎหมายทางอาณาจักร อย่างน้อยก็สะท้อนแนวความคิดที่ว่า พระพุทธเจ้าทรงยอมรับว่า กฎหมายมีความจำเป็นในการปกครอง ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายคณะสงฆ์ หรือฝ่ายบ้านเมือง

ข. หลักศีลธรรม

พระพุทธองค์ได้ทรงสร้างหลักศีลธรรมขึ้นมาเพื่อเป็นหลักปฏิบัติในชีวิตประจำวันของประชาชน หลักศีลธรรมเป็นหลักที่พระพุทธองค์ให้ความสำคัญยิ่งกว่ากฎหมาย อย่างน้อยก็ในแง่ที่ว่า หากประชาชนตั้งอยู่ในหลักศีลธรรมแล้ว กฎหมายยังไม่ใช่เรื่องจำเป็น ครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้าเสด็จผ่านหมู่บ้านชื่อว่าเวฬุทวาร ซึ่งตั้งอยู่ในแคว้นโกศล ชาวบ้านได้เข้ามาเฝ้าแล้วกราบทูลว่า พวกเขาเป็นชาวบ้าน มีครอบครัว ยังมีชีวิตยุ่งเกี่ยวกับโลก แต่ต้องการจะมีหลักธรรมที่เกื้อกูลต่อชีวิตของคนที่มีครอบครัว ขอให้พระองค์แสดงธรรมเหล่านั้นแก่พวกเขาด้วย เมื่อทรงทราบความประสงค์ จึงได้ตรัสหลักธรรมแก่ชาวบ้านเหล่านั้นว่า

^๔ สมภาร พรหมทา, ลัทธิในทัศนะของพระพุทธศาสนา, ใน พุทธศาสนศึกษา, (ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ มกราคม - เมษายน ๒๕๓๗), หน้า ๖๑.

ดูกรคบคิดทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมที่น้อมเข้ามาในตนแก่ท่านทั้งหลาย ขอท่านทั้งหลายจงตั้งใจฟังให้ดี ...ดูกรคบคิดทั้งหลาย อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ พิจารณาเห็นดังนี้ว่า เราอยากเป็นอยู่ ไม่อยากตาย รักสุข เกลียดทุกข์ ข้อที่บุคคลพึงปลงชีวิตเราผู้อยากเป็นอยู่ ไม่อยากตาย รักสุข เกลียดทุกข์นั้น ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจของเรา อนึ่ง ข้อที่เราปลงชีวิตผู้อื่นผู้อยากเป็นอยู่ ไม่อยากตาย รักสุข เกลียดทุกข์นั้น ก็ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจของผู้อื่น ...หากใครขโมยของเราที่เราไม่ได้ให้ ...มาประพาศพิณ ภรรยาเรา ...มาโกหกเรา ...มาพูดส่อเสียดเรา ...มาพูดคำหยาบกับเรา ...มาพูดเพื่อเจือกับเรา การกระทำของเขานั้น ย่อมไม่เป็นที่รักเป็นที่ชอบใจสำหรับเรา แม้เราเองก็ตาม หากเราไปขโมยของที่เขาไม่ได้ให้ ...ไปประพาศพิณภรรยาเขา ...ไปโกหกเขา ...ไปพูดส่อเสียดเขา ...ไปพูดคำหยาบกับเขา ...ไปพูดเพื่อเจือกับเขา การกระทำของเรานั้น ย่อมไม่เป็นที่รักเป็นที่ชอบใจสำหรับเขาเหมือนกัน^๕

หลักที่พระพุทธองค์ทรงแสดงมานี้ เป็นหลักศีลธรรมขั้นพื้นฐานที่คนในสังคมปฏิบัติต่อกัน ถึงแม้พระพุทธเจ้าจะไม่ได้กำหนดความผิด และบทลงโทษไว้ก็ตาม แต่ก็ทรงมีจุดหมายที่ไม่ให้ล่วงละเมิดต่อกัน ในหลัก ๑ ประการดังกล่าวข้างต้นนี้ อาจสงเคราะห์เข้าได้กับหลักศีล ๕ เพราะหลักศีล ๕ ที่พระพุทธองค์ได้แสดงเอาไว้ ก็มีจุดมุ่งหมายเพื่อการไม่เบียดเบียนกันในด้านต่างๆ กล่าวคือ ด้านชีวิต ด้านทรัพย์สิน ด้านวงศ์ตระกูล ด้านคำพูด และด้านความประมาทที่จะเกิดขึ้นจากการดื่มของมึนเมา

นอกจากนี้ ในส่วนของสัมพันธภาพทางสังคม ก็คือการจัดลำดับชั้น และหน้าที่ทางสังคมที่พึงปฏิบัติต่อกัน ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า ทิส ๖^๖ หลักทิส ๖ นี้เอง คือกรอบศีลธรรมที่บุคคลในสังคมต้องยึดมั่น ตามฐานะที่ตนดำรงอยู่

ถึงแม้พระพุทธเจ้าจะไม่ให้ความสำคัญต่อปัจเจก ในฐานะเป็นแกนกลางในการปฏิบัติ หรือการฝึกฝนทางศาสนาก็ตาม แต่ถ้ามองในแง่สังคม พระองค์ก็ให้ความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนกว่ากัน หลักธรรมที่พระองค์ประกาศ ส่วนหนึ่งจึงเพ่งไปยังสังคมโดยภาพรวมด้วย

หลักทิส ๖ จึงเป็นการแสดงออกซึ่งฐานะที่เกี่ยวกับบุคคลอื่น ซึ่งจำเป็นต้องมีพันธทางจริยธรรมร่วมกัน ทิส ๖ จึงเป็นการแสดงหลัก หรือหน้าที่ขั้นพื้นฐานที่บุคคลในสังคม เริ่มตั้งแต่หน่วยเล็ก คือครอบครัว กระทั่งถึงหน่วยใหญ่ที่เป็นองค์กรทางสังคมอื่นๆ จะต้องถือปฏิบัติมิเช่นนั้นแล้ว สังคมก็จะตกอยู่ในภาวะที่ระส่ำระสาย เราอาจจะตั้งคำถามเล่นๆ ว่า ถ้าพ่อแม่ไม่

^๕ ส.ม. (ไทย) ๑๕/๑๐๐๓/๕๐๒-๕๐๓.

^๖ คู่มือระเบียบใน ท.ป. (ไทย) ๑๑/๒๖๖-๒๗๒/๒๑๒-๒๑๖.

ทำหน้าที่ของพ่อแม่ ลูกไม่ได้ทำหน้าที่ของลูก ครูอาจารย์ไม่ได้ทำหน้าที่ของครูอาจารย์ ฯลฯ แล้ว อะไรจะเกิดขึ้น ลองหลับตานึกภาพดู ก็จะเห็นภาพความวุ่นวาย และปัญหาอื่นๆ ที่จะตามมาอีกนับไม่ถ้วน ตรงกันข้าม ถ้าทุกคนในสังคมต่างปฏิบัติหน้าที่ขึ้นพื้นฐานดังกล่าวแล้ว สังคมก็就会有ความสงบสุข ซึ่งก็จะช่วยให้ปกครองได้ง่ายขึ้น.

๔.๑.๓ หน้าที่ผู้ปกครอง

หน้าที่ของผู้ปกครองนั้น เมื่อพิจารณาจากภาพรวมแล้ว สามารถสรุปเป็นประเด็นๆ ได้ดังนี้

๑. สร้างความอยู่ดีกินดีให้แก่ประชาชน

ไม่ว่าจะอยู่ในสังคมใด หน้าที่หลักของผู้ปกครองคือ บำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ผู้ได้ปกครองอย่างถูกต้องและเป็นธรรม ในจักรวรรดิสุทร^{๑๑} ได้กล่าวถึงหน้าที่ของผู้ปกครองโดยภาพรวมว่า

จงจัดการ รักษา ป้องกัน ชนภายใน กำลังพล พวกกษัตริย์ผู้ตามเสด็จ พราหมณ์ คหบดี ชาวนิกม และชาวชนบท สมณพราหมณ์ สัตว์จำพวกเนื้อและนกโดยธรรม ... สมณพราหมณ์เหล่าใดในแว่นแคว้น ... เว้นขาดจากความมัวเมา และความประมาท ตั้งมั่นอยู่ในขันติ และโสรจจะ ผิดคน สงบตน ให้ตนดับกิเลสอยู่เพียงผู้เดียว ... พึงเข้าไปหาสมณพราหมณ์เหล่านั้นตามกาลอันสมควรแล้วสอบถาม ... อะไรควรเกี่ยวข้อง อะไรไม่ควรเกี่ยวข้อง อะไรที่ข้าพเจ้ากระทำอยู่ พึงเป็นไปเพื่อความไม่เกื้อกูล เพื่อทุกข์ตลอดกาลนาน หรือว่า อะไรที่ข้าพเจ้ากระทำอยู่ พึงเป็นไปเพื่อเกื้อกูลเพื่อสุขตลอดกาล...

จากพระสูตรนี้ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้สรุปหน้าที่ของผู้ปกครองไว้ ๕ ประการด้วยกันคือ^{๑๒}

๑. ธรรมาธิปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่ ยึดถือความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผล หลักการ กฎกติกาที่ชอบธรรม เป็นบรรทัดฐาน เคารพธรรม เชิดชูธรรม นิยมธรรม ตั้งตนอยู่ในธรรม ประพฤติธรรมด้วยตนเอง

^{๑๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๘๔-๘๕/๖๒-๖๓.

^{๑๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ธรรมบุญชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒๐-๒๑.

๒. ธรรมมีการรักษา ให้ความคุ้มครองโดยธรรม คือ จัดอำนวยการรักษาคุ้มครอง ป้องกันอันชอบธรรม แก่ชนทุกหมู่เหล่าในแผ่นดิน คือ คนภายใน ข้าราชการฝ่ายทหาร ฝ่ายปกครอง ฝ่ายพลเรือน นักวิชาการ และคนต่างอาชีพ เช่น พ่อค้า และเกษตรกร ชาวนิคมนชนบท ชนชายแดน พระสงฆ์ และบรรพชิตผู้ทรงศีลทรงคุณธรรม ตลอดจนสัตว์เท่าสัตว์ปีก อันควรสงวนพันธ์ทั้งหลาย

๓. มา อธรรมการ ห้ามกั้นการอาธรรม คือ จัดการป้องกันแก้ไข มิให้กระทำการที่ไม่เป็นธรรม การเบียดเบียนข่มเหง และความคิดชั่วร้าย เดือดร้อนมิให้เกิดขึ้นในบ้านเมือง ชักนำประชาชนให้ตั้งมั่นในสุจริต และนิยมธรรม ทั้งจัดวางระบบที่กันคนร้าย ให้โอกาสคนดี

๔. ธนานุประทาน ปันทรัพย์แก่ชนผู้ยากไร้ มิให้มีคนขัดสนยากไร้ในแผ่นดิน เช่น จัดให้ราษฎรทั้งปวงมีทางหาเลี้ยงชีพ ทำมาหากินได้โดยสุจริต

๕. ปรปฐณา ไม่ขาดการสอบถามปัญหาเสาะแสวงปัญหา และความคืบงามยิ่งขึ้นไป โดยมีที่ปรึกษาที่ทรงวิชาการ ทรงคุณธรรม หมั่นพบปะพระสงฆ์และนักปราชญ์ ใถ่ถามหาความรู้ หาความคืบงาม หาความจริง และถกข้อปัญหาต่างๆ อยู่โดยสม่ำเสมอตามกาลอันควร เพื่อซักซ้อมตรวจสอบคนให้เจริญก้าวหน้า และดำเนินการในทางที่ถูกต้อง และชอบธรรม เพื่อประโยชน์สุขอย่างแท้จริง

ในพระสูตรนี้ ยังได้กล่าวถึงการให้ปันทรัพย์แก่ผู้ยากไร้ โดยได้กล่าวถึงการละเว้นธรรมอันจะนำไปสู่ปัญหาความยุ่งยากแก่การปกครอง เมื่อพระราชาทรงใช้อำนาจในการรักษาทรัพย์ แต่ปล่อยให้คนจนอดอยาก จนกลายเป็นขโมย ครั้นเมื่อถูกจับได้ และถูกถามก็ตอบว่า ที่ขโมยไปนั้นเพราะความอดอยาก พระราชาจึงได้พระราชทานทรัพย์ให้ เมื่อคนทั้งหลายทราบว่า ขโมยได้พระราชทานทรัพย์ ก็พากันขโมยตาม พระราชาจึงเปลี่ยนวิธีโดยการลงโทษประหารชีวิต ขโมยก็ใช้วิธีเดียวกันคือ นำเจ้าทรัพย์เพราะกลัวโทษประหาร ครั้นถูกจับได้ก็เท็จทูลและใส่ความผู้อื่น

จะเห็นได้ว่า คำสอนในจักรวตติสูตร พระพุทธเจ้าทรงเห็นว่า ลำพังการรักษาความสงบในสังคมอย่างเดียวไม่พอ จะต้องแก้ปัญหาด้านเศรษฐกิจไปด้วย นั่นคือประชาชนต้องไม่อดอยาก เช่นเดียวกัน ในกฎทนต์สูตรที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ นั้น ก็ชักชวนให้ตีความได้ว่า ปัญหาความมั่นคง ปัญหาอาชญากรรม มีความเชื่อมโยงกับปัญหาเศรษฐกิจ ประชาชนจะเลิกก่ออาชญากรรม ถ้าเขามีความเป็นอยู่ที่ดี พระสูตรนี้จึงได้เสนอหลักการที่ผู้ปกครองพึงปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจไว้ ๓ ประการด้วยกัน คือ^{๑๑}

^{๑๑} ที.สี. (ไทย) ๕/๓๓๘/๑๓๑.

๑. พระราชาต้องพระราชทานพันธุ์พืช และอาหารแก่พลเมืองผู้จะมักเขม้นในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมและเลี้ยงปศุสัตว์

๒. พระราชาต้องพระราชทานทุนทรัพย์ให้แก่พลเมือง ผู้ที่จะมักเขม้นในพาณิชย์กรรม

๓. พระราชาต้องพระราชทานอาหารและเงินเดือนแก่ข้าราชการที่ขยันขันแข็งในการทำงาน

นอกจากนั้นในจุททนิทกษาย ชาค^{๑๔} ยังได้กล่าวถึงหลักธรรมข้อหนึ่งที่ว่า “กินคนเดียว ย่อมไม่เป็นสุข” ซึ่งกล่าวในบริบทการปกครองแล้ว จะเห็นได้ชัดว่า เป็นอุดมการณ์ทางการปกครอง อย่างน้อยที่สุด

๑. สามารถลดช่องว่างทางเศรษฐกิจได้
๒. สร้างความเป็นธรรมให้เกิดแก่สังคม
๓. สร้างความเสมอภาคให้เกิดแก่สังคม
๔. ขจัดความยากจนได้
๕. แก้ปัญหาสังคม เช่น การปล้นจี้
๖. ขจัดข้อพิพาท ความขัดแย้งในสังคมได้

๒. การให้สวัสดิการแก่สังคม

พระพุทธเจ้าได้ตรัสหลักประกันสังคม หลักประกันชีวิตมนุษย์ไว้ ๗ ประการ^{๑๕} คือ

๑. รู้จักเหตุและผล (ธัมมัญญ) คือ รู้ความจริง รู้หลักการ รู้กฎเกณฑ์ รู้กฎแห่งธรรมชาติ รู้กฎเกณฑ์แห่งเหตุผล และรู้หลักการที่จะทำให้เกิดผล
๒. รู้ความหมาย (อัตถัญญ) คือ รู้ความหมาย รู้ความมุ่งหมาย รู้ประโยชน์ที่พึงประสงค์ รู้จักผลที่เกิดขึ้นสืบเนื่องจากการกระทำตามหลักการ
๓. รู้จักตน (อัตตัญญ) คือ รู้จักว่าเรานั้นโดยฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ความสามารถ และคุณธรรมเป็นอย่างไรและทำไฉน แล้วประพฤติให้เหมาะสมและรู้จักที่จะปรับปรุงแก้ไขต่อไป
๔. รู้จักประมาณ (มัตตัญญ) คือ ความพอดีในการใช้จ่ายบริโภคทรัพย์
๕. รู้จักกาล (กาลัญญ) คือ รู้กาลเวลาอันเหมาะสมและระยะเวลาในการประกอบกิจ
๖. รู้จักชุมชน (ปริสฺสัญญ) คือ รู้กิจที่ประพฤติดต่อชุมชนนั้น ๆ ว่าควรจะทำและมิควรทำอะไร

^{๑๔} พ.ชา. (ไทย) ๒๓/๒๓/๒๕๖.

^{๑๕} อ.จ. สดุดก. (ไทย) ๒๓/๖๘/๑๔๓.

๑. รู้จักบุคคล (บุคคลัญญ) คือ รู้จักความแตกต่างของบุคคลว่า โดยอรรถาศัยความสามารถและคุณธรรมของบุคคลนั้นยิ่งและหย่อนอย่างไร และรู้ที่จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้นด้วยอาการอย่างไรตลอดถึงการรู้จักเลือกใช้คนให้เหมาะสมกับความรู้ความสามารถของแต่ละบุคคลจริยธรรมของนักการเมืองในฐานะผู้ครองเรือน

ทั้ง ๑ ประการนี้ ถือว่าเป็นคุณธรรมภายในสำหรับผู้ปกครอง เมื่อผู้ปกครองมีคุณธรรมเหล่านี้แล้ว ช่วยสนับสนุนให้เกิดการปฏิบัติต่อประชาชนตามหลักของราชสังคหวัด ๔ ประการ ต่อไปนี้คือ^{๖๖}

๑. สัสตเมธะ ผู้ปกครองต้องฉลาดในการบำรุงธัญญาหาร การบำรุงบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองทางด้านเศรษฐกิจให้มีภาวะเศรษฐกิจดี ผู้ปกครองต้องเป็นผู้ฉลาดในการส่งเสริมอาชีพและการผลิตของประชาชนให้มีความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจ ในพระพุทธศาสนาได้แสดงหลักการใหญ่ ๆ ให้เห็นว่าประเทศชาติจะมีเศรษฐกิจที่มั่นคงได้ ประชาชนในชาติจะต้องมีเศรษฐกิจในครัวเรือนที่มั่นคงเสียก่อน คือประชาชนจะต้องมีเศรษฐกิจที่พอเพียง มีความสุขตามแบบอย่างของชาวบ้านพอสมควร คือทรัพย์สินเงินทองเก็บไว้กับครอบครัวและได้ใช้จ่ายทรัพย์นั้นไปในทางที่ถูกที่ควร มีอาชีพการงานที่สุจริต ไม่ผิดศีลธรรมและไม่มีหนี้สิน

๒. ปุริสเมธะ ผู้ปกครองฉลาดในการบำรุงข้าราชการ ความเป็นผู้ฉลาดในการรับคนเข้ามารับราชการเพื่อทำหน้าที่ในการบริหารของรัฐ รู้จักคัดเลือกคนและจัดสรรตำแหน่งให้เหมาะสมกับความรู้ความสามารถ ปู้นบำเหน็จความชอบในบางโอกาส รู้จักส่งเสริมคนดี เปิดโอกาสให้คนเข้ามารับราชการ

๓. สัมมาปาสะ ผู้ปกครองต้องรู้จักผูกประสานปวงประชา ฉลาดในการแก้ไขปัญหาดังคม รู้จักผูกสมานรวมใจของประชาชน ดูแลสุขทุกข์ของประชาชน มีการส่งเสริมอาชีพด้วยวิธีการต่าง ๆ แก่ประชาชน เช่นการให้กู้ยืมไปลงทุนโดยคิดอัตราดอกเบี้ยต่ำ เป็นต้น

๔. วาขเปยยะ ผู้ปกครองมีวาจาอันดูดีมีใจไพเราะอ่อนหวานชวนฟัง ประกอบด้วย ความสามัคคี รู้จักใช้คำพูดให้เหมาะสมกับคนฟังตามวัย เพศ สถานภาพ ภาวะ รู้จักโน้มน้าวให้คนทำความดี ยกย่องการทำความดี

^{๖๖} ต. ส. (ไทย) ๑๕/๓๕/๑๑๐.

๔.๑.๔ เป้าหมายการปกครอง

การปกครองไม่ว่าจะเป็นระบบใดๆ ก็ตาม ล้วนมีจุดหมายที่ความอยู่ดีกินดีของประชาชน ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนภายในรัฐ รัฐจะต้องมุ่งพัฒนาในทุก ๆ ด้านที่เห็นว่าก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ประชาชน เช่นพัฒนาสาธารณูปโภคต่าง ๆ การให้การศึกษา การเพิ่มพูนความรู้ทางวิชาการและการอบรมด้านศีลธรรมจริยธรรมให้แก่ประชาชน รัฐจะต้องพัฒนาทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจของประชาชนควบคู่กันไป เพราะหากรัฐมุ่งแต่ที่จะพัฒนาในด้านใดด้านหนึ่งแล้ว ก็ไม่สามารถที่จะนำรัฐไปสู่จุดหมายของการปกครองได้

ดังนั้น การพัฒนาเศรษฐกิจภายในสังคมจึงเป็นสิ่งแรกที่ผู้ปกครองจะต้องทุ่มเทความสามารถอย่างเต็มที่ในการพัฒนา เพราะนั่นหมายถึงความเจริญรุ่งเรืองของสังคมหรือประเทศชาติ ประชาชนจะมีความมั่งคั่งมีความเพียงพอในปัจจัยขั้นพื้นฐาน มีความเป็นอยู่อย่างมีความสุข ส่วนการพัฒนาทางด้านจิตใจก็เป็นสิ่งที่รัฐจะละเลยไม่ได้ เพราะทุกคนในสังคมจะอยู่กันอย่างสันติสุขได้นั้น ผู้นำผู้ปกครองจะต้องมีคุณธรรมจริยธรรม ประชาชนจะต้องรู้จักหน้าที่ของตนและเป็นคนดีมีศีลธรรมด้วย จึงกล่าวได้ว่าการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นฐาน ส่วนศีลธรรมเป็นเป้าหมายของการปกครอง

เป้าหมายในการปกครองตามทัศนะของพระพุทธศาสนาก็คือเพื่อรักษาพระธรรมวินัย เพื่อประโยชน์แก่หมู่สงฆ์และเพื่อที่ประชาชนจะเกิดความยอมรับในสถาบันสงฆ์จะเห็นได้จากวัตถุประสงค์ในการบัญญัติสิกขาบทของพระพุทธองค์ ๑๐ ประการ ที่สามารถย่อได้เป็น ๕ หมวด ซึ่งสามารถที่จะปฏิบัติแนวคิดนี้เข้ากับการบัญญัติกฎหมายของรัฐหรือการร่างรัฐธรรมนูญเพื่อเป็นข้อปฏิบัติของทุกคนในสังคมดังนี้

๑. เพื่อประโยชน์แก่ประชาชนหรือเพื่อส่วนรวม มี ๒ ประการ คือ

๑.๑ เพื่อความยอมรับของประชาชน และเพื่อความดีงามขององค์กรทั้งหมดโดยส่วนรวม ด้วยการตั้งกฎระเบียบขึ้นมาบนฐานการยอมรับร่วมกัน ไม่ใช่วิธีบังคับบีบบังคับจิตใจ แต่บัญญัติไว้เพื่อผลดีร่วมกันและโดยความยอมรับร่วมกัน

๑.๒ เพื่อความผาสุกของประชาชนภายในรัฐ

๒. เพื่อประโยชน์แก่ตัวบุคคล มี ๒ ประการคือ

๒.๑ เพื่อกำจัดคนไร้คุณธรรม คือป้องกันไม่ให้คนชั่วมาแสวงหาผลประโยชน์

๒.๒ เพื่อความอยู่อย่างผาสุกของคนดีหรือเพื่อส่งเสริมคนดีที่ประพฤติดีให้ทำหน้าที่ในการปกครอง และป้องกันคนที่ประพฤติชั่วไม่ให้มีอำนาจ

๓. เพื่อประโยชน์แก่ชีวิตที่ดีของประชาชน คือ คำนึงถึงผลดีและผลร้ายที่จะเกิดกับวิถีชีวิตของประชาชน เช่นเรื่องความคิดความชั่วเป็นต้น โดยมุ่งที่จะสร้างสภาพแวดล้อมต่อชีวิตที่ดีงามมี ๒ ประการ คือ

๓.๑ เพื่อปิดกั้นความวุ่นวายในสังคมที่จะเกิดขึ้นในปัจจุบัน

๓.๒ เพื่อป้องกันความวุ่นวายในสังคมที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

๔. เพื่อประโยชน์แก่ประชาชนทั่วไป คือ เพื่อผลดีแก่จิตใจของประชาชนในรัฐ ทำให้ประชาชนมีความสุขใจด้วยอาศัยความดีของผู้ปกครองหรือเจ้าหน้าที่รัฐมี ๒ ประการ คือ

๔.๑ เพื่อความชื่นชอบของประชาชนที่ยังไม่ชอบใจในตัวผู้นำหรือรัฐบาล

๔.๒ เพื่อความชอบใจของประชาชนอื่นๆ ขึ้นไป และประชาชนที่มีความชอบใจอยู่แล้วจะให้ความร่วมมือกับรัฐ เป็นกำลังในการช่วยกันพัฒนาประเทศให้มีความเจริญรุ่งเรือง

สองข้อนี้มุ่งเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนเอง เพราะความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนมีจุดเริ่มต้นอยู่ที่ทำให้ประชาชนมีความร่มเย็นเป็นสุข ประชาชนเกิดศรัทธาในตัวผู้นำพร้อมที่จะพัฒนาตนเองไปสู่คุณความดีที่สูงยิ่งขึ้นไป

๕. เพื่อประโยชน์แก่ประเทศชาติ มี ๒ ประการ คือ

๕.๑ เพื่อให้ประเทศชาติมีความมั่นคง ประชาชนในรัฐเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

๕.๒ เพื่อช่วยคำจูงใจให้กฎระเบียบแบบแผนและระบบการต่างๆ เกิดมีผลในการปฏิบัติตามหลักการอย่างหนักแน่นมั่นคง เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของรัฐอย่างยั่งยืน

ดังนั้นเป้าหมายในการปกครองในทัศนะของพระพุทธศาสนาจึงมุ่งไปที่การพัฒนาเศรษฐกิจขั้นพื้นฐาน คือ คำนึงถึงคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชน ทำให้สังคมหรือองค์กรมีความมั่นคงและการสร้างให้บุคคลมีคุณภาพมีคุณสมบัติที่ถึงพร้อมทั้งความสามารถและความประพฤติ คือ ถึงพร้อมด้วยความรู้และคุณธรรมจริยธรรมนั่นเอง เพื่อเป็นธรรมทายาท เป็นนัธยานุของชาวโลก และเป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

เมื่อกล่าวถึงหลักธรรมที่เป็นเป้าหมายในการปกครองในทัศนะของพระพุทธศาสนาแล้ว จะเห็นได้ว่าพระพุทธศาสนานั้นมีทั้งระบบความเชื่อในหลักธรรม และการประพฤติปฏิบัติอันมีคุณค่าต่อการปกครอง ทั้งในด้านการปกครองคน หมู่คณะ และปกครองประเทศหรือสังคมโดยรวม พอสรุปกรอบคุณค่าของการปกครองแบบธรรมรัฐได้ ดังนี้

๑. ธรรมรัฐ เป็นการปกครองที่มีระบบวัฒนธรรมที่ส่งเสริม ควบคุม และกำหนดจริยธรรม ศีลธรรมของบุคคล ชุมชน ซึ่งมีผลไปถึงการประพฤติปฏิบัติ อันก่อให้เกิดสันติสุขในสังคม

๒. หลักธรรมในธรรมรัฐสามารถช่วยตรวจสอบ ควบคุม และเปลี่ยนแปลงความต้องการ แรงขับหรือความสนใจ ตลอดจนบังคับจิตใจ ความรู้สึกหรืออารมณ์ของคน ด้วยการให้แบบแผนแห่งค่านิยมหรืออุดมการณ์อันสูงสุด ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องของการบังคับตัวเองหรือควบคุมบังคับภายใน อันได้แก่การที่คนเราจะมีศีลสัตย์ รวมทั้งมีวิชาและความประพฤติพร้อมกันไปด้วย

๓. หลักธรรมรัฐมุ่งส่งเสริมให้บุคคลหมั่นสำรวจ ฝึกฝน ปรับปรุง เคารพ เชื่อมั่น ช่วยเหลือ และรับผิดชอบตัวเอง และยังสอนให้คนเรารู้จักเหตุผล กาลเทศะ รู้จักธรรมชาติและความต้องการของผู้อื่นตามความเป็นจริง รวมทั้งมีหลักเกณฑ์ในการปกครองหมู่คณะหรือปกครองประเทศ

๔. หลักธรรมในธรรมรัฐยังส่งเสริมให้มนุษย์มีความรับผิดชอบในการปกครองโดยมุ่งไปที่มีการตรวจสอบภายใน เพื่อก่อให้เกิดการปรับปรุงตนเองและการพัฒนาจิตใจเป็นสำคัญ เพราะการเป็นผู้ปกครองหรือการบังคับบัญชาโดยหลักธรรมย่อมจะขึ้นอยู่กับการมีคุณธรรมจริยธรรมของผู้นำเองเป็นหลัก ซึ่งหากผู้ปกครองหรือผู้นำมีจิตใจสูง และรู้จักการใช้พระคุณควบคู่กับการใช้พระเดช และมีการตรวจสอบตนเองอยู่เสมอๆ การแก้ไขปัญหาที่ปลายเหตุก็จะไม่เกิดขึ้น เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้ การปกครองแบบธรรมรัฐจึงมีลักษณะแตกต่างจากการปกครองโดยทั่วไป เพราะพระพุทธศาสนามีทรรศนะในการปกครองแบบมองจากตัวเองไปสู่ภายนอก กล่าวคือมีทรรศนะว่า เมื่อมีมนุษย์แต่ละคนสามารถปกครองตนเองได้แล้ว เขาย่อมสามารถปกครองผู้อื่นได้ ดังคำภาษิตที่ว่า คนจมน้ำในหลุมโคลนไม่อาจยังบุคคลที่จมน้ำอยู่ด้วยกันขึ้นมาได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คนที่จะเป็นผู้นำหรือผู้ปกครองคนอื่นแล้วหลักจริยธรรมยังจำเป็น เนื่องจากผู้ปฏิบัติตนเป็นไปตามกฎเกณฑ์และบทบาททางสังคมที่จะต้องรับผิดชอบแล้ว ยังจะต้องเป็นแบบอย่างสมควรกับการเป็นผู้นำอีกด้วย ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “...บุคคลพึงยังตนนั้นแล ให้ตั้งอยู่ในคุณอันสมควรเสียก่อน พึงพริ้งสอนผู้อื่นตามหลัง...”^{๑๖}

ดังนั้น หากปัจเจกบุคคลแต่ละคนสามารถปกครองตัวเองให้อยู่ภายในขอบเขตแห่งกฎศีลธรรม เมื่อปกครองตนได้แล้วย่อมมีผลทำให้สังคมติดตามขึ้นไปด้วยเช่นกัน แต่ถ้าหากปัจเจกบุคคลแต่ละคนไม่สามารถควบคุมหรือปกป้องตัวเองได้แล้ว เมื่อมารวมกลุ่มเข้ากันเป็นสังคมเป็นรัฐ สังคมหรือรัฐนั้นก็ไม่ได้แตกต่างไปจากสังคมพิกการหรือรัฐที่มีแต่ปัญหาวุ่นวายหาความสงบไม่ได้ เหตุนี้การปกครองแบบธรรมรัฐ จึงเริ่มต้นขึ้นจากการปกครองตนเองก่อน ซึ่ง

^{๑๖} บ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๒/๓๖

พระพุทธศาสนานั้นก็มีหลักคำสอนและแนวปฏิบัติในการปกครองตนในการดำรงชีวิตอยู่ในโลกหรือในสังคม

มีคำเปรียบเทียบอย่างชัดเจนเกี่ยวกับการปกครอง คือคำว่า “รัฐนาวา” ซึ่งถ้าเรือเปรียบเหมือนระบอบการปกครอง ถ้าหากดี สมบูรณ์ ก็จะเหมือนกับเรือที่มีคุณภาพและประสิทธิภาพสมบูรณ์ นายท้ายเรือเปรียบเสมือนผู้นำรัฐ จะเป็นผู้กำหนดทิศทางการเดินเรือเพื่อที่จะให้ข้ามพ้นอุปสรรคทุกประการ จนตลอดรอดฝั่ง ส่วนผู้โดยสารในเรือก็คือประชาชน ถ้าหากอยู่กันโดยความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีระเบียบวินัยเชื่อฟังผู้นำแล้ว ย่อมจะเกิดความสงบเรียบร้อยภายในเรือ ผู้นำย่อมสามารถที่จะนำเรือผ่านพ้นภัยไปได้ หรือถ้าหากเรือนั้นไม่มีความสมบูรณ์หรือมีรอยร้าว แต่ผู้นำและลูกเรือล้วนช่วยกันอุดรอยร้าว ช่วยกันพายเรือ มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ก็ย่อมข้ามพ้นอุปสรรคต่างๆ ไปสู่ฝั่งโดยความสวัสดิ

๔.๑.๕ อิทธิพลที่มีผลต่อการปกครองในปัจจุบัน

เนื่องจากระบบการปกครองของไทยนั้น ได้เปลี่ยนจากการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาสู่ระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นองค์พระประมุข จึงทำให้เกิดความจำเป็นที่จะต้องปรับปรุงวัฒนธรรมทางการเมืองการปกครองดั้งเดิมให้เข้ากันได้กับการปกครองแบบใหม่ อย่างไรก็ตาม การปกครองที่มีกษัตริย์เป็นประมุขน่าจะมีผลดีกว่าการปกครองที่มีประธานาธิบดีเป็นประมุข ดังคำกล่าวของนาย วอลเตอร์ ลิปแมน ชาวอเมริกันที่ว่า

ระบอบประชาธิปไตยซึ่งมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุข ดีกว่าระบอบประชาธิปไตยที่มีประธานาธิบดีเป็นประมุข เพราะเท่าที่ผ่านมาระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๑ และครั้งที่ ๒ เมื่อประเทศอยู่ในภาวะอันคับขัน พระมหากษัตริย์ทรงแก้ไขวิกฤตการณ์ได้ดีกว่าประธานาธิบดี เช่น อังกฤษ สวีเดนเป็นต้น เนื่องจากทรงมีพระบารมีและพระปรีชาสามารถสูง ประกอบกับการได้รับความจงรักภักดีจากพสกนิกรโดยทั่วถ้วน ทั้งพระองค์ทรงปราศจากอคติทางการเมืองด้วยประการทั้งปวง เพราะทรงอยู่เหนือการเมือง ส่วนประเทศที่มีการปกครองแบบสาธารณรัฐ เช่น ฝรั่งเศส เยอรมัน และอิตาลีนั้น ประธานาธิบดีคลุกคลีอยู่กับการเมือง ย่อมตกเป็นเป้าของการวิพากษ์วิจารณ์ได้ แม้จะมีอิทธิพลในทางการเมืองอย่างไร ก็ไม่เท่าบารมีที่พระมหากษัตริย์มีต่อประชาชน^{๑๔}

^{๑๔} คณะอนุกรรมการและกำหนดหลักวิชาการทางรัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์, รัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์กราฟิเคอร์ต, ๒๕๒๖), หน้า ๑๕.

จะเห็นว่าหลักธรรมสำคัญๆ ของพระพุทธศาสนา ก็ยังคงมีคุณค่าต่อหลักการปกครองในระบอบประชาธิปไตย โดยเฉพาะหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา จะมีส่วนในการเสริมสร้างคุณธรรมและจริยธรรมให้แก่ผู้ปกครอง เพราะการมีคุณธรรมจริยธรรมในการปกครอง จะช่วยให้ฝ่ายปกครองมีความสำนึกในหน้าที่ ความรับผิดชอบ มีความจริงใจ และบำเพ็ญตนเพื่อผลประโยชน์ของผู้รับการปกครองอย่างแท้จริง

จากการศึกษาถึงหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาในด้านเกี่ยวกับทางโลกจะเห็นว่า มีหลักธรรมมากมายที่มีคุณค่าต่อการนำมาเป็นจริยธรรมในการปกครองสำหรับสังคมไทยตลอดมา เป็นเวลาหลายศตวรรษ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายใต้การปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์^{๑๕} ที่มีส่วนช่วยในการควบคุมจิตใจและความประพฤติปฏิบัติของฝ่ายปกครองและผู้รับการปกครองให้ตั้งอยู่ในคุณงามความดี ก่อให้เกิดความสงบร่มเย็นขึ้นในสังคมไทยเสมอมา บ่อยครั้งที่ประเทศไทยนั้นเจอกับวิกฤตทางเศรษฐกิจ สังคมการเมือง แต่ปัญหาต่างๆ นั้นก็คลี่คลายไปได้ด้วยดี ด้วยพระบารมี และพระปรีชาสามารถ ขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทั้งนี้เพราะพระองค์ทรงเป็นธรรมราชา ปกครองประเทศโดยธรรม จึงทรงเป็นที่รักใคร่ของปวงชนชาวไทย และเป็นศูนย์รวมใจของคนไทยทั้งแผ่นดิน อย่างไม่เสื่อมคลาย ดังนั้น จริยธรรมในการปกครองส่วนใหญ่จึงได้รับอิทธิพลมาจากหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นการปกครองระดับประเทศ ระดับหมู่คณะ หรือการปกครองตนเองก็ตาม

ดังนั้น เพื่อเป็นการยกระดับจิตใจของผู้ นำให้มีจริยธรรม(Ethic) คือ หลักความประพฤติ หลักการดำเนินชีวิตอย่างประเสริฐ^{๑๖} กล่าวคือ เป็นหลักเกณฑ์แห่งความถูกต้อง หรือการประพฤติที่ชอบ อันเป็นเรื่องเกี่ยวกับการประเมินค่าความประพฤติที่ชอบ อันเป็นเรื่องเกี่ยวกับการประเมินค่าความประพฤติของบุคคลในสังคม จริยธรรมในพระพุทธศาสนาจึงแบ่งออกเป็น ๓ ระดับ^{๑๗} คือ

๑. จริยธรรมระดับพื้นฐาน ได้แก่ศีล ๕

๒. จริยธรรมระดับกลาง ได้แก่ กุศลกรรมบถ ๑๐

^{๑๕} ทินพันธุ์ นาคะตะ, พระพุทธศาสนากับสังคมไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : หจก. สหายบลิ๊กการพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๑๗.

^{๑๖} วิสุทธิ์ โพธิ์แท่น, ผู้ปกครองที่พึงประสงค์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณกิจ, ๒๕๒๕), หน้า ๓๔-๔๒.

^{๑๗} พระมหาณรงค์ กนฺตสีโล, “โครงสร้างของระบบพุทธจริยศาสตร์”, วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ (พฤษภาคม - สิงหาคม ๒๕๔๕), : ๑๕.

๓. จริยธรรมระดับสูง ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ ๘

เกณฑ์การแบ่งการปกครองในพระพุทธศาสนาออกเป็น ๓ ระดับดังกล่าวนี้ พิจารณาจากความยากง่ายในการประพฤติปฏิบัติและพิจารณาถึงเหตุผลที่เกิดจากการประพฤติปฏิบัติ จริยธรรมแต่ละระดับ การปฏิบัติตามศีล ๕ ที่จัดเป็นจริยธรรมขั้นพื้นฐานเพื่อฝึกฝนกายกับวาจาเท่านั้น การปฏิบัติตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ที่จัดเป็นจริยธรรมขั้นกลาง นอกจากจะต้องฝึกฝนควบคุมกายกับวาจาแล้ว ต้องควบคุมจิตใจด้วย และผลของการปฏิบัติตามหลักจริยธรรม ๒ ระดับนี้ ก็เป็นไปได้เพื่อประโยชน์สุขแก่ตนเองในปัจจุบันและอนาคต และประโยชน์สุขของสังคมส่วนรวมอันเป็นระดับโลกียะเท่านั้น ส่วนการปฏิบัติตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งจัดเป็นจริยธรรมขั้นสูงจะละเอียดลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น เพราะเป็นการปฏิบัติที่ครอบคลุมทั้งศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งต้องฝึกฝนควบคุมทั้งกาย วาจา ใจ และใช้ความเพียรมากยิ่งขึ้น จึงเกิดเป็นอริยมรรคอริยผล และบรรลุจุดหมายสูงสุดในชีวิต คือ พระนิพพาน

จะเห็นได้ว่าจริยธรรมในพระพุทธศาสนามีแนวทางปฏิบัติและเป้าหมายที่ชัดเจน ซึ่งผู้ปฏิบัติสามารถเลือกปฏิบัติได้ตามความพร้อมและความเหมาะสมกับอุปนิสัยและสติปัญญาของตนเอง ระบบจริยธรรมในพระพุทธศาสนาจะเชื่อมโยงกันทั้งระบบ อันเป็นการทำให้เกิดความสุขและความเจริญแก่สังคมส่วนรวม แม้จะแบ่งเป็น ๓ ระดับ แต่ในกระบวนการปฏิบัติ จริยธรรมระดับต้นก็จะเป็นพื้นฐานเกื้อกูลจริยธรรมระดับสูงขึ้นไป และผลของการปฏิบัติก็จะเป็นไปตามเหตุปัจจัยกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยและผลทางจริยธรรมดังกล่าวอยู่บนรากฐานของสังขาร

๔.๒ การประยุกต์ใช้หลักภาวะผู้นำกับสังคมปัจจุบัน

๔.๒.๑ การประยุกต์ใช้ในด้านเศรษฐกิจ

พระพุทธองค์ตรัสว่า “ความจนเป็นทุกข์ในโลก”^{๒๒} แม้จะมีคำสอนว่าพระภิกษุสงฆ์ควรอยู่อย่างสันโดษโดยแต่ก็ไม่เคยสรรเสริญความยากจน เพราะความยากจนเป็นสาเหตุหนึ่งในการประพฤติดุศีลธรรม เช่น การมีการลักขโมย การพวดยอด ความรุนแรงและความโหดร้ายอันนำไปสู่การประกอบอาชญากรรมและความสับสนวุ่นวาย ดังนั้น ผู้นำ จะต้องมีการจัดสรรสวัสดิการของรัฐเพื่อแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจ และเพื่อลดอาชญากรรมให้ได้ โดยการสร้างระบบเศรษฐกิจของประชาชน คือ ให้ความสมบูรณ์ในอาชีพของตน รัฐสวัสดิการที่ผู้นำควรสนับสนุนคือแจกจ่ายเมล็ดพันธุ์พืชและสิ่งจำเป็นอื่นๆ ทางด้านเกษตรกรรมแก่ชาวไร่ชาวนา ควรจะมีการจัดหาเงินทุนแก่พ่อค้ารายย่อยผู้ประกอบการธุรกิจรายย่อย ควรจะมีการจ่ายค่าจ้างแรงงานที่เพียงพอแก่ผู้ใช้แรงงานเมื่อผู้นำทำได้อย่างนี้ ประชาชนก็มีรายได้เพียงพอต่อการครองชีพแล้ว เขาก็รู้สึกพอใจผลที่ตามมาคือ ประเทศจะมีแต่ความสุข

ในการดำรงชีวิตตามแนวเศรษฐกิจนั้น ในพระพุทธศาสนาได้แสดงลักษณะดับทุกข์ซึ่งเกิดจากความต้องการของมนุษย์ คือ ว่าคำสอนทางพระพุทธศาสนามีความเกี่ยวข้องกับหลักการทางเศรษฐกิจ ๒ ระดับ คือ

๑. ระดับพื้นฐาน หมายถึง การพยายามสร้างฐานทางเศรษฐกิจให้ดีขึ้น ด้วยการรู้จักหมั่นเพียร และเก็บออม เป็นต้น อันเป็นการช่วยให้ตัวเองได้ดีทางเศรษฐกิจเป็นการช่วยเหลือสังคมได้พอสมควร คือ เมื่อตัวเองได้ หรือมีรายได้พอกับรายจ่าย

๒. ระดับสูง หมายถึง การฝึกฝนใจ ฝึกคิด ฝึกใช้ปัญญา พิจารณาสั่งสอนตนให้เป็นนายเหนือความอยาก และความทะเยอทะยานต่างๆ ไม่ต้องตกเป็นทาสของความอยากแทนที่จะเป็น การดำเนินการแบบสนองความต้องการ ตามหลักของเศรษฐกิจทั่วไป แต่กลับเป็นการดำเนินการตามหลักเศรษฐกิจขั้นสูง ซึ่งแยกออกเป็น ๒ ขั้น คือ

ขั้นที่ ๑ อุดมธรรม หมายถึงการสร้างคุณธรรมประจำใจขึ้นแทนทรัพย์ เป็นการสอนให้ทรัพย์ภายในให้มีคุณค่ายิ่งขึ้นในตน เรียกว่า อริยทรัพย์ ๘ ประการ คือ

๑. ศรัทธา ความเชื่อที่ตั้งอยู่บนฐานของปัญญา และประสบการณ์
๒. ศีล ความประพฤติทางกาย และวาจาให้อยู่ในระเบียบวินัยของตนเอง
๓. หิริ ความรู้สึกระอายต่อบาปกรรม ไม่กล้าหาญทำบาปทั้งในที่ลับและที่แจ้ง

^{๒๒} อก. ปญจก. (ไทย) ๒๒/๓๑๖/๖๖๔.

๔. โอดตัปปะ ความรู้สึกสะอึกสั่นต่อบาปกรรม
๕. พาหุสัจจะ ความเป็นผู้ศึกษาเล่าเรียนมาก
๖. จาคะ ใจกว้างขวางรู้จักเสียสละให้ปันสิ่งของของตนแก่ผู้อื่นโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน
๗. ปัญญา ความรู้ยอดเยี่ยม สามารถรู้สิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป ด้วยความรู้แจ้ง ดังนั้นจึงทำให้จิตหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง และมีกรอบในการใช้จ่ายทรัพย์ตามหลักสันโดษ ๓ ประการ คือ ยถาลาภสันโดษ ใช้จ่ายตามกำลัง ยถาพลสันโดษ ใช้จ่ายตามรายได้ ยถาสารูปสันโดษ ใช้จ่ายตามความจำเป็น^{๒๓}

ขั้นที่ ๒ ภาวนา ได้แก่ พระรัตนตรัย คือ พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ และวิธีคิดพิจารณาด้วยปัญญา หมายถึง การสร้างวิธีพิจารณา เพื่อการทำลายล้างความทะยานอยากอันเป็นมูลรากของทุกข์ต่างๆ เรียกว่าอริยสัจ ๔^{๒๔}

และหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่ควรนำมาประยุกต์ใช้ต่อสังคมปัจจุบันในด้านเศรษฐกิจนั้น ได้แก่ หลักการในกฎทนต์สูตร^{๒๕} ซึ่งในพระสูตรนี้ ได้กล่าวถึงการพัฒนาบ้านเมืองด้วยการพัฒนาทางเศรษฐกิจ เริ่มด้วยหลักการปราบผู้ร่ำรวยแบบถอนรากถอนโคน เพื่อไม่ให้กลับมาเป็นเลืยนหนามของรัฐเบียดเบียนประชาชนอีกต่อไป โดยวิธีการ ๓ อย่าง คือ

๑. ให้พระราชทานพันธุ์พืชและอาหารแก่เกษตรกรผู้ขยันในการทำเกษตร
๒. ให้พระราชทานต้นทุนแก่ราษฎรผู้ขยันในการค้าขาย
๓. ให้พระราชทานอาหารและเงินเดือนแก่ข้าราชการผู้ขยันในหน้าที่ราชการ

จะเห็นได้ว่าหลักทั้ง ๓ ประการนี้ พระเจ้าวิจิตรราชทรงใช้เป็นหลักการพัฒนาบ้านเมืองของพระองค์มาแล้วในอดีต ก็ปรากฏว่าได้ผลเป็นอย่างดี พระราชทรัพย์เพิ่มพูนมากขึ้น ๆ บ้านเมืองไม่มีโจรผู้ร้าย บ้านเมืองไม่ต้องปิดประตู ทำให้อาณาประชาราษฎร์อยู่เย็นเป็นสุขกันทั่วหน้า นโยบายทั้ง ๓ ประการนี้ นับว่าเป็นนโยบายที่ส่งผลดีต่อการปกครองในปัจจุบันเป็นอย่างมาก เพราะเป็นการแก้ปัญหาสังคมอย่างถูกต้อง เป็นกุศโลบายในการปกครองรัฐให้มีความเจริญรุ่งเรือง เพราะประชาชนอยู่กันอย่างมีความสุขได้นั้นก็ขึ้นอยู่กับปัจจัยพื้นฐานในการครองชีพ หากประชาชนยังยากไร้ รัฐก็ไม่สามารถก้าวไปสู่อุดมการณ์สูงสุดได้ เราจะเห็นได้จากการปฏิรูปการเมืองของรัฐบาลในแต่ละยุคซึ่งมุ่งไปที่การปฏิรูปเศรษฐกิจ ปฏิรูปการศึกษา ปฏิรูปสังคม ปฏิรูปราชการ ปฏิรูปคุณภาพชีวิต หรือแม้แต่การประกาศทำสงครามกับความยากจน ทั้งหมดนี้

^{๒๓} อ. สดุดก. (ไทย) ๒๓/๖๕/๖.

^{๒๔} พระมหาสุ่ม ปญฺณคุคุโต, พระพุทธศาสนากับเศรษฐกิจ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๖๓.

^{๒๕} ที.สี. (ไทย) ๕/๓๒๓/๑๒๕.

ก็เพื่อที่จะให้ประชาชนภายในรัฐมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น สามารถที่จะอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุขได้ เพราะทุกฝ่ายล้วนได้รับการเหลียวแลจากรัฐ ได้รับการสนับสนุนคุ้มครองจากรัฐ ทุกฝ่ายจึงมีกำลังใจในการพัฒนาอาชีพของตนอย่างเต็มความสามารถ ข้าราชการจะให้ความทุ่มเทในการทำหน้าที่ของตนเพื่อผลประโยชน์ของชาติ ผลที่ตามมาก็คือ ประชาชนจะให้ความร่วมมือกับรัฐ ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนจะเป็นไปในทิศทางที่ดี ประชาชนจะคอยเป็นหูเป็นตาให้กับทางบ้านเมืองทุกคนจะมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศชาติ และคนในสังคมไม่ว่าจะนับถือศาสนาใดๆ หรือลัทธิใดก็ตาม สามารถที่จะอยู่ร่วมกันอย่างสันติได้ มีความเจริญรุ่งเรืองต่อไป ด้วยฐานอันมั่นคง จะเห็นว่าสังคมไทยนั้นนับว่าเป็นสังคมที่มีการเป็นอยู่แบบที่แบบน้อมมีอะไรก็พึ่งพาอาศัยกันได้ ในยามที่ประชาชนในส่วนใดส่วนหนึ่งของประเทศมีความเดือดร้อนด้วยเหตุการณ์ต่างๆ ประชาชนในภาคส่วนต่างๆ ก็จะทำให้ความช่วยเหลืออย่างเต็มกำลัง องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ พระองค์ทรงเป็นบุคคลแรกที่ทรงพระราชทานความช่วยเหลือ ให้แก่ประชาชนผู้ยากไร้ ลำเค็ญ ทำให้ผู้บริหารประเทศและองค์กรต่างๆ พากันร่วมแรงร่วมใจกัน ในการช่วยเหลือเพื่อนร่วมชาติให้ข้ามพ้นวิกฤตินั้นๆ ไปได้ด้วยดี

๔.๒.๒ การประยุกต์ใช้ในด้านสังคม

หลักธรรมที่ทำให้มนุษย์ดำเนินชีวิตไปอย่างมีประโยชน์สุข และมีจุดหมายเพื่อสังคมส่วนรวมนั้น นับว่าเป็นหลักธรรมที่สอนให้ดำเนินชีวิตอย่างมีความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม มิใช่สอนให้ตามกระแสสังคม แต่ควรเป็นผู้ชี้ทางออกให้แก่สังคมว่าที่ถูกต้องควรเป็นอย่างไร สังคมไทยในปัจจุบันนี้นับว่าตกอยู่ภายใต้กระแสของสังคมแห่งการเลียนแบบ ซึ่งสิ่งที่เลียนแบบมานั้นหากเป็นสิ่งที่ดีมีประโยชน์ก็ดีไป แต่หากเป็นสิ่งที่ไร้คุณค่าก็จะทำให้สังคมเหลวแหลก เพราะไปยึดถือแบบที่ผิดมานั่นเอง แม้กระทั่งความเชื่อในเรื่องต่างๆ เช่น เชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ หรืออำนาจเทพเจ้าทั้งหลายว่าสามารถที่จะคลั่งคลั่งดาลให้ชีวิตของตนดีขึ้น ปราศจากอุปสรรคต่างๆ ในการดำเนินชีวิต และอีกหลายๆ อย่าง ซึ่งนั่นขัดต่อคำสั่งสอนในทางพระพุทธศาสนา เพราะพระพุทธศาสนาสอนให้คนพึ่งพาตนเองดำเนินชีวิตด้วยสติปัญญา ไม่หลงใหลตามกระแสสังคม พระพุทธศาสนาถือว่ามนุษย์ทุกคนมีสิทธิเสรีภาพทางความคิดและการกระทำ มนุษย์ทุกคนสามารถที่จะกำหนดวิถีชีวิตของตนเองได้ โดยที่ไม่ต้องพึ่งพาอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใดๆ ก็ได้ ทุกคนสามารถไปถึงจุดหมายที่ตนเองตั้งไว้ด้วยตนเอง ทุกคนมีเสรีภาพในการตัดสินใจที่จะทำสิ่งต่างๆ ด้วยตนเอง แต่การใช้เสรีภาพนั้นจะต้องมีขอบเขต มิใช่เสรีภาพอย่างสุดโต่ง จนเกิดผลกระทบต่อเสรีภาพของผู้อื่น ดังนั้นการใช้เสรีภาพจะต้องเป็นไปในทางที่

ถูกต้อง ดีงาม สร้างสรรค์ เกิดประโยชน์ทั้งแก่ตนและผู้อื่น และพระพุทธศาสนายังให้เสรีภาพในทางความคิดแก่คนทุกคนด้วย คือพระพุทธเจ้าพระองค์มิได้บังคับให้ใครเชื่อถือ หรือปฏิบัติตามที่พระองค์สอน แต่พระองค์ทรงตรัสไว้เป็นแนวทางแห่งการปฏิบัติเท่านั้น ทรงสอนให้บุคคลรู้จักใช้วิจารณญาณ ใช้สติปัญญาพิจารณาดูให้ถูกต้องตามหลักเหตุผลเสียก่อนว่าจะเชื่อสิ่งนั้น ๆ ดีหรือไม่ ดังที่มีใจความปรากฏในกาลามสูตรว่า

อย่าปลงใจเชื่อด้วยการฟังตามกันมา

อย่าปลงใจเชื่อด้วยการถือสืบๆ กันมา

อย่าปลงใจเชื่อด้วยการเล่าลือ

อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์

อย่าปลงใจเชื่อเพราะตรรกะ (การคิดเอาเอง)

อย่าปลงใจเชื่อเพราะการอนุমান

อย่าปลงใจเชื่อด้วยการคิดตรองตามเหตุผล

อย่าปลงใจเชื่อเพราะเข้าได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว

อย่าปลงใจเชื่อเพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าจะเป็นไปได้

อย่าปลงใจเชื่อเพราะนับถือว่า สมณะนี้เป็นครูของเรา ^{๒๖}

การที่ผู้นำจะเป็นผู้นำที่ดีตามหลักพระพุทธศาสนา จึงต้องมีความรับผิดชอบต่อตนเอง ครอบครัว ญาติมิตรและสังคมโดยรวม โดยเฉพาะในด้านสังคมนั้น จำเป็นต้องมีการสงเคราะห์มหาชนด้วยหลักสังคหวัตถุ ๔ ประการ^{๒๗} คือ

๑. ทาน (การให้) หมายถึงเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละแบ่งปัน ช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของ ตลอดจนการให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน ด้วยความจริงใจ

๒. ปิยวาจา (วาจาเป็นที่รัก) กล่าวคำสุภาพไพเราะ อ่อนหวาน สมานสามัคคี ให้เกิดไมตรีความรักใคร่นับถือ

๓. อตถจริยา (การประพฤติประโยชน์) หมายถึง การช่วยเหลือกิจการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมจริยธรรม

๔. สมานัตตตา (การวางตนสม่ำเสมอ) หมายถึงการทำตนให้เสมอต้นเสมอปลาย เข้ามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของผู้อื่น ตลอดจนการวางตนให้เหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะบุคคลและสิ่งแวดล้อม

^{๒๖} อ. ติฏก (ไทย) ๒๐/๖๖/๒๕๖.

^{๒๗} ที. ป. (ไทย) ๑๑/๓๑๓/๒๕๕.

หลักสัปปริสธรรม ๗ ประการ^{๒๔} คือ รู้จักเหตุและผล รู้ความมุ่งหมาย รู้จักตน รู้ประมาณ รู้จักกาล รู้จักชุมชน และรู้จักบุคคล เป็นหลักธรรมของคนดีที่สมบูรณ์ จัดเป็นหลักธรรมสำหรับการดำรงชีวิตในสังคมอยู่อย่างรู้เท่าทันความเป็นไปของสังคม เพราะเป็นหลักการสร้างความสัมพันธ์ทุกด้าน ดังนั้นสาระของหลักสัปปริสธรรมจึงมีลักษณะโน้มเอียงไปทางวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยที่ว่า

บุคคลพึงมีเหตุผลในการดำรงชีวิตและการดำเนินชีวิตแบบเสรี เพราะสังคมยังมีความเสรีมากเท่าไรบุคคลยิ่งต้องรู้จักความพอดี ทั้งหน้าที่การงาน ภาวะ เพศ ความรู้ กาลเทศะ ชุมชนและบุคคล การปฏิบัติตามหลักสัปปริสธรรม ๗ ประการ ของผู้นำในพระพุทธศาสนาเถรวาท จะสามารถบรรลุการมีชีวิตอยู่อย่างเสรีภาพร่วมกันได้ และคนในสังคมควรจะมีส่วนร่วมในการปกครองด้วย

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวลักษณะของคนที่มีส่วนร่วมในการปกครองที่ดี หรือสมาชิกที่ดีของรัฐหรือสังคมว่า สมาชิกของรัฐหรือสังคมผู้มีส่วนร่วมให้เกิดการปกครองที่ดี โดยเฉพาะคนในสังคมประชาธิปไตย พึงรู้หลักและปฏิบัติ ดังนี้

ก. รู้หลักอธิปไตย คือ รู้หลักความเป็นใหญ่ที่เรียกว่า อธิปไตย ๓ ประการดังนี้

๑. อัตตอธิปไตย ถือตนเป็นใหญ่
๒. โลกาธิปไตย ถือโลกเป็นใหญ่
๓. ธรรมาธิปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่

หลักการทั้ง ๓ ประการนี้ ถ้าต้องการรับผิดชอบต่อรัฐประชาธิปไตย พึงถือหลักข้อ ๓ คือ ธรรมาธิปไตย ดังนั้น การที่จะเป็นธรรมาธิปไตย ก็ต้องเริ่มตั้งแต่รู้ว่าอะไรเป็นธรรมชาติ ความรู้จะเกิดขึ้นได้ก็ต้องอาศัยปัญญา จะให้มีปัญญาก็ต้องศึกษาเพื่อจะให้คนมีปัญญาเกิดขึ้นจะได้รู้จักเลือกรู้จักวินิจฉัย ว่าอะไรดีอะไรชั่ว อะไรเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม^{๒๕}

ข. มีส่วนร่วมในการปกครอง โดยปฏิบัติตามหลักการร่วมกันรับผิดชอบที่จะช่วยกันป้องกันความเสื่อมนำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองโดยส่วนเดียวที่เรียกว่าอภิบาลิธรรม ๗ ประการ^{๒๖}

หลักการดังกล่าวมานี้ นับว่าเป็นหลักการที่จะทำให้คนในสังคมสามารถใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ มีความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ดำเนินกิจกรรมทางสังคมร่วมกันได้อย่างไร้ปัญหา ปราศจากความขัดแย้งในเรื่องแนวคิดทางการปกครอง

^{๒๔} ที. ปา.(ไทย) ๑๑/๓๑๓/๒๕๕.

^{๒๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พระพุทธศาสนากับสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๕), หน้า ๔๔.

^{๒๖} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), ธรรมานุชีวิต, หน้า ๒๕-๒๖.

นอกจากนี้ยังมีลักษณะของผู้ผู้นำในพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งเป็นลักษณะที่จะทำให้บุคคลเป็นพลเมืองดีและอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขอีกมากมาย เช่น หลักพรหมวิหาร ๔ เป็นต้น ด้วยเหตุนี้จึงทำให้คนในสังคมไทยมีความเป็นอยู่อย่างสงบสุข พึ่งพาอาศัยกันได้และช่วยเหลือกันในยามทุกข์ยาก ถ้าคนในสังคมรู้จักการนำหลักธรรมดังที่กล่าวแล้วมาประยุกต์ใช้ใน ชีวิตประจำวัน ผู้วิจัยเชื่อว่า สังคมไทยต้องเป็นสังคมที่สงบสุข คนในสังคมมีความกตัญญูทศเวทิต่อบุพพการีชน และต่อประเทศชาติมากกว่าปัจจุบันนี้

ส่วนลักษณะของการประยุกต์หลักภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนามาใช้ในด้านสังคมของผู้ผู้นำ ตามทัศนะของผู้วิจัย พอสรุปได้ ดังนี้

๑. ระวังความโกรธได้เมื่อปฏิบัติหน้าที่ที่รับผิดชอบ
๒. มีความอดทนในการปฏิบัติหน้าที่
๓. มีความซื่อสัตย์สุจริตเป็นแนวทางในการทำงาน
๔. ให้ความสนับสนุนบุคคลที่ทำความดี
๕. รู้สึกสงสารคนที่มีความเดือดร้อนและให้ความช่วยเหลือเมื่อมีโอกาส
๖. ไม่สนับสนุนในสิ่งที่ผิดต่อการปกครอง กฎหมาย และจารีตประเพณี
๗. มีความเข้าใจในหน้าที่และปฏิบัติหน้าที่ อย่างมีเหตุผล
๘. มีความเอื้อเฟื้อหรือเมตตาต่อชุมชนหรือคนรอบข้าง
๙. ใช้งบประมาณได้ถูกต้องตามกฎระเบียบ
๑๐. มีศีล ๕ ประจําใจในการปกครอง
๑๑. ใช้เสียงส่วนมากหรือหลักประชาธิปไตยในการปกครอง
๑๒. สามารถทำงานโดยประสานงานหรือมีทีมงานในการทำงานได้ดี
๑๓. แนะนำสั่งสอนผู้อื่นในเรื่องการทำงานที่ถูกต้องที่ควรได้
๑๔. การแก้ไขปัญหาของหน่วยงานหรือสังคม สามารถให้ผู้ร่วมองค์กรหรือสังคมมีส่วนร่วมด้วย
๑๕. การทำงานของส่วนรวมสามารถให้มีการตรวจสอบตนเองได้
๑๖. ส่งเสริมให้เยาวชนในสังคมหรือท้องถิ่น ได้เรียนรู้เกี่ยวกับการพัฒนาสังคมหรือท้องถิ่น
๑๗. การพัฒนาชุมชนหรือสังคมได้คำนึงถึงส่วนร่วมเป็นหลัก
๑๘. ใช้บุคคลที่มีความรู้ความสามารถให้เหมาะสมกับงานที่ทำ
๑๙. หักห้ามใจตัวเองในสิ่งที่ไม่ควรได้
๒๐. ให้ความช่วยเหลือแก่ผู้อื่น ตามอำนาจหน้าที่ของตน

๒๑. ทบทวนในสิ่งที่ได้ปฏิบัติในหน้าที่ อย่างมีเหตุผล
๒๒. ยอมรับความคิดเห็นผู้อื่นในการทำงาน
๒๓. ใช้หลักความพร้อมเพรียงในการประชุมทุกครั้ง
๒๔. ชักชวนผู้อยู่ในชุมชนหรือสังคมนั้นๆ ร่วมกันบริจาคสิ่งของที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมในการช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยาก
๒๕. มีการวางแผน/เป้าหมายในการปฏิบัติงานทุกครั้ง
๒๖. เมื่อมีการร้องเรียนเสนอให้ตรวจสอบทุกครั้ง
๒๗. มีความกล้าหาญในการแก้ไขสิ่งที่เป็นภัยต่อสังคม
๒๘. กล้ายอมรับความผิดพลาดที่เกิดขึ้นจากความประมาท
๒๙. ส่งเสริมการรักษาจารีตประเพณีของท้องถิ่นเป็นอย่างดี

๔.๒.๓ การประยุกต์ใช้ในการเมืองการปกครอง

ในสังคมไทยนั้น ได้มีการสอนเกี่ยวกับเรื่องคุณธรรมหรือจริยธรรมของนักปกครองและนักบริหารมาเป็นเวลาช้านาน พระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ทรงเป็นพุทธมามกะ ทรงเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภก และทรงยึดหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักในการปกครองประเทศตลอดมา ไม่ว่าจะอยู่ในการปกครองระบบใดก็ตาม ดังนั้นหลักธรรมในพระพุทธศาสนาจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดความเป็นปึกแผ่นและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม

ผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครองจะไม่ทำอะไรที่เป็นเหตุให้เกิดความปวดร้าวในสังคม โดยมีส่วนควบคุมจิตใจของชนชั้นปกครองให้อยู่ในศีลธรรมอันดี ไม่ใช้อำนาจเกินขอบเขต ทำให้ค่านิยมและพฤติกรรมทางสังคมของคนไทยมีลักษณะที่พึงพาตนเอง มีความเอื้อเฟื้ออาทรต่อกันเคารพผู้ใหญ่ รักความสงบ ยึดมั่นในประเพณีที่งดงามเสมอมา แต่หากมีปัญหาเกิดขึ้นปัญหานั้นย่อมเกิดจากการที่คนส่วนใหญ่ที่มีหน้าที่ในการบริหารบ้านเมืองไม่สามารถที่จะควบคุมพฤติกรรมตนเองและไม่สามารถที่จะนำหลักธรรมมาใช้กับตนเองได้ จึงทำให้เกิดการยึดติดในตัวเอง และยังมีการใช้ระบบพวกพ้องกันอยู่เสมอ ดังนั้นหลักธรรมที่เป็นหลักผู้นำในทางพระพุทธศาสนาจึงเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อวิธีการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเจริญและความสุขในด้านจิตใจย่อมเป็นปัจจัยสำคัญที่เราจะต้องนำมาพิจารณาควบคู่กับความเจริญและความสุขในด้านวัตถุเสมอ

การประยุกต์ใช้หลักภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะหลักธรรมที่เกี่ยวกับผู้นำนั้นย่อมมีคุณค่าต่ออุดมการณ์ของการปกครองระบอบประชาธิปไตยอยู่ไม่น้อย การถือหลักประชาธิปไตย การใช้สิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคแก่นุชนทุกชั้นวรรณะ การถือหลักอธิปไตย ๓ ประการ รวมทั้งหลักธรรมในการปกครอง หรือการบริหารงานโดยหมู่คณะในหลักอภิปราย

ธรรม ย่อมมีคุณค่าต่อการที่จะนำมาใช้กล่อมเกลათา่ที่ในการปฏิบัติต่อกันตามอุดมการณ์ของการปกครองระบอบนี้ได้เป็นอย่างดี^{๑๑} อย่างไรก็ตาม การปกครองทุกระบบนั้นล้วนมีข้อบกพร่องผิดพลาดได้ทั้งสิ้น “ทุกระบบอาจมีข้อบกพร่อง ส่วนที่บกพร่องคือสิ่งที่ไม่เป็นธรรม ถ้าแก้ไขส่วนนั้นให้เป็นธรรมได้ ระบบอะไรก็เป็นธรรมเหมือนกันหมด”^{๑๒}

ในปัจจุบันมีการกล่าวถึงปัญหาเกี่ยวกับจริยธรรมของผู้นำผู้ปกครองกันอย่างกว้างขวาง เพราะเนื่องจากผู้นำผู้ปกครองมักมีพฤติกรรมที่ขัดต่อศีลธรรมอันดีงาม ไม่ว่าจะเป็นปัญหาเกี่ยวกับการทุจริตคอร์รัปชัน การบริหารงานยังมีการเอื้ออำนาจผลประโยชน์กับพวกพ้อง ไม่มีความโปร่งใสในการบริหารงาน จึงก่อให้เกิดการต่อต้านหรือการปฏิเสธผู้นำที่ขาดจริยธรรมในการปกครอง พล.อ. เปรม ติณสูลานนท์ ประธานองคมนตรีและรัฐบุรุษ ได้กล่าวถึงจริยธรรมของการบริหารงานภาครัฐ ไว้ ๒ ประการ คือ^{๑๓}

๑. จริยธรรมตามแบบนิติรัฐ ที่ยังมีปัญหาเรื่องการไม่ครอบคลุมและไม่เพียงพอทุกกรณี เพราะยังมีจุดอ่อน คือ ผู้มีอำนาจอาจจะละเว้นไม่ออกกฎหมายเพื่อสิทธิของกลุ่มตนได้

๒. จริยธรรมตามมาตรฐานจริยธรรม ข้อนี้มีความครอบคลุมกว้างขวางกว่าจริยธรรมตามแบบนิติรัฐ แต่ยังมีจุดอ่อนที่สำคัญคือ ขาดบทบังคับการลงโทษเมื่อมีการละเมิด

ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มีหลักธรรมที่พระเจ้าแผ่นดินใช้ในการปกครองราชอาณาจักรเรียกว่าทศพิธราชธรรม และมีวัตรหรือจริยาที่พระจักรพรรดิพึงบำเพ็ญอย่างสม่ำเสมอ ๑๒ ประการ เรียกว่าจักรวรรดิวัตร

พล.อ. เปรม ติณสูลานนท์ ยังได้กล่าวถึงหลักการใช้จริยธรรมและคุณธรรมในการบริหารงานภาครัฐและเอกชน ที่ผู้บริหารพึงนำไปใช้และขจัดสิ่งที่ไม่ดีให้หมดไป ๗ ประการ คือ^{๑๔}

๑. ความซื่อสัตย์
๒. กฎหมาย
๓. ความเป็นธรรม
๔. ประสิทธิภาพ

^{๑๑} ทินพันธุ์ นาคะตะ, พระพุทธศาสนากับสังคมไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : หจก. สหายนสือการพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๐๑.

^{๑๒} ปรีชา ช้างขวัญยืน, ทรรศนะทางการเมืองของพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สามัคคีสาส์น, ๒๕๔๐), หน้า ๒๗๐.

^{๑๓} พล.อ. เปรม ติณสูลานนท์, “จริยธรรมของการบริหารภาครัฐ”, เนชั่นสุดสัปดาห์, ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๖๘ (กรกฎาคม ๒๕๔๘), หน้า ๑๘.

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘.

๕. ความโปร่งใส
๖. ความมั่นคงของรัฐ
๗. ค่านิยม

จะเห็นว่าหลักการทั้ง ๗ ประการนี้ ผู้บริหารจะต้องใส่ใจและยึดเป็นหลักในการบริหารงานเสมอ เพราะจะทำให้ผู้บริหารเป็นผู้มีคุณธรรมและจริยธรรมในการบริหาร ยึดมั่นในหลักการที่ถูกต้อง ไม่ลุแก่อำนาจ ใช้อำนาจเบียดเบียนผู้อื่น ใช้อำนาจของกฎหมายเพิ่มอำนาจให้ตัวเอง ซึ่งโสเครติส ถือว่า “ผู้ที่มีความเจริญทางจิตใจจะต้องมีคุณธรรมประจำใจ เพื่อใช้เป็นหลักในการดำรงชีวิต คุณธรรมนับเป็นสิ่งที่มีความค่าเหนือสิ่งอื่นๆ”^{๔๕}

จึงกล่าวได้ว่าหลักธรรมสำหรับผู้ปกครองควรยึดเป็นหลักในการปกครองตนเองและปกครองประเทศ คือ หลักทศพิธราชธรรม^{๔๖} ได้แก่ ทาน คือการให้ ศีล คือการสำรวมกาย วาจา ใจ บริจาค คือการบำเพ็ญตนเพื่อสาธารณประโยชน์ อาชวะ คือความซื่อตรง มัทวะ คือความสุภาพอ่อนโยน ตปะ คือการเอาชนะความชั่ว โสกะ คือ ความไม่กลัวโศก อวิหิงสา คือความไม่เบียดเบียนผู้อื่น ขันติ ความอดทน และอวิโรหนะ คือการไม่ผิดจากความเที่ยงตรงหรือความยุติธรรม เพราะถือว่าเป็นคุณธรรมของการปกครองที่สำคัญของนักปกครอง กษัตริย์พระองค์ใดก็ตามที่ยึดหลักธรรมนี้เป็นแนวทางในการปฏิบัติ ย่อมได้ชื่อว่าเป็นผู้ทรงธรรม(ธรรมราชา) เป็นที่รักใคร่ของปวงชน ดังพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของเรา

นอกจากหลักทศพิธราชธรรมดังกล่าวแล้ว ยังมีหลักธรรมที่ผู้นำผู้ปกครองจะต้องใช้เป็นแนวทางในการดำเนินกุศลนโยบายทางการเมือง หรือ จักรวรรดิวัตร ๑๒ ประการ^{๔๗} ได้แก่

๑. การอบรมผู้อยู่ใต้ปกครองหรือบุคคลใกล้ชิดให้อยู่ในศีลธรรมอันดีงาม รวมทั้งให้การอนุเคราะห์และให้การคุ้มครองตามสมควร
๒. การผูกสัมพันธ์ไมตรีกับประเทศใหญ่น้อยด้วยการให้ปันสิ่งของที่มีค่าเป็นมงคลบรรณาการ
๓. ให้รางวัลแก่ผู้บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม
๔. อุปถัมภ์ผู้ทรงศีลด้วยปัจจัย ๔ และอนุเคราะห์ประชาชนด้วยการให้ความช่วยเหลือในสิ่งที่จำเป็นสำหรับประกอบอาชีพ
๕. อนุเคราะห์ประชาชนให้เลี้ยงชีพได้ตามสมควรแก่สภาพ

^{๔๕} ทินพันธุ์ นาคะตะ, พระพุทธศาสนากับสังคมไทย, หน้า ๑๐๘.

^{๔๖} พ.ร. (ไทย) ๒๘/๒๕๐/๖๒.

^{๔๗} ที.ป. (ไทย) ๑๑/๘๔/๖๒.

๖. ให้การอุปการะผู้ทรงศีลที่ประพฤติชอบ และการจัดบาปของตนเอง
๗. ห้ามการเบียดเบียนสัตว์
๘. ห้ามชนทั้งหลายทำบาปกรรม และชักนำให้ประชาชนตั้งอยู่ในธรรม
๙. ให้การสังคมสงเคราะห์แก่ชนผู้ยากไร้
๑๐. เข้าหาผู้ทรงศีลในโอกาสอันควร เพื่อศึกษาสิ่งที่ เป็นกุศลและอกุศล แล้วรับเอาสิ่ง ที่เป็นกุศลมาประพฤติปฏิบัติ

๑๑. ตั้งวิริติห้ามจิตไม่ให้เกิดอธรรม

๑๒. ระวังความโลภ ไม่โลภแก่อำนาจของตน

ราชสังคหวัตถุ ๔ คือ การทำนุบำรุงทวยราษฎร์ให้ประชาชาติดำรงอยู่ในเอกภาพ และสามัคคี ด้วยหลักธรรมที่เรียกว่า ราชสังคหวัตถุ (หลักการสงเคราะห์ประชาชนของ พระราชา) ๔ ประการ^{๓๔} ได้แก่

๑. สัสตมธะ คือ ฉลาดบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร รู้จักส่งเสริมการเกษตรกรรมให้ อุดมสมบูรณ์ โดยเข้าไปศึกษาถึงสภาพปัญหา และความต้องการของราษฎร เพื่อแสวงหาแนวทาง ที่เหมาะสม ละดำเนินการสงเคราะห์ หรือช่วยเหลือให้เกิดผลต่อไป

๒. ปุริสเมธะ คือ ฉลาดบำรุงข้าราชการ ให้กำลังใจเจ้าหน้าที่ ข้าราชการผู้ปฏิบัติ หน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ส่งเสริมคนดีมีความสามารถ และจัดสวัสดิการที่ดี

๓. สัมมาปาสะ คือ ผูกประสานปวงประชา คือ ฉลาดในการแก้ปัญหาสังคม รู้จัก ผูกน้ำใจประชาชนด้วยการส่งเสริมอาชีพ เช่น การจัดกองทุนให้กู้ยืม โดยคิดอัตราดอกเบี้ยต่ำ เป็นต้น เพื่อนำไปประกอบอาชีพต่างๆ ทั้งในด้านอุตสาหกรรม และพาณิชยกรรม เป็นต้น

๔. วาชเปยยะ คือ ความมีวาจาอันดูดีมีน้ำใจ รู้จักพูดจาปราศรัยยกย่องเชิดชู ชี้แจง แนะนำ รู้จักถามทุกข์สุขของราษฎรทุกชั้น แม้ปราศรัยก็ไพเราะน่าฟัง ทั้งประกอบด้วยเหตุผล เป็นหลักฐาน มีประโยชน์ เป็นทางแห่งความสามัคคี ทำให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน

อาจกล่าวว่ราชสังคหวัตถุ ๔ ประการนี้เป็นหลักธรรมที่ใช้เป็นแนวทางในการวาง นโยบายในการปกครองบ้านเมือง ให้มีความเจริญรุ่งเรือง เป็นการปกครองโดยยึดมั่นใน หลักธรรม ก่อให้เกิดสันติสุขในสังคม สังคมจะปราศจากการแย่งชิงกัน โจรผู้ร้ายจะมีน้อย เพราะทุกคนมีกินมีใช้ บ้านเมืองจะมีแต่ความสงบสุข และทำให้ผู้ปกครองนั้นสามารถที่จะบริหาร ประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะว่าเป็นผู้ที่มองการณ์ไกล ฉลาดในการวางแผน ฉลาดใน การใช้คน จัดการธุระได้ดี มีความเชี่ยวชาญในการบริหาร และเป็นที่พึ่งพาอาศัยของประชาชน

^{๓๔} ส. ส. (ไทย) ๑๕/๓๕/๑๑๐.

ได้ ถึงแม้ว่าหลักทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร และราชสังคหวัตถุจะเป็นคุณธรรมในการปกครองของพระมหากษัตริย์หรือผู้ปกครองประเทศ แต่คนทั่วไปย่อมจะนำเอาหลักธรรมดังกล่าวมาใช้เป็นแนวทางในการปกครองหมู่คณะระดับต่างๆ ได้เสมอ^{๑๕}

จะเห็นได้ว่าหลักธรรมในพระพุทธศาสนานั้นมีมากมายหลายประการที่ก่อให้เกิดผลดีในทางการเมืองการปกครอง แต่ก็เป็นที่น่าสังเกตว่าระบบการเมืองไทยนั้นไม่สามารถที่จะพัฒนาไปสู่ระบอบประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ได้สักที เนื่องด้วยข้อจำกัดหลายประการโดยเฉพาะในด้านผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครอง คือการไม่มีความเคารพในเหตุผลของกันและกัน การยึดถือตัวบุคคลมากกว่าหลักการที่ถูกต้อง การไม่รู้จักประนีประนอม การมักใช้อารมณ์ในการตัดสินใจ การขาดระเบียบวินัย เชื่อในสิ่งที่พิสูจน์ไม่ได้ และการไม่มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวมอย่างแท้จริง ปัญหาเหล่านี้ล้วนเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศภายใต้การปกครองในระบอบประชาธิปไตย เพราะนับตั้งแต่ประเทศไทยได้เปลี่ยนการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบอบประชาธิปไตยที่มีองค์พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุข นับเป็นเวลา ๗๖ ปี (๒๔๗๕ - ๒๕๕๑) มีการใช้กำลังเข้าทำห้ำหั่นกันนับครั้งไม่ถ้วน ฉีกรัฐธรรมนูญทิ้งไป ๑๗ ฉบับ จึงหวังว่าหากคนไทยทุกคนร่วมกันในการขจัดปัญหาข้างต้นนี้ให้หมดไปได้ เราก็อาจจะเห็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์เกิดขึ้นในสังคมไทยนี้ ซึ่งเราเฝ้านกันมานานแสนนานเสียที

จากการที่ได้ศึกษาหลักภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนาเถรวาทมา ผู้วิจัยจึงเห็นว่า สิ่งที่ควรประยุกต์ใช้ต่อสังคมปัจจุบันในด้านการเมืองและการปกครอง ดังต่อไปนี้

ก. ด้านการเมืองปัจจุบัน

การประยุกต์ใช้หลักภาวะผู้นำเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาผู้นำทางการเมืองในปัจจุบันให้มีคุณภาพ มีขั้นตอนในการประยุกต์ใช้ ๓ ระยะ ดังนี้

๑. ก่อนดำรงตำแหน่งทางการเมือง

ควรมีการอบรม หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของนักการเมืองให้กับผู้ที่ต้องการสมัครเข้ารับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร หากบุคคลไม่ได้ผ่านการอบรมก็ไม่สามารถสมัครเข้ารับเลือกตั้งได้ ทั้งนี้ คุณสมบัติข้อนี้ให้ใช้กับบุคคลที่เข้ารับการเลือกตั้งทางการเมืองทุกประเภท

^{๑๕} ทินพันธุ์ นาคะตะ, พระพุทธศาสนากับสังคมไทย, หน้า ๑๑๑.

๒. ขณะดำรงตำแหน่งทางการเมือง

๒.๑ ควรจัดหลักสูตรพระพุทธศาสนาทางการเมือง โดยใช้เวลาประมาณ ๑ เดือน ก่อนเข้ารับหน้าที่หรือดำรงตำแหน่ง โดยเนื้อหาของหลักสูตรให้เน้นหนักด้านคุณธรรม จริยธรรม ศีลธรรมของนักการเมือง และการฝึกสมาธิ โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นหลัก ทั้งนี้เพื่อให้ นักการเมืองที่มีความรู้ ความเข้าใจในหลักธรรมแล้วนำไปใช้

๒.๒ ก่อนประชุมสภา ควรให้สมาชิกรัฐสภานั่งสมาธิเพื่อฝึกให้บุคคลมีจิตใจสงบ และอารมณ์เยือกเย็น ซึ่งจะส่งผลให้การประชุมสภาเป็นไปอย่างมีคุณภาพและประสิทธิภาพ ทั้งตนเองและส่วนรวม

๒.๓ ยกย่องนักการเมืองที่ดี ให้ปรากฏต่อสาธารณะ

๒.๔ ลงโทษผู้กระทำความผิดไม่เหมาะสม เช่น ให้แสดงบัญชีทรัพย์สิน เป็นต้น

๒.๕ จัดตั้งคณะกรรมการติดตามดูแลความประพฤติมิชอบของนักการเมือง

๓. เมื่อพ้นตำแหน่งทางการเมือง

๓.๑ ให้การยกย่องเชิดชูคนดีโดยมีรางวัลหรือประกาศเกียรติคุณให้สังคม ประจักษ์

๓.๒ ลงโทษผู้กระทำความผิดโดยมีละเว้น หรือลดหย่อน เพื่อให้เป็นเยี่ยงอย่างแก่นักการเมืองรุ่นหลัง

ฉะนั้นแล้วผู้วิจัยจึงเห็นว่านักการเมืองที่ดีที่มีคุณภาพ ควรปฏิบัติตน หรือมีพฤติกรรม การวางตน ตามแนวพระพุทธศาสนา ดังนี้

๑. นักการเมือง ควรเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตนและพวกพ้อง ผู้นำมีอำนาจ (authority) มากในสังคม และมีส่วนสำคัญในการนำสังคมไปสู่ความดีขึ้น หรือเลวลง ผู้นำทางการเมืองควรมีจริยธรรมข้อนี้นี้มากกว่าคนธรรมดา

๒. นักการเมือง ไม่ควรประพฤติเหลวแหลก โดยมาตรฐานของความประพฤติที่ยอมรับกันทั่วไปในสังคมนั้น กล่าวคือ ไม่เป็นนักการพนัน ไม่หมกมุ่นทางเพศจนอื้อฉาว ไม่เป็นคนกลับกลอกหรือชอบโกหกหน้าไหว้หลังหลอก และมีวาจาจริงใจในการพูดและการกระทำของตนเอง

๓. นักการเมือง ควรมีความรับผิดชอบและผูกพันในหน้าที่ของตนหรือที่ตนสังกัด ถ้าหากเกิดความผิดพลาดก็พร้อมที่จะรับผิดชอบและรับดำเนินการแก้ไขโดยเร็ว หากทำหน้าที่ผิดพลาดมหาศาลก็พร้อมที่จะพิจารณาตนเองลงจากตำแหน่งให้คนอื่นมาดำรงตำแหน่งแทน ตามกฎระเบียบวิธีการของสังคมอย่างสันติวิธี

๔. นักการเมือง ควรเคารพกติกาของสังคมกติกาสัญญาที่สำคัญคือ กฎหมายและระเบียบข้อบังคับหรือข้อตกลงประชาคมต่างๆ เพราะผู้นำทางการเมืองหรือผู้นำประเทศถึงแม้จะมีอำนาจมากก็ไม่อาจที่จะอยู่เหนือกฎหมายของบ้านเมืองได้ และต้องเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ประชาชนในการแสดงให้เห็นว่า คนนั้นมีความระมัดระวังในการกระทำของคนที่ไม่ละเมิดกฎหมายและพร้อมที่จะเคารพกฎหมายตลอดเวลา

๕. นักการเมือง ต้องมีความยุติธรรม ไม่ใช้ความรู้สึกส่วนตัวเข้าตัดสินปัญหาโดยปราศจากเหตุผล ควรยึดหลักอรรถ ๔ ในพระพุทธศาสนาเป็นหลักในการตัดสินปัญหา ผู้นำทางการเมืองมีอำนาจในการจัดสรรทรัพยากรที่สำคัญและจำเป็นแก่ประชาชน ต้องใช้อำนาจนั้นด้วยความยุติธรรมตามกฎหมายและระเบียบแบบแผนต่างๆ กล่าวคือ ไม่ใช้อารมณ์ที่ปราศจากเหตุผลมาเหนือการตัดสินปัญหาต่างๆ ผู้นำทางการเมืองมีความจำเป็นต้องแสดงให้เห็นปรากฏอยู่เสมอว่าคนนั้นปกครองโดยธรรม

๖. นักการเมือง ต้องซื่อสัตย์สุจริต กล่าวคือ ไม่คดโกง ฉ้อราษฎร์บังหลวง หรือคอร์รัปชัน ทั้งผู้อื่นมีเจตนาหรือปรมาทเลินเล่อเพื่อให้กระทำการคดโกงนับเป็นความไม่ชอบโดยหน้าที่ผู้นำ การคดโกงเพื่อประโยชน์ตนและพวกพ้อง ย่อมเป็นการเบียดบังทรัพยากรของชาติและทำให้เป็นเยี่ยงอย่างแก่คนอื่น

๗. นักการเมือง ต้องไม่ทุจริต คือไม่โกงทั้งต่อหน้าและลับหลัง มีความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ สมกับที่ประชาชนมอบอำนาจให้เพื่อบริหารงานและทำงานอยู่บนหลักของความจริงทั้งกาย วาจา และใจ

๘. นักการเมือง ต้องมีความรู้ หมายถึง ต้องมีคุณสมบัติแห่งความรู้ เนื่องจากโลกยุคใหม่มีการพัฒนาด้านต่างๆ เร็วมาก เป็นสังคมคลื่นลูกใหม่ คือ สังคมเทคโนโลยีระดับสูง ประชาชนมีความรู้มากยิ่งขึ้น ผู้นำทางการเมืองจึงจำเป็นต้องรู้เท่าทันสามารถตัดสินปัญหาต่างๆ และอีกประการหนึ่ง ต้องมีความสัมพันธ์กับต่างประเทศ จึงจำเป็นต้องมีการศึกษาคี มีความสามารถในการใช้ภาษาสื่อสารกับประเทศต่างๆ ได้

๙. นักการเมือง ควรยึดประโยชน์ของคนหมู่มาก คือ ทำให้ประชาชนได้รับประโยชน์สุขทั้งในปัจจุบันและในอนาคต ใช้อำนาจจัดสรรความสุขทางด้านร่างกายและจิตใจให้เกิดขึ้นแก่ประชาชนอย่างทั่วถึง สุขทางกาย คือ จัดการปัจจัย ๔ เครื่องสาธาณูปโภคที่จำเป็นให้แก่ประชาชนอย่างทั่วถึง สุขทางใจ คือ การพัฒนาคุณภาพชีวิตโดยส่งเสริมการศึกษา ศาสนา วัฒนธรรมประเพณีอันดีตลอดถึงความปลอดภัยในชีวิตทั้งในปัจจุบันและอนาคต การบำเพ็ญประโยชน์ไม่ควรคำนึงถึงเฉพาะเวลาอันใกล้ ต้องมีวิสัยทัศน์มองสถานการณ์ไกลอีกด้วย

๑๐. นักการเมือง ควรเป็นผู้ทำจริง จริงทั้งกาย วาจา และใจ ความมีวาจาจริง พูดอย่างไรทำอย่างนั้น นับตั้งแต่การหาเสียง ให้คำสัญญากับประชาชนอย่างไร ก็ต้องทำอย่างนั้น

๑๑. นักการเมือง ควรจะมีความสามารถที่ดี คือ สามารถในการบริหารงานบุคคล บริหารประเทศชาติ และรักษาผลประโยชน์ของประเทศชาติและประสามนประโยชน์ของแต่ละฝ่ายเป็นอย่างดี

๑๒. นักการเมือง ควรจะมีเมตตา คือ ปรารถนาให้เขามีความสุข และกรุณา คือ คิดจะให้เขาพ้นทุกข์ เป็นหลักจริยธรรมที่มุ่งเน้นให้เขามีความสุขทั้งกายและใจ และปรารถนาให้เขาพ้นทุกข์ ดังคำกล่าวที่ “การเมือง คือการสร้างสุข”

๑๓. นักการเมือง ควรมีความสุจริต มีคำพูดที่สุภาพ มีเหตุผล รักษาคำพูดไว้ให้มั่นคง ไม่โกหก ไม่กลับกลอก ไม่ปลิ้นปล้อน ไม่ต่อว่าให้ร้ายผู้อื่น ตลอดถึงการรักษาสัญญาที่ให้ไว้กับประชาชน ตลอดถึงการทำตามนโยบายที่ได้แถลงไว้กับประชาชน

กล่าวโดยสรุป คือ นักการเมืองที่ดีที่มีคุณภาพ ตามหลักของพระพุทธศาสนา จะต้องเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมหรือประโยชน์สุขของมหาชน ไม่หลงใหลในอบายมุข มีความรับผิดชอบบทบาทและหน้าที่ทางการเมือง เคารพกติกาสังคม คือ กฎหมาย กติกา ระเบียบ ข้อบังคับต่างๆ มีความยุติธรรมในการบริหารบ้านเมือง มีความซื่อสัตย์สุจริต ไม่ทุจริตเพื่อประโยชน์ตนและพวกพ้อง ตัดสินใจด้วยเหตุผลและรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น มีความสามารถในการบริหาร มีความรู้ประกอบการตัดสินใจ มีเมตตา กรุณา คือ ปรารถนาให้ประชาชนเป็นสุขและคิดให้พ้นทุกข์ และมีสัจจะ คือ พูดจริงและทำจริงตามสัญญาหรือนโยบายที่แถลงไว้

ข. ด้านการปกครองในปัจจุบัน

จริยธรรมของการปกครอง เป็นการแสดงออกถึงศักยภาพของผู้นำในด้านต่างๆ เรียกว่าคุณภาพในความสามารถ ซึ่งเป็นหลักของการบริหาร แต่ต้องมีควบคู่ในด้านของจิตใจ เรียกว่าจริยธรรมของผู้นำ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าคุณภาพด้านความสามารถที่ผู้นำควรมีในการปกครอง ดังนี้

๑. ผู้นำต้องมีความรู้ คือ ผู้นำต้องรอบรู้กิจการของบ้านเมือง อันเป็นความรู้พื้นฐานทั้งด้านรัฐศาสตร์ หลักเศรษฐกิจ หลักการศึกษา วัฒนธรรม และการทหาร ถึงจะไม่รู้อย่างลึกซึ้ง แต่ควรรู้จนสามารถพิจารณาด้วยเหตุผล ตอบปัญหาและตัดสินใจเรื่องต่างๆ ได้

๒. ผู้นำต้องรู้ระเบียบแบบแผนในการปฏิบัติหน้าที่ คือ ต้องเรียนรู้และทำความเข้าใจ ระเบียบ กฎหมาย และกฎเกณฑ์ต่างๆ ยิ่งไปกว่านั้น คือ การเข้าใจการทำงานของฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายตุลาการ และฝ่ายบริหาร ที่ตนมีอำนาจสั่งการโดยตรง

๓. ผู้นำต้องรู้จักและเข้าใจบทบาทและหน้าที่ของตนเองและผู้อื่น คือ รู้และเข้าใจ บทบาทหน้าที่ของตน รวมถึงขอบเขตอำนาจหน้าที่ ไม่ปิดความรับผิดชอบไปให้คนอื่น

๔. ผู้นำต้องกล้าตัดสินใจในการปกครอง ไม่ทำตัวนั่งเฉยในสถานะการที่จะเกิดผลเสีย ต่อชาติบ้านเมือง และการจะกล้าตัดสินใจได้นั้น ต้องเป็นไปตามบทบาทหน้าที่ของตน

๕. ผู้นำต้องมีความสามารถในการปรับตัว คือ รู้สถานการณ์ แต่ต้องยึดหลักการที่ ถูกต้องตามอุดมการณ์ หรือระเบียบวิธีทางการปกครอง หลักของสังคม เป็นประการสำคัญ

๖. ผู้นำต้องรู้จักใช้ทรัพยากร คือ สามารถจัดหาทรัพยากร ๒ ประเภท คือ ประการที่ ๑ ทรัพยากรด้านวัตถุ คือ ผู้นำก็มีปัจจัย ๔ เครื่องจำเป็นอย่างเพียงพอ สำหรับตน โดยไม่ต้องเบียดบังหรือต้องอาศัยผู้อื่นโดยไม่จำเป็นและไม่เหมาะสม และมีวัสดุ อุปกรณ์และทุนที่จะใช้ในการปกครองและการบริหาร

ประการที่ ๒ ทรัพยากรมนุษย์ คือ รู้จักมอบงานให้แก่ผู้ร่วมงาน ที่ปรึกษา และ ผู้ได้บังคับบัญชา ตลอดจนราษฎรผู้มีความเหมาะสมกับงานนั้นๆ

ส่วนจริยธรรมที่เป็นเกณฑ์ตัดสินความดีความชั่ว หรือ ความถูกผิด เป็นสิ่งที่ เทียบเคียงได้กับหลักศาสนาแต่ไม่ได้เป็นบทบัญญัติเหมือนศาสนา จริยธรรมจึงเป็นสิ่งที่วัดค่า ต่างๆ อยู่ในใจ เป็นมาตรฐานกำกับพฤติกรรมภายใน และเป็นเกณฑ์การตัดสินความถูกผิดของ ผู้นำตามบทบาทหน้าที่นั้นๆ ซึ่งจริยธรรมของผู้นำด้านการปกครองตามทัศนะของผู้วิจัย มีดังนี้

๑. มีเมตตา การปกครองมนุษย์ต้องเข้าใจในความเป็นมนุษย์ รักต่อเพื่อนมนุษย์ ตลอดถึงมีความเคารพสิทธิมนุษยชนของแต่ละบุคคล

๒. มีความโปร่งใส ผู้นำเป็นผู้ทำงานเพื่อส่วนรวม เพื่อประชาชน จึงต้องแสดง บทบาทหน้าที่ในเวทีสาธารณะให้มีความโปร่งใส และสามารถตรวจสอบได้

๓. มีความตระหนักในหน้าที่ของตนเอง

๔. มีความรับผิดชอบ ยึดหลักการบริหารแบบโคบาล มุ่งประโยชน์สุขทางกายและ ความสุขหรือเสรีภาพทางจิตวิญญาณ

๕. การมีภาพลักษณ์ที่ดี คือ พุทธิ คิตติ ทำดี เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ทุกฝ่าย สามารถยึดครองใจคนอื่นได้ มีพฤติกรรมในทางการปกครองเป็นแบบอย่างที่ดี มีมนุษย์สัมพันธ์ มีน้ำใจ พุคอย่างไร ทำอย่างนั้น

๖. การประสานผลประโยชน์ เพราะการเมืองเป็นเรื่องของประชาชน สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนได้ การประสานประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่ทุกฝ่ายจึงเป็นจริยธรรมที่สำคัญ

๗. มีความซื่อสัตย์สุจริตในหน้าที่ ทั้งทางกาย ทางวาจา และใจ

กล่าวโดยสรุป คือ ผู้นำด้านการปกครองจะต้อง มีความรู้ ฐานะียบแบบแผนในการปฏิบัติงาน เข้าใจและตระหนักในบทบาท หน้าที่ของตนเองและผู้อื่น มีความกล้าตัดสินใจในการปกครอง สามารถปรับตัวกับสถานการณ์ต่างๆ ได้ รู้จักใช้ทรัพยากรที่มี ทั้งทรัพยากรวัตถุและทรัพยากรบุคคล มีความรับผิดชอบในการบริหาร มีภาพลักษณ์ที่ดีที่สามารถทำให้คนอื่นศรัทธาในตนได้ รู้จักประสานประโยชน์ให้เกิแ่ทุกฝ่าย บริหารบ้านเมืองด้วยความซื่อสัตย์สุจริต มีความเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ บริหารงานด้วยความโปร่งใส.

๔.๓ สรุปวิเคราะห์

จากการได้ศึกษาถึงการประยุกต์ใช้หลักภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนานั้น ผู้วิจัยเห็นว่าไม่ว่าจะเป็นการปกครองอยู่ในระบอบใดๆ ก็ตาม สามารถที่เป็นระบอบการปกครองที่ดีได้หากผู้นำหรือผู้ปกครองได้นำหลักธรรมหรือหลักภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนาไปเป็นองค์ประกอบในการปกครองในระบอบนั้นๆ เพื่อสร้างสรรค์ให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่อาณาประชาราษฎร์ ก่อให้เกิดสันติสุขแก่สังคม หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนานับว่ามีประโยชน์อย่างมากในการส่งเสริมศีลธรรมจริยธรรมอันดีงามให้เกิดแก่สังคม และสามารถใช้ได้ผลดีกับการปกครองทุกระดับ ดังนั้นจึงควรที่จะนำหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้กับสังคมไทย โดยเฉพาะผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนา อย่างเป็นรูปธรรม

และผู้ที่จะต้องเป็นผู้นำในการน้อมนำหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนามายึดถือเป็นข้อปฏิบัติก็คือชนชั้นผู้นำหรือผู้ปกครองทุกระดับ เพราะจะได้เป็นตัวอย่างแก่ประชาชนทั่วไปที่จะได้ยึดถือปฏิบัติตามตลอดทั้งองค์กรในทางพระพุทธศาสนาทุกองค์กรต้องเผยแพร่และสนับสนุนให้คนในสังคมพุทธศาสนา ไปเป็นข้อประพฤติปฏิบัติ จนเกิดความเข้าใจอย่างถ่องแท้ มีสติปัญญา ไม่หลงไหลไปตามกระแสของสังคม ที่หมุนเวียนเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมไทยในปัจจุบันนี้ เกิดขึ้นจากการที่คนในสังคมนั้นทำตัวเหินห่างจากหลักธรรม โดยเฉพาะปัญหาในด้านการเมืองการปกครองจะเห็นว่ามีความวุ่นวาย ถ้าหากผู้นำหรือผู้ปกครองทุกระดับประกอบกิจกรรมบนพื้นฐานของพุทธธรรมแล้ว ภาพพจน์ของการเมืองการปกครองก็จะดีขึ้น จะเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชาติ อาณาจักรและ

ศาสนจักรจะต้องประสานร่วมมือกันในการพัฒนาสังคม คือศาสนจักรพัฒนาด้านจิตใจของประชาชนให้มีการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง มีศีลธรรมประจำใจ ส่วนอาณาจักรก็ทำหน้าที่ในการสนับสนุนกิจกรรมทางศาสนจักรและบริหารประเทศให้มีความมั่นคง ศาสนาไม่ควรปฏิเสธการเมือง การเมืองก็ไม่ควรปฏิเสธศาสนา แต่การเข้าไปเกี่ยวข้องกันนั้น ควรที่จะจัดการมุ่งหวังประโยชน์ของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง แต่การยึดประโยชน์ของส่วนรวมเป็นสำคัญ

การที่คนในสังคมไม่สามารถที่จะใช้ชีวิตอย่างถูกต้องได้ จนทำให้เกิดความวุ่นวายในสังคม เกิดความแตกแยกในเรื่องของความคิด ซึ่งต่างฝ่ายก็มักจะคิดว่าความคิดของตนเองนั้นถูกต้องเสมอ ไม่มีใครยอมใคร จนกลายเป็นความแตกแยกของคนในสังคมในที่สุด เนื่องจากทิวทัศน์ของแต่ละฝ่ายนั่นเอง และอีกประการหนึ่งก็คือสังคมไทยกลายเป็นสังคมที่ขาดหลักการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง เพราะเนื่องจากการไม่มีความเข้าใจในหลักธรรมที่ดีพอ และการยึดถือปฏิบัติในวัฒนธรรมที่ผิดอย่างเหนียวแน่นนั่นเอง ทั้งที่มีตัวอย่างของคนที่ดีในสังคมให้เห็นอย่างมากมาย แต่ไม่เป็นที่สนใจของผู้คนเท่าใดนักเพราะตัวอย่างไม่ดีมีอีกมาก ลักษณะของสังคมไทยจึงเหมือนกับการต่อสู้ระหว่างธรรมะกับอธรรม ซึ่งดูเหมือนจะมีกำลังพอๆ กัน ดังนั้น การที่จะช่วยขจัดปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้ ก็คือธรรมะ หากทุกฝ่ายยึดเอาธรรมะเป็นที่ตั้งแล้ว ก็จะมีความคิดที่ถูกต้องหรือมีสัมมาทิฐิ สามารถที่จะเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ร่วมแรงร่วมใจกันในการพัฒนาประเทศชาติให้มีความเจริญรุ่งเรือง ผู้นำจึงควรมีจริยธรรมในการปกครอง มุ่งประโยชน์ของส่วนรวมมากกว่าส่วนตน ไม่ใช่อำนาจในทางที่ผิด รัฐจะต้องพัฒนาเศรษฐกิจและศีลธรรมไปพร้อมๆ กัน จึงจะถึงเป้าหมายของการปกครองได้.

บทที่ ๕

สรุปผลการศึกษา และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการศึกษา

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์หลักภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนาเถรวาท” เป็นความพยายามที่จะศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับหลักแนวคิดทฤษฎีภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนา ภาวะผู้นำองค์ประกอบสงฆ์ และการประยุกต์ใช้หลักภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนาต่อสังคมไทยในปัจจุบันในด้านต่างๆ รวมทั้งยังได้ศึกษาถึงเรื่องการปกครองในพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับผู้นำ โดยเฉพาะหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับผู้นำผู้ปกครอง จากผลการศึกษาทำให้ทราบว่า มีหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับผู้นำผู้ปกครองมากมายที่ผู้นำสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ในยุคปัจจุบัน อีกทั้งหลักธรรมเหล่านั้นยังคงใช้ได้ผลดีในสังคมปัจจุบัน แม้ว่าเวลาจะผ่านมานั้นนานแล้วก็ตาม ดังนั้นผู้วิจัยจึงขอสรุปเป็นประเด็นต่างๆ ที่ได้จากการศึกษา ดังต่อไปนี้

๑. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับหลักภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนา จากการศึกษาพบว่า ภาวะผู้นำ เป็นคุณลักษณะที่จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับผู้นำและผู้บริหารทุกระดับ และการที่จะทำให้ตนเองเป็นผู้นำที่มีความสามารถก็ต้องสร้างภาวะผู้นำให้เกิดขึ้นแก่ตัวเอง อีกทั้งนิยามและความหมายของผู้นำและภาวะผู้นำ ยังมีมากมายและแตกต่างกันแล้วแต่ทัศนะของนักวิชาการแต่ละท่านจะนิยาม ลักษณะของผู้นำในพระพุทธศาสนานั้น มีอยู่ ๒ ลักษณะด้วยกัน คือ ลักษณะของธรรมราชาและลักษณะของเทวราชา และหลักธรรมในพระไตรปิฎกที่ผู้นำควรมีและควรนำไปประยุกต์ใช้ ได้แก่ หลักธรรมเหล่านี้ คือ ๑. หลักราชสังคหวัตถุ ๔, ๒. หลักจักรวรรดิวัตร, ๓. หลักปหานิยธรรม, ๔. หลักทศพิธราชธรรม, ๕. เว้นจากหลักออคติ ๔, ๖. หลักพรหมวิหารธรรม, ๗. หลักสาราณียธรรม, และ ๘. หลักอธิปไตย รวมทั้งหลักสัปปริสธรรม ๗ ประการ

คุณลักษณะความเป็นผู้นำที่ดีนั้น มีคุณสมบัติหลายประการด้วยกันแล้วแต่นักวิชาการและละท่านจะกำหนด ส่วนผู้นำที่พึงประสงค์ตามทัศนะของพระพุทธศาสนา ควรเป็นผู้รู้จักและควรประยุกต์ใช้หลักธรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับผู้ปกครองหรือผู้นำที่ปรากฏในพระไตรปิฎก รวมทั้งควรมีความอดทนอดกลั้นมีจิตใจหนักแน่นมั่นคงไม่หวั่นไหวไปในอารมณ์ใดๆ โดยง่าย และควรวางตัวให้เหมาะสมไม่โอ้อวด ระลึกรู้เสมอว่าอะไรควรอะไรไม่ควร มีความละเอียดแก่ใจตนเองโดยไม่ทำความชั่วและเกรงกลัวผลของความชั่ว และมี ความเสียสละ คือเสียสละทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อความถูกต้องชอบธรรม เพื่อความเป็นธรรม เพื่อความยุติธรรม ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า

“พึงสละทรัพย์เพื่อรักษาอวัยวะไว้ พึงสละอวัยวะเพื่อรักษาชีวิตไว้ พึงสละทั้งทรัพย์ อวัยวะและกระทั่งชีวิต เมื่อระลึกถึงธรรม”

อีกทั้ง ควรแสดงความกล้าหาญให้เป็นที่ยอมรับนับถือและศรัทธาของผู้อื่น เป็นผู้ประกอบไปด้วยศีลธรรมและจริยธรรมที่ดีงาม ไม่ลำเอียงไปในฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง กล่าวคือ ต้องปกครองและนำด้วยความยุติธรรม ไม่ใช่สิทธิ์ส่วนบุคคลไปข่มขู่ผู้อื่น อีกทั้งยังต้องเป็นผู้มีความเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ โดยการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาพิจารณาใช้ ในการพิจารณาว่า ควรจะเชื่อหรือไม่อย่างไร การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย ตั้งอยู่ในคุณธรรมอย่างเคร่งครัด และสนใจศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอจากเอกสารตำรา และสื่อต่างๆ ที่มีอยู่ในปัจจุบัน เพื่อให้ทันกับสถานการณ์อยู่เสมอ.

๒. ในการศึกษาภาวะผู้นำองค์กรสงฆ์ในยุคปัจจุบันผู้วิจัย ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับภาวะผู้นำของผู้นำองค์กรสงฆ์ที่ผู้วิจัยเห็นว่า ควรนำมาใช้เป็นแนวทางในการแก้ปัญหาของคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน และเป็นการแสดงถึงความเป็นผู้นำองค์กรสงฆ์ในยุคปัจจุบัน ตามลักษณะงานที่ดำเนินการอยู่ในแต่ละด้าน ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ซึ่งแบ่งออกเป็น ๖ ด้าน ดังต่อไปนี้

๑) ในด้านการปกครองคณะสงฆ์ เป็นการศึกษาปัญหาเกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์ และแนวทางในการแก้ไขเพื่อเป็นการปรับสภาพให้เอื้อประโยชน์ต่อการดำเนินการของคณะสงฆ์อันจะแสดงถึงความเป็นภาวะผู้นำของผู้นำองค์กรสงฆ์ในยุคปัจจุบัน

๒) ในด้านการศึกษาของคณะสงฆ์ เป็นการศึกษาถึงปัญหาและการใช้ความเป็นผู้นำในการแก้ไขปัญหาคณะสงฆ์ที่กำลังประสบอยู่ในหลายๆ ด้าน เพื่อให้ผู้นำคณะสงฆ์ได้มีการดำเนินการแก้ไขตามสภาพนั้นๆ

๓) ในด้านการศึกษาสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ พบว่าปัญหาเรื่องการศึกษาสงเคราะห์ของคณะสงฆ์นั้น เป็นปัญหาที่ผู้นำต้องดำเนินการแก้ไขอย่างเร่งด่วน และผู้วิจัยก็ได้ศึกษาถึงปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหามาให้ผู้นำคณะสงฆ์ในปัจจุบันเพื่อใช้ในการจัดการศึกษาสงเคราะห์ที่มีการดำเนินการอยู่ในปัจจุบันให้เป็นไปอย่างถูกต้องและเหมาะสม ตรงตามหลักการของพุทธศาสนา

๔) ในด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นการศึกษาถึงภาวะผู้นำขององค์กรสงฆ์ให้มีการจัดรูปแบบและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เป็นไปอย่างมีจุดมุ่งหมาย และมีผู้รับผิดชอบในการจัดการเผยแผ่อย่างแท้จริง

๕) ในด้านสาธารณูปการ เป็นการศึกษาเพื่อให้เห็นถึงภาวะผู้นำของผู้ปกครองในการแก้ปัญหาด้านสาธารณูปการ เพื่อสนองตอบต่องานด้านการศึกษาและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นประการสำคัญ

๖) ในด้านการสาธารณสงเคราะห์ เป็นการศึกษาภาวะผู้นำด้านสาธารณะสงเคราะห์ อันจะเป็นการแสดงให้เห็นปัญหาและเพื่อให้การสาธารณะสงเคราะห์ของคณะสงฆ์เป็นไปอย่างถูกต้องและตรงตามหลักการของพระพุทธศาสนา คือ มุ่งเน้นการสงเคราะห์ ด้านจิตใจหรือหลักธรรม

๓. การประยุกต์ใช้หลักภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนาเถรวาทต่อสังคมไทยปัจจุบัน ในเบื้องต้น ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาถึงการปกครองในพระพุทธศาสนา ก่อนเนื่องจากการปกครองนั้นเป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกับผู้นำโดยตรงเพราะการเป็นผู้นำก็คือเป็นผู้ปกครองไปในตัว จากนั้นจึงศึกษาถึงการนำไปประยุกต์ใช้ในด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านการเมืองการปกครอง ซึ่งจากการศึกษาทราบว่า

ตามหลักของพระพุทธศาสนาเห็นว่าการปกครองไม่ว่าจะเป็นระบอบประชาธิปไตยหรือสามัคคีธรรม ย่อมสามารถที่จะเป็นระบบการเมืองการปกครองที่ดี หากแต่การปกครองในระบบนั้นๆ จำเป็นต้องมีหลักธรรมคอยสนับสนุนอยู่เสมอ การปกครองในทัศนะพระพุทธศาสนา จึงเป็นการปกครองที่มีหลักธรรมประจำใจของผู้นำ ทั้งในคุณสมบัติของผู้นำผู้ปกครองตลอดจนมีธรรมะประจำใจของประชาชนผู้อยู่ในสังคมนั้นๆ จนก่อให้เกิดการปกครอง แบบธรรมิกรัฐ หรือธรรมิกสังคมขึ้นมา การศึกษาถึงแนวคิดการปกครองในพระพุทธศาสนานั้น จึงเป็นการศึกษาเพื่อให้เห็นถึงตัวผู้นำหรือผู้ปกครองรวมถึงภาวะผู้นำของผู้นำด้วย อีกทั้งยังเป็นการนำหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในการปกครององค์กร สังคมหรือประเทศชาติในยุคปัจจุบัน อันจะก่อให้เกิดความผาสุกของประชาชน ซึ่งถือว่าเป็นจุดหมายปลายทางในการศึกษาเรื่องหลักภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนาเถรวาท

หลักการปกครองไม่ว่าจะเป็นการปกครองระบบใดก็ตาม มักไม่พ้นไปจากการใช้อำนาจหรือทรศนะใดทรศนะหนึ่ง เป็นตัวกำหนดในการปกครองในทุกระดับชั้นไม่ว่าจะเป็นการปกครองตน การปกครองผู้อื่น หรือการปกครองสังคม ดังนั้นไม่ว่าจะอยู่ภายใต้การปกครองระบบใดระบบใด บุคคลควรเป็นผู้มีสติปัญญายึดเอาหลักธรรมาธิปไตยเป็นที่ตั้ง

ดังนั้น คำสอนเกี่ยวกับการปกครองในพระพุทธศาสนาจึงสามารถไปประยุกต์ใช้ได้กับทุกระบบ และที่สำคัญพระพุทธศาสนายังมีคำสอนเกี่ยวกับการจัดการทางด้านเศรษฐกิจ สิทธิเสรีภาพ การศึกษา รวมทั้งข้อคิดและข้อปฏิบัติในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ขึ้นสู่ความเป็นอิสระด้วย ซึ่งถือว่าเป็นส่วนสำคัญ

เรื่องผู้นำผู้ปกครองในพระพุทธศาสนา ตามทัศนะของพระพุทธศาสนานั้น ไม่ได้จำกัดว่า ผู้ใดจะเป็นผู้ปกครองโดยตรง ดังในอัครคณสูตรก็เพียงแต่แสดงว่า เมื่อเกิดเรื่องดังกล่าวแล้วมหาชนจึงปรึกษากันแล้วเลือกคนใดคนหนึ่งที่มีคุณสมบัติของผู้นำอย่างสมบูรณ์มาเป็นผู้ปกครอง ในระยะเริ่มต้นมาจากการเลือกสรรของประชาคมว่าให้เป็นผู้ว่ากล่าว ตักเตือน จับไล่คนที่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น แล้วมหาชนจะแบ่งข้าวสาทิให้เป็นค่าจ้าง ซึ่งจะเห็นได้ว่าที่มาของผู้นำหรือผู้ปกครอง ในระยะเริ่มต้นมาจากการเลือกสรรของมหาชนและมีสัญญาประชาคมหรือมีข้อตกลงร่วมกันว่า จะให้ผู้นำหรือผู้ปกครองมีอำนาจหน้าที่เพียงใด เป็นลักษณะไหน ผู้นำหรือผู้ปกครองในลักษณะนี้จึงอาจจะถูกยกเลิกได้หากไม่ปฏิบัติตามเงื่อนไขหรือของมติมหาชน

ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงไม่ได้เน้นการสอนในเรื่องการปกครองรัฐหรือสังคมโดยตรง แต่ยอมรับระบบการปกครองทุกชนิดแล้วนำเสนอวิธีผ่านคำสอนเป็นหลักธรรมหรือข้อประพฤติปฏิบัติสำหรับผู้นำหรือผู้ปกครองในการปกครอง ผู้นำผู้ปกครองตามหลักทางพระพุทธศาสนา นอกจากจะมีลักษณะทางกายภาพดีและสมบูรณ์แล้วยังต้องประพฤติตามหลักธรรมของผู้ปกครอง (ธรรมราชา) ดังปฐมบรมราชโองการการว่า “เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม” แต่อำนาจของผู้นำหรือผู้ปกครองมิได้เป็นผลมาจากการปฏิบัติธรรมเพียงอย่างเดียว แต่ยังคงประกอบด้วยอำนาจในทางโลกด้วยจึงจะสามารถนำหรือปกครองประเทศชาติ สังคม หรือองค์กร ให้สงบสุขเรียบร้อยดีงามและบรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้

แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำในพระพุทธศาสนา มุ่งไปที่คุณธรรมของผู้นำเป็นหลัก จึงจะสามารถนำพาประเทศหรือสังคมและองค์กรที่ตนนำอยู่ไปสู่จุดหมายได้ ดังนั้นผู้นำหรือผู้ปกครองจึงควรเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตนและพวกพ้อง เคารพกติกาของสังคมและมีศีลธรรมประจำใจ อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าธรรมจะนำมาซึ่งอำนาจ แต่ก็ไม่ใช่ปัจจัยเดียวที่จะก่อให้เกิดอำนาจในทางโลก ฉะนั้นผู้นำหรือผู้ปกครองจึงควรมีทีมงานหรือกองทัพบกที่เข้มแข็งด้วย

จะเห็นได้ว่าพระพุทธศาสนานั้นยังมีข้อจำกัดเกี่ยวกับคุณลักษณะของผู้นำหรือผู้ปกครอง คือ จะต้องเป็นบุรุษ มีลักษณะที่งดงาม และจะต้องเป็นผู้ที่มากด้วยบุญบารมี อาจเป็นเพราะว่าในสมัยพุทธกาลนั้นมีความจำเป็นที่จะต้องมิผู้นำเป็นบุรุษ เพราะจะต้องปกป้องประเทศ ด้วยการสู้รบกับข้าศึกและขยายอาณาจักรให้กว้างใหญ่ไพศาล แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าในยุคปัจจุบันนี้ ด้วยอิทธิพลของการปกครองแบบประชาธิปไตย ทำให้เพศหญิงเริ่มมีบทบาททางสังคมมากขึ้น เพราะถือว่าชายหญิงมีสิทธิ์เท่าเทียมกันในเรื่องของความสามารถ ส่วนในเรื่องของกระบวนการยุติธรรมนั้น หากผู้ปกครองอาศัยหลักนิติธรรมในการตัดสินใจและยึดหลักธรรมาธิปไตย

ในการปกครอง โดยปราศจากอคติใดๆ กระบวนการยุติธรรมก็ยังคงมีความเข้มแข็ง และมีประสิทธิภาพ

ในเรื่องเป้าหมายในการปกครองนั้น พระพุทธศาสนามีแนวสนับสนุนให้ผู้นำหรือผู้ปกครองเป็นผู้มีคุณธรรม มีความรู้ความสามารถพอที่จะกำจัดความขัดแย้งและความเลวร้ายในสังคมองค์กรหน่วยงาน หรือในประเทศชาติได้ พัฒนาเศรษฐกิจของสังคม และสร้างสังคมที่คนปกครองอยู่ให้มั่นคง สามารถปกป้องอำนาจอธิปไตยของตนเองได้ แต่พระพุทธศาสนามีความเห็นแตกต่างออกไปอีกว่า นอกจากสังคมจะพัฒนาทางด้านวัตถุแล้ว ต้องพัฒนาจิตใจของบุคคลภายในสังคมควบคู่กันไปด้วย จะเห็นได้ว่าพระพุทธศาสนานั้นมีทั้งระบบความเชื่อในหลักธรรมและการประพฤติปฏิบัติอันมีคุณค่าต่อการปกครอง ทั้งในด้านการปกครองตน ปกครองคน ปกครองหมู่คณะ และปกครองประเทศชาติหรือสังคมโดยส่วนรวม ดังนั้นผู้นำผู้ปกครองจะต้องมีนโยบายจะต้องส่งเสริมควบคุมและกำหนดจริยธรรม ศีลธรรมของบุคคลในสังคมหรือชุมชน ซึ่งมีผลไปถึงการประพฤติปฏิบัติ อันก่อให้เกิดสันติสุขในสังคม เพราะทุกคนล้วนรู้จักหน้าที่ของตน ทำหน้าที่ของตนอย่างสมบูรณ์ เคารพสิทธิของกันและกัน ผู้นำผู้ปกครองต้องส่งเสริมให้บุคคลเหล่านั้นสำรวจ ปรับปรุง เคารพ เชื่อมั่น ช่วยเหลือและรับผิดชอบตัวเอง อันแสดงถึงภาวะผู้นำอย่างหนึ่ง

ด้วยเหตุนี้ พระพุทธศาสนาจึงมีทัศนะในการนำหรือปกครองแบบมองจากตัวเองไปสู่ภายนอก กล่าวคือ มีทัศนะว่าเมื่อมนุษย์แต่ละคนสามารถนำหรือปกครองตนเองได้แล้ว เขาย่อมสามารถนำหรือปกครองผู้อื่นได้ ดังนั้น หากปัจเจกบุคคลแต่ละคนสามารถนำหรือปกครองตัวเองให้อยู่ภายในขอบเขตของศีลธรรมและกฎหมาย สามารถนำหรือปกครองตนเองได้แล้วย่อมมีผลทำให้สังคมดีขึ้นไปด้วยเช่นกัน แต่ถ้าหากปัจเจกบุคคลแต่ละคนไม่สามารถควบคุมหรือปกป้องตัวเองได้แล้ว เมื่อมารวมกลุ่มกันเข้าเป็นสังคมเป็นรัฐ สังคมหรือรัฐนั้นก็ไม่ได้แตกต่างไปจากสังคมพินาศหรือรัฐที่มีแต่ปัญหาวันวายนวาศความสงบไม่ได้

ในเรื่องอิทธิพลที่มีผลต่อการปกครองในปัจจุบันนั้น เนื่องจากสังคมไทยมีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ (โดยพฤตินัย) ทำให้พระพุทธศาสนามีอิทธิพลอยู่เหนือจริยธรรมของการปกครองของชาวไทยมาเป็นเวลาช้านาน นับตั้งแต่องค์ประมุขของประเทศลงมาถึงข้าราชการและคนธรรมดาสามัญ ทั้งนี้เพราะศาสนาเป็นที่มาของศีลธรรมและจริยธรรมและเป็นหลักในการดำรงชีวิตของคนไทย ดังนั้นหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ใช้เป็นหลักในการปกครองประเทศ ปกครองหมู่คณะ และปกครองตนเองนั้น มีอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น อปรีหานิยธรรม ๙ ประการ หลักธรรมในกฎทนต์สูตร ส่วนหลักธรรมที่พระมหากษัตริย์หรือผู้นำผู้ปกครองทั่วไปพึงยึดถือปฏิบัติเสมอในการปกครอง มี ๓ ประการ คือ ทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการ จักรวรรดิวัตร ๑๒ ประการ และราชสังคหวัตถุ ๔ ประการ ดังนั้น หลักธรรมทั้ง ๓ หมวดนี้

ถึงแม้จะเป็นคุณธรรมในการปกครองของพระมหากษัตริย์หรือผู้ปกครองประเทศก็ตาม แต่คนทั่วไปก็สามารถที่จะนำเอาหลักธรรมดังกล่าวมาใช้เป็นแนวทางในการปกครองในระดับต่างๆ ได้เสมอ

ในการประยุกต์ใช้หลักภาวะผู้นำในด้านเศรษฐกิจนั้น ผู้วิจัยเห็นว่า หลักที่ควรนำมาประยุกต์ใช้ในด้านเศรษฐกิจก็คือหลักการในกฎทนต์สูตร ซึ่งในพระสูตรนี้ ได้กล่าวถึงการพัฒนาบ้านเมืองด้วยการพัฒนาทางเศรษฐกิจ เริ่มด้วยหลักการปราบผู้ร้ายแบบถอนรากถอนโคน เพื่อไม่ให้กลับมาเป็นเลืยนหนามของรัฐเบียดเบียนประชาชนอีกต่อไป โดยวิธีการ ๓ อย่าง คือ

๑. ให้พระราชทานพันธุ์พืชและอาหารแก่เกษตรกรผู้ขยันในการทำเกษตร
๒. ให้พระราชทานต้นทุนแก่ราษฎรผู้ขยันในการค้าขาย
๓. ให้พระราชทานอาหารและเงินเดือนแก่ข้าราชการผู้ขยันในหน้าที่ราชการ

จะเห็นได้ว่าหลักทั้ง ๓ ประการนี้ เป็นหลักการพัฒนาบ้านเมือง ทำให้บ้านเมืองไม่มีโจรผู้ร้าย บ้านเมืองไม่ต้องปิดประตู ทำให้อาณาประชาราษฎร์อยู่เย็นเป็นสุขกันทั่วหน้า นโยบายทั้ง ๓ ประการนี้ นับว่าเป็นนโยบายที่ส่งผลดีต่อการปกครองในปัจจุบันเป็นอย่างมาก เพราะเป็นการแก้ปัญหาสังคมอย่างถูกต้อง เป็นกุศโลบายในการปกครองรัฐให้มีความเจริญรุ่งเรือง เพราะประชาชนอยู่กันอย่างมีความสุขได้นั้น ก็ขึ้นอยู่กับปัจจัยพื้นฐานในการครองชีพ หากประชาชนยังยากไร้ รัฐก็ไม่สามารถก้าวไปสู่อุดมการณ์สูงสุดได้ เราจะเห็นได้จากการปฏิรูปการเมืองของรัฐบาลในแต่ละยุคซึ่งมุ่งไปที่การปฏิรูปเศรษฐกิจ ปฏิรูปการศึกษา ปฏิรูปสังคม ปฏิรูปราชการ ปฏิรูปคุณภาพชีวิต หรือแม้แต่การประกาศทำสงครามกับความยากจน ทั้งหมดนี้ก็เพื่อที่จะให้ประชาชนภายในรัฐมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น สามารถที่จะอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุขในสังคม

หลักที่ควรนำมาประยุกต์ในด้านสังคมก็คือหลักการในกาลามสูตร คือ อย่าปลงใจเชื่อด้วยการฟังตามกันมา อย่าปลงใจเชื่อด้วยการถือสืบๆ กันมา อย่าปลงใจเชื่อด้วยการเล่าลือ อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์ อย่าปลงใจเชื่อเพราะตรรกะ (การคิดเอาเอง) อย่าปลงใจเชื่อเพราะการอนุমান อย่าปลงใจเชื่อด้วยการคิดตรงตามเหตุผล อย่าปลงใจเชื่อเพราะเข้าได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว อย่าปลงใจเชื่อเพราะมองเห็นรูปลักษณ์ที่น่าจะเป็นไปได้ อย่าปลงใจเชื่อเพราะนับถือว่า สมณะนี้เป็นครูของเรา นั่นก็คือว่าผู้นำควรที่จะยึดถือหลักธรรมธิปไตยคือถือธรรมหรือความถูกต้องเป็นใหญ่ ไม่ให้ถือโลกเป็นใหญ่ และต้องมีหลักราชสังคหวัตถุ ๔ หลักสัปปริสธรรม ๗ ในการดำเนินชีวิต และต้องมีคุณลักษณะของผู้นำที่มีบทบาทต่อสังคมดังที่ประมวลไว้แล้ว

ในส่วนของการประยุกต์ใช้ในเรื่องการเมืองการปกครอง ในส่วนของการเมือง พอสรุปได้ คือ นักการเมืองที่ดีที่มีคุณภาพตามหลักของพระพุทธศาสนา คือ ผู้เห็นแก่ประโยชน์

ส่วนรวมหรือประโยชน์สุขของมหาชน ไม่หลงใหลในอบายมุข มีความรับผิดชอบบทบาทและหน้าที่ทางการเมือง เคารพกติกาสังคม คือ กฎหมาย กติกา ระเบียบข้อบังคับต่างๆ มีความยุติธรรมในการบริหารบ้านเมือง มีความซื่อสัตย์สุจริต ไม่ทุจริตเพื่อประโยชน์ตนและพวกพ้อง ตัดสินใจด้วยเหตุผลและรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น มีความสามารถในการบริหาร มีความรู้ประกอบการตัดสินใจ มีเมตตา กรุณา คือ ประารถนาให้ประชาชนเป็นสุขและคิดให้พ้นทุกข์ และมีสัจจะ คือ พูดจริงและทำจริงตามสัญญาหรือนโยบายที่แถลงไว้ ฯลฯ

ในส่วนของการปกครอง มีดังนี้ คือ ผู้นำด้านการปกครองจะต้อง มีความรู้ ระเบียบแบบแผนในการปฏิบัติงาน เข้าใจและตระหนักในบทบาท หน้าที่ของตนเองและผู้อื่น มีความกล้าตัดสินใจในการปกครอง สามารถปรับตัวกับสถานการณ์ต่างๆ ได้ รู้จักใช้ทรัพยากรทั้งทรัพยากรวัตถุและทรัพยากรบุคคล มีความรับผิดชอบในการบริหาร มีภาพลักษณ์ที่ดีสามารถทำให้คนอื่นศรัทธาในตนได้ รู้จักประสานประโยชน์ให้เกิดแก่ทุกฝ่าย บริหารบ้านเมืองด้วยความซื่อสัตย์สุจริต มีความเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ บริหารงานด้วยความโปร่งใส.

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

ก. ข้อเสนอแนะสำหรับผู้สำเร็จ

จากผลการศึกษาพบว่า ผู้สำเร็จที่ดี ต้องยึดหลักธรรม ต้องมีคุณธรรมจริยธรรม มีการศึกษาที่ดี ยึดหลักเหตุผลมากกว่าอารมณ์ในการใช้อำนาจและตำแหน่งในการตัดสินใจ รวมทั้งผู้สำเร็จต้องรู้จักใช้หลักธรรมในการสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้น จึงเสนอแนะว่า

ผู้สำเร็จ ควรที่จะศึกษาหลักธรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับผู้สำเร็จและผู้ปกครอง แล้วนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเหล่านั้น ไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในการบริหารองค์กรหรือหน่วยงานของตนอย่างจริงจัง ชัดเจน เป็นรูปธรรม จนสามารถวัดผลและประเมินผลได้

ผู้สำเร็จ ควรศึกษาเรื่องราวของผู้สำเร็จ จากเอกสารต่างๆ ทั้งโดยทางตรงและโดยทางอ้อม

ผู้สำเร็จ ควรสังเกตบุคคลในสถานการณ์ภาวะผู้สำเร็จ เช่น การบริหารงานอย่างไรเมื่อเผชิญกับสถานการณ์ฉุกเฉิน

ผู้สำเร็จ ควรเพิ่มพูนความรู้เกี่ยวกับพฤติกรรมของบุคคล รับความรู้ต่างๆ เพิ่มขึ้นจากผู้ที่มีความรู้ในเรื่องนั้นๆ และควรปรับปรุงทักษะการพูด และการสื่อสารในรูปแบบต่างๆ

ข. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไปนั้น ผู้วิจัยเห็นว่า ควรทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับภาวะผู้สำเร็จในประเด็นต่อไปนี้

๑. ในการศึกษาในครั้งนี้ เป็นการศึกษาเฉพาะหลักภาวะผู้สำเร็จในพระพุทธศาสนาเท่านั้น จึงควรมีการศึกษาหลักภาวะผู้สำเร็จในศาสนาอื่นๆ ด้วย เช่น คริสต์ อิสลาม เป็นต้น

๒. ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับ ผู้สำเร็จที่นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในหน่วยงานหรือองค์กรแล้ว มีผลสัมฤทธิ์ในการดำเนินงานมากน้อยเพียงใด

๓. ควรมีการศึกษาว่า หลักภาวะผู้สำเร็จในพระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อการปฏิบัติหน้าที่ของผู้สำเร็จองค์กรหรือหน่วยงานในระดับต่างๆ อย่างไรบ้าง

๔. ควรมีการศึกษารูปแบบจริยธรรมในเชิงลึก ที่เหมาะสมกับผู้สำเร็จในสังคมไทยยุคปัจจุบัน

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กวี วงศ์พูน, ภาวะผู้นำ. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ส่งเสริมวิชาชีพบัญชี, ๒๕๓๕.

กิติ ดยัคคานนท์. เทคนิคการสร้างภาวะผู้นำ. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : บัดเตอร์ฟราย

การพิมพ์, ๒๕๓๕.

คณะอนุกรรมการและกำหนดหลักวิชาการทางรัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์. รัฐศาสตร์ตามแนว

พุทธศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์กราฟฟิการ์ต, ๒๕๒๖.

คณินันต์ จันทะบุตร. สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร :

กลุ่มประสานงานเพื่อสังคม, ๒๕๓๒.

กล้วย ทรวงบัณฑิต. ประมวลหัวใจธรรมกถึก. พระนคร : โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๑๕.

ฉายศิลป์ เชื้อวชาญพิพัฒน์ และคณะ. การบริหาร. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย

ธรรมศาสตร์, ๒๕๒๗.

ชัยอนันต์ สมุทรวณิช. ประชาธิปไตยสังคมนิยมกับสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์เนศ,

๒๕๒๐.

ชำเลื่อง วุฒิจันทร์. การพัฒนากิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๒๖.

ชำเลื่อง วุฒิจันทร์ และคณะ. พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ กฎกระทรวง กฎมหาเถร

สมาคม. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๖.

ถวิล ธาราโกชน. จิตวิทยาสังคม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒.

เถาว์ลัย นันทาภิวัฒน์. หลักการจัดการ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑.

ทินพันธุ์ นาคะตะ. พระพุทธศาสนากับสังคมไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : หจก. สหาย
บไล้การพิมพ์, ๒๕๔๔.

ธีรโชติ เกิดแก้ว. พระพุทธศาสนากับปัญหาสังคม. ปทุมธานี : สำนักพิมพ์สื่อตะวัน, ๒๕๔๗.

นายแพทย์สงวน นิตยารัมภ์พงศ์. ภาวะผู้นำ เพื่อการบริหารคุณภาพสู่ความเป็นเลิศ. พิมพ์ครั้งที่ ๖.
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๔.

นิตย์ สัมมาพันธ์. ภาวะผู้นำ พลังขับเคลื่อนสู่ความเป็นเลิศ. กรุงเทพมหานคร : สถาบันบัณฑิต
พัฒนบริหารศาสตร์ ร่วมกับ สำนักพิมพ์โอเคียนสโตร์, ๒๕๔๖.

ปรีชา ช้างขวัญยืน. ทรรศนะทางการเมืองของพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : สามัคคีสาส์น,
๒๕๔๐.

พ.ท. ประสาน ทองภักดี. กฎหมายมหาชน ตามแนวพุทธศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พรนพ พุกกะพันธ์. ภาวะความเป็นผู้นำ. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสยาม, ๒๕๔๒.

พระครูศิริจันทนิวิฐ(บุญจันทร์ เขมกาโม). ภาวะผู้นำเชิงพุทธ. กรุงเทพมหานคร : นิติธรรมการพิมพ์
๒๕๔๕.

พระเทพปริยัติสุธี(วรวิทย์ คงคปญฺโ). คู่มือพระสังฆาธิการ ว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระ
ศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐.

พระเทพเวที (ประกอบ ธมฺมเสฏฺโ). พระราชบัญญัติคณะสงฆ์และกฎหมายเถรสมาคม.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๑.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). ทิศทางการศึกษาของคณะสงฆ์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑.

_____ .พจนานุกรม ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬ
าลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

_____ .พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). พุทธวิธีบริหาร. พิมพ์พิเศษ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๕.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาส ภิกขุ). การสังคมสงเคราะห์ส่วนที่ยังขาดอยู่. กรุงเทพมหานคร :
บริษัท พิมพ์ดี จำกัด , ๒๕๓๗.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). ธรรมเนียมกาย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

.....ธรรมเนียมชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ ๑๗. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

.....นิตยสารแนวพุทธ. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓.

.....พระพุทธศาสนากับสังคมไทย, กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกลดคิมทอง, ๒๕๑๕.

.....พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖.

.....ภาวะผู้นำ ความสำคัญต่อการพัฒนาคน พัฒนาประเทศ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๖.

.....วินัยเรื่องที่ใหญ่กว่าที่คิด. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘.

พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตฺตฺโณ). คนไทยกับงานเผยแผ่พระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๖.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๕.

พระไพศาล วิสาโล. พระธรรมปิฎก กับอนาคตของพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : กองทุนวัฒนธรรม, ๒๕๔๒.

.....พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสตรี - สฤณีวงศ์, ๒๕๔๖.

พระมหาประยุทธ์ ปยุตฺโต. บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยปัจจุบัน บันทึกสัมภาษณ์ เรื่องพระพุทธศาสนากับสังคมไทยปัจจุบัน. พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร, ๒๕๑๓.

พระมหาสุ่ม ปญฺญาคฺคฺโต. พระพุทธศาสนากับเศรษฐกิจ. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). การปกครองคณะสงฆ์ไทย. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๑๕.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และ เสฐียรพงษ์ วรรณปก. มณีแห่งปัญญา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๖.

พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงฺคฺโล). หลักธรรมาภิบาลและประมุขศิลป์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มงคลชัย พรินติ้ง, ๒๕๔๘.

พระราชวรณฺนี (ประยูร ปรุฑโค). การศึกษาคณะสงฆ์ ปัญหาที่ร่อทางออก. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๕.

_____ .ลักษณะสังคมพุทธ. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๗.

_____ .สถาบันสงฆ์ในสังคมไทย, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

พระราชวิจิตรปฏิภาณ (สุนทร ฌาณสุนทโร). ยอดแห่งผู้นำ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๕๐.

พระวิสุทธิโสภณ. การปกครองคณะสงฆ์ไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต). สงฆ์ผู้นำสังคม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตตโสภโณ). พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ รวมผลงานทางวิชาการเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

มานพ พลไพรินทร์. คู่มือการบริหารกิจการคณะสงฆ์. กรุงเทพมหานคร : ชูติมาการพิมพ์, ๒๕๓๑.

รังสรรค์ ประเสริฐศรี. ภาวะผู้นำ. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธนรัชการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๔.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัท อักษรเจริญทัศน์ จำกัด, ๒๕๔๖.

วิสุทธิ โพธิ์แท่น. ผู้ปกครองที่พึงประสงค์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณกิจ, ๒๕๒๕.

สมบูรณ์ สุขสำราญ. พระพุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๗.

สมพงษ์ เกษมสิน. การบริหาร. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖.

สุเทพ พงษ์ศรีวัฒน์. ภาวะผู้นำ ทฤษฎีและปฏิบัติ. กรุงเทพมหานคร : บริษัท วิรัตน์ เอ็ดดูลักษณ์ จำกัด, ๒๕๓๗.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. การปกครองคณะสงฆ์ในวิกฤติพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม, ๒๕๔๖.

เสนาะ ผดุงจิต. พระพุทธศาสนากับสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๖.

เสนาะ ดิยาว. หลักการบริหาร. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔.

แสวง อุดมศรี. การปกครองคณะสงฆ์ไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

โสภา ชูพิกุลชัย และคณะ.เทคนิคการให้บริการปรึกษา.กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๑๕.

อาชวัน วายวานนท์. ภาวะผู้นำและประสิทธิผลของผู้บริหาร. กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการส่งเสริมงานวิจัยสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๒๐.

อุทัย หิรัญโค. หลักการบริหารบุคคล. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเคียนสตรี, ๒๕๒๓.

(๒) บทความ :

พระมหาณรงค์ กนตสีโล. โครงสร้างของระบบพุทธจริยศาสตร์. วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา

ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ (พฤษภาคม - สิงหาคม , ๒๕๔๕) : ๑๕.

พล.อ. เปรม ติณสูลานนท์, จริยธรรมของการบริหารภาครัฐ. เนชั่นสุดสัปดาห์, ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๖๘

(กรกฎาคม, ๒๕๔๘). : ๑๘.

สมภาร พรหมทา. ลัทธิในทัศนะของพระพุทธศาสนา. ใน พุทธศาสนศึกษา. ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑

(มกราคม - เมษายน, ๒๕๓๗). : ๖๑.

_____ศีลธรรมกับกฎหมาย มุมมองจากศาสนา.ใน พุทธศาสนศึกษา. ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๒- ๓

(พฤษภาคม - ธันวาคม, ๒๕๔๑). : ๕๑ - ๕๒.

(๓) วิทยานิพนธ์ :

นางสาวนันทวรรณ อีสราวุฒันชัย. ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ในยุคโลกาภิวัตน์ : ศึกษาจากหลัก

พุทธธรรม. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

พระบุญเรือง จิตรมโม(สุทธิชัย). การศึกษาเชิงวิเคราะห์ผู้นำในพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะ

วิธีการแก้ปัญหาของพระพุทธเจ้า. วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิต

วิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

พระมหาอภิวิชญ์ ชีรปญฺโญ(ศรียะอาจ). การศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาการเมืองของขงจื๊อกับพุทธ

ปรัชญาเถรวาท. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

มนตรี ชีรธรรมพิพัฒน์. จริยธรรมกับภาวะผู้นำ ศึกษาทัศนของนักวิชาการในมหาวิทยาลัยแห่ง

ประเทศไทยที่มีต่อผู้นำทางการเมือง. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิต

วิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๐.

สุรศักดิ์ ม่วงทอง. พุทธธรรมกับภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ ศึกษาและกรณีกำนันผู้ใหญ่บ้าน จังหวัด นครศรีธรรมราช. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓.

เสวก สุบรรณเกตุ. บทบัญญัติในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ที่เป็นอุปสรรคต่อการ บริหารคณะสงฆ์ไทย (พ.ศ. ๒๕๐๕ - ๒๕๓๕). วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๐.

๒. ภาษาอังกฤษ :

Chester I Bernard. **Organization and Management**. Cambridge Massachusetts : Harvard University Press., 1962.

David J.Campbell. **Organizations and the business Environment**. Oxford : Butterworth Heineman, 1997.

F.E.Fiedler. **A Theory of Leadership Effectiveness**. New York : McGraw Hill Book. 1967.

Ordway Tead. **The art of Leadership**. New York : McGraw - Hill Book Company. Inc., 1956.

Ralph Stogdill. **Leadership Membership and Organization**. Psychological Bulletin, 1950.

Raymond J. Burdy. **Fundanamental of Leadership Readings**. Massachusetts Addison : Wesley Publishing. co., 1972.

Rensis Likert. **The Human Organization**. New York : Mc Graw Hill, 1967.

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ : พระมหารุ่งโรจน์ ฉายา ฐมมภูจเมธี นามสกุล ศิริพันธ์
- เกิด : ๗ มีนาคม ๒๕๒๖ อายุ ๒๔ พรรษา ๔
- ภูมิลำเนา : ๓๒ หมู่ ๕ บ้านแก้งอะฮวนใต้ ต.ท่าหลวง อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธานี
- สถานที่เกิด : ๔๖ หมู่ ๘ บ้านหนองบัวหลวง ต.สมสะอาด อ.เดชอุดม จ.อุบลราชธานี
- บรรพชา : ๓๑ เมษายน ๒๕๓๕ ณ วัดอัมพวัน อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธานี
- อุปสมบท : ๔ พฤษภาคม ๒๕๔๗ ณ วัดจันทร์ประดิษฐาราม เขตภาษีเจริญ กรุงเทพฯ
- การศึกษา : พ.ศ. ๒๕๔๑ นักธรรมชั้นเอก (น.ธ.เอก) วัดหัวสะพาน จ.อุบลราชธานี
พ.ศ. ๒๕๔๕เปรียญธรรม ๓ ประโยค (ป.ธ.๓) วัดราชสิทธิาราม กรุงเทพฯ
พ.ศ. ๒๕๓๕ ประถมศึกษา - โรงเรียนบ้านแก้งอะฮวน จ.อุบลราชธานี
พ.ศ. ๒๕๔๒ มัธยมศึกษาตอนต้น - โรงเรียนอัมพวันวิทยา จ.อุบลราชธานี
พ.ศ. ๒๕๔๔ มัธยมศึกษาตอนปลาย - ศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียน
เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร
พ.ศ. ๒๕๔๘ ประกาศนียบัตรวิชาชีพครู(ป.วศ.)รุ่นที่ ๑๒ จากคณะครุศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ. ๒๕๔๙ ปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) รุ่นที่ ๕๑/๒๕๔๗
สาขาวิชาศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ. ๒๕๕๑ ปริญญาโท พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พธ.ม.) รุ่นที่ ๑/๒๕๔๙
สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ (รป.ศ.) บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- หน้าที่การงาน : พ.ศ. ๒๕๔๕ - ๔๗ ประธานสามเณรวัดราชสิทธิาราม
พ.ศ. ๒๕๔๗ - ปัจจุบัน ครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน
พ.ศ. ๒๕๔๘ - ปัจจุบัน ครูสอนพระปริยัติธรรมวัดจันทร์ประดิษฐาราม
- เข้าศึกษา : ๑ มิถุนายน ๒๕๔๕
- สำเร็จการศึกษา : ๕ เมษายน ๒๕๕๑
- ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดจันทร์ประดิษฐาราม แขวงบางค้วน เขตภาษีเจริญ กรุงเทพฯ ๑๐๑๖๐